

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૩૯૮

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ બડોદરા નવાબી યાગદાની
• નોંધલેરામ

વિષયક ૩૭૩૫૭.૧૨૪૮૨.૬૮૯

વડોદરા નવાબી ખાનદાનનો
ઘંતી હા સ.

મરાઠી, ઉડુ, ફારસી પુસ્તકો ઉપરથી ગુજરાતીમાં
તરજુમો કરી પ્રગટ કરનાર.

નિઝામુદ્દીન અમીરુદ્દીન કુરેશી.
પાંચપટ્ટી-અમદાવાદ.

આવૃત્તી પહેલી. પ્રત ૧૫૦.

ધ. સ. ૧૯૧૫. દિવસી ૧૩૩૩.

કૌંમત પાંચ રૂપીયા.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અ. જવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈ-સંગ્રહ

૫૩૮૮

૮

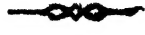
આ પુસ્તક પાંચપટી અમદાવાદમાં આવેલા

ધી નિઝામીયા પ્રી. વર્ક્સ (છાપખાના)માં

મી. નિઝામુદ્દીન અમીરુદ્દીન

કુરેશીએ છાપ્યું.

પ્રસ્તાવના

હર શાખમેં હે સમુદા કારી, સમરાહે કલમકા હમ્દ ખારી
કરના હે ચેહ દો જ્યાંસે ચકસર, હમદે હક વ મદદતે પયખ્મર
પાંચ ઉંગલીયુમે ચે હરદ્દજનહે, યાની કે મુતીઅ પંજતન હય

જહાલા વાંચકો ! આજે અમે આપની સેવામાં એક એવા વિદ્વાનનું
જીવન વૃત્તાંત રજુ કરીએ છીએ કે જેનું અજવાળું, તમામ હાલના
જમાનાના વિદ્વાનોથી જુદું છે. અત્યારે અમે એક એવા નવાજ અને
સરદારની હકીકત સંભળાવીએ છીએ કે, જેની નીતિ, રીતી, આચાર
વિચાર, ગુજરાત કાઠીયાવાડના હાલના વખતના નવાખો અને સરદારોથી
તદ્દન વિચીત્ર છે. આ જીવન ચરિત્ર પ્રગટ કરવાનો માત્ર હેતુ એટલોજ
છે કે, લોકો તે ઉપરથી જ્ઞાની અને વિદ્વાન થવાની કોશીશ કરે અને
અમારા અનેક અમીરો તથા સરદારો, ખરા નવાજ અને સરદાર થવાનું
શીખે. ભુતકાળના સમયમાં અમારી કોમના સરદારો તથા વિદ્વાનોમાં
જે ખુખીઓ હતી તેનો અદના નમુનો આ જીવન વૃત્તાંતમાં જોવામાં
આવશે. ઐક્યના અને નીતી કોને કહે છે ? રેહનુંમાઘ કોનું નામ છે ?
હમદદી શું છે અને ચઢતી દશાએ પહોંચવા સાર અમારા માટે કયો
માર્ગ છે, અને પડતી દશાએ આવી પડવાના કયા કયા કારણો છે તે
બધી બાબતોનો પાઠ નવાજ સાહેબે રચેલા પુસ્તકો જોવાથી સહેલાઈથી
જણાઈ આવે છે. નવાજ મીર સદરદદીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર ઉર્દુ
ભાષાના એક આજેવાન લેખક છે. એમના પુસ્તકોના પ્રતાપેજ હજારો
લોકો કોમી હમદદ બનવા પામ્યા છે. કેળવણીના મીઠાં ફળોથી વાકેફ
થયા છે અને એક ખીજને મદદ કરતાં શીખ્યા છે. એ નામદારનું જીવન
વૃત્તાંત અનેક શીખામણોથી ભરપૂર છે. આશા છે કે તેના વાંચનથી
ખિરાદરાને ઈસ્લામ લાભ ઉઠાવ્યા વગર નહીં રહે.

નામદાર નવાબ મીર સદરુદ્દીન જુસેનખાન સાહેબનું જીવન જતાંત રજુ કરવા પહેલાં એ નામદારના નામાંકિત વડીલોના ઇતિહાસથી વાચકો ને જાણીતા કરવાનું યોગ્ય લાગ્યું તેથી આ પુસ્તક જીવન જતાંતના સખમે એક ઇતિહાસીક પુસ્તકના રૂપમાં તૈયાર થઈ ગયું. ઉપરાંત નામદાર નવાબ સાહેબનો સંબંધ કેવા આલી ખાનદાનોની સાથે છે તેનું બાન કરાવવા માટે એ નામદારના અતલગના કુટુંબીઓની હકીકત આપવી પણ મુનાસખ જણાઈ. આવી રીતે આ પુસ્તક વાચકોના માટે એક આલી ખાનદાનના ઇતિહાસ રૂપે બહાર પાડવામાં આવે છે. હવે આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં ક્યાં ક્યાં પુસ્તકોની મદદ લેવામાં આવી છે અને કેટલા ભાગ કરવામાં આવ્યા છે તે નીચે રજુ કરવામાં આવે છે.

૧. પુસ્તકની શરૂઆતમાં જે બાબત લખવામાં આવી છે તે શ્રીમંત બાપજીનાડ સરકારની યેનાપતી ઓશીસનું રચેલું સરદાર સિલ્લેદાર મંદલની ફક્કીલત નામના પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલી છે જે સને ૧૮૮૦ની સાલમાં વડોદરા વત્સલ છાપખાનામાં મરાઠી ભાષામાં મજકુર નામના છપાએલા પુસ્તકના પાંચમા અંકમાં છપાએલી છે અને તેમાં આ રાજ્ય સંબંધી નવાબ સાહેબની બધી હકીકત દર્શાવેલી છે. તેનો મરાઠી ભાષામાં મી. ગુજરાતી ભાષામાં તરજુમો કરવામાં આવ્યો છે.

૨. આ પુસ્તકના ૬૮ માં પાનાથી : જે સરટીશીકિટોની કોપીઓ છાપવામાં આવી છે તે નવાબ સાહેબના બુઝુર્ગોને ઇંગ્લેન્ડ સરકારના દફતરી દાખલા એટલે ગવર્નમેન્ટના સરટીશીકિટો મળેલાં છે. તેમાં બ્રિટીશ સરકારથી તેમને જે વશદારીનો સંબંધ હતો તે જાહેર થાય છે. અંગ્રેજી ભાષામાંથી મજકુર સરટીશીકિટોનો ગુજરાતીમાં તરજુમો કર્યો છે.

૩. આ પુસ્તકના ૧૨૪માં પાનાથી જે હકીકત શરૂ થાય છે તે નવાબ સાહેબના ફારસી ભાષામાં લખેલાં જુના ખાનગી દફતરોનો ઉતારો છે.

૪. નવાળ સાહેબનું જીવન વૃત્તાંત આ પુસ્તકના ૧૪૮માં પાનાથી શરૂ થાય છે, તે સને ૧૯૧૨ની સાલમાં “ગુનચંદ્રે મુશદે ઇસલામ” નામના ઉર્દુ બાપામાં પ્રગટ થયેલા જીવન વૃત્તાંતનો ગુજરાતી તરજુમો છે.

૫. આ પુસ્તકના ૨૪૦માં પાનાથી અવરગાયાદવાળા હઝરત શાહ ગુલામ હસન કાદરી કદ૦ નું જે વર્ણન આપવામાં આવેલું છે. તે શરમી બાપામાંથી લીધું છે. મજકુર શાહ સાહેબની ગાદીના સંજ્ઞાદા નવાળ સાહેબ હોવાથી મજકુર હકીકત આ પુસ્તકમાં લેવામાં આવી છે.

૬. આ પુસ્તકના ૨૫૬ માં પાનાથી પુતાના ફરેટ કલાસ સરદાર નવાળ અલી મરદાનખાન સાહેબ ગારદીના કુટુંબનું વૃત્તાંત આપવામાં આવેલું છે. તે અંગ્રેજી બાપામાંથી લીધું છે. મજકુર સરદાર સાહેબ નવાળ સાહેબના નાના (મમાવા) થતા હતા.

૭. આ પુસ્તકના ૨૬૬ માં પાનાથી પીરઝાદા સહયદ મુસ્તશ હસન સાહેબ કાદરીના ખાનદાનનું વૃત્તાંત આપ્યું છે જે શરસી તથા ઉર્દુ બાપાના પુસ્તકો ઉપરથી લેવામાં આવ્યું છે. તેઓ નવાળ સાહેબના જમાઇ થાય છે.

ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે જુદા જુદા ખાનદાનોનાં વૃત્તાંતને એક રથને પુસ્તકના આકારમાં પ્રગટ કરવાથી ભારે ખુશી થાય છે. મજકુર પુસ્તકમાં દર્શાવેલી બાબતો ઉપરથી જે ધડો લેવામાં આવે તો તે એક સારા શિક્ષક અને ઉમદા સલાહકારની ગરજ સારી શકશે. અને જે કોઇ પણ અદસ્થ આ પુસ્તક વાંચીને એવો સાર અહણ કરશે તો અમે અમારી મહેનતનો બદલો મળેલો સમજીશું.

લી.

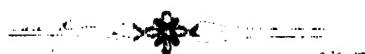
પ્રગટ કર્તા.

આ પુસ્તકમાં આવેલી છબીઓનું સાંકળીકું.

૧	મી. નિઝામુદ્દીન ફરેશી.	શરૂઆતમાં
૨	વડોદરાના નવાબ ખાનદાનના મુળ પુરૂષ નવાબ મીર નુરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર પહેલાને મળેલી બાદશાહી સનદ.
૩	વડોદરાના નવાબ ખાનદાનના મુળ પુરૂષ નવાબ મીર નુરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર પહેલાને મળેલી બાદશાહી સનદ.
૪	વડોદરાના નવાબ ખાનદાનના મુળ પુરૂષ નવાબ મીર નુરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર પહેલા.
૫	નવાબ મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર પહેલા. ...	૬૮
૬	નવાબ મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર ખીજા....	૧૧૩
૭	હાલના નવાબ મીર સદરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર. ...	૧૨૫
૮	નવાબઝાદા મીર અમીનુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ.	૧૪૭
૯	નવાબઝાદા મીર મુઘજુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ તથા નવાબઝાદા મીર ફખરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ.	૧૫૭
૧૦	ગુમા મસજીદ વડોદરા.	૧૭૩
૧૧	હઝરત સમયદ ગુલામ હુસેનશાહ સાહેબ કાઠરી રહેઁની મસજીદ અને ખાનકાહ શરીફ અવરંગાબાદ (દકન) ...	૨૪૩
૧૨	સરદાર નવાબ અલીમરદાનખાન સાહેબ બહાદુર પુના. ...	૨૫૫
૧૩	પીરઝાદા સમયદ મુસ્તફા હસન સાહેબ કાઠરી.	૨૬૫

અનુક્રમણીકા.

પૃથ્વી ૫૯ મુદ્રી.

૧	આઝમ મીર નુરુદ્દીન હુસેનખાન બહાદુર નવાબ ...		
	સાહેબના કુટુંબની હકીકત.	૧	૨૦
૨	સિલ્લેદાર વર્ગ પૈકી નવાબ સાહેબ મીર નુરુદ્દીન ...		
	હુસેનખાન બહાદુરના કુટુંબની નીમણુંકની હકીકત. ...	૨૧	૬૭
૩	વડોદરાના નવાબ સાહેબોના સર્વોચ્ચકોનો ઉતારો. ...	૬૮	૧૨૩
૪	નવાબ મીર સદરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબના ...		
	વડીલોનું વર્ણન.	૧૨૪	૧૪૨
૫	નવાબ નુરુદ્દીન હુસેનખાન પહેલા ઇબ્ને મીર ...		
	મોહમ્મદ અલીમ ઇબ્ને મીર મોહમ્મદ અમીનના ...		
	વારસોની વિગત.	૧૪૩	
૬	નવાબ કમાલુદ્દીન હુસેનખાન પહેલા ઇબ્ને સૈયદ ...		
	નુરુદ્દીન હુસેનખાન પહેલાના વારસોની વિગત. ...	૧૪૪	
૭	નવાબ સદરુદ્દીન હુસેનખાન ચાવરુદ્દવલા બહાદુર ...		
	ઇબ્ને સઇયદ નુરુદ્દીન હુસેનખાન પહેલાના ...		
	વારસોની વિગત.	૧૪૫	
૮	નવાબ મીર સદરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબના પુત્ર ...		
	પરિવારની વિગત.	૧૪૬	
૯	નવાબ મીર સદરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુરનું ...		
	કુટુંબ જીવન જતાંત.	૧૪૮	૧૫૬

૧૦	તોલરએ સદ.	૧૫૭	૧૭૨
૧૧	વઢોદરાની પુરાણી જુમા મસજીદ બને તેનો ...		
	ટુંક ઇતિહાસ.	૧૭૩	૧૭૫
૧૨	નવાગ સાહેબના ખાસ સદગુણોનું વર્ણન ...	૧૭૬	૧૮૬
૧૩	નવાગ સાહેબના પુરતકો સંબંધે અમારો ...		
	અદના અબીપ્રાય.	૨૦૧	૨૧૦
૧૪	બઝમ કુદરત.	૨૧૧	૨૧૫
૧૫	ગુજરાતના મુસલમાનોના સંબંધમાં નવાગ સાહેબના ...		
	કિમતી વચન,	૨૧૬	૨૩૭
૧૬	નવાગ મીર સદરદદીન હુસેનખાન સાહેબ ...		
	ખહાદુરે લખેલા ઉર્દુ પુસ્તકોનું લીસ્ટ.	૨૩૮	૨૪૨
૧૭	હઝરત કુત્બે ઝમાં સૈયદ શાહ ગુલામ હસન ...		
	કાદરી કદ૦ અવરંગાબાદીનું જતાંત,	૨૪૩	૨૫૪
૧૮	નવાગ અલી મરદાનખાન સાહેબ ગારદીના ...		
	કુટુંબનું ટુંક જતાંત.	૨૫૫	૨૬૪
૧૯	પીરઝાદ સમ્મદ મુસ્તફા હસન સાહેબ કાદરીના ...		
	ખાનદાનનું ટુંક વર્ણન.	૨૬૫	૨૮૬

Mr. Nizam-ud-Din Quraishi.

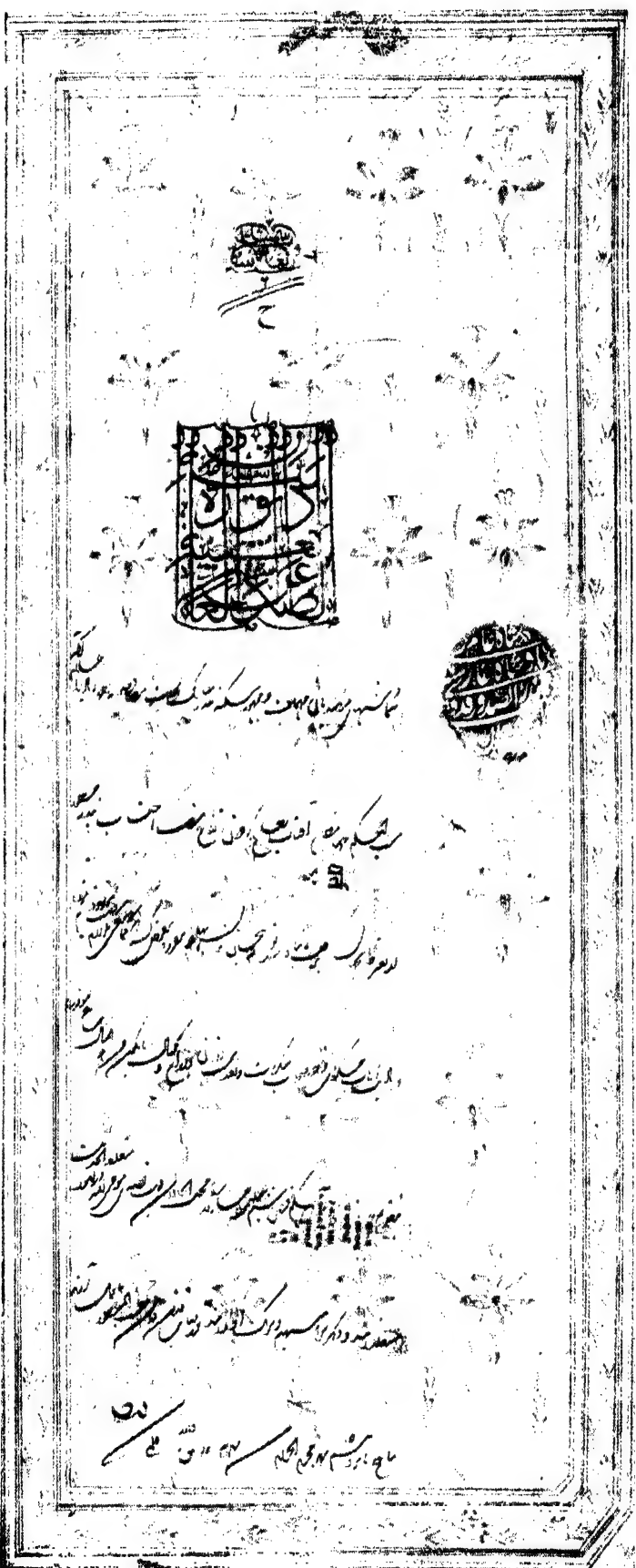
Born on 1301 A. H.

મી० નિઝામુદ્દીન કુરેશી.

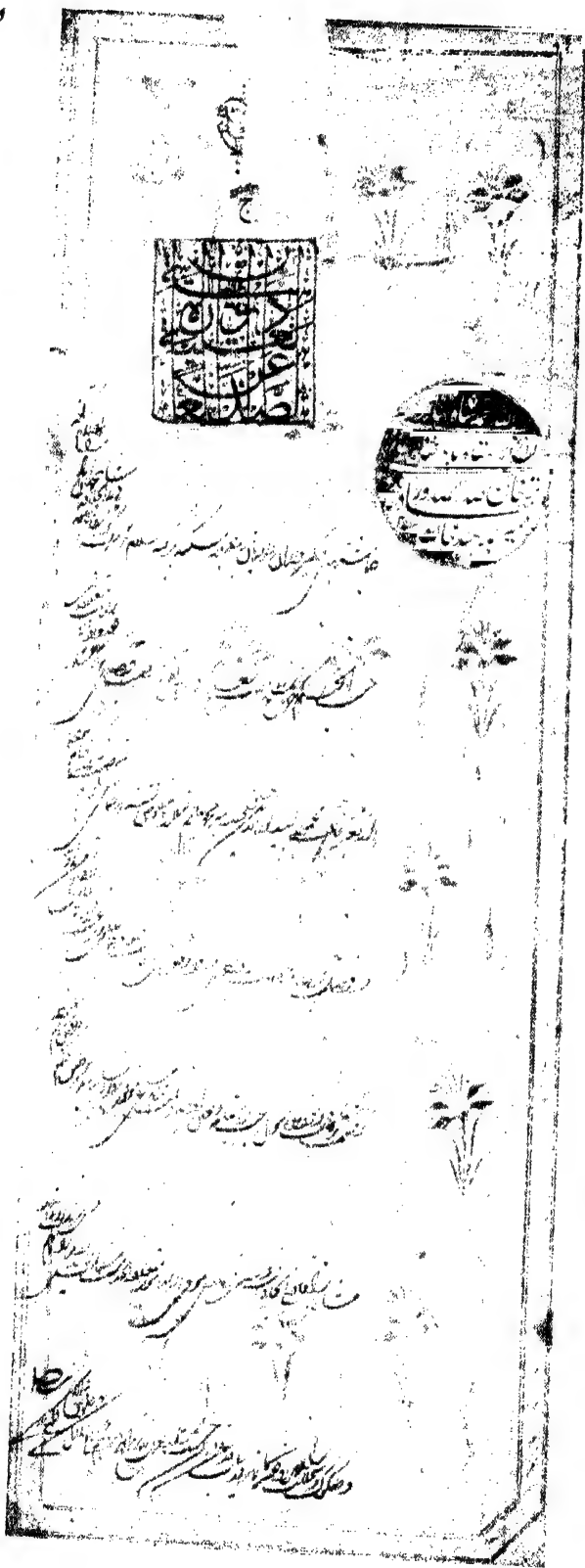
જન્મ સને ૧૩૦૧ હીજરી.

Fac-Simile of a Sanad Granted by Mughal Emperor to Nawab Mir
Nur-ud-Din Husain Khan Saheb Bahadur-founder of the
Nawab Dynesty at Baroda.

વડોદરાના નવાબ ખાનદાનના મુગલ પ્રદેશ નવાબ ખીર જુઝદદીન જુઝેનખાન સાહેબ બહાદુર
પરુશને મળેલી બાદશાહી સનદ.

**Fac-Simile of a Sanad granted by Mughal Emperor to Nawab
Mir Nur-ud-Din Husain Khan Sahab Bahadur-founder
of the Nawab Dynesty at Baroda.**

વરોદરના નવાબ ખાનદાનના મુળ પુરૂષ નવાબ મીર નુરુદ્દીન હુસૈનખાન સાહેબ બાહદુર
પરુસાને મળેલી બાદશાહી સનદ

**Nawab Mir Nur-ud-Din Husain Khan
Saheb Bahadur--founder of the
Nawab Dynesty at Baroda.**

Died in 1213 A. H.

વરોદરાના નવાબ ખાનદાનના મુળ પુરૂષ
નવાબ મીર નુરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર પહેલા
વશત સને ૧૨૧૩ હીજરી.

૭૮૬

આઝમ મીર નુરુદ્દીન હુસેનખાન

બહાદુર નવાબ સાહેબના

કુટુંબની હકીકત.

આ ઇસલામી કુટુંબ સુન્ની પંથનું છે. તેમને પોતાની અસલ જન્મભુમિ અરબસ્તાન છોડે લગભગ ૪૦૦ વરસ થયા છે, તેઓ પ્રથમ અરબસ્તાનમાંથી ઇ. સ. ૧૫૦૦ ના શુમારે કાબુલ પ્રાંતના હીરાત મુકામે આવીને રહ્યા, ત્યાંથી આ કુટુંબ પૈકી એક ઇસમ શુમારે ઇ. સ. ૧૬૦૦ માં હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા અને દિલ્લી દરબારમાં નોકર રહ્યા. તેમના આશિકપણાના સળખે દરબાર તરફથી તેમના વંશને રોહતક પ્રગણામાં આવેલું કુરણાવતી ગામ ઇનામ અને એક મનસબ આપવામાં આવ્યું. આવી રીતે ઘણાં વરસો સુધી ચાલ્યું. આ કુટુંબમાંથી મીર નુરુદ્દીન હુસેનખાન ઘણાં પ્રખ્યાત પુરુષ થયા. જેમને દિલ્લીના બાદશાહ તરફથી “ નવાબ બહાદુર ” નો ખીતાબ મળ્યો હતો.

ઇ. સ. ૧૭૮૦ ની સાલમાં દિલ્લીના બાદશાહના વઝીર ગાઝીઉદ્દીનખાન જ્યારે મકકે જવા નીકળ્યા ત્યારે તમણે મીર નુરુદ્દીન હુસેનખાનને પોતાની સાથે લીધા અને ખતે જણાં હોડીમાં બેસવા મ.ટે

મુરત મુકામે આવ્યા. આ વખતે મુરતમાં અંગ્રેજ સરકાર તરફથી મુખ્ય કામદારના હોદા ઉપર બોડામ સાહેબ હતા. મીર ગુરૂદીન હુસેનખાન રાજ્ય કારોબારમાં અતી ઉપયોગી પુરૂષ છે, એવી કીર્તી પ્રથમથી ચોમેર પ્રસરેલી હોવાથી બોડામ સાહેબની જાણમાં પશુ આવી ચુકી હતી તેથી તેઓએ નેટીવ સ્વસ્થાનોની સાથે પંચ તરીકે કામમાં લેવાને દીક્ષીના બાદશાહ તરફથી તેમને માંગી લીધા, એટલે મીર ગુરૂદીન હુસેનખાન મુરતમાં રહ્યા. તે બાદ તેઓ કેટલાક દીવસ સુધી મુરતમાં રહ્યા હતા, પરંતુ પેશ્વાના દરબારમાં અંગ્રેજ સરકારના વકીલ તરીકે તેમને નીમવામાં આવ્યા.

નવાબ મીર ગુરૂદીન હુસેનખાનને સાત દીકરા હતા. પહેલા કુબૂરુદીન જેઓ પેશ્વાના દરબારમાં પેશકાર હતા. બીજા નિઝામુદ્દીન નિઝામ સરકારમાં નવાબ નિઝામ નવાઝ જંગ બહાદુરના ખેતાબ સાથે સરદાર હતા. ત્રીજા નસીરુદ્દીન મુલ્તાન નવાઝ જંગ બહાદુર*ને ગોવીંદરાવ મહારાજ વડોદરે લાવ્યા અને તેમને ગાયકવાડ સરકારના રાજ્યમાં સરદાર બનાવ્યા. ચોથા કમાલુદ્દીન નાગપુરના બોંસલે સરકારને ભાં હતા. પરંતુ સંવત ૧૮૫૬ની સાલમાં મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાન અમદાવાદની લડાઈમાં શહીદ થયા પછી તેમની આસામી કાયમ રાખવા માટે તેમને ગોવીંદરાવ મહારાજે નાગપુરથી બોલાવ્યા એટલે તેઓ વડોદરે આવ્યા. પાંચમા સદુદ્દીનને હયદ્રાબાદ સરકાર તરફથી યાવરુદ્દવલા બહાદુરનો ખીતાબ આપવામાં આવ્યો અને ઓરંગાબાદની સુબાગીરી સોંપવામાં આવી. છઠ્ઠા મીર શરફુદ્દીન હુસેનખાન અને સાતમા મીર જમાલુદ્દીન હુસેનખાને જહેરમાં ભાગ લીધો હોય એમ જણાતું નથી.

* આ ખેતાબ તેમને દીલ્લી સરકાર તરફથી મળેલો હતો.

આ નવાળ કુટુંબ પૈકી અસારે જે સાખાની હકીકત આપવામાં આવનાર છે તે સાખાના મુળ પુરૂષ **મીર નુસ્રહદીન હુસેનખાન** ઉપર જણાવેલા **નુસ્રહદીન હુસેનખાનના** ત્રીજા દીકરા હતા. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે **ગોવીંદરાવ મહારાજ** તેમને વડોદરે લાવ્યા જ્યારે **ગોવીંદરાવ મહારાજ** પુત્ર હતા ત્યારે **મીર નુસ્રહદીન હુસેનખાન** તરફથી પૈસા સંપત્તિ તેમને સારી મદદ મળી હતી આ કાશ્મીરી **ગોવાંદરાવ મહારાજ** તેમને અને તેમના દીકરાને હમેશાં દામાણ ખુવાની જગ્યાએ સમજી વારંવાર “આપતો આ દોલતના સ્થંભ છો, આ દોલત આપનીજ છે આ દોલતનો બોળો બધો તમારા તરફજ છે વિગેરે” અનેક પ્રકારે ઉપમા આપી લખતા. આ વખતે ગાયકવાડ સરકારની દ્રવ્યની સ્થિતિ બહુ નબળી હતી અને કંપની સરકારથી રતેહ વધારવાને કામે અને તેમનાંમાં હમેશા સશાધ રાખવાને કામે **ગોવીંદરાવ મહારાજ**ને આ કુટુંબના માણસોનો બહુ ઉપયોગ થતો અને તેથી કરીને ઉપર પ્રમાણે લખી હમેશા **ગોવીંદરાવ મહારાજ** તેમને ખુશી રાખવાનો પ્રયત્ન કરે તેમાં કાંઈ અન્યથા થવા જેવું નથી.

મીર નસીરહદીન હુસેનખાનના નામે પહેલો કોલ કરાર સંવત ૧૮૪૯ ની સાલમાં ૧૧ જાન્યુઆરી આખરના દિવસે પુના મુકામે થયો. આ કોલ કરાર પ્રમાણે એમની સવાર આસામી ૪૫ અને જાત, તેમજ આસામીદાર કારકુન વિગેરે મળી એક સાલના રૂ. ૪૬૯૫૦ ની નીમણુંક કરવામાં આવી. વળી ચાર કલમો દ્વારા આપવામાં આવી હતી પરંતુ આ કોલકરારનો કોઈ પણ દિવસે અમલ થયો હોય એમ જણાતું નથી. અત્રેના સીલેદારી ખાતામાં **નસીરહદીનનું** નામ પ્રથમ સંવત ૧૮૫૦માં નજરે પડે છે. આ સાલમાં તેમના નામે જે નીમણુંક દાખલ થયેલી હતી તે ઉપરના કોલ કરારના પ્રમાણે રૂ. ૪૬૯૫૦ ની નહોતી. પરંતુ ખુદ, ખાસ સ્વાર અને ખાદા વિગેરે માટે રૂ. ૬૮૫૬૦ અને પેટાના લોકો બદલ રૂ. ૧૩૩૫૦

મગીને એકંદર સાક્ષના રૂ. ૮૧૮૧૦ ની નીમણુંક હતી. આ પછી સંવત ૧૮૫૫ આખર સુધી ઉપરની નીમણુંક પૈકી ખાસ નીમણુંક રૂ. ૬૮૫૬૦માં કાંઈ ફેર પડ્યો નથી પરંતુ સંવત ૧૮૫૧-૫૨ અને ૧૮૫૩ આ ત્રણ સાલમાં પેટાના લોકો બદલની નીમણુંકમાં ઘણોજ ફેરફાર થયો અને ઉપરની એકંદર નીમણુંકને તે સાલમાં અનુક્રમે રૂ. ૮૧૬૧૦, ૮૩૪૧૦ અને ૮૭૨૧૦ એ પ્રમાણે થઈ, છેવટની નીમણુંક સંવત ૧૮૫૫ આખર સુધી કાયમ રહી. આ દરમિયાન સંવત ૧૮૫૨ ની સાલમાં માહે જીલકાદ ઉરફે જોષ્ટ તા. ૨૧ ના દીવસે **મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાન**ને કસબે **લાલોજ** પ્રગણે નડીયાદનું જે ગામ રા. ગોવીંદરાવ વિશ્વનાથને ત્યાં મામલીતીથી હતું તે ગામ તેમના સરંજામમાં બાંધી આપવામાં આવ્યું અને તે પ્રમાણે તે ગામ તમારા નામે ખર્ચ લખવામાં આવશે એવી સનદો મળી. આસિવાય આ સાલમાં માહે મોહરમ ઉર્ફે શ્રાવણ માસની તા. ૨૧ મીના દીવસે **મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાન**ના પિતાશ્રી **મીર નુરુદ્દીન હુસેનખાન**ે પૈસાનો ઘણો ઉપયોગ કર્યો એ માટે સુરત અઠ્ઠાવીશીમાં આવેલા પરબ અને હુલદુ આ જે ગામ તેમના નામે ગોવિંદરાવ મહારાજે વંશપરંપરાના માટે ધનામ તરીકે આપ્યાં. (જુઓ નિશાની ૧) સંવત ૧૮૫૩ માં તા. ૯ માહે રખીઉલ આખરના રોજ **મીર નસીરુદ્દીન**ના નામે કસબે **લાલોજ**નો સંવત ૧૮૫૩ થી તે સંવત ૧૮૫૭ આખર સુધી પાંચ વરસના માટે હસ્તાવો કરી આપવામાં આવ્યો. પરંતુ તે આ પ્રમાણે તેમને નામે સંવત ૧૮૫૭ આખર સુધી ન ચાલતાં તે દરમિયાન સવત ૧૮૫૪ ની સાલમાં તે તેમના તરફથી બદલાઈ જઈ તે વખતના ગાયકવાડને નામે લગાડી દેવામાં આવ્યો. સંવત ૧૮૫૦ થી સંવત ૧૮૫૫ દરમિયાન શુમારે ત્રણ વરસ સુધી **મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાન** પોતે રાવજી આપાજી સાથે અમુક મહત્વના કામને માટે પુને હતા. સદરહુ કામ સુરત અઠ્ઠાવીશી માનાજીરાવના મૃત્યુ પહેલાં પેશાએ ગોવિંદરાવ પાસેથી લખાવી લઈ અને પછી તેને લગતું ફારગતી ખત પણ તેમની પાસેથી કરાવી

લીધું હતું. જે ખત અંગ્રેજ સરકારની દરમીયાન ગીરીથી પરત લેવાતું હતું. એમ દેખાય છે કે આ કામમાં આ કુટુંબ પૈકીના પુરુષનો મહારાજને ઘણો ઉપયોગ થવાનો હતો. કારણ સંબંધમાં ગોવીંદરાજ મહારાજાએ મીર નુસૈદદીન અને ફખરુદ્દીનને તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૦ ના દીવસે જે એ પત્રો લખ્યા હતા તેમાં એમ લખ્યું હતું કે “રાજેશ્રી પંત પ્રધાને માનાજીરાજનું મૃત્યુ થયાં પહેલાં અમારી સુરત અઠ્ઠાવીશી અમારી પાસેથી લખાવી લીધી અને તેની દારગતી બદલ પણ લખાવી લીધું છે. તેની ફેરબદલી તમે અંગ્રેજ સરકારના મુતસદ્દી તરફ લગાડી છે માટે સરકારમાંથી સુરત અઠ્ઠાવીશીની દારગતી ચીઠીઆ અમને પરત અપાવો અને સુરત અઠ્ઠાવીશી પ્રથમ પ્રમાણે અમોને કાયમની મળે તો તમને તેના દરબાર ખર્ચ તરીકે રૂ. ૨૦૦૦૦૦ એ લાખ રૂપીઆની શરત કરી આપીએ” વિગેરે લખેલું છે. આ પછી સંવત ૧૮૫૬ ના માહે મોહરમ ઉર્ફે જેઠ માસની તા. ૧૯ મીના દીવસે કરમે ભાલોજીની મામલત ઉપર પ્રમાણે તે વખતના ગાયકવાડે એમના તરફ આપી હતી તે તેમના તરફથી ફેરબદલ કરી મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાનના નામે કરી દેવામાં આવી. તેજ પ્રમાણે આ સાલમાં માહે જિલ્લદજ ઉર્ફે વૈશાખ તા. ૨૬ના દીવસે સિલેદાર મીર નસીરુદ્દીનના ફોજખર્ચ બદલ નીમણુંકના બદલે ઉમરેઠ મહાલ જે રાજેશ્રી નારો શ્રીપત તરફ હતો તે તેમના તરફથી કાઢી લઈ, મીર નસીરુદ્દીનને પ્રથમ વરસથી ચાલુ સુધીને માટે લગાડી આપ્યો. આ સાલમાં મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાન પુનેથી આવ્યા પછી તેમને મહારાજાએ માહે રજગળ ઉર્ફે માગસર માસમાં ચાર શરતોની યાદી કરી આપી. આ યાદી પ્રમાણે જાત, સ્વાર અને તૈનાતી લોક તેમજ પાયદળ વિગેરે પેશજીની તૈનાત જખતા સુદ્ધાં રૂ. ૨૦૦૦૦૦ એ લાખ રૂપીઆ વગર કપાતે રોકડા દરાવી કરાર કરી આપ્યો અને તે પ્રમાણે તૈનાત શરૂ કરી અને તૈનાત જખતો કરી આપવાનો હતો પણ એટલામાંજ અમદાવાદમાં આખા શેલુકરની સાથે જે

લડાઈ ચાલતી હતી તેમાં તા. ૩૦ માંહે જિલ્લાજનના દીવસે હસ્તાને વળતે **મીર નસીરુદ્દીન** શહીદ થયા તેથી તે તૈનાત જાળવતો કરવાનો રહી ગયો. અમદાવાદની લડાઈમાં **મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાને** ઘણી સારી મહેનત કરી હોય એમ દેખાય છે. તે લડાઈ ચાલતી હતી તે વખતે તેમને **ગોવીંદરાવ મહારાજે** “તમારી નોકરીની શરત આજમ રાવજી આપાજીના લખવા ઉપરથી ખબર પડી. તે ઉપરથી ઘણી ખુશી દેખાઈ થઈ. ધોડા, માણસો વિગેરે મરાયાં એ બદલ ના ઉમેદ નથી એમ લખ્યું અને સરકારી કામમાં તમારા તરફથી પ્રથમ કોઈ વાર કસુર થયો નથી અને હવે પછી પણ થશે નહીં એ અમે ખાસ જાણીએ છીએ. સરકાર તમારા તરફ બહુ ખુશી છે. તમારી ખેર ખુશી હર હમેશ લખી મનને આનંદ આપતા રહેશે.” વિગેરે લખેલું છે.

મીર નસીરુદ્દીન અમદાવાદની લડાઈમાં શહીદ થયા તે વખતે તેમના દિકરા **મીર નસીરુદ્દીન** તદ્દન નાના હતા. આ માટે **મીર નસીરુદ્દીનના** બાઈ **કમાલુદ્દીન**ને **ગોવીંદરાવ મહારાજ**એ નાગપુરથી ખોલાવી તેમને આ કુટુંબની સરકારી સોંપી.

***કમાલુદ્દીન** વડોદરે આવ્યા પછી **ગોવીંદરાવ મહારાજ** તરતજ મંજૂ પામ્યા. આ વખતે **વડોદરાની** સ્થિતિ પૈસા સંબંધે, લશકર સંબંધે અથવાતો ખીજા કોઈ પણ પ્રકારે સમાધાન માનવા જેવી નહોતી. ખજાનામાં પૈસા નહોતા. કંઈક પ્રાંતો કરજદારને ત્યાં ગીરો મુકેલા હતા. માંડલીક સંસ્થાનો તરફથી ખંડણીઓ વસુલ કરવાને લશકર તૈયાર ન હોવાથી, તેઓએ ખંડણીઓ રોકી રાખી હતી. ઘરમાં કંઈઆ થઈ વિભાગ પડી ગયા હતા. કડીના +મહારાજસંબંધોતાની પેશકશી બંધ ન થવાથી ખંડ

* રસસર્ગ ચોક્ક બરોડા પાને ૮૭-૮૮.

† વડોદરા ગેઝેટીયર પાને ૨૦૫.

કરે ની સેવારીમાં હતો અને અરખ શોક તેમનો પગાર વખતસર નહોતો મળવાથી માથા શીર થયા હતા. આવી ગાયકવાડી રાજ્યની સ્થિતિ હોવાથી કમાલુદ્દીનની વડોદરામાં કારકીરદી શરૂ થઈ. રાજ્ય કારભારમાં અંગ્રેસર પાર્ક લેવાનો પહેલો પ્રસંગ તેમને ગોવીંદરાવ મહારાજ મરણ પામ્યા તે વખતે આવ્યો. આ વખતે *રાવજી આપાજી વડોદરા નહોતા અને ગહીના બાઈ સાહેબે ગોવીંદરાવ મહારાજની સાથે સતી થવાનો વિચાર કર્યો. ગોવિંદરાવ મહારાજની કારકીરદીમાં ગહીનાબાઈ સાહેબ રાજ્ય સત્તાથી વર્તન કરતા હતા. તે વખતે કમાલુદ્દીન બાપાજી આપાજી વિગેરે મંડળીએ આનંદરાવ મહારાજને ગાદી ઉપર બેસાડી ગહીના બાઈની સત્તા કાયમ રાખવાનું વચન આપ્યું. અરખ જમાદાર તરફથી પણ બીજા કોઈને મદદ ન કરવાના સોગંદ લેવાની, તેમનો સતી થવાનો વિચાર ફેરવી નાંખાવ્યો અને આનંદરાવ મહારાજને ગાદી ઉપર બેસાડ્યા.

આ પછી કડીમાં બંડ થયું તે બેસાડી દેવાના કામે અંગ્રેજ સરકાર સાથે જે કામકાજ શરૂ થયું તે કામકાજમાં પ્રથમથી તે આખર સુધી સર્વ સલાહ મસલેહતમાં અને બીજા કામકાજમાં મીર કમાલુદ્દીનખાનની યોજના હતી. સંવત ૧૮૫૮ માં મુખ્યમંત્રી ગવર્નર ડકેન સાહેબ તરફ જ્યારે તેમને વકીલના કામ ઉપર મુખ્યસ્થાન નીમીને મોકલવામાં આવ્યા, ત્યારે તેમને આનંદરાવ મહારાજએ લખ્યું છે કે “ સરકારી કામની કલમબંદીની પણ માદી ધલાહીદા લખી આપી છે અને રૂબરૂમાં ખુલાસા વાર કહેલું છે તે પ્રમાણે અમલ થાય તો ઉત્તમ તેમાં કંઈ વધતી ઓછી વાતચીત થાય તો હજુર હુકમની રાહ ન જોતાં તમને મુનાસબ લાગે તે અને સરકાર તરફ ઇમાનદારી ધ્યાનમાં રાખી જે કરશે તે સરકારને કબુલ મંજૂર છે. અને ત્યાંનો પરચુરણ દરબાર ખર્ચ વિગેરે જે તમે ચોખ્ખ

રીતે કરશે તે સરકારમાંથી રીતસર હીસાબ જોઈ મંજૂરે આપવામાં આવશે” ખંભાતની સલાહથી તે કડીના મદદહારરાવની નડીયાદમાં સ્થાપના થઈ તે તેમના સંબંધે સર્વ બાબતોનો નિકાલ થતાં સુધી, સંધી કરારે અથવા લડાઈએ જે જે કંઈ થયાં તે સર્વેમાં ઘણું કરીને મીર કમાલુદ્દીન નહોતાં એવું થયું જ નથી. કડીના લડાઈ શરૂ હતી ત્યારે કર્નલવોકર સા. સાયે ગાયકવાડની ફોજ લઈને હલ્દો કરવાના કામે મીર કમાલુદ્દીન પોતે હતા અને આ હલ્લામાં જમણી બાજુ તેમના તરફ હતી. પછી મદદહારરાવની હાર થવાથી તેમને નડીયાદમાં આજ્યા પછી ઈંગ્રેજ સરકાર અને ગાયકવાડ એ બંનેની દરમીયાન સને ૧૮૦૨ના જુન માસમાં જે સલાહ થઈ તે કરવાના કામે પણ મીર કમાલુદ્દીન હતા અને તે સલાહ ઉપર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી તેમની સહી છે. તેવીજ રીતે મદદહારરાવે અંગ્રેજ સરકાર અને ગાયકવાડથી જે જે કરાર કર્યા તે બધા ઉપર મદદહારરાવને મીર કમાલુદ્દીનની જામીનગીરી આપવી પડી છે.

આ પ્રમાણે કડીનું પ્રકરણ ખસાસ થવા પછી અગ્નિ લોકોનું પ્રકરણ ઉપસ્થિત થયું. આ પ્રકરણમાં પણ ઉપર પ્રમાણે મીર કમાલુદ્દીન અંગ્રેસર પૈદી હતા. અરબ લોક આ વખતે માથે રીર થવા હતા. એ ઉપર કહી ગયા છીએ અને તેથી કરીને કડીની લડાઈ શરૂ કરતાં પહેલાં ખંભાત*માં મુંબઈના ગવર્નર ડંકન સાહેબ અને વડોદરાના હીવાન રાવજી આપાજી એ બંને વચ્ચે જે કલમ બંદી દરાવવામાં આવી તેમાં તેમનું મુજ ગાયકવાડીમાંથી બિલકુલ કાઢી નાંખવું એવું ઠર્યું હતું. પરંતુ ‘કડીનું પ્રકરણ ખસાસ થવા પછી આનું આજ કામ આગળ લેવાનો જ્યારે વખત આવ્યો ત્યારે રાવજી આપાજીને મોટી પંચાત

* એશીસન્સ ટ્રીટીઝ વોલ્યુમ ૪ પાને ૧૬૭.

+ રસસં જોડે બરોડા પાને ૧૦૩-૧૦૫.

થેં પડી. એટલાંમાં આનંદરાવ મહારાજને, કાન્હોજીને મુંબાઈમાં લઈ જવાનું કામ જે માણસ પાસે છે તે સ્વાધિન તેમને કરો એ આરખ જમાદારોને હુકમ કરમાવ્યો, તે હુકમથી સુદરહુ પંગ્યાતનો નીકાલ થયો. આરખ જમાદારોએ કાન્હોજીને મહારાજને તાળે કરવા ના પાડી અને આ વરસના એટલે સંવત ૧૮૫૮ ઉર્ફે સન ૧૮૦૨ ના ડીસેમ્બર માસની ૧૦ મી તારીખે એકદમ સરકાર વાડાને ઘેરો ઘાલી શહેરના દરવાજા બંધ કર્યા. આ પ્રમાણે હકીકત બની ત્યારે ઉપરનો સકેત આપી આપ પુરો પડવાનો વખત આવ્યો.

ઉપર *કહ્યા પ્રમાણે ડીસેમ્બર માસની ૧૦ મી તારીખના સુમારે આરખ જમાદારોએ સરકાર વાડાને ઘેરો ઘાલી, શહેરના દરવાજા બંધ કર્યા પછી ૮ દીવસે એટલે ડીસેમ્બર માસની ૧૮ મી તારીખે ગાયકવાડ અને બ્રિટીશ સરકારના લશ્કરે શહેરના કોઠને ઘેરો ઘાલ્યો. આ વખતે શહેરના સર કરવાના કામની જે વેડુંચણી થેં તેમાં ચાંપાનેર દરમજાને સર કરવાનું મીર કમાલુદ્દીન તરફ આવ્યું. આ ઘેરો ડીસેમ્બર માસની તા. ૨૫ મી સુધી ચાલ્યો. ૨૬ મી તારીખે આરખ લોક શરણે આવ્યા. તે વખતે તેમના જમાદાર મુલતાન જાફર, મુલતાન તલ્લા, હુમદી અને સૈયદ મહમદે ગાયકવાડ સરકારથી ગુજરાતમાંથી નીકળી જવાનો જે કરાર કર્યો તે ઉપર ગાયકવાડ સરકારના મેજર વોલર બિગેરે સાથે મીર કમાલુદ્દીનની પણ જામીનગીરી લેવામાં આવી છે.

આ સાલના મોહરમ મહીનામાં તા. ૨૪ ના દીવસે આગળ જે મીર નસીરુદ્દીનનો નામનો તૈનાત જાળ્યતો કરી આપવાનો રહી ગયો

* કાન્હોજી, ગોવીંદરાવ મહારાજનો અનેરસ દિકરો એણે આનંદરાવ મહારાજની કારકીદીની શરૂઆતમાં રાવજી આપાજીને એક કોરે મુકી, વડોદરાનો રોજકારનાર પોતાના હાથમાં લીધો પરંતુ જુના એડાજ વખતમાં તે અગ્રિય થયો અને આનંદરાવ મહારાજના હુકમથી રાણપુરના કીલ્લામાં કેદ કરવામાં આવ્યો.

છે એમ જે કહેલું છે તે તૈનાત જળપતો મીર કમાલુદ્દીનના નામે
 આનંદરાવ મહારાજએ કરી આપ્યો. (જુઓ ની. ૨) પરંતુ આ વખતે
 ઉપર જણાવેલ સંવત ૧૮૫૬ ની સાલમાં મીર નસીરુદ્દીનને માહે રજખ
 ઉર્દૂ માર્ગશીર્ષ મહીનામાં ગોવીંદરાવ મહારાજએ જે ચાર કલમોની
 યાદી કરી આપી હતી તે યાદી પ્રમાણે ર૦૦૦૦૦ જે લાખ રૂપિયા ન
 આપતાં, દર સાલે રૂ. ૨૦૮૦૦૦ આપવાનો તૈનાત જળપતો કરી આપ્યો.
 આનું કારણ એમ બન્યું કે, આ સાલમાં મહારાજએ મીરકમાલુદ્દીનના
 પાયદળની સંખ્યા વધારી અને હાથી બદલ દર સાલ રૂ. ૧૫૦૦ ની
 એક નવીન નીમણુંક કરી આપી. અને તેમના પેટામાંના હાફિઝ ગુલામ
 મહુમદને પાલખી અને શાગીર્દ પેશા બદલ દર સાલ રૂ. ૧૩૦૦ વધારીને
 મીરજા મુસ્તફા અને શેખ મહુમદ એ બંનેને અનુક્રમે રૂ. ૨૫૦૦
 અને ૧૦૦૦ એવી રીતે જે નવીન આસામીયો તેમના પેટામાં દાખલ કરી.
 આ સાલે મીર નસીરુદ્દીનના દીકરા મીર નાસરુદ્દીનને નામે,
 મીર નસીરુદ્દીન અમદાવાદમાં મરણ પામ્યા પછી શાહુઆલમની દરગાહ
 નજીક તેમની જે દરગાહ કરવામાં આવી, તે દરગાહના ખર્ચ માટે દર
 સાલ રૂ. ૪૫૦૦ ની ઉત્પન્નતાનું પ્રગણે દસ્કરાઈતું મોજે ગત્રાલ ગામ અને
 નાસરુદ્દીન તેમની બહેન અને તેમની માતૃશ્રી એમની બેગમને કરાર પ્રમાણે
 દર સાલ રૂ. ૧૨૦૦૦ ઉત્પન્નતાં ચોરાશી પરગણામાં મોજે વમ્મુ અને
 સખીયા એ બે ગામ સદરહુ સાલથી વંશ પરંપરા ધનામ કરી આપ્યા.
 (જુઓ ની. ૩) આ ઉપરાંત આ સાલમાં તા. ૧૦ માહે જમાદિલિઆખર
 ઉર્દૂ (બાદરવા) ના દીવસે મીર કમાલુદ્દીનને ઘાસના ખીડને માટે
 મોજે તતારપુર પ્રગણે વડોદરા જગીરમાં લગાડી આપ્યું. સંવત ૧૮૫૮
 ના માહે સફર ઉર્દૂ જેષ્ઠ માસ તા. ૧૭ ના રોજ પ્રગણે કપડવંજ
 તાલુકે કહીનો કીલ્લો અને મેહેલનું કામ મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાનને
 કહેવામાં આવ્યાથી તેમના નામે સનંદ થયું. આ સાલમાં ઉપરની
 નીમણુંકમાં કારકુન બદલ દર સાલ રૂ. ૧૫૦૦) વધારી આપવામાં આવ્યા.

સંવત ૧૮૬૦ માં મોજે આસોજ અને સાંગાડાલ પ્રગણે વાંધાડીયાં એ બે ગામો તૈનાતના પેટે મીર કમાલુદ્દીનના નામે લગાડેલાં છે. સંવત ૧૮૬૧ માં ઉપર કહેલી નીમણુંકના પેટામાં પ્રગણે કપડવંજ પૈકી દર સાલ રૂ. ૧૦૨૫૦ ઉત્પન્નવાળું ગામ મીર કમાલુદ્દીનને જાગીર તરીકે લગાડી આપવામાં આવ્યું. સંવત ૧૮૬૪ ના પત્રકમાં મીર કમાલુદ્દીનનું નામ નથી પરંતુ તેમને નામે આ સાલમાં આસામી ૧૫૦ બદલ દર સાલ રૂ. ૧૦૧૦૦૦ નો એક નવીન તૈનાત જાળવતો થયેલો છે. (જુઓ ની. ૪) આ સાલમાં નવાબની નીમણુંક આટલી ઓછી હોવાનું કારણ એ છે કે આ વખતે કંપની અંગ્રેજ સરકાર બહાદુરની ફોજ તૈનાતમાં રાખવામાં આવી હતી. તે કારણથીજ રાજ્યમાંના એકંદર સરદાર ભોડાની નીમણુંક પણ કમી થઈ. ઉપરના તૈનાત જાળવતામાં એક હાથી બદલીની નીમણુંક દર સાલ રૂ. ૧૫૦૦ ની તેમણે હાથી લીધાથી કરી આપી છે. પરંતુ સંવત ૧૮૬૪ અને ૧૮૬૫ એ બન્ને સાલો માટે તેમણે હાથીની નીમણુંક નહીં લીધાથી, તે સાલ માટે તેમને રૂ. ૮૯૫૦૦ પ્રમાણેજ મળેલા છે. સંવત ૧૮૬૭ ના રખીલિઆખર ઉર્ફે જ્યેષ્ઠ માસ તા. ૪ ના દીવસે પંચ મહાલની મામલત કમાલુદ્દીનના દિકરા મીર અમીરુદ્દીન હુસેનખાનને સરકાર તરફથી સોંપવામાં આવી આ સાલમાં મીર ગુરુદ્દીનના દિકરા મીર જમાલુદ્દીનને નામે માહે જલકાદ તા. ૨૧ ના દીવસે જાત ખર્ચ બદલ દર માસે રૂ. ૪૦૦ પ્રમાણે દર સાલ રૂ. ૪૮૦૦ ની નીમણુંક અમદાવાદના નવીન ભાગમાંથી આ સાલની શરૂઆતથી આપવામાં આવી. પરંતુ આગળ સંવત ૧૮૭૫ માં અમદાવાદ અંગ્રેજ સરકાર તરફ મોં બદલામાં જવાથી આ નીમણુંક ત્યાર પછી એમના તરફ કેટલા વરસ સુધી ચાલતી હતી એ બદલ દશતરી દાખલો નથી. આ પછી સંવત ૧૮૭૩ માં ઇતર સરદારો પ્રમાણે નવાબ સા.ની પણ નીમણુંકમાંથી દોઢ આનીની કપાત થઈ, ત્યારે તે સાલથી તેમની દર સાલ રૂ. ૬૧૫૩૧ ની નીમણુંક કાયમની રહી. સંવત ૧૮૭૫

માં ખીટીશ સરકારની પેંદરેથી લડાઇ શરૂ થઇ તે વખતે તેમની મદદ માટે ફતેસિંહરાવે જે લશ્કર માળવામાં મોકલ્યું તે લશ્કરની મુખેદારી ખીર કમાલુદ્દીનને આપી. જ્યારે ખીર કમાલુદ્દીન માળવામાં હતા ત્યારે તેઓ ઈંગ્રેજ સરકારને ઘણાજ ઉપયોગી થયા, અને તેમના કામદારોમાં તેમણે મોટી કીર્તી મેળવી અને તેજ કામ ઉપર હોઇને સંવત ૧૮૭૬ માં રતલામમાં મરણ પામ્યા. સંવત ૧૮૭૫માં ખીર કમાલુદ્દીનને તૈનાતના બદલામાં ચાલતા આવેલા મોજે કપડવંજ અને ભાલેજ આ બે માહાલ કંપની સરકાર તરફ વિજાપુરના મેં બદલામાં જવાથી, આ સાથે એમના તરફ સરકારમાંથી સાંવલી મહાલ ઇનામથી આપવામાં આવ્યો અને તેમાં હાલના ઉત્પન્ન પૈકી તૈનાતના પેટ્ટે દર સાલે રૂ. ૫૭૭૦૦) ઠરાવી આપવામાં આવ્યા. આ શિવાય આ સાલે ખીર કમાલુદ્દીનની દરગાહના ખર્ચ બદલ અમદાવાદ પ્રગણામાંના મોજે ગત્રાલ ગામ જે ખીર નસીરુદ્દીનના નામે સંવત ૧૮૫૮ માં ઇનામ કરી આપવામાં આવ્યું હતું તે ગામ આ સાલે અમદાવાદ અંગ્રેજ સરકાર તરફ મેં બદલામાં જવાથી નવાબ સર. તરફથી નીકળી ગયું. ત્યારે તેના બદલામાં મોજે કડોદરા પરગણે બલેસર દર સાલે રૂ. ૪૫૦૦ ના ઉત્પન્નનું ગામ મોગલાઇ સુદ્ધાં તેમના તરફ ઇનામ તરીકે લગાડી આપ્યું. (ગુઓ ની. ૫)

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે કમાલુદ્દીન મરી ગયા પછી તેમના મોટા દીકરા ખીર અમીનુદ્દીનને આ કુટુંબની સરદારી મળી અને તેમના નામે તેમના પિતાશ્રી પ્રમાણેજ સ્વાર આસામી ૧૫૦ બદલ દર સાલ રૂ. ૯૧૫૩૧ ની નીમણુંક શરૂ થઇ. અને કમાલુદ્દીન મૈયત થવાથી તેમની દરગાહવિગેરેના ખર્ચ બદલ દર સાલ રૂ. ૫૦૦ પ્રમાણે સંવત ૧૮૭૬ ની સાલથી સાંવલી માહાલ બદલની નીમણુંકી ખર્ચમાંથી ખીર અમીનુદ્દીને દર સાલ લેવા એવું તેમના ઉપર સરકાર તરફથી લખાઇ ગયું. ખીર કમાલુદ્દીનના પછી કંદીજન્ટની મુખાગીરી અમીનુદ્દીન તરફ આવી અને તેમને

પોતાના પિતા પ્રમાણે પોતાનું કામસારી રીતે બળવ્યાનું દેખાઈ આવે છે. આ કામ ઉપર તે સંવત ૧૮૭૭ આખર સુધી હતા અને ત્યાર પછી તેઓ વડોદરે આવ્યા. સંવત ૧૮૭૮ માં ડભોઈ, બહાદરપુર અને સંખેડા માહાસો એમના તરફ ઇજરાથી આપવામાં આવ્યા. આ વહીવટ તેમના તરફ સંવત ૧૮૮૨ આખર સુધી રહ્યા. આ વખતે ગાયકવાડી રાજ્યને બહુ કરજ થવાથી કરજદારોની ફરીયાદો વારંવાર ખીટીશ સરકાર તરફ જવા લાગી. ત્યારે તેઓએ કરજદાર લોકોને બહાંદરોઓ આપી, તેમને સયાજીરાવ મહારાજ તરફથી વડોદરા રાજ્યના માહાસોના ઇજરા સાત વરસની શરતથી, અપાવ્યા. આ ઇરાવ સન ૧૮૨૭ માં થયો. અને તે પ્રમાણે જે વહીવટો આપવામાં આવ્યા તેમાં **મીર અમીનુદ્દીન**નું વહીવટ તેમના નામ ઉપરથી નીકળી પારેખ સામંત એચરના નામે થયું. આ પ્રમાણે આ કામ તેમના તરફથી નીકળ્યા પછી કેટલાક વખત સુધી **મીર અમીનુદ્દીન**ને કાંઈ કામકાજ નહોતું, પરંતુ થોડાજ વખતમાં તે ગાયકવાડ સરકારના કંટીજન્ટના સર સુખા થયા. આનું કારણ એવું બન્યું કે સન ૧૮૨૮ માં તે વખતના વડોદરાના રેસીડન્ટ સર જેમ્સ બ્રુક્લિયમ્સે મુંબાઈના ગવર્નર સર જેન માલકમને એમ લખ્યું કે ગાયકવાડના કંટીજન્ટની સ્થિતિ ઘણી ખરાબ હોવા બદલ તેના કામદાર તરફથી મહારા તરફ વારંવાર ફરિયાદો આવે છે. માલકમ સાહેબે આ વાત સાંભળી સન ૧૮૩૦ માં સયાજીરાવ મહારાજને તેમના કંટીજન્ટી પૈકી એાછામાં એાછા બે તૃતીયાંશ પણ લોક સારી સ્થિતીમાં હોવા બેઠાંએ એવી તાકીદ આપી. તેમની આ તાકીદ તરફ માહારાજએ લક્ષ આપ્યું નહીં એવું તેમને માલુમ પડવાથી તેમણે કંટીજન્ટના ખર્ચ માટે ફરીથી ૧૦૦૦૦૦ રૂપિયાનો મુલક જપ્ત કરી રેસીડન્ટ મજકુરને પોતે કંટીજન્ટ ફોજમાં મુધારો કરવા હુકમ આપ્યો. આ પ્રમાણે રેસીડન્ટને મુધારવાનું કામ આવ્યું ત્યારે તેમણે **મીર અમીનુદ્દીન**ને કંટીજન્ટના સર સુખા નિમ્યા. આ બંધવસ્થા સન ૧૮૩૨ સુધી ચાલી તે વરસમાં તે વખતના

મુંબાઈના ગવરનર લોર્ડ કેલેરે કન્ટીનન્ટના ખર્ચ માટે જખત કરેલો
 ગાયકવાડ સરકારનો મુલક છોડી દીધો અને કન્ટીનન્ટની વ્યવસ્થા
 માહારાજની ઇચ્છા પ્રમાણે તેમની તરફ સોંપાવી. ત્યારે સયાજીરાવ
 માહારાજએ મીર અમીનુદ્દીનને સર સુખાની જગો ઉપરથી દૂર
 કરી તેમની જગોએ ગણપતરાવ ઠમઠેરેની યોજના કરી. દરમિયાન
 સંવત ૧૮૮૩ માં મીર અમીનુદ્દીન હુસેનખાનને નામે ચાલતી આવેલી
 નીમણુંકમાંથી આનાની કપાત બદલ રૂ. ૧૫૧૬૯-૩-૩ કમી થયા અને
 તેમના નામે દર સાલ રૂ. ૮૫૮૧૦-૮-૯ ની નીમણુંક કાયમ રહી. આ
 પછી સંવત ૧૮૮૬ માં આગમ મીર અમીનુદ્દીન હુસેનખાન નવાબ
 સાહેબે મુંબાઈ સરકારને એવું જાહેર કર્યું કે અમને અંગ્રેજ સરકારની
 ખાંહેદરી છે અને હાલના ગાયકવાડ સરકારની મરજી અમે તૈનાતી
 સરંજામમાં રહેવાથી અમારા ઉપર ખર્ચ દેખાય છે. માટે અમારી માલ
 મીલકતના અને જાગીરની ખરદાસ્ત બદલ જે દસ્તાવેજ હોય તે તેમના
 તરફથી લઈ અમારા તરફ મોકલાવવા એવું તે વખતના ગુજરાતના પોલી-
 ટીકલ કમીશનર સર જેમ્સ વિલીયમ ઉપર લખાઈ આવ્યું. તે ઉપરથી
 હંકીન સાહેબ ગવરનરના વિગેરે જે દસ્તાવેજ નવાબ તરફ હતા તે
 સવે મુંબાઈ સરકાર તરફ પોલીટીકલ કમીશનરે મોકલાવી દીધા. તે ઉપરથી
 તા. ૧૪ માંહે આગષ્ટ ઉર્ફે શ્રાવણ વદ ૩ ના મીતીનું મુંબાઈ સરકાર
 તરફથી આજમ જેમ્સ વિલીયમ પોલીટીકલ કમીશનરને એવું લખાઈ
 આવ્યું કે મશાઈનપ્રેસના દસ્તાવેજ અને રાવજી આપાજીના ખાંહેદરીના
 કરાર જેતાં નવાબ ને અંગ્રેજ સરકારની ખાંહેદરી છે અને મીર
 અમીનુદ્દીન હુસેનખાનને તૈનાત સરંજામના કામ ઉપર મોકલવાના
 વખતે કોઈ પણ ખાખતની હરકત નથવા વિષે મજબુત વચન આપવામાં
 આવેલું છે. માટે નવાબનો માન મરતબો અને તેમની માલ મીલકત જે
 પ્રમાણે આજદીન સુધી ચાલતા આવ્યા છે તે પ્રમાણે આગળ પણ ચાલશે
 અને તેમાં કોઈ પણ ખાખતની હરકત થશે નહીં એ ખાખતમાં વમારે જાપતો.

રાખવો. આ ઉપરથી પોલીટીકલ કમીશનરે નવાબ મજબુરને તેમની માલ મીલકત બગીર વગેરે જેવી રીતે આજ સુધી ચાલતી આવી તેવીજ આગળ ચલાવી તેમાં કોઇ પણ બતની હરકત માહારાજ તરફથી ન થાય, તેમજ મશારન ઇલેક્ટ્રીની ખરદાશત અને માન મહત્વ આજ સુધી સરકારમાંથી રાખવામાં આવ્યું તેમાં કોઇ પણ બતનો તદ્દાવત ન થાય એવી મતલબનો મુંબાઈ સરકારનો હુકમ છે એવું તા. ૨૨ માઈ અગસ્ટ સને ૧૮૩૨ આવજ વદી ૧૧ ના રોજ દરબારમાં કહેવરાવ્યું તે ઉપરથી દરબાર અને રેસીડન્સી એ બેકની દરમ્યાન આ પ્રકરણ સંબંધે થોડો પત્ર વ્યવહાર થઇને તેમાં મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાનને રાવજ આપાજીએ સરકાર દાલત માંના દરેક કામ કાજ માટે કંપની સરકાર તરફ મોકલેલા હોવાથી તેમને ડંકીન સાહેબ વગેરે એ ઉપર પ્રમાણે કાગળ લખેલા હશે પરંતુ તે ઉપરથી તેમને બ્રિટીશ સરકારની બાંહેધરી છે એવું સંભવતું નથી. કંપની સરકારની બાંહેધરી બંને સરકારના દસ્તાવેજ સિવાય થતી નથી એ ઉઘાડુંજ છે. રાવજ આપાજીની બાંહેધરી બદલ જે કરાર થયો છે, તેમાં નવાબનો તે તેમના દોસ્ત છે એટલા ઉપરથીજ તેમનો સમાવેશ કરાય નહીં કારણ માધવરાવ ગોપાળ મજબુદારનું નામ બાંહેધરીની કલમમાં સ્પષ્ટ પણે લખેલું હોવા છતાં તેમને બાંહેધરી બદલ જુદો દસ્તાવેજ કરી આપવામાં આવ્યો છે અને રાવજ આપાજીના ભાઈ ભત્રિજ સુધ્યા કલમમાં લખેલા છતાં બાબાજી આપાજી અને વિઠ્ઠલરાવ રેવાજીએ બાંહેધરીના દસ્તાવેજ જુદા કરાવી લીધા છે આ પ્રમાણે ઘણાં કારણો બતાવી નવાબના કુટુંબને કંપની સરકારની બાંહેધરી છે એમ કહેવું તદ્દન અપ્રશસ્ત થશે એવું દરબારે નક્કી કર્યું ત્યારે આ પ્રકરણનો અંત આવ્યો.

આ પછી સંવત ૧૮૬૦ માં મીર અમીનુદ્દીનની તરફ અમરેલી પારી હામનગર અને કોલીતાર પ્રાંતો ઇજારાથી આપવામાં આવ્યા.

અને તે તેમની તરફ ૪ વરસ એટલે સંવત ૧૮૬૩ આખેર મુઠી રહી. **મીર અમીનુદ્દીન હુસેનખાને** ૭ વરસે ઇતિરો લીધો તેના પહેલાનું વરસ મોટી આકતનું હતું ત્યારે તેમના વહીવટનો વખત આ માહાલની જમા બંદી મુજબ સ્થિતિએ લાવવામાંજ ગયો. સંવત ૧૮૬૨ માંહે જલહજી ઉફે એમ તા. ૧૮ ના દીવસે આજમ **મીર અમીનુદ્દીન હુસેનખાને** પહેલેથી વરોદરા શહેરમાંના સધળા વહોગ લોક ઉપર શહેર અમુત્રા તરફના વાવટા બાબત દર સાલનો વેરો છે તે માફ થયા અને તે વેરા બાબત અમો સરકારને કિઘડી રકમ દર વરસે રૂ. ૩૦૦ આપતા જઠયે એવી વીનંતી કરવાથી સદરહુ સાલથી વહોગ લોકોને સદરહુ વેરા માફ કરવામાં આવ્યો. સદરહુ વેરા બાબત દર સાલ રૂ. ૩૦૦ તમારે શહેર અમુત્રા તરફ ભરણું કરેજવું એ અર્થનો સરકાર તરફથી તેમને લેખ મળ્યો. આ પછી સંવત ૧૮૬૪ માં **મીર અમીનુદ્દીન** મરણ પામ્યા. તે વખતે તેમને સંતાન નહીં હોવાથી તેમના નાના ભાઈ હિસામુદ્દીનનું નામ ઉપરની જગ્યાએ દાખલ થયું.

હિસામુદ્દીન સંવત ૧૮૧૧ ના બોદરવા વદ ૫ ના રોજ મરણ પામ્યા. તે વખતે તેમના દિકરા **મીર કમાલુદ્દીન** ઘણા નાના હોવાથી તેમના સગા ભાઈ **મીર હુસેનુદ્દીન હુસેનખાનના** નામે વહીવટ આપ્યું પરંતુ સીલેદારીના લીસ્ટમાં સંવત ૧૮૧૨ આખર **હિસામુદ્દીનનું** નામ કાયમ રહ્યું. ઉપરનો મોં બદલો **મીર કમાલુદ્દીનની** માને કબુલ નહીં હોવાથી તેમનો હિસ્સો સરકારમાં રહ્યો અને નવાખનાં ઇનામી ગામો ખ્રીટીશ સરકારની હદમાં હોવાથી ઉપરના મોં બદલા સંબંધે દરખાસ્ત અને રેસીડન્સી બેક વચ્ચે ઘણીજ લખા પડી થઈ આખરે સંવત ૧૮૧૩ માં આસો અથવા કાર્તિક માસના સુમારે **મીર કમાલુદ્દીનને** સરદારીનાં વસ્ત્રો મળ્યાં અને તેનાના હોવાથી સરકાર તરફથી બચાજ વૈજનાથને નીમી તેમની સરદારીનું વહીવટ શરૂ થયું. પરંતુ આટલું થયાં છતાં આ દરો

મટયો નહીં. હુસેનુદ્દીન પોતાનો હક છે એવું કહેતાજ રહ્યા અને લોકો
 મળી તેમણે પોતાના સરખું કંઈ પણ કરી લીધું એમ દેખાય છે. કારણ
 સંવત ૧૫૧૫ થી તે તેમની આખેર તારીખ સુધી અને ત્યારપછી પણ એ
 સર્વ સુધી એટલે સંવત ૧૫૧૨ આખેર સુધી આ નીમણુંકને સીલેદારીના
 લીસ્ટમાં મીર કમાલુદ્દીન અને હુસેનખાંન એવાં બન્ને નામ જણાય છે.
 આ પછી હુસેનુદ્દીન હુસેનખાનના દીકરા મીર ગુઝદદીને સંવત
 ૧૫૨૧ માં મીર કમાલુદ્દીનની સાથે પોતાનું નામ નીમણુંકમાં દાખલ
 કરવા અને મુસલમાની રીવાજ પ્રમાણે કારખાનામાં જે ફાદો રહે
 તેમાંથી પોતાનો ભાગ સરકારમાંથી કબ્જલ કરવા ખંડેરાવ મકારાજ તરફ
 અરજ કરી તે ઉપરથી માહારાજએ સંવત ૧૫૨૧ ના મહા વદ ૭ ને
 દીવસે આ અરજીનો જે નીકાલ કર્યો તેમાં મીર કમાલુદ્દીન સાથે
 નીમણુંકમાં મીર ગુઝદદીનનું નામ દાખલ થઈ શકશે નહીં અને
 કારખાનાના નફાનો ભાગ પણ તેમને મળશે નહીં ફક્ત હાથ ખર્ચ
 માટે તૈનાત જાળવવાની જાત નીમણુંકમાંથી દર મહીને રૂ. ૪૦૦ તેમને
 મળશે વિગેરે ઠરાવ કર્યો. સંવત ૧૫૨૨માં કમાલુદ્દીનને સાવળી માહાલ
 સંબંધે કબ્જલાત લખી આપી તે કબ્જલાતમાં હાલ મોંઘવારીના લીધે અને
 ઇનામ કમીટી વગેરેના લીધે અમારા તરફ જગીરમાં આપેલા સાવળી
 માહાલની ઉપજ પ્રથમ કરતાં ૪૦૦૦૦૦ રૂપિયા વધારે થઈ છે. માટે અમારી
 જગીરના નફા બદલ રૂ. ૧૦૦૦૦૦ અમારી જગીરના આંકડા ઉપર વધારે
 કરી આપવાનું સરકારે ઠરાવ્યું છે તે રૂ. ૧૦૦૦૦૦ જતાં બાકી રૂ. ૩૦૦૦૦૦
 નું બરણું સરકારે ફરમાન કર્યા મુજબ અમે સંવત ૧૫૨૩ નું પ્રથમ
 સામથી દર સાલ સરકારમાં કરતાં જમણું એમ લખેલું છે.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સાવળી માહાલ આપના તરફ જગીરમાં
 આપેલો હતો એવું નવાજ સા. કહે છે પરંતુ તે પ્રથમથી તેમના તરફ
 ઇનામથી હોવાનું તેમની પાસે તે માહાલ સંબંધે વખતો વખત મળેલા

કલમબંધ ઉપરથી દેખાઈ આવે છે. સંવત ૧૯૨૪ ના આખેર આ માહાલ નવાબ તરફથી નીકળી ગયો અને સંવત ૧૯૨૫ સાલની શરૂઆતથી તેમને તે બદલ દર સાલ રૂ. ૧૦૦૦૦ મળવા લાગ્યા. આ સાલે તેમના તરફનાં તત્તારપુરા પરગણે વડોદરા અને મોજે અસોજ અને સાંગાડોલ પરગણે વાલોડીયા એ બે હુકમત વાળા ગામે ખાલસા કરવામાં આવ્યા. આ પછી કૈલાસવાસી મહાદારાવ માહારાજની કારકીર્દિમાં એકંદર સરકાર વગેરે લોકોની ફર્યાદો તપાસવા માટે જે કમીશન નીમવામાં આવ્યું હતું તે કમીશનના સમક્ષ મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાનને ઉપર જણાવેલા સાવળી માહાલ બદલ અને ઇતર કંઈક બાબતો બદલ ફર્યાદ કરી પરંતુ કમીશન આગળ ઇતર ફર્યાદો પ્રમાણે આ ફર્યાદોના ફક્ત તપાસ થયો નીકાલ થવાનું કામ રાજ સર. ટી. માધવરાવના રાજ્ય કારભાર બેવા ઉપર બાકી હતું તેમણે તા. ૧૦ અગષ્ટ ૧૮૮૦ નો નવાબ સા.ને આ કામ સંબંધ લેખી જવાબ આપેલો છે તેમાં મહાદારાવ માહારાજની કારકીર્દિ પહેલાં આવા કામોમાં વ્યવસ્થા થયેલી છે તેમાં હાલમાં દરમીયાનગીરી થઈ શકે નહીં. ખુડેરાવ માહારાજએ સાવળી માહાલ ખાલસા વહીવટમાં લીધો તેમ કરવાનો તેમનો પુરેપુરો અધિકાર હતો. મે. એન-ટ ગવર્નર જનરલ સા. બહાદુરની તરફ અમુક દીવસ પહેલાં આ કામ સંબંધ અરજી કરેલી હતી. તેમાં શ્રીમંત ખુડેરાવ માહારાજે કરેલી વ્યવસ્થા બદલ આપની ફરીવાદ હતી તેનો જવાબ તે વ્યવસ્થામાં દરમીયાનગીરી થઈ શકે નહીં એવો સાહેબ મેહરખાને આપેલો છે એ વાત આપના લક્ષમાં છેજ. સાવળી માહાલની સુપ્રત આપના કહેવા પ્રમાણે આપને થઈ શકે નહીં એ બરોબર સમજવા માટે આ યાદી આપને લખેલી છે વગેરે મતલબ છે. સાવળી માહાલ બદલના ઉપર લખેલા રૂપિયા ૧૦૦૦૦ ફક્ત મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાનને તેમની આખર તારીખ સુધી મળતા ગયા. હાલના નવાબને નવીન ઠરાવ થયા ઉપર તે મળવાના રહેલા હતા. તે તા. ૧૯ ઓક્ટોબર ૧૮૮૮ ના

શ્રીમંત માહારાજ સા.ના ઠરાવથી તેમને તેમની હયાતી સુધી મળશે.
[જુઓ નિ. ૬.]

સંવત ૧૯૩૧ ના પોષ મહીનામાં મીર કમાલુદ્દીનને તેનાતી ભણકરની સુબાગીરી મળી અને તે તેમના મરણ સુધી ચાલી. સંવત ૧૯૩૭ માં ગોળ રકમ ઠરાવવામાં આવી ત્યારે ઉપર કહેલી દર સાલની રૂ. ૮૫૮૧૦૧૦૧૧ ની નીમણુંકમાંથી રૂ. ૫૨૪૮૧૦૧૧ બાદ કરતાં આ સાલથી નવાબ સાહેબના નામે દર સાલ રૂ. ૮૦૫૬૨ ની નીમણુંક કાયમ થઇ. આ પ્રમાણે નીમણુંક સંવત ૧૯૩૯ આખર ચાલી અને સંવત ૧૯૪૦ માં છાપવાળા કાગળ બદલની દર સાલ રૂ. ૫૦ ની કપાત. સંવત ૧૯૨૫ માં સાવળી માહાલ અમારા તરફથી ખાલસા કરવામાં આવ્યો છતાં અધાપી અમારી નીમણુંકમાંથી થાય છે તે બરોબર નથી. તે આ ઉપરથી તે માફ થઇ. સંવત ૧૯૨૫ સાલથી ઉપરની કપાત બદલ જે અવેજ અમારી નીમણુંકમાંથી દર સાલ કાપવામાં આવ્યો છે તે સંધળો પાછો આપવાની મેહેરબાની થવી” વગેરે અરજ નવાબ સા. કર્યા ઉપરથી આ સાલમાં ઉપર કહેલા રૂ. ૫૦ પૈકી રૂ. ૪૮ તેમની નીમણુંકમાં બધારી આપવામાં આવ્યા. (જુઓ ની. ૭) ત્યારે આ સાલથી નવાબ સા.ની નીમણુંક દર સાલ રૂ. ૮૦૬૧૦ ની થઇ. આ પછી તા. ૧૨ માહે માર્ચ ૧૮૮૫ ના દીવસે મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન મરણ પામ્યા ત્યારે તે સંબંધનું મોં બદલનું કામ શરૂ હતું તેવામાં તા. ૧ એપ્રિલ ૧૮૮૫ થી કન્ટીનન્ટ સંબંધમાં ઉપરની નીમણુંક પૈકી એક તૃતિયાંસ સ્વાર કમી થવાથી તે બદલ રૂ. ૧૫૪૨૦ કમી થયા. તે બાદ કરતાં બાકી સ્વાર આસામી ૧૦૩ બદલ દર સાલ રૂ. ૬૫૧૯૯ ની નીમણુંક કાયમ રહી. આ પછી મીર ગુરુદ્દીન હુસેનખાન હાલના નવાબના નામે તા. ૨૦ જુન ૧૮૮૫ ના દીવસે મોં બદલો થયો. (જુઓ ની. ૮) તે વખતે ઉપરની નીમણુંકમાંથી ફરીથી સ્વાર આસામી ૩૩ તા. ૧ જુલાઈ ૧૮૮૫ થી કમી

થક્ષ તે બદલ દર સાલ રૂ. ૧૦૩૦૨ કમી થયા, તે બાદ જતાં મીર
 તુરુદદીન હુસેનખાન નવાબ સા.ના નામે દર સાલ રૂ. ૫૪૮૫૮ની નીમણુંક
 કાયમ રહી આ ઠરાવમાં તૈનાત બપતો એ ફક્ત સરકારના તાબા પૈકીનો
 હોવાથી તે ઉપર કુટુંબના કોઈ પણ હસમના બાગ સંબંધે દાવો ચાલશે
 નહીં. તેની વ્યવસ્થા જેમ મુનાસબ હાગે તેમ કરવા સરકાર મુખત્યાર
 છે એવું ચોખ્ખું લખેલું છે.

આ સિવાય ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સાવળી માહાલ બદલ રૂ. ૧૦૦૦૦
 મીર તુરુદદીનને મળતા ।ઇને તે ઉપરાંત પરબ, હુળદ્રુ, વસુ, સણીયા
 અને કડોદરા આ પાંચ ઇનામી ગામ નવાબના કુટુંબને નામે ચાલે છે
 મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાનની દરગાહના બદલ જે રૂ. ૫૦૦) આ
 કુટુંબને સંવત ૧૮૭૫ થી સાવળી માહાલમાંથી મળતા હતા તે સંવત
 ૧૯૩૧ આખરે તેજ માહાલમાંથી મળ્યા. પરંતુ આગલ તા. ૧ માહે ૧૮૭૯
 નો રાજ સર. ટી. માધવરાવનો જે ઠરાવ થયો તે ઠરાવની રૂએ તેમને
 સદર રકમ હુજુરમાંથી આજ સુધી મળે છે. (જુઓ નિ. ૯.)

સિલેદાર વર્ગ પૈકી નવાબ સાહેબ મીર નુરુદ્દીન હુસેનખાન બહાદુરના કુટુંબની નીમણુંકની હકીકત.

આ કુટુંબના મુળ સંપાદક મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાનના નામે
આ રાજ્યમાં સંવત ૧૮૫૦ થી નીમણુંક ખર્ચ પડવા લાગી તે બદલ.

૮૧૯૧૦ સંવત ૧૮૫૦ ની સાલમાં મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાનના
નામે નીમણુંક દાખલ છે તે.

૬૮૫૬૦ ખુદ ખાસ પથક સ્વાર અને પ્યાદે બદલ.

૭૬૦૦ ખુદ મશાઈનખેલ.

૧૨૦૦ દિવાન.

૨૦૦૦૦ એકાંડે સ્વાર આસામી ૧૦.

૩૪૦૦૦ સ્વાર આસામી ૮૫.

૧૦૦૦૦ સ્વાર આસામી ૨૫ દર
આસામી રૂ. ૪૦૦) પ્રમાણે.

૨૪૦૦ સ્વાર આસામી ૬ દર આસામી
રૂ. ૪૦૦) પ્રમાણે.

૨૨

૧૮૮૦૦ સ્વાર આસામી ૪૭૭ દર
આસામી રૂ. ૪૦૦) પ્રમાણે.

૨૮૦૦ સ્વાર આસામી ૭૬૨ આસામી
રૂ. ૪૦૦) પ્રમાણે.

૩૪૦૦૦

૧૨૦૦ કારકુન આસામી ૩૬૨ રૂ. ૪૦૦) પ્રમાણે.

૪૫૬૦ પ્યાદે આસામી ૨૭.

૯૬૦ આસામી ૨૬૨ રૂ. ૪૦) પ્રમાણે.

૩૬૦૦ આસામી ૨૫૬૨ રૂ. ૧૨) પ્ર.

૪૫૬૦

૬૮૫૬૦

૧૩૩૫૦ પેટામાંના ભોક.

૬૮૫૦ કાકર સા. સીલેદાર અને મોહીદીન સા.

૨૦૦૦ ખુદ કાકર સાહેબ.

૧૫૦૦ મોહીદીન સાહેબ.

૧૩૫૦ આસામીદાર ઇસમ ૬૬૨ રૂ.
૪૫૦) પ્રમાણે.

૩૦૦ કારકુન આસામી ૧.

૧૮૦૦ સ્વાર આસામી ૬ દર ૩.
૩૦૦) પ્રમાણે.

૬૯૫૦

૩૬૫૦ મહુમદ સા. સિમેદાર.

૨૦૦૦ ખુદ.

૧૩૫૦ આસામીદાર હસમ ૩ દર ૩.
૪૫૦) પ્રમાણે.

૩૦૦ કારકુન આસામી ૧.

૩૬૫૦

૧૫૦૦ બહેમીયાં ઔરંગાબાદવાળા.

૧૨૫૦ શેખ બહેમીયાં બીહાર.

૧૩૩૫૦

૮૧૯૧૦

૮૧૬૧૦ સંવત ૧૮૫૧ માં મહુમદ સાહેબના પેટામાંના આસામી
૩ નો સેરા ૩. ૪૫૦) નો હતો તે દર સાલ ૩. ૩૫૦) નો
કરવાથી ૩. ૩૦૦) કમી થયા તે બાદ કરતાં.

૮૩૪૧૦ સંવત ૧૮૫૨ સાલની નીમાચુંક.

૮૧૬૧૦ સાલ ગુદસ્ત પ્રમાણે નીમણુંક.

૧૮૦૦ જનરતી સાલ મજકુર.

૩૦૦ સાલ ગુદસ્ત મહોમદ સા.ની
આસામી ૩ પૈકી દરેકે રૂ. ૧૦૦)
પ્રમાણે રૂ. ૩૦૦) કમી કર્યા
હતા તે આ સાલમાં ફરીથી
વધારી આપ્યા તે.

૧૫૦૦ મીર અકબરઅલીને દર
દર માસ રૂ. ૧૨૫) નવીન કરી
આપ્યા તે.

૧૮૦૦

૮૩૪૧૦

આ સાલમાં મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાંનને નીમણુંકના
પેશામાં સન સિત તિરસેન માહે જીલકાદ ઉરફે જેઠ તા. ૨૧ ના
દીવસે બાલેજ ગામ પ્રગણે નડિયાદ જે ગોપીંદરાવ વિશ્વનાથ
તરફ મામલતત્તીથી હતો તે તેમના તરફથી બદલી લગાડી
આપવામાં આવ્યો.

સદરકુ સાલમાં મોહરમ ઉર્ફ શ્રાવણ માસ તા. ૨૧ના દીવસે
મીર નસીરુદ્દીન એમણે દોલતનો ઘણો ઉપયોગ કર્યો તે બદલ તેમને
કામરેજ પરગણામાંની સુરત અઠ્ઠાવીશીની દર સાલ રૂ. ૩૨૭૮૧૧ ની
ઉપજવાળાં પરજ અને હુણદુ એ બે ગામ છનામ મળ્યાં.

૯૭૨૧૦ સંવત ૧૮૫૭ સાલ બદલ નીમણુંક.

૯૭૪૧૦ સાલ ગુદસ્ત પ્રમાણે નીમણુંક.

૧૩૮૦૦ સાલ મજકુરમાંની નવીન આસામી બદલ વધારો.

૬૦૦૦ દિલાવરખાન વિગેરે આસામી ૧૨ દર
૩. ૫૦૦) પ્રમાણે.

૩૦૦૦ વસિમીયાં વગેરે આસામી ૬ દર ૬:
૫૦૦) પ્રમાણે.

૨૪૦૦ મિરઝા મનસુરખેગ.

૨૪૦૦ મિરઝા કરીમખેગ.

૧૩૮૦૦

૯૭૨૧૦

આ પ્રમાણે નીમણુંક દાખલ હોવા છતાં સદર સાલમાં તા. ૯ માહે રખીઉલઆખરના દિવસે મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાંનને કસબે ભાલેજ સંવત ૧૮૫૩ થી ૧૮૫૭ સુધી પાંચ સાલ માટે ઇસ્તિવાયી આખો તે બદલનો પાંચ સાલનો ઠરાવ.

૧૮૦૦૧ સંવત ૧૮૫૩.

૨૦૦૦૧ સંવત ૧૮૫૪.

૨૨૦૦૧ સંવત ૧૮૫૫.

૨૬૦૦૧ સંવત ૧૮૫૬.

૩૦૦૦૧ સંવત ૧૮૫૭.

૧૧૬૦૦૫

એકંદર પાંચ સાલનો ઇસ્તાવો એક લાખ સોળ હજાર પાંચ રૂપીયાને કરી આપ્યો. તે બદલની કબુલાત સરકારમાંથી લખી લીધી છે. કસબે મજકુર પથકના તેનાતીના પેટ નગીર આપ્યો હતો તે સંવત ૧૮૫૪ માં તેમના તરફથી તગીર કરીને સંવત ૧૮૫૪ થી સંવત ૧૮૫૬ આખર છતાં ગાયકવાડને નગીર કરી આપ્યો.

૨૦૦૦૦૦ સંવત ૧૮૫૬-૫૭ આખર હિસાબ મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાન સુલતાન નવાબ જંગબહાદુર શિલેદાર મુરસન છઠીદે મયા તેન વ અલ્લહ.

૯૭૨૧૦ સાલ ગુદસ્ત પ્રમાણે નીમણુંક.

૧૦૨૭૬૦ સાલ મજકુરમાં વધારે મશાહન બસેહ મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાન પુનેથી આવ્યા પછી માહે રજબ ઉરફે માગસરમાં તેમને ગાવીંદરાવ માહારાજએ એક ચાર કસમી માફ કરી આપી. તેમાં પોતાને અને તેનાતમાં ભોઠ અને પાયદલ અને હાથી વિગેરે બદલ વધારી આપ્યા તે.

૨૮૦૦ જાત બદલ.

૧૦૦૦૦ આસામીદાર આસામી ૫.

૧૮૦૦૦ ક્યાર આસામી ૪૫.

૮૦૦ કારકુન આસામી ૨.

૧૫૦૦ હાથ બદલ દર માસ રૂ. ૧૨૫) પ્રમાણે.

૧૧૭૦ તોપખાનાના માણસો.

૩૬૦૦૦ પ્યાદે આસામી ૨૦૦ દર માસે રૂ.

૧૫) પ્રમાણે. એકંદર દર માસ રૂ.

૩૦૦૦) પ્રમાણે.

૩૬૦૦ હુકીમ અકમલખાન આસામી

૧ પક્ષખી સહીત દરમાસે રૂ.

૩૦૦૦) પ્રમાણે.

૧૦૨૦ મીરજા આગા મહમદ બેગ

આસામી ૧ દર માસ રૂ. ૮૫.

૭૨૦ શેખ અબ્દુલ્લા આસામી ૧

દર માસે રૂ. ૬૦૦)

૪૮૦ મીરજા મહમદઅલી મુનશીના

એવજ રતુલા મુનશી દર માસે

રૂ. ૪૦.)

૧૫૦૦ હાફીજ ગુલામહુસેન અવલીયા

આસામી ૬ બદલ.

૧૦૨૭૯૦

૨૦૦૦૦૦

આ મુજબ નીમણુંક દાખલ છે. સંવત ૧૮૫૪ તાગાધત સંવત ૧૮૫૬ આખેર કસ્મે હાફીજ ગુલામ ગાયકવાડના તરફ ધરતાવાથી આવ્યો હતો. તે સંવત ૧૮૫૬ માહે મોહરરમ ઉરકે જ્યેઠ માસ તા. ૧૯ ના રોજ મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાંનના તરફ ફરી સોંપવામાં આવ્યો. એજ સાલમાં માહે જિલહજ ઉરકે વધશાખ માસ તા. ૧૬ ને રોજમીર નસીરુદ્દીનના તરફ તેમની ફોજના નીમણુંકના અવેજી કસ્મે ઉમરેઠ મહાલ નારોશ્રીપતના તરફથી કાઠી પેશતર સાલના અવલ સાલથી લગાવી આપવામાં આવ્યો. સંવત ૧૮૫૬ ની સાલે શર સન ઇહીદિ મૈયા તૈન મોહરરમ માસ ઉરકે માધ માસ તા. ૧૨ ના રોજ મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાંનના તરફ લગાડી આપેલો ઉમરેઠ મહાલ જપ્ત થયો હતો તે ફરી તેજ સાલમાં તેમને પરત આપવામાં આવ્યો. સંવત ૧૮૫૬ સાલે મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાંન અમદાવાદની લડાઇમાં કામમાં આવ્યા તે વખતે તેમના પુત્ર નસીરુદ્દીન તદ્દન નાના હોવાથી તેમના સગા બાઇ મીર કમાલુદ્દીનને ગાવીંદરાવ મહારાજાએ લાવી તેમને સરદારી સોંપી. નસીરુદ્દીન હુસેનખાંન પુનેથી આવ્યા પછી તેમને ગાવીંદરાવ મહારાજાએ જાત સવાર તેનાતી

મોકો તથા પાયદલ વિગેરે બદલ ચાર કલમની યાદી કરી આપી તથા કદીમ તેનાત સુધાંત તેનાત જાપ્તો કરી આપવાનો હતો પણ એટલામાં મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાંન અમદાવાદની લડાઈમાં કામ આવી જવાથી તેનાત જાપ્તો કરી આપવાનું રહી ગયું. તે પછી આનંદરાવ મહારાજએ મીર કમાલુદ્દીનના નામે સંવત ૧૮૫૮ની સાલમાં નીમણુંક કરી આપી તે તે સાલમાં દાખલ છે જે નીચે પ્રમાણે છે.

૨૦૯૦૦૦ સંવત ૧૮૫૮ની સાલના તેનાત જાપ્તો મુજબ એકંદર નીમણુંક.

૨૦૦૦૦૦ ગુદસ્તા સાલ પ્રમાણે નીમણુંક.

૯૦૦૦ મજકુર સાલમાં વધારેલી તે.

૧૫૦૦ હાથી દર માસે રૂ. ૧૨૫) મુજબ.

૨૭૦૦ પાયદલ આસામી વધારે કરાર કરી આપેલા તે પછી શેખ મીર હુસેનખાંનના તેનાત જાપ્તોમાં આસામી ૬ તથા બાકી આસામી ૧૫ ના દર માસે દર આસામી દીકરૂ-૧૫) ભેખે એ પ્રમાણે કુલ દર માસે રૂ. ૨૨૫)

૧૩૦૦ હાફીઝ ગુલામહુસેન અવલીયાતે કરી આપ્યા તે.

૧૦૦૦ પાલખી બદલના.

૩૦૦ શાગિર્દ પેશાના.

૨૫૦૦ ભીરજા મુસતુફાને આસામી બદલ,

૯૦૦ ખુદ આસામી અને શાગિર્દ
પેશાના.

૧૬૦૦ સવાર આસામી ૪ દર
(૩. ૪૦).

૧૦૦૦ શેખ મહમદ વડોદરા વાલાની
બારગીરીનીઆસામી હજુરાતપાગામાં
જુના વખતની છે. તે સાલમજદુરમાં
મશારફ હલેહના પથકમાં આસામી
વગર વટાવે એક હજાર રૂપીઆ
આપવા તથા ઘોડો બેસવા માટે
પાગા પૈકીનો તેનાતમાં છે તે અગર
બીજો પાગા તરફથી આપવો તથા
તેનાત વગર વટાવે આપવી.

ઉપર મુજબ નીમણુંક દાખલ છતાં આ સાથે તા. ૨૬ માર્ચે મોહરમના રોજ નાસીરુદ્દીનના નામે ધનામી ગામો લગાડી આપ્યા તેની તકસીલ:—

- ૧ મોજે ગઝાલ પ્રગણે દસ્કરોઇ વાર્ષિક રૂ. ૪૫૦૦) ની ઉપજનું ગામ મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાન અમદાવાદની લડાઈમાં સરકાર કામમાં આવ્યા તેમની દરગાહ અમદાવાદ શાહઆલમના રોજાની પાસે કરી તેના ખર્ચ બદલ.
- ૨ મોજે વસુ તથા સણીઆ પ્રગણે ચોરાશી વાર્ષિક રૂ. ૧૨૦૦૦) ની ઉપજના ગામ નસીરુદ્દીનના બહેન અને એમમું કુટુંબ તથા એમના બેગમને.

આ પૈકી વસુ તથા સણીઆ એ ગામો ચોરાશી પ્રગણામાં અંગ્રેજ સરકારની તરફ આવેલા હોવાથી કરાર મુજબ તેમના તરફથી ચાલુ છે. મજકુર સાલના જમાદીકલ અવસ ઉરફે ભાદરવા માસની તા. ૧૦ મી ના રોજ સીલેદાર મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાનને ધાસના કુરણ બાબત મોજે તતારપુર પ્રગણે વડોદરા વાર્ષિક રૂ. ૪૩૨ ની ઉપજનું ગામ સેનાતના પેટામાં જગીર આપ્યું.

૨૧૦૫૦૦ સંવત ૧૮૫૯ ની સાલમાં પેટામાં નીમણુંક દાખલ.

૨૦૯૦૦૦ ગુદરતા સાલ મુજબ નીમણુંક.

૧૫૦૦ સાલ મજકુર બાબત:

૯૦૦ વૈજનાથ પંત

૬૦૦ બલવંતરાવ.

ઉપરેન મુજબ નીમણુંક દાખલ છે. સંવત ૧૮૬૦ મશાઈન ઇલેક્ટ્રીક ની નીમણુંકના અવેન મોજે અસોજ અને સાંગાડોલ આ બંને ગામે લગાડી આપ્યા. સંવત ૧૮૬૧ ની સાલમાં અવલ સાલથી પ્રગણે કપડવંજ પેટી વાર્ષિક રૂ. ૧૦૨૫૦ રૂપિયાની ઉપજનું ગામ મીર કમાલુદ્દીનની નીમણુંકના પેટામાં લગાડી આપ્યું.

સંવત ૧૮૬૪ની સાલના પટમાં નવાબ સાહેબનું નામ નથી પણ મશાઈન ઇલેક્ટ્રીક નામે નીમણુંકનો એક તેનાત જપ્તો થયેલો છે. તેની એક નકલ મશાઈન ઇલેક્ટ્રીક તરફથી અને બીજી રા. રાજેશ્રી સીલેદાર બક્ષીના તરફથી રજુ થયેલી છે. તેમાં આસામી ૧૫૦ બદલ વાર્ષિક રૂ. ૧૦૧૦૦૦ની નીમણુંક દાખલ છે. સદર નીમણુંક ગુદશતા સાલની નીમણુંક રૂ. ૨૧૦૫૦૦ની હતી તે કરતાં રૂ. ૧૦૮૫૦૦૦કમીની છે. તેનાત જપ્તમાં જે નીમણુંક દાખલ છે તે નીચે મુજબની છે.

૧૦૧૦૦૦ સંવત ૧૮૬૪ની સાલના તેનાત જપ્તમાંની કુલ નીમણુંક

૩૫૬૦૦ ખાસા મશાઈન ઇલેક્ટ્રીક આસામી ૧ પાલખી
શાગિર્દ પેશા જીલીય વિગેરે કુલ લવાજમ
સાથે.

૫૦૦૦ આસામી ૫ દર રૂ. ૧૦૦૦) મુજબ.

૫૬૦૦૦ સવાર આસામી ૧૪૦ દર રૂ. ૪૦૦ મુજબ.

૧૨૦૦ દીવાન આસામી.

૮૦૦ કારકુન આસામી ૨ દર રૂ. ૪૦૦) મુજબ.

૯૦૦ વૈજનાથ સદા શીવ આસામી. ૧

૧૫૦૦ હાથી ૧ લેવામાં આવે તો દર માસે રૂ.

૧૨૫) મુજબ.

૧૦૧૦૦૦

ઉપર મુજબ નીમણુંક દાખલ છે. પણ સંવત ૧૮૬૪ અને ૬૫ આ બે સાલમાં તેમને વાર્ષિક નીમણુંક રૂ. ૯૯૫૦૦ની મળેલી કારણ કે હાથીની નીમણુંક તેઓએ લીધેલી નથી.

સંવત ૧૮૬૭ની સાલમાં મીર કુમ્હાલુદ્દીન હુસેનખાંનના ચીરંજીવી જમાલુદ્દીનને માહે જિલ્લાદ ઉરફે માગસર માસ તા. ૨૧ના રોજ જાતના ખર્ચ બાબત દર માસે રૂ. ૪૦૦) મુજબ અમદાવાદમાંના નવીન બાગો પૈકી ગુદશતા સાલ સન અસર મૈયા તેમના અવલ સાલથી કરી આપ્યા પછી અમદાવાદ અંગ્રેજ સરકાર તરફ ગયાથી તે આસામી ક્યાં સુધી ચાલી તેનો દાખલો નથી.

૯૧૫૩૧ સંવત ૧૮૭૩ ની સાલની નીમણુંકમાં એ સાલે દોઢ આનાની કપાત શરૂ થઈ માટે ગુદશતા સાલની નીમણુંક રૂ. ૧૦૧૦૦૦) પૈકી દોઢ આનાની કપાત બાબે રૂ. ૯૪૬૮૧૧ કમી થયા તે બાદ જતાં બાકી.

સંવત ૧૮૭૫ની સાલમાં મીર કુમાલુદ્દીન હુસેનખાંનના તરફ તેમની નીમણુંકના પેટામાં સાવલી મહાલ ઇબ્રાહીમી આપવામાં આવ્યું તે મહાલની ઉપજ પૈકી તેનાતના અવેજી રૂ. ૫૭૭૦૦ લગાડી આપવામાં

આવ્યા. એજ સાલમાં મીર નસીરુદ્દીનના દરગાહના ખર્ચ માટે નબ્લી સંવત ૧૮૫૮ની સાલે ગત્રાલ ગામ તેમને ધનામી લગાડી આપ્યું હતું તે અમદાવાદ મોખદલામાં અંગ્રેજ સરકાર તરફ ગયો માટે તેના મોખદલામાં મોજે કડોદરા પ્રગણે બલેસર તેટલીજ ઉપજનું ગામ ધનામ લગાડી આપવામાં આવ્યું.

એજ સાલના જ્યેષ્ઠ માસની ત્રીજી તારીખે કમાલુદ્દીન હુસેનખાન મરણ પામ્યા. તેથી તેમના રોજગાર ઉપર તેમના મોટા દીકરા મીર અમીનુદ્દીનનું નામ દાખલ થયું તથા સંવત ૧૮૭૬ના પેટામાં ઉપરની નીમણુંક તેમના નામથી કાયમ થઇ.

સંવત ૧૮૭૬ની સાલમાં મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાનના દરગાહના તથા ઉરસના ખર્ચના વાર્ષિક રૂ. ૫૦૦) સાવલી મહાલમાંથી મળવા લાગ્યા.

૮૫૮૧૦૧૦૧૧ સંવત ૧૮૮૩ ની સાલ બાબત નીમણુંક એ સાલમાં એક આનાની કપાત શરૂ થઇ માટે ગુદસ્તા સાલની નીમણુંક રૂ. ૬૧૫૩૧૧ પૈકી એક આનાની કપાત બાબત રૂ. ૫૭૨૦૧૧ થયા તે બાદ જતાં બાકી નીમણુંક કાયમ રહી તેની વીગત.

૩૦૨૪૬) ના ખાસા મશારફ ઇલેહની જાત પાલખી શાગીર્દ પેશા તથા જીલ્લીબ વિગેરે દરો બરત લવાજમ સાથે રૂ. ૩૫૬૦૦).

૪૨૪૮)નાાા એકંદર આસામી ૫૬૨ રૂપીયા ૧૦૦૦)
પ્રમાણે રૂપીયા ૫૦૦૦).

૧૦૧૯ાાા દીવાન આસામી ૧ રૂ. ૧૨૦૦).

૭૬૪ાાાા બચાજ વેળનાથ આસામી ૧ રૂ. ૬૦૦).

૬૭૯ાાા કારકુન આસામી ૨ દર રૂ. ૪૦૦)
પ્રમાણે રૂ. ૮૦૦).

૧૨૭૪ાાા હાથીના ખર્ચ બાબત રૂ. ૧૫૦૦).

૪૭૫૭૮)= સવાર આસામી ૧૪૦ દર સવારે રૂપીયા
૪૦૦) મુજબ રૂ. ૫૬૦૦૦).

	આસામી	
૮૫૮૧૦ાાાાા	૧૫૦	૧૦૧૦૦૦

આ મુજબ નીમણુંક સંવત ૧૮૯૩ આખર સુધી ચાલી. સંવત ૧૮૯૪માં અમીનુદ્દીન ગુજરી ગયા. તેમને છોકરો ન હતો. માટે તેમના નાના ભાઈ હિસામુદ્દીનના નામે હુન્નુર હુકમથી રોજગાર શરૂ થયો. હિસામુદ્દીનના નામે ઉપરની નીમણુંક સંવત ૧૮૯૧ની સાલ સુધી ચાલી અને તે સાલના ભાદરવા વદી ૫ ના રોજ તેઓ મરણ પામ્યા. ત્યારે તેમના દીકરા નાના હોવાથી વહીવટ મુજબ તેમના ભાઈ હુસેનુદ્દીનના નામે સરદારી ચાલુ થઈ. પરંતુ સંવત ૧૮૯૩ સુધી હિસામુદ્દીનનું નામ પેટામાંજ રહ્યું. આ સાલમાં હિસામુદ્દીનના ચીરંનજીવી કમાલુદ્દીનના નામે સરકાર પરવાનગીથી નીમણુંક કાયમ થઈ એ મુજબ સંવત ૧૮૯૫ સુધી ચાલી. તે સાલમાં સીલેદાર પટમાં હુસેનુદ્દીન

નમા કમાલુદ્દીન આ બન્નેના નામો ઉપર નીમણુંક દાખલ થઇ છે ને તે પ્રમાણે સંવત ૧૯૧૯ આખર સુધી ચાલ્યું. સંવત ૧૯૨૧ ની સાલથી એકલા કમાલુદ્દીન હુસેનખાનનું નામ દાખલ છે.

સંવત ૧૯૨૨ની સાલમાં વૈશાખ વદી ૩૦ના રોજ મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાનને કબુલાત લખી આપી તેમાં સાવલી મહાલ સરકારમાંથી એક અકકે અમોરી જહાગીરમાં આવ્યો છે. હાલ મોંઘાઇ તથા ઇનામ કમીટીથી થએલાં વધારે ઉત્પત્તના બાબે રૂ. ૪૦૦૦૦) એમાંથી અમારા જહાગીરના નફાના રૂ. ૧૦૦૦૦) અમેને આપવાના ઠરાવી બાકી રૂ. ૩૦૦૦૦) સરકારમાં ભરવા વિષે ફરમાવ્યું. તે મુજબ સંવત ૧૯૨૨ની સાલથી આખેર સાલ થયાં સરકારમાં ભરતાં જવું વિગેરે લખ્યું છે.

સંવત ૧૯૨૪ ની સાલમાં ચઇતર વદ ૪ ના હુન્નુર હુકમથી નવાબ સાહેબ તરફથી સાવલી મહાલ ખાલસા કરવામાં આવ્યો. ને તે બાબત વારસીક રૂ. ૧૦૦૦૦) સંવત ૧૯૨૫ની સાલ અવસથી તેમને હુન્નુરથી મળવા લાગ્યા.

સંવત ૧૯૨૫ની સાલમાં કૈલાસવાસી શ્રીમન્ત ખડેરાવ મહારાજએ એકંદર ગામો ખાલસા કરવાનો હુકમ કર્યો. તે વખતે મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાનના મોજે તતારપુર પ્રગણે વડોદરા અસોજ તથા સાંગાડોલ પ્રગણે વાઘોડીયા એ ગામ ખાલસા કરવામાં આવ્યા.

(૮૦૫૬૨) સંવત ૧૯૩૭ની સાલમાં જે નીમણુંક દાખલ છે તે ખુદા અકરા થયા. તે વખતે ગુદસ્ત સાલની નીમણુંકના રૂ. ૮૫૮૧૦૦૦૦૦૦ પૈકી કપાતના રૂપીયા કમી થયા તે બાદ જતાં બાકી કમમ રહ્યા તે.

૫૨૪૮૧૧૧૧૧ કપાતની તદ્દસીલ નીચે મુજબ.

૭૧૬૫૧૧૧ પોતદારી.

૪૧૮)૧૧૧૧ બોમ કામગીરી.

૪૦૧૧૧૧ સડક પટી.

૫૦) સ્ટાંપ ખાખત.

૧૮૬૦) દરખ દસ્તુરીના.

૧૧૧- બુદ્ધા અકરાની કસર.

૫૨૪૮૧૧૧૧૧

એ મુજબ કપાતના બાદ જતાં બાકી.

૨૮૦૨૨) ખાસ મશાફતદલેહ ઉપરની તદ્દસીલ મુજબ.

૪૦૨૦) આસામીદાર આસામી ૫ દર માફ રા.
૩૩૫) પ્રમાણે.

૮૬૦) દીવાન આસામી ૧ દર માસે રૂપિયા
૮૦) પ્રમાણે.

૬૨૪) કારકુન આસામી ૨ દર માસે રૂપિયા
૫૨) પ્રમાણે.

૭૨૦) રામરાવ ગોપાલ દર રૂ. ૬૦).

૧૨૨૪) હાથીના ખર્ચ ખાખત દર માસે રૂપિયા
૧૦૨) પ્રમાણે.

૪૩૯૯૨) સવાર બાબત.

૮૪૨૪) સવાર આસામી ૨૬ દર સવાર

૩. ૨૭) પ્રમાણે.

૩૨૫૬૮) સવાર આસામી ૧૧૪ દર

સવારે ૩. ૨૬) પ્રમાણે.

૪૩૯૯૨)

દર માસે ૩. ૬૭૧૩૧ આસામી ૧૫૦

૮૦૫૬૨)

૮૦૬૧૦) નવાબ સાહેબની નીમણુંકમાંથી સંવત ૧૯૩૯ ની સાલમાં જે સ્ટાંપના ૩. ૫૦) કમી કર્યા હતા. તેના બદલામાં ૩. ૪૮) વધારી આપવામાં આવ્યાથી તેમના નામે સંવત ૧૯૪૦ ની સાલમાં ઉપરની નીમણુંક કાયમ થઇ.

૫૧૯૦) સંવત ૧૯૪૧ ની સાલે તા. ૧૨ માહે માર્ચ સને ૧૮૮૫ ના રોજ મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન મર્જુ પામ્યા બાદ તા. ૧ એપ્રિલે કંટીજન્ટ કમી થયું તેથી તેમના સવારો પૈકી એક ત્રીયાંસ એટલે ૪૭ સવારો કમી થયા તેથી તેના દર માસે ૩. ૧૨૮૫) અને વાર્ષિક રૂપીયા ૧૫૪૨૦) કમી

થયા બાકી સવાર વિગેરે આસામી ૧૦૩ બદલના કાયમ રહયા તે.

આ પછી તા. ૨૦ માહે જુન ૧૮૮૫ના ઠરવથી મીર ગુરુદીન હુસેનખાનના નામ ઉપર કારખાનાનો મોં બદલો થઇ તેમના સવાર આસામી ૧૦૩ પૈકી સવાર આસામી ૩૩ તથા કારકુન આસામી ૧ મળી આસામી ૩૪ બાબત દર માસે રૂ. ૮૫૮ તથા જત પૈકી રૂપીએ ૧૧ મળી દર માસે રૂ. ૮૫૮૧૧ પ્રમાણે બાર મહીનાના રૂ. ૧૦૩૦૨) કમી થયા તે બાદ જતાં બાકી નીમણુંક કાયમ રહી તેની તપસીલ.

૫૪૮૮૮) એકંદર નીમણુંક.

૨૯૦૬૪) ખાસા મશાઈન ઇલેક જત પાલખી શાગીર્દ પેશા તથા જીલીખ વિગેરે દરૌબસ્ત લવાજમ સુધ્ધાંત દર માસે રૂ. ૨૪૨૨) પ્રમાણે.

૪૦૨૦) આસામીદાર આસામી ૫ દર રૂ. ૭૩૫) પ્ર.

૭૨૦) મુકુંદરાવ રામરાવ આસામી ૧ દર મહીને રૂ. ૬૦ મુજબ.

૮૪૦) દીવાન આસામી ૧ દર મહીને રૂપીયા ૭૦) મુજબ.

૩૦૦) કારકુન આસામી ૧ દર મહીને રૂપીયા ૨૫) પ્રમાણે.

૧૨૨૪) હાથીના ખરચ બાખત દર મહીને

રૂપીયા ૧૦૨) પ્રમાણે.

૧૮૭૨૦) સવાર આસામી ૬૦ દર રૂપીયા

૨૬) પ્રમાણે એક મહીનાના રૂ. ૧૫૬૦)

પ્રમાણે બાર માસના.

દર મહીને

આસામી

રૂ. ૪૫૭૪

૬૬

૫૪૮૮૮)

આ પ્રમાણે નીમણુંક નવાખ સાહેબ મીર તુરુદદીન હુસેનખાન બહાદુરના નામે અધ્યાપી સુધી ચાલુ છે.

આ સિવાય મશારન ઇન્સેક્ટે વાપિક રૂ. ૧૦૦૦૦) સાવણી મહાત્ર બદલ મળે છે તે પરખ, હસદુ, વળુ, સચીયા તથા કડોદરા આ પાંચ ઇનામી ગામો તેમના ખાનદાનના તરફ ચાલેલા છે. મીર કમાલુદદીન હુસેનખાનના દર માસે ખર્ચ બદલ જે રૂ. ૫૦૦) આ કુટુંબ તરફ સંવત ૧૮૭૫ની સાલથી સાવણી, માહાત્રમાંથી મળતા હતા. તે સંવત ૧૯૩૧ આખેર તેજ મહાત્રમાંથી મળ્યા બાદ તા. ૧ મે સને ૧૮૭૬ થી રાજા સર. ટી. માધવરાવના ઠરાવથી હળુરમાંથી તેઓને મળેલા છે.

(નિશાની ૧).

આજમ નુરુદ્દીન હુસેનખાન દામ મોહબતહુ

અજ દિલ એખલાસ ગોવીંદરાવ ગાયકવાડ સેના ખાસ ખેલ શમશેર બહાદુર, સક્ષામ, અત્રે ખેરીયત છે. તમારી ખેર ખુશીના ખબર હમેશા બાણાવતા રહેજો બીબું તમોએ અમારા રાજ્યને અનેક લાભો પહોંચાડ્યા છે. માટે સરકાર મહેરબાન થઈને પ્રગણે કામરેજ પ્રાંત સુરત અઠાવીશીમાં આવેલા તાપી કીનારાના બે ગામ ધનામ આપે છે. જેની તદ્દસીલ.

૧ મોજે પરખ.

૨ મોજે હલકુ.

૨

એકંદરે પુરે પુરા ગામ બે આખા વરસની કુલ ઉપજ તેની તમામ ખાખતો તથા કાનુન સાથે હાલના તેમજ પાછળના પટા તથા હકદાર કદીમ ધનામદારની તદ્દસીલ કરી જળ તૃણ કાષ્ટ, પાપાણુ નિધિનિક્ષેપ તમને અને તમારા પુત્ર પૌત્રાદી વંશ પરંપરા આપવામાં આવ્યા છે. એટલા માટે તમે તથા તમારા વંશજો વંશ પરંપરા બંને ધનામી ગામોનું શુખ ભોગવો તા. ૧૬ માહે મોહરમ શુર સન સીત તિસ્સેન મય વ અસ્લદ્દ (૧૧૮૬) ખ્યાર મોહોબત રહે. વધુ શું લખવામાં આવે. આ લખાણુ (પુરૂં થયું)

(સિકકા).

(નિશાની ૨).

(સિકકા)

તેનાત જાપ્તા સૈયદ કમાલુદ્દીન હુસેનખાન બહાદુર વિગેરે સિલેદાર, શર સન ઇસનેન મયા તૈન વ અલ્લહ (૧૨૦૨) માં સૈયદ નસીરુદ્દીન હુસેનખાન સુલતાન નવાઝજંગ બહાદુર ના નામે જાતી પથક તૈનાતી ભોકો વિગેરેનો તેનાત જાપ્તો કરી આપેલો છે. તે પહેલાં સને મૈયાતેન (૧૨૦૦) માં મશાઈન ઇલેહ પુનેથી આવ્યા બાદ માહે રજબ માગસર મહીનામાં તીર્થરૂપ કૈલાશવાસીએ ચાર કલમોની ચાદી એટલે કરાર કરીને આપી છે. મજકુર ચાદીમાં જાસતી જાતી સ્વાર, પાયદળ, તેનાતી ભોકો વિગેરે પેશજીના તૈનાત જાપ્તા સુદ્ધાં બે લાખ રૂપીયા વગર વટાવના રોકડનો કરાર કરી આપવામાં આવેલો છે. આ પ્રમાણે તૈનાત જાપ્તો કર્યો હતો કે એટલામાં અમદાવાદની લડાઈમાં મશાઈન ઇલેહ સરકારના કામમાં આવ્યા. આ કારણથી તેમના બાઈ સૈયદ કમાલુદ્દીન હુસેનખાન બહાદુરને સરકારે બોલાવી તેમના નામે સદરહુ તૈનાત જાતી તથા પથક તેનાતી ભોકો, કારકુન પાયદળ, શાગિર્દપેશા વિગેરે સુદ્ધાં કૈલાશવાસીની પછી ચલાવવામાં આવ્યું પરંતુ તેનો જાપ્તો કરી આપવાનો બાકી રહેલો તે તથા સુલતાન નવાઝ જંગ બહાદુરના વહીવટની તૈનાતીના બે લાખ રૂપીયા અને ગુજરાત સાલથી સૈયદ કમાલુદ્દીન હુસેનખાનના નામે જે વધારો કર્યો તે સુદ્ધાં અંકદર મશાઈન ઇલેહના નામે તૈનાત વગર વટાવે નીચે પ્રમાણે કર્યો

૧૬૮૨૩૦ ખુદ સૈયદ મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાનને મીર નસીરુદ્દીનના

કરાર બદલ.

૩૫૬૦૦ ભત્તી તેનાત.

૭૬૦૦ કદીમ.

૨૮૦૦૦ વધારો.

૩૫૬૦૦

૧૨૦૦ દીવાન.

૩૦૦૦૦ એકંદર આસામીદાર આસામી ૧૫ દર આસામી
તેનાત વારસીક રૂ. ૨૦૦૦) પ્રમાણે.

૨૦૦૦૦ કદીમ આસામી ૧૦.

૧૦૦૦૦ વધારો આસામી. ૫.

૩૦૦૦૦

૫૨૦૦૦ સવાર આસામી ૧૩૦ દર આસામીના વારસીક
રૂ. ૪૦૦) પ્રમાણે.

૩૪૦૦૦ કદીમ આસામી ૮૫.

૧૮૦૦૦ વધારો આસામી ૪૫.

૫૨૦૦૦

૨૦૦૦ કારકુન આસામી ૫ દર આસામી વારસીક રૂ.

૪૦૦ પ્રમાણે.

૧૨૦૦ કદીમ આસામી ૩.

૮૦૦ વધારે આસામી ૨.

૨૦૦૦

૪૫૬૦ પાયદલ આસામી અને મુનશી દરમહીને એકંદર
બારમાસી કદીમ.

૪૦ જમાદાર આસામી ૧.

૪૦ મુનશી આસામી ૧.

૩૦૦ પ્યાદે આસામી ૨૫ દરમહીને દર આસામી
૩. ૧૨) પ્રમાણે.

૩૮૦ એકંદર બારમાસના ૩. ૪૫૬૦.

૧૫૦૦ હાથી કદીમના દરમહીને ૩. ૧૨૫ની નીમણુંકનો.

૧૫૦૦ હાથી બીજે નવો આપ્યો તેના દરમહીને ૩.
૧૨૫) પ્રમાણે બારમાસના.

૧૧૭૦ તોપખાનાના આસામી.

૩૮૭૦૦ પાયદલ ગાર્ડ પદાણુ વીગેરે આસામી ૨૧૫ દર
મહીને દર આસામી ૩. ૧૫) પ્રમાણે.

૩૬૦૦૦ પેશજી મીર નસીરુદ્દીન હુમેખાનના
આસામી. ૨૦૦) દર આસામી દર
મહીને ૩. ૧૫) પ્રમાણે.

૨૭૦૦ પ્રથમ આસામી ૭૫) વધારે મુકરર
કર્તા હતાં તેમાંથી સહયદ મીર
હુસેનખાનના તેનાત નામતાના આસામી
૬૦) બાકી આસામી ૧૫ના દર
મહીને રૂ. ૧૫) પ્રમાણે એકંદર દર
મહીને રૂ. ૨૨૫ પ્રમાણે.

૩૮૭૦૦

૧૬૮૨૩૦

૩૮૭૭૦ તેનાતી લોકો બદલ કદીમ કરાર દાદ મીર નસીરુદ્દીનના
તથા જદીદ વિગેરે એકંદર.

૬૮૫૦ કાદર સાહેબ બદલ કરાર દાદ મીર નસીરુદ્દીનના
વહીવટના.

૨૦૦૦ ખુદ મશારન ઇલેહ આસામી ૧.

૧૫૦૦ મોહીદીન સાહેબ આસામી. ૧

૧૩૫૦૦ સવાર આસામી ૩ દર મહીને દર
આસામીના તેનાત બારસીક રૂપીયા
૪૫૦) પ્રમાણે.

૬૦૦૦ સવાર આસામી ૨૦ શેરા રૂ. ૩૦૦)
પ્રમાણે બારમાસી.

૩૦૦ કારકુન આસામી. ૧

૧૧૧૫૦

૨૬

અચ્ચાર હજાર એકસો પચાસ રૂપીઆ તેના
જાપ્તા પછડી સવાર કમી કર્યા તેના તેનાત કમી
કરી ને બાકી તેનાત ચાલી તે પ્રમાણે પેસણના
વહીવટીના મુજબ રૂપીયા.

૨૦૦ ખુદ મસાફરન ઇલેક.

૧૫૦૦ મોહાદીન સાહેબ આસામી ૧.

૧૩૫૦ આસામીદાર આસામી ૩ દર ૩.

૪૫૦ પ્રમાણે.

૧૮૦૦ સવાર આસામી ૩ દર ૩. ૩૦૦ પ્રમાણે.

૩૦૦ કારકુન આસામી ૧.

૬૬૫૦

આસામી ૧૨.

૩૬૫૦ મહમદ સાહેબ બદલ તેનાત જાપ્તા કદીમ પછડી વહીવટ
મીર નસીરુદ્દીન.

૨૦૦૦ ખુદ મસાફરન ઇલેક આસામી ૧.

૧૩૫૦ આસામી દાર આસામી ૩ દર રૂ.

૪૫૦ પ્રમાણે.

૬૦૦૦ સવાર આસામી ૨૦ દર રૂ. ૩૦૦) પ્ર.

૩૦૦ કારકુન આસામી ૧.

૮૬૫૦

૨૫

નવ હજાર હસો પચાસ રૂપીઆ
તેનાત જાપતા પછડી સવાર કમી કર્યા
તેના તેનાત કમી કરીને બાકી તેનાત
ચાલી તે પ્રમાણે પેશજના વહીવટીના.

૨૦૦૦ ખુદ મશારન ઇમેલ ૧.

૧૩૫૦ સવાર આસામીદાર ૩ દર રૂ. ૪૫૦.

૩૦૦ કારકુન ૧.

૩૬૫૦

૫

૧૨૫૦ અબદુલ સતીફ બટેમીયાં બીડકર
આસામી ૧ એકંદર વારસીક તેનાતના
રૂપીયા.

૧૫૦૦ હજીતખાન બટેમીયાં ઓરંગાબાદકર

આસામી ૧ એકંદર વારસીક તેનાતના
રૂપીયા.

૧૫૦૦ મીર અકબરઅલી આસામી ૧.

૬૦૦૦ દીલાવરખાન આસામી ૧૨ દર આસામી
સરા સરી રૂ. ૫૦૦ પ્રમાણે.

૩૦૦૦ વલીમીયાં આસામી ૬.

૨૪૦૦ મીરજા કરીમખેગ આસામી ૫.

૨૪૦૦ મીરજા મનસુરખેગ આસામી ૫.

૩૬૦૦ હકીમ અકમલખાં આસામી ૧
પાલખી સુદાં.

૧૦૨૦ મીરજા આગા મોહમદ ખેગ આસામી
૧ દર મહીને રૂ. ૮૫ પ્રમાણે

૭૨૦ શેખ અબ્દુલ્લા આસામી. ૧ દર
મહીને રૂ. ૬૦ પ્રમાણે

૪૮૦ મીરજા મોહમદઅલી મુનશીના અવેજી
મુનશી ફતહુલ્લાને દર મહીને રૂ. ૪૦
પ્રમાણે

૫૩૦૦ હારીજ ગુલામહુસેન અવલીયા આસામી ૬
૨૮૦૦ ખુદ મશાઈન ધલેહ.

૧૫૦૦ મીર નસીરુદ્દીન

વહીવટી હુકમથી.

૧૩૦૦ બસ્તી મુજશતા સાલમાં

કરાર કરી આપ્યો હતો તે.

૧૦૦૦ પાલખીનાં.

૩૦૦ શાગીર્દ પેશાનાં

૧૩૦૦

૨૮૦૦

૨૫૦૦ મીરઝા મુસ્તુફા બેગને આસામી

બદલ કૈલાસવાશીએ તીર્થરૂપના

પત્ર મુજબ.

૬૦૦ ખુદ તથા શાગીર્દ

પેશા સાથે.

૧૬૦૦ સવારે આસામી ૪ હથે

૩.૪૦૦) મુજબ.

૨૫૦૦

૫૩૦૦

• સ્વરૂપરામ મુનશીને દર મહીને રૂ.

૨૦૦ પ્રમાણે મશાઈન ધસેલના પાંચમાં

કરાર કરી આપ્યો હતો તે બહીરે
આખીરમાં હિસાબ કરી રૂબરૂ કરવાથી
બર તરફ કર્યા બાબત બાદ કલમ

૩૬૭૭*

૨૦૮૦૦૦

તકસીલ: _____

૬૮૫૬૦ કદીમ તેનાત બપતા બહુકમ.

૧૩૧૪૪૦ ચાર કલમોની યાદી મુજબ.

૮૦૦૦ સાલ ગુજસ્તામાં કરાર કર્યા પ્રમાણે.

૨૦૮૦૦૦

૧૬૮૨૩૦ ખુદ મશાહન હલેહ તથા પથક અને પાંચદલ
બીજેરે સુદાં રૂપીયા.

૩૫૬૦૦ ભત્તી.

૧૨૦૦ દીવાન.

૩૦૦૦૦ આસામી દાર એકદર આસામી
૧૫ દર રૂ. ૨૦૦૦).

૫૨૦૦૦ સવાર આસામી ૧૩૦ દર રૂપીયા
૪૦૦) પ્રમાણે.

૨૦૦૦ કારકુન આસામી ૫ દર રૂપીયા
૪૦૦) પ્રમાણે.

૪૫૬૦ પચાદે વીગેરે આસામી ૨૭.

૩૦૦૦ હાથી નંગ રના વાર્ષિક ખર્ચના.

૧૧૭૦ તોપખાનાના માણસો ખદલ.

૩૮૭૦૦ પાયદલ ગાર્ડ પહાણ વીગેરે
આસામી ૨૫ દર આસામી દીઠ
રૂ. ૧૫) પ્રમાણે.

૧૬૮૨૩૦

૩૮૭૭૦ તેનાલી સોડા ધસમદાર તથા
એકંદર આસામી ૫૮.

૨૦૮૦૦૦

ખાસા સુદ્ધાં સવાર ૨૦૨ કારકુન
૮ પાયદલ તથા પચાદે ૨૪૨
હાથી નંગ ૨ તથા તોપખા-
નાના માણસો.

૧૦૦૦ શેખ મહમદ બેગની બારગીરીની
આસામી હજુરાત પાગામાં જુના
વખતની છે. તે સાલ તબક્કામાં

મશાઈન હાલેહના પથકમાં આસામી
વગર વટાવે એક હજાર રૂપીઆ
આપના તથા ઘોડો બેસવા માટે
પાગા પૈકીનો તેનાતમાં છે. તે અગર
ખીજો પાગા તરફથી આપવો તથા
તેનાત વગર વટાવે આપવી.

૨૦૫૦૦૦

આસા સવાર સુદ્ધાં ૨૦૨ કારકુન
૮ પાયદલ ૨૪૨ હાથી ૨
તોપખાનાના માણસો.

એકંદર ખસેલો બે સવાર, આઠ કારકુન તથા બસો બેતાલીસ
પાયદળ, હાથી નંગ ૨ તથા તોપખાનાના માણસો સુદ્ધાં વારસીક તેનાત
વગર વટાવે નકલ બે લાખ નવ હજાર રૂપીયાનો કરાર પેશજી તીર્થ રૂપ
કલ્યાણસવાસીના કરાર પ્રમાણે કરાર કરી આપ્યો હતો. આ પ્રમાણે
પેશગીની પછીથી હીસાબનો સરેસ્તો ચાલતો આવ્યો છે. જહાગીર તથા
ઉપર પ્રમાણે સાલીયાણું મળતું હતું. એ ઉપરાંત આસા સુદ્ધાં સાઠ રૂપીયા
મોશાકના તથા પાલખી, ચોપદાર, આદતામગીરી વિગેરે સામાનનો
સરેસ્તા પ્રમાણે સાલીયાણું મળતું રહેશે. તા. ૨૪ મોહરરમ સને ૧૨૯૦
જ મુબમ તેન ૫ (અબદ) ૧૨૦૨ મોરતતખ શુદ્ધ.

શ્રી

દફતરનો ઉતારો.

(નિશાની ૩/૫.)

સન'દ મશાહન ઇલેહ તમારા તીર્થે ૩૫ નસીરુદ્દીન હુસેનખાન નવાઝ જંગ બહાદુર અમદાવાદની લડાઈમાં તા. ૩૦ માહે ઝિલ્લહજ સને મયાતેન (૫ અહદ) (૧૨૦૦) ને રોજ હુમલાના વખતે માર્યા ગયા અને સરકારી કામમાં આવ્યા. તેમનો રોજો અમદાવાદમાં શાહ આલમની પાસે બનાવવામાં આવ્યો છે. તે રોજના ખર્ચ માટે પ્રગણે દસકરોઈનું ગમાલ ગામ તમને ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે. અને તમારી બહેન તથા ખાન મશાહન ઇલેહનું કુટુંબ તથા બેગમોના ખર્ચ માટે બાર હજાર રૂપીયાની ઉપજના પ્રગણે ચોપાંચીના વસુ તથા સણીયા નામના બે ગામ સાલ મજકુરની પછીથી ઇનામ આપવામાં આવ્યા. મજકુર ગામોની બાર હજાર રૂપીયાની ઉપજમાં એક બે વરસ સુધી કમી થશે તો તેનો બદલો સરકાર તરફથી તમને આપવામાં આવશે. જ્યારે ગામની ઉપજ ખરોબર થઈ જશે ત્યારે આ બાર હજાર રૂપીયાની રકમ તમારા નામે ઇનામ ખર્ચ લખવામાં આવશે તથા રોજના ખર્ચ માટે એક ગામ તથા કુટુંબના ખર્ચ માટે ગામ બે મળી એકંદર ત્રણ ગામ ઇનામ આપવામાં આવ્યા છે. તમે તથા તમારી અવલાદ અશલાહ સાલ દર સાલ ગામોનો સાલ ઉઠાવો અને દર વરસે મહાલમાંથી નવો પત્ર થનાર નથી. ગામની ઉપજ કમાવીશ દર સાલ દર સાલ મુજરે આપશે. આ પ્રમાણે અમલ થવા સાર અને મહાલોના કમાવીસ દાર તથા જમાદાર અને મુકદમના નામે પત્રો મોકલવામાં આવેલા છે.

(નિશાની ૪).

(સીકકો).

તેનાત જાપતા સિમેહદાર પથકાનીલાય મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન
એને ૧૨૦૨ની પછી બહાલી પથકનો દરાવ તેનીતી બારમાસી નકકી.

૩૫૬૦૦ ખાસા મશાફન ઇલેહ આસામી ૧ તથા પાલખી ૫ શાગીઈ
પેશા તથા જુલેખ વિગેરે દરો બસ્ત લવાજમ સુધાં.

૫૦૦૦ એકંદર આસામી ૫ દર રૂ. ૧૦૦૦) પ્રમાણે.

૫૬૦૦૦ સવાર આસામી ૧૪૦ દર રૂ. ૪૦૦) પ્રમાણે.

૧૨૦૦ દીવાન આસામી ૧.

૮૦૦ કારકુન આસામી ૨ દર રૂ. ૪૦૦ પ્રમાણે.

૮૦૦ વૈજનાથ સદાશીવ આસામી ૧.

૧૫૦૦ હાથી નંગ ૧ દર મહીને રૂ. ૧૨૫ પ્રમાણે.

૧૦૧૦૦૦

આસામી ૧૫૦

એકંદર આસામી દોહસોની તેનાત બારમાસી નકકી એક લાખ એક
હજાર કરાર કર્યો (અક્ષરો ગએલા છે.) વીગેરે બાદ કરીને
(અક્ષરો ગએલા છે) શાષ બરો બર મળે દરમીયાન ટટો કરવો નહીં.
નોકરી ધમાને ધતબારે કરવી. હજુરી સરકાર જે વખતે માંગે તે વખતે દેવી,
હજુરીના થોડા જોઈએ તે રજુ કરવા. કાડાખમાં નિશાનની પાછલ થોડા
માર્ગા જાપતો તેની કીમત દાખલો જોઈને પચોના મત મુજબ જે નકકી

સુખડી બદલ કરાવ.

(નિશાની ૭).

સદરહુ હકીકત શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબની હ નુરમાં અરજ કરવામાં આવતાં આગા મલી કે એક'દર વિચાર કરતાં મહેરબાની દાખલ સમજવું કે સુખડીની રકમ રૂ. ૧૦૦૦૦) અંકે દસ હજાર પ્રમાણે દાક્ષના નવાબ નુરહદીન મીયાંની હયાતી સુધી ચલાવવી. અને મરહુમ નવાબ સાહેબની હયાતી પછીની ચડેલી રકમનો એવજ દાક્ષના નવાબને ચુકારવો. દાક્ષના નવાબની હયાતી પછી સુખડી વિષે જે હુકમ થવાનું કરો તે થશે. તા. ૧૫ - ૧૦ - ૮૮

(સહી અંગ્રેજી)

ગામનન કૃષ્ણ ભાટવડેકર.

(અં નિશાની ૮).

મરહુમ મીર કમ્રાણુદ્દીન હુસેનખાન નવાબ સાહેબના

તેનાત બપેતા બદલ શ્રીમંત સરકાર મહારાજ

સાહેબે કરેલા કરાવ.

૧ નવાબ મીર કમ્રાણુદ્દીનના મર્જુના સખબે ખાલી પડેલા તેનાત બપેતા ઉપર મીર નસીરુદ્દીનની નીમણુંક કરવી.

૨, નવાબના કુટુંબમાંથી કોઈ પણ ઇસમ તેનાત બપેતાના ઉપર ભાગતો દાવો કરી શકશે નહીં અને અગર કરશેતો તે સ્વીકારવામાં નહીં આવે કારણ તેનાત બપેતા કોઈ ખાનગી માલ મતા નથી પરંતુ સરકારનાં

હ. ફે. ખા. નો. જા. નંબર ૧૪૪૬

(૫)

માદી રાજ્ય માન રાજે શ્રી. સીસેદાર બક્ષીના તરફ લખવામાં આવે છે કે નવાબ મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન મધ્યત થયા તેમની જગ્યાએ મીર નુરુદ્દીન નવાબ સાહેબનું નામ દાખલ કરવા બદલ આપની તરફ નંબર ૧૪૨૨ તા. ૨૦મી જુન સને ૧૮૬૫ ઇ. સ. નો હુકમ લખવામાં આવેલો છે.

મરહુમ નવાબ સાહેબના નામે સીસેદારી ખાતામાં કંટીજન્ટની વ્યવસ્થા પ્રમાણે દર મહીને રૂ. ૫૪૩૨૧ પ્રમાણે સાલીયાણું રૂ. ૬૫૧૯૦ ની નીમણુંક દાખલ કરવામાં આવી છે. તે જગ્યાએ હાલના નવાબ મીર નુરુદ્દીન સાહેબનું નામ નીચે લખ્યા પ્રમાણે નીમણુંક સીસેદારી પટામાં દાખલ કરવી.

૩૦૨૮૮ જાત નીમણુંક આસામી ૧.

૨૬૦૬૪ ખાસા, જાત, પાલખી શાગીર્દ પેશા સુધ્ધાં દર મહીને રૂપિયાં.

• ૨૪૨૨૧૧ પછકી બુટટા અકડા બદલ દર મહીને
રૂ. ૦૧ કપાત બાકી દર મહીને રૂ.
૨૪૨૨ પ્રમાણે બારમાહી રકમ.

૧૨૨૪ હાથીના ખરચ બદલ દર મહીને રૂ. ૧૦૨) પ્રમાણે.

૩૦૨૮૮

૭૨૦ આસામીદાર મુકુદરાવ રામરાવ આસામી ૧ દર મહીને રૂ.
૬૦) પ્રમાણે બાર મહીનાના.

૪૦૨૦ આસામીદાર આસામી ૫ દર આસામી રૂ. ૬૭) પ્રમાણે દર મહીને રૂ. ૩૩૫) પ્રમાણે બાર મહીનાની રકમ.

૮૪૦ દીવાન આસામી ૧ દર મહીને રૂ. ૭૦) પ્રમાણે બાર મહીનાની રકમ.

૩૦૦ કારકુન આસામી ૧ દર મહીને રૂ. ૨૫) પ્રમાણે બાર મહીનાની રકમ.

૧૮૭૨૦ સવાર આસામી ૯૩ દર સવારે રૂ. ૨૬) પ્રમાણે, કંટીન્ન'ટની વ્યવસ્થાના સવાર કાયમ રહેલા તેમાંથી સવાર આસામી ૩૩ રાજકિય કારણથી સરકારને કમી કરવાની જરૂર જણાઈ તે સવાર આસામી ૩૩ અવેજી કમી કરતાં બાકી સવાર આસામી ૬૦ કાયમ રાખ્યા. તે દર સવારે રૂ. ૨૬) પ્રમાણે દર મહીને રૂ. ૧૫૬૦) પ્રમાણે બાર મહીનાની રકમ.

૫૪૮૮૮

ઐકંદર આસામી ૬૯.

સદરકુ પ્રમાણે ચોપન હઝાર આઠસો અઠ્યાસી રૂપીઆની નીમણુંક તા. ૧ જુલાઈ સને ૧૮૮૫ પછી દાખલ કરવી.

મેા બદલાના સંબંધમાં નવાબ સાહેબનેા જે એવજ સરકારની પાસે રહ્યો હસે તે મરણ તારીખ સુધીનેા મરહુમ નવાબ સાહેબની વિધવા મોહમદી બેગમને આપવામાં આવે અને નવાબ સાહેબના મરણના બીજે દીવસથી મીર નુરુદ્દીન મીયાને નીચે લખ્યા પ્રમાણે આપવું.

તા. ૩૧ માર્ચ સને ૧૮૮૫ આખર સુધી જુની નીમણુંક પ્રમાણે આપવા.

તા. ૧લી એપ્રિલ સને ૧૮૮૫ પછી કંટીનન્ટની નવી વ્યવસ્થા કાયમ રહેલી નીમણુંક પ્રમાણે તા. ૩૦ જુન સને ૧૮૮૫ આખેર સુધી આપવી.

આ પ્રમાણે મો બદલાના કારણે રહેલું અવેજ આપવાની તજવીજ કરવી.

સવાર આસામી ૩૩ કમી કર્યા તે તા. ૧ જુલાઈ સને ૧૮૮૫ પછીથી કમી કરવા.

મરહુમ નવાબ કમાલુદ્દીનની વિધવા મોહમદી બેગમને નવાબ સાહેબની જાતી નીમણુંક પછકી દર મહીને રૂ. ૨૦૦ હયાતી સુધી આપવા બદલ હુકુમનો ઠરાવ થએલો તે પ્રમાણે આજમ નુરુદ્દીન મીયાને ઠરાવની નકલ સાથે આ તરફથી યાદી લખવામાં આવી છે.

વડોદરા પ્રાંતનાં મરહુમ નવાબ સાહેબના જે સવાર પ્રગણ્યાની તેના-ત્રીમાં રહેતા, તેમના બદલે પચાદે રાખવામાં આવતા જેઓ સવારોની નોકરી પુરી પાડતા હતા, એવો વહીવટ હતો, પણ તે વહીવટ હવે બંદ કરવામાં આવ્યો છે. સવારોની અવેજ પચાદા વગેરે ન મોકલતાં ઘોડે સવારોને બરોબર મોકલી તેમની પાસેથી નોકરી લેવી જોઈએ. એવું આજમ મીર નુરુદ્દીન મીયાને સમજુત આપવી. આજ સરતોએ મો બદલો કરવામાં આવેલો છે. તા. ૨૩ મી જુન સને ૧૮૮૫ ઇ. સ.

રવાના રા. રા. ૪૩ણીસ સાહેબ મારફત દાખલો રાખી રવાના કરવું તારીખ મળકર.

પૈવસ્તી તા. ૧-૭-૮૫

(અંગ્રેજ સહી)

મી. સે.

મીતી બીજો જોડ ૧૬ ૪ મંવત ૧૮૧૪

૨ મી. સે. આ. નંબર ૪૬૩

સદરહુ બદલાનો દાખલો લખને રા. રા. સીએલર બક્ષી સાહેબ તરફ
રવાના તા. ૧૦ મી જુલાઈ સને ૧૮૮૫.

આધવરાવ રામચંદ્ર

ફાણીસ.

(નિશાની ૯)

મીર તુરુદદીન હુસેનખાન નવાબ સાહેબ નામે કબાલુદદીનના
દરગાહના અને ઉરસના ખરચ બદલ રૂ. ૫૦૦) ચલાવવા
બાબત હુકમ થયેલો તેનો ઉતારો નીચે પ્રમાણે,

આ પ્રકરણ આજ રોજ શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબે જોઈ
દરમાબુલું કે બીજો હુકમ થતાં લગી ચાલે છે. તેમ ચલાવવું અને રકમ
આપે જવી. તા. ૮ જાનેવારી સન ૧૮૮૬.

(સહી)

મણીલાલ જસલાલ.

૬૨

શ્રી

સન ૧૮૮૮-૮૫

વર્કા.

આંક

વી નંબર

કોર્ટ ફી સ્ટામ્પ

૨૪૦૪૮

૧૪૬૩૧

ની. ૯૬૮

ચાર આના ૦૧

નવાબ સદરૂદીન હુસેનખાન

રહેવાશી વડોદરા

હા. ગણેશ નારાય.

સીકકો.

શ્રી

૧૩

ની, ૯૬૮

તા. ૨૮ એપ્રિલ સને ૧૮૮૫.

સીકકો.

સીતારામ સખારામ

વેકર.

સીકકો.

તૈનાત બખતા બદીદ સીલેદાર પથક મીર કમાલુદીન હુસેનખાન
તથા મીર સદરૂદીન હુસેનખાન સુમા આરબ તીસેનમૈયા વ આલખ બોલી
ખારમાહી રૂપેયા

૭૫૦૦ ખા. મીર કમાલુદીન હુસેનખાન.

૬૦૦૦ બતના.

૧૦૦૦ પાલખી.

૫૦૦ શામીદ પેશા.

૭૫૦૦

૬૫૦૦ ખા. મીર સદરદીન હુસેનખાન.

૫૦૦૦ જાતના.

૧૦૦૦ પાલખી.

૫૦૦ શાગ્રીદ પેશા.

૬૫૦૦

૫૦૦૦ ખા. મીર ખાસત સાહેબ.

૩૫૦૦ જાતના.

૧૦૦૦ પાલખી.

૫૦૦ શાગ્રીદ પેશા.

૫૦૦૦

૧૦૦૦૦ ખાસા આસામદાર ઇસમ ૫ દર ૨૦૦૦.

૫૦૦૦ કીતા ઇસમ ૫ દર ૧૦૦૦.

૩૩૨૦૦ શ્વાર ઇસમ ૮૩ દર ૪૦૦ પ્રમાણે.

૧૨૦૦ દીવાન.

૧૨૦૦ કારકુન ઇસમ ૩ દર ૪૦ પ્રમાણે.

૬૬૬૦૦

એકુન ઇસમ સો એમની તેનાત રૂપીઆ અગણોતર હજાર છ
પોહોંચસે પૈકી રાજે મુરાસાઇ પ્રમાણે મળશે નોકરી સરકાર હુકમ થશે

તહાં કરવી. મલ્લમાં મળીને હંગામો કરવો નહીં દરબારી જવાબ સવાલ
જેના તેના કારકુને આવીને કરવા સરકાર નોકરી ઇમાને ઇતબારે કરવી
પથકમાં પાછલા સીરેસ્તદાર હશે તો પાછલા
તાબે વાસ્તે બોલવું નહીં હાજરીથી તારીખ
જારી થશે એ પ્રમાણે કરાર તા. ૨૫
જામાદીલા વસ આરખાસેન માગસર નીચગામ પોસાખ.

સીકકો

૨ આસાના.

૭ આસામદારના.

૩ કારકુન ઇસમ દર ઇસમને ૨ નાં.
૨ પ્રમાણે

૧ દીવાણુ

એકુન પોસાખ તેર મલસે

એ પ્રમાણે કરાર

અસલખર હુકમ નકલ રજુ જેનાર કારકુન રામરાવ બીકાજીની
હજુર અસીરટન કચેરી.

ઇંગ્રેજ સહી.

આણાજી લીમરાવ.

આ. મી. એ.

નકલની નકલ મુકાબલો

જેનાર કારકુન માધવરાવ

સીવરામ તથા આસામદાર

૬૫

સદરહુ નકલના શબ્દ સુમારે ૧૨૫ થાય છે તેની લીખામણી બદલ
શ્રી સેકડા ૩. ૦)- પ્રા. આકાર ૩. ૦)-ના થાય છે. ને નકલ જરૂરીથી
લીધાના કારણથી તેના જમણી શ્રી ૦)ના થાય છે તા. ૩૦ અગ્રેલ
સન ૧૮૮૫

કા. મહાદેવ શીવરામ

સદરહુ નકલ મળવા સગીર નવાળ મીર સદરહીન હુસેનખાન સાહેબ
ના વહીવટ કરનાર નવાળ અલીમરદાનખાન સાહેબે રીપોટ સ્ટાંપસહ રજુ
કરવા ઉપરથી દસ્તુર પરમાણે લખામણી બદલ શ્રી ૦)ના સર્ધ નકલ
આપવામાં આવી છે. તા. ૩૦-૪-૧૮૫

દંત્રેજ સહી.

આજ્ઞાજી લીમરાવ.

૬૬

શ્રી

સન ૧૮૮૪-૮૫

વ. કે.

બવક

વી નંબર

કોર્ટ ફી સ્ટાંપ

૨૪૦૫૮

૧૪૬૩૭

ચાર આના ૬

નવાબ સદરદદીન હુસેનખાંન રે. વડોદરા.

હા. ગણેશ નારાયણ.

તા. ૨૮ અપ્રેલ સન ૧૮૮૫.

પાકી મોહરને
સ્ટાંપ

સુભરામ સખારામ

વેડર.

શ્રી મહાલ શાંકાત.

આજમ નવાબ યાવરદદોલા સૈયદ સદરદદીન હુસેનખાન બહાદુર

દામ મોહબત હુ.

અજીબ દીલ અખલાસ આનંદરાવ ગાયકવાડ સેનાપ્તાસ ખેલ શમશેર
બહાદુર સલામ અકેએથીલ. ખેરસલા બાણી તમો તમારી ખેરીયત હમેસાં
કલમી કરાવે દીગર મીર કમાલુદ્દીનખાંન બહાદુર એમને લશકરમાં આજર
થઇ એકદમ કાલ થયો આ વરતમાન સોલખી બાણી દીલગીર થઇ. ધમર
ગતીને ઉપાય નથી સરકારમાંથી કૃપાવંત થઇ તેમના સ્મિરણુથી આજમ
મીર અમીનુદ્દીન હુસેનખાંન બહાદુર એમને બહુ માનના વસ્ત્ર મોકલ્યા છે
(તમોએ વડીલપણે) તેમની ખાતર જમાં બાણી પ્રકારે રાખી તેમને

સાચવતા જવા. સરકારી કામમાં શીખવવાનું તમે તમારી નેક સલા તેમને
આપતા જવી. કારણ તેમની ઉપર નાના સખખ કોષ બાળે સરકાર
નક્ષીમાં કમી ન પડે તે તથા કારખાનાની વીગેરે બોજ રહેશે તેવું કરવું.
તારીખ ૨૦ માહે રખીડિલ અવલ શુરઅ સન તીસઆ શેહર મે અતેન
વઅલક હે કીતાબત મોરતબશુદ.

મુકાબલ કરનાર કા. માહોદેવ

શ્રીવરામનીમ આશામદાર.

અંગ્રેજ સહી.

આસિસ્ટન્ટ મીસ્ટ્રી મેડ.

વ ડો હ રા ના ન વા બ સા હે બો ની સ ર ટી ફી કે ટો નો ઉ તા રો.

પ્રિયબન્ધુ પ્રિફીથ,

આ મી. સૈયદ ગુરુદ્દીન હુસૈનખાન કે જેને માટે મેં તમને પુર્વે
મોટા સાધલિની જગ્યા બાબત ધણીજ તસ્દી આપેલી તે જગ્યાએ હું પેશ્વા
સાથે લઢવા ગયો ત્યારે મારી રજથી પોતાનાં બૈરાં છોકરાં સાથે સુરત કે
જ્યાં તેઓનું ઘર છે તેમજ તેઓ તેમને અહીં કરતાં સુરતમાં બરોબર
સગવડતાથી રાખી શકશે એવો ઈશ્તિદો રાખવાથી તેઓ સુરતમાં આવ્યા
છે. તેઓ તમને આ (પત્ર) બતાવશે. જ્યારે મી. બોડામ સુરતમાં ચીફ
(લશ્કરી ટુકડીના સરદાર) હતા, ત્યારે પ્રખ્યાત ધાઝીઉદ્દીન કે જેઓના
સૈયદ ગુરુદ્દીન હુસૈનખાન વંશ-પરંપરાના સાથેજ રહેનાર સમ્પત્તિ (નાકર)
તરીકે ગણાય છે તે જગ્યાએ સુરતમાં આવ્યા ત્યારે તેમની સાથે આ સમ્પત્તિ
પણ આવ્યા હતા અને તે દીવસથી તે આપણા મીત્ર મી. બોડામના
આશ્રય તળે રહેલા છે. તેઓ આ કચેરીમાં મારી નીમણુંક થતાં પ્રહેલાનાંજ
છે, અને તેઓએ મારા હાથ તળે રહી પોતાની નોકરી બજાવી અને જે
મદદ કરી છે અને વફાદારી બતાવી છે. તે જોતાં હું એટલુંજ કહેવા
માગું છું કે તેમને ઉત્તેજન આપી આપણા તરફ ખીજા દેશીઓનું પણ

Nawab Mir Kamal-ud-Din Saheb, I.
Died in 1234 A. H.

નવાબ મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર પહેલા.
વફાત સને ૧૨૩૪ હીજરી.

વધણ થાય એમ કરશો. જો કે તે વધ માણસ મારી પાસેથી જવાથી તેમની પાસેથી જે જ્ઞાન હું મેળવતો હતો. તે નષ્ટ થશે છતાં તેમના એ દીકરાઓ કે જે કામ કરી શકે એવા ઉમર લાયક છે તેમને મુકી તેઓને જવાની હું ખુશીથી રજા આપીશ.

મારા ધારવા પ્રમાણે તેમનો મકકે જવાનો ઇરાદો છે પણ તે બાબતનું કશુંએ મને તેઓએ જણાવ્યું નથી જો તે આ વિચાર જારી રાખે. (હું ધારું છું કે તે નહીં જારી રાખે) તો તેમને ત્યાં જતાં પૈસાની અગર બીજી કશી વસ્તુઓની જરૂર પડે તો તે પુરી પાડવા આપ સાહેબ કૃપાવંત થશો. આપ તેમને જે મદદ કરશો તે બાબતનો હું તમારે અતિ આભારી થઈશ.

હું છું,

પ્રીય બન્ધુ મિત્રીથ.

આપનો હંમેશનો ચાહનાર,

(સહી) સી. હબ્બુ માલોદ.

મુના,

મન્યુઆરી, ૧૨ મી ૧૭૯૫.

જોન મિત્રીથ એસ્કવાયર.

ચીફ

મુરત.

હું મારું સરડીશીકેટ આપતાં જણાવું છું કે વરદહીન હુસેનખાન
કે જેઓ ચાર્લ્સ બોરે માલેટ તરફથી મારા તરફ મોકલાયલા છે તેઓ એક
લાયક અને વિશ્વાસુ માણસ છે અને જેઓ મે. માલેટ સાહેબ તરફથી
ધણીવાર જોખમદારી બરેલા કામપર નિમાયલા હતા. હું પણ તેમને
બ્રીટીશ સરકારના લાભ તરફ વલણ રાખતા તેમજ ખીજ ખધી બાબતે
ઉત્તમ વર્તણૂકવાળા જોઉં છું. અને સુરતના જે કોઇ ચીજ હોય તેને તેઓ
તરફ રહેમ નજર મહેરબાની તેમજ માયાળુપણું રાખવા બલામણ કરું
છું. આ બલામણ કરતાં કોઇ પણ પ્રકારની વગસગ જોવાયલી નથી પણ
માત્ર તેમના ઉમદા ગુણો જોઈનેજ અપાયલી છે.

(સહી) ડબલ્યુ. જી. ફારમર.

સુખદ,

મનુઆરી, ૧૩ ઇ. સ. ૧૭૯૬.

રવાના,

પ્રીયબંધુ મીર ફકરુદ્દીન તરફ,

પ્રીયબંધુ

આપનાથી જુદો પડતી વખતે મારા અંતરની દીલગીરી અને લાગણી
ને હું બરોબર રીતે ન બતાવું તો આપના ગુણના પ્રમાણમાં મને તે
તદન ખોટું જણાય કારણકે તમારી મોટાં મોટાં ઉપયોગી અને ગ્રીણાં
કામોની અગીયાર વરસની અનુભવી નોકરી કે જે તમે ધણીજ દૃઢતાથી
બજાવી છે. તે હું હજી વિસર્યો નથી. તમારી ચાલાકી જોઈને હું ઘણો
રાજ થયો છું અને હું એટલીજ ઈચ્છા રાખું છું કે તે બાબતમાં તમારી
જે ખંતતા છે તેથી તમને હજી પણ વધારે મીત્રા કે જેઓ તમારા
બહામાં રાજ રહે એવા મળે. હું પણ છું તેમાંનો એક તમારો.

શુભ ચાહક મીત્ર,

(સહી) સી. ડબલ્યુ. માસેટ.

પુના,

ફેબ્રુઆરી ૧૬ ઇ. સ. ૧૭૯૭.

રવાના,

મીર ફકરુદ્દીન હુસેનખાન તરફ,

પ્રીયબંધુ

પુના કચેરીના તમારા દુશ્મનોએ પેશ્વાને બંભેયું છે કે પેશ્વા સરકારની સત્તા ખુંચાવી લેવામાં અને તેને કેદ; પકડવા સંબંધી જે કાવતરે રચાયું હતું તેમાં તમે પણ સામેલ હતા. અમે તમારા તેમજ મારા વિરુદ્ધ અનેક અનેક કારણો સમજાવી તેમનાથી બન્યો તેટલો પ્રયત્ન કર્યો છે. તમારાં વિરુદ્ધ જે જે તહોમતો ઉઠાવવામાં આવ્યાં છે તે સધળાં નાબુદ કરવાં જે કોશીષ થયેલી તે સધળી નિષ્ફળ નીવડી છે જ્યો કરીને આ કામમાં વચ્ચે પડતાં હું ડરું છું કારણ એથી મારી પોતાની નોકરીને નુકશાન થવાનો સંભવ રહે છે અને તમોને પેશ્વા સરકારની મરજી વિરુદ્ધ દરબારમાં તેમજ રેસીડન્સીમાં નોકર રાખવાથી કંપનીને પણ નુકશાનીના ભોજનમાં ઉતરવું પડે છે. જ્યો તમોને નોકરીમાંથી દૂર કરવા બાબત પેશ્વા સરકાર તરફથી જે માગણી થયેલી છે તે સમયને અનુસરીને સ્વીકારવી પડશે. તોપણ હું આપનાં વિશે એટલો તો મત આપી શકીશ કે મારી રેસીડન્સીમાં તમે ખતિલા, વફાદાર અને પ્રમાણુક નોકર હતા. દીલગીર છું કે મારે આપનાથી જુદાં પડવું પડશે.

હું છું,

આપના તરફ માનની દ્રષ્ટિએ જોનાર,

આપનો મીત્ર

(સહી) ડબ્લ્યુ એમ પાલમર

પુના,

આગસ્ટ ૧૦ મી ઇ. સ. ૧૮૦૧.

કર્નલ પાંચમર તરફથી મીર ફકરુદ્દીન હુસેનખાંન બહાદુરને
લખાયેલા પત્રનો ઉતારો. લખાયેલો પુના, ૧૯ મી ઓક્ટોબર ૧૮૦૧.
મળ્યો પુરખર, ૨૨ મી.

આપના માનભર્યા અભિપ્રાયો અને બલાશના સેખો મળવાથી
મને ઘણોજ આનંદ થયો છે. અને હું ખરેખર ખાતરી પુર્વક કહું છું કે,
તમારા તરફની મારી મીત્રતા અને વલણ, અને આપની ચડતી માટેની
મારી ઇચ્છાઓ હમેશાને માટે છે તેવીને તેવીજ રહેશે.

તમારે દરખાસ્ત સાંચેના કળ્યા બાબત તેમજ તમારી વફાદાર તોફરી
તરફની મારી બલામણુ બાબત મેં કેટલાક પત્રો મેહરબાન ગવર્નર
જનરલ સાહેબ તરફ મોકલ્યા હતા તોપણ તેઓ સાહેબે એ બાબત
તરફ હજી પુરતું ધ્યાન આપ્યું નથી.

તેઓ સાહેબ હાલ મદ્રાસ અને લકનૌ તરફનાં કેટલાંક ઉપયોગી
કામોમાં રોકાયેલા હોવાથી અને વખતે તેઓ ખીજ કામ બાબતમાં
ધ્યાન નહીં આપી શકતા હોવાથી આ પ્રસંગે ઉપલી બાબત તરફ ધ્યાન
ન આપે એમાં કંઈ નવામ જેવું નથી.

ખંભાત, જુન ૮ મી ૧૯૦૨.

આજ હું ખંભાત છોડી મુંબઈ જતો હોવાથી મીર કમાલુદ્દીનખાનને સરદારી પદ માપી જણાવું છું કે અમારૂં લખાણ ગમે તે જગ્યાએ તેઓ ખતાવશે તે માંયનારને ખાતરી થશે કે એમના તરફના ઉંચા અભિપ્રાયોમાં તેમની આખર પ્રમાણીકપણું અને ખ્રીટીશ પ્રજાના ઉત્કર્ષ માટે તેમનું વલણ વિચાર કરતાં ધણજ છે. માટે જ્યારે તેઓને જરૂર પડે ત્યારે ખ્રીટીશ સરકાર તરફથી હદાર આશ્રય તેમને મળવો જોઈએ. થોડા વખત પર થએલી કુરી સાથેની લડાઈમાં તેઓએ જે બહાદુરાર્થ અને વશદારી બતાવી છે. તેજ તેમની લડાઈ બાબતમાં કુશળતા અને ચાલાકી સાબીત કરી આપે છે. તેમની પાસે ગાયકવાડી લશ્કર જે ખ્રીટીશોની સાથે રહી, તેમની મરજી પ્રમાણે લઠતું હતું તેમાંની એક ટુકડી હતી.

(સહી) જોનાથન ડનકન.

મહારાજાને જોનાથન ડનકન મુખ્યના ગવર્નર સાહેબ તરફથી
કમાલુદ્દીન હુસેનખાન બહાદુરને લખાયેલું લખાણ.

આપના બે પત્ર એક તા. ૨૯ નવેમ્બરનો અને બીજો તા. ૧ લી
દીસેમ્બરનો મળ્યાથી મને ઘણોજ આનંદ થયો છે.

તમે કંપની બાબતના દરેક કામોમાં કંપનીના લાભ તરફજ વલણ
રાખેલું છે અને મને આશા છે કે તમે હમેશને માટે કંપની તરફ એવાજ
વફાદાર રહેશો. લડાઈ સખંધી બાબતોમાં પણ તમે તમારા
પોતાના લશ્કરનો નાશ થયા વિના શતરને શરણુ થયા નથી. જ્યેષ્ઠ
મીરજા અબ્દુલ્લાહ અને જે ઇંગ્લીશ અમલદારો અને બીજા કેટલાક
લશ્કરી સીપાઈઓ મરણ પામ્યા છે. એ જાણી હું ઘણોજ દીલગીર થયો
હું. પરંતુ એવા અનિવાર્ય કારણમાં માત્ર ધૈર્યતા રાખ્યા વિના બીજાને
કશો ઉપાય નથી. અને ધ્વિર કરેને હવે આ કહાનુજીની સાથેના કાંઈયે
બંધ પડ્યા પછી આ દેશમાં એક પણ માણસની જાનને નુકસાન ન થાય.
મને તો ખાતરી છે કે તમે પોતે અને બીજા બધા હવે પછી સલાહ
શાંતિમાં રહેશો.

વળી આજ વખતે તમારા બાઈ કે જે પોતાનું ડહાપણ અને
દીર્ઘ દૃષ્ટી ન પહોંચાડતાં જે પ્રમાણે વર્ત્યા છે તે વિશે મારે કંઈ
કહેવું જોઈએ.

જો તેની પેશ્વા તરફની અગ્રિતિ બાબતનું તહોમત જો પહેલાં
અંકા ભરેલું હતું તે તો હવે હિન્દુસ્તાનની ચારે દીશાએ જાહેર
અંક ગયું છે.

તમારા પિતાનાં ઉત્તમ કામો અને તેમની ઉમદા વર્તણૂક પર વિચાર
કરીને તથા ફકેફદીન હુસેનખાનની આ કંપની તરફની ઘણી પ્રશંસનીય
નોકરીથી અને વિશેષે તમારું નિમક હલાલપણે રખાયેલું કંપની તરફનું
વલણ અને ખતતા જોઈને હું તમારું બહુ ઇચ્છી તમને એટલુંજ કહું છું
કે જે મુસ્કેલીઓમાં તે દેખતી આંખે જાણી જોઈને પડ્યા છે. તે મુસ્કેલી-
ઓમાંથી છુટો થવા પ્રથમ તેમણે કોશીશ કરવી કારણ કે જે બાબત
મારી સત્તામાં નથી તે બાબતમાં વચ્ચે પડવા હું ખીલકુલ રાજી નથી.
તો પણ જો કર્નલ ક્લોઝ તેની બહાર પડેલી અદાલત નાબુદ કરવા હા
પાડતા હોયતો મેંદેરખાન ગવર્નર જનરલ સાહેબ તેને નાબુદ કરી શકે,
મેં આ બાબતથી કનલ સાહેબને વાકેફ કર્યા છે. જેથી કદાચ નીઝામ
અલીખાન પણ નાબુદ થાય. પણ તે ફળીભુત થવા હજી સંકેતમાન
નથી. ખરું જોતાં તો એ વિષય પર વધારે ચરચા ચલાવવાનું કશું રહેતું
નથી. તો પણ મેં હાદિઝ ગુલામહુસેન (જે તમારા બહામાં રાજી છે)
તેની કેટલીક વિનંતિ અને સિદ્ધારશ પર વિચાર કરી તેને મેં દીલાશાના
બે બોલ લખ્યા છે. તો પણ મારી પાસેથી તે જે કંઈ ઇચ્છે તેના કરતાં
તે ઘણુંજ વધારે છે, એમ તમારે ધારવું. કારણ કે, મારે તેની સાથે
કોઈ પણ બાબતનો સંબંધ નથી અને આવી બાબતોમાં વચ્ચે પડવાની

મને કોઈ પણ બાબતની સતા પણ નથી, પણ હાદિમજીની પુના તરફની
 મુશ્કેલી કેવી થાય છે તે આપણે જોઈશું. ગુજરાત તેમજ ગાયકવાડનો
 કારભાર મારી પસંદગી અને સત્તાને અનુસરીનેજ છે તેમજ ગવર્નર
 જનરલે પણ બધા હવાસો અને સાંપેસો હોવાથી તમારે તો ખાતરીજ
 રાખવી કે તમે કે જેણે કંપની તરફ પૂર્ણ વફાદારી ખીટીશોના મુસ્ત
 નોકર તરીકે બતાવી છે તેથી તમને હું હજુ ખીસકુલ ભુલ્યો નથી. અને
 મને ખાતરી છે કે હજુ પણ તમે તમારા અનેક પ્રયત્નો મેજર વોકરની
 સાથે તેવાજ ઉત્સાહથી અને દઢતાથી કે જેવી રીતે અત્યાર પર્ચંત બંને
 સરકારના કારભાર તરફ બતાવવામાં આવી છે તેવીજ જારી રાખશો,
 કારણ તમારી મહેનતનો બદલો પ્રાપ્તો વાળવાનું કામ મારા હાથમાં છે.
 આ પત્રની બાબત અક્ષરે અક્ષર મેજર વોકરને સંચવજો, કે જેથી તે
 સમજી વાતથી વાકેફ થાય.

મુબાઈ, જાન્યુઆરી ૪. સ. ૧૮૦૩.

ખંભાત, ૪ થી નવેમ્બર ૧૯૦૩.

મહેશ્વરના સાહેબ,

આજે હું આપના આવેલા પત્રના જવાબમાં લખું છું કે;- હેલકારા ઉપર મારે ખીલકુલ આધાર રાખવાનો નથી. તેમજ મને ડોકમાં કાગળ મોકલવો સારો લાગવાથી આજે તેમાં કાગળ નાખ્યો છે. તમારા તરફનો મારો પત્ર મેં મારા મિત્ર કર્નલ બોર્ડર તરફ મોકલ્યો છે. જે બાબત તમે તમારી મેજે સમજી શકો નહીં તે બાબતથી તમને તે વાકેફ કરશે.

હું છું,

આપનો સદાનો મિત્ર,

(સહી) રેનાલ્ડસ.

મોંગીર, તા. ૬-૧-૧૯૦૪.

મીત્ર મીર કમ્હુદદીન,

તમારા ૨૪ મી નવેમ્બરના પત્રથી મને ઘણોજ ખેદ થયો છે. ખરેખર હું મારા ગત મીત્ર મીર ફકરુદ્દીનના જીવન ચરિત્ર વિશે પૂર્ણ વાકેફ છું.

જ્યારે મેં મીર ફકરુદ્દીન કે જેઓએ કંપનીના રાજ્ય તરફ ઘણુંજ માન દર્શાવેલું છે, તે પકડાયા એવું સાંભળ્યું ત્યારે મને તેના વિરૂદ્ધ અદાલત અપાયાથી તેઓ તરફ ધિક્કાર ઉત્પન્ન થયો હતો પણ આ બાબતમાં આપના તરફથી બચાવ માટે કંઈ બની શકે તેમ નથી. કારણ તમારા પ્રતિપક્ષીઓ તરફથી તેઓને સખત કપટ જાળમાં તેમણે ફસાવી લીધા છે. જે બાબતમાં મહાન ગવર્નર જનરલ સાહેબની કારીબો પશુ બ્યર્થ નીવડી તો હું તે શું કરી શકું.

મેં કેટલેક પ્રસંગે તમારા પડતી દશામાં આવી પડેલા બાધના ગુણો અને તેની વફાદાર નોકરી બાબત મેહેરબાન ગવર્નર જનરલ સાહેબને લખી જણાવ્યું હતું અને હજી પણ જે બિવિખના ગવર્નર જનરલ થશે તેને હું ખુશીથી એ બાબતપર જ્યારે તક મળશે ત્યારે તમારા તરફથી વગ

ખેંચીશ. અને ખીટીશ સંખ્યના કાયદામાં અને લાભમાં તમે જે આત્માર મુખી મચ્યા રહેલા છો અને તેના બદલામાં તમારા દુષ્ટનોએ તમારી ઉપર જે ખોટાં તલોમત મુક્યાં છે કે તમે ખીટીશોના પકકા કુશમન છો, તે તદ્દન ખોટાં ઠરાવવા મારો બનતો પ્રયત્ન કરીશ. અને તેમણે જે વધાદારી અને ઉત્સાહથી ખીટીશોનાં કામ કર્યાં છે તેની તરફથી ખેંચીશ. તેમની ઠેઠ મુખીની કારકિર્દીમાં બ્યારથી મેં તેમને પબ્લીક ખાતાની નોકરીમાં લીધા છે ત્યારથી તેમણે કંપની અને પુનાની કોર્ટના મત વિરુદ્ધ નીઝામ સરકારની આબાદીમાં ૬૯ નિમક હલાલપણું બતાવ્યું છે. અને આ બાબત તરફ વિચાર કરતાં હું મારા બનતા પ્રયત્ને “ સુપ્રીમ એડમીનીસ્ટ્રેશન ઇન-ઇન્ડીયા ” (ગવર્નર જનરલ) નું પણ મીર ફકરુદ્દીન અને તેમના કુટુંબે જે જે બાબતો સહન કરી છે અને જે ઉમદા નોકરી બળવી છે, અને તેમની ખોટો પૂરી પાડવા, તેમજ તેમણે જે જે હરકતો સહન કરી છે. તેનો બદલો વાળવા, ધ્યાન ખેંચીશ.

આ લખાણ, તમારા બાઇએ જે ઉત્સાહ અને નિમકહલાલ પણે મારા તરફની નોકરી બળવી છે તેને માટે તેમને જેટલું માન થયે છે તેના પુરાવા તુલ્ય થઇ પડશે.

મારા કપલા લખાણથી જે તેના બચેલા કુટુંબને કંઈ પણ ફાયદો કરી આપશે અને તેના દીલને કંઈ પણ શાંતિ ઉપલવશે તો હું ધણોજ રાજી થઈશ.

હું તમારા બાધએ જે જે જુનાં સરડીશકિયાં સર ચાલ્યાં મારેલ
મી. દારમર અને મી. યુથોદ તરફનાં મને આપેલાં છે તેની નકલો આ પત્ર
સાથે ખીડું છે.

આપની આખાદી તંદુરસ્તી અને તમારી જગ્યામાં ફેરફાર થવાની
હરહા રાખનાર,

હું છું,

મારા બહા મીત્ર,

આપનો હમેશનો રક્ષાનાર,

(સહી) ડબ્લ્યુ. એમ. પાલમર.

મુરત, ૧૯ ઓગસ્ટ ૧૯૦૫.

પ્રાચ બન્ધુ કમાલુદ્દીન,

આ મારા પત્રનો હેતુ મારા મીત્ર મી. ઈંગ્લિશ તમને યોગ્ય રીતે સમજાવશે. આ પત્રથી તમારે મી. ડનકનને અરજી કરવાની છે. અને મી. ડનકન નવા ગવર્નર જનરલ લોર્ડ કૉર્નવાલીશને તમારે વડોદરા તરફ જવાને જે રજા લેવી છે તે બાબત લખી જણાવશે.

લોર્ડ કૉર્નવાલીશ અને મી. ડનકન બંને એક ભાઈબંધો છે, અને મને ખાતરી છે કે, જે મી. ડનકન લોર્ડ કૉર્નવાલીશને એ બાબતથી પૂર્ણ વાકેફ કરશે તો તમોને વડોદરા જવાની રજા મલવામાં કંઈ પણ હરકત નડશે નહીં. વધી હું તમને પણ જણાવું છું કે તમારે કનલ વિલીયમ પાલમર કે જેને ગવર્નર જનરલ સાથે પાકી ઓળખાણ છે, તેને લખી જણાવવું કે જે તમારા તરફની મદદની બાબતોથી મે. ગવર્નર જનરલ સાહેબને વાકેફ કરે. તમે તમારા પત્રને ઈંગ્લીશ પત્ર તુલ્ય ગણીનેજ ઈંગ્લીશમાં લખી જણાવજો. કર્નલ વીલીયમ પાલમર મોંગીરમાં છે ત્યાં મુખામતી દપાલ વાટે મોકલજો.

હું છું,

આપનો મીત્ર,

(સહી) ફૈનોલ્ડસ.

રવાના,

મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન તરફ,

રાજેશી ખંડુ,

ન્યાયી હું કંપની તરફથી વડોદરાના રેસીડન્ટની મુઆએ નીમાથો
હું. ત્યારથી આપે જે હંમેશની વશાદારી બતાવી રાજ્યની ઉમદા નોકરી
બળની છે. અને ખરેખર તમારાજ પ્રયત્નોથી તથા હુપી મદદથી
કંપની અને ગાયકવાડ સરકારને અરસ પરસ પ્રેમ-ભાવ અને મીત્રતા
રહેલી છે. એટલુજ નહીં પણ હજુ સુધી તમે તેના ઉત્કર્ષમાટે મગ્યા
રહેલા છો.

આરબ સીબંદી ખુઆવી ભેતી વખતે, કાનુજીનો અધિકાર બ્રબ કરતી
વખતે તેમજ મહારાજાવના બંડ વખતે ગાયકવાડી રાજ્યમાં જે ગભરાટ
ઉત્પન્ન થયો હતો તે વખતે તમે ઈંગ્લીશ ગવર્નમેન્ટ સાથે ગાયકવાડની
દૃઢ મીત્રતા વધારવામાં અને બીજા કેટલાક બનાવોમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ
સરદાર તરીકે બ્રીટીશ કંપની તરફથી પસંદ થયેલા હતા.

મહારાજાની સાથે લડાઈઓ થયેલી તે સંબંધમાં પણ તમે તમારી નોકરી ખરેખર વશદારીથી બળવી છે. અને તમે અને તમારા રસાલાઓ લડાઈમાં ધણુંજ પરાક્રમ બતાવ્યું છે. અને તમે તારીખ સત્તરમી માર્ચ માસમાં જે બહાદુરાઈ બહુ કામ કર્યું છે. તેથી હું તમારો ધણેજ ઉપકાર માનું છું. આરખોને કાઢી મુક્તી વખતે તેમજ વડોદરાનો બેરો માલતી વખતે કિલ્લા તરફ હુમલો કરવામાં તમે જે પરાક્રમ બતાવ્યું છે. તે અને તમારી ઉત્તમ વશદારી અને અન્ય ગુણો કદી વીસરાય એવા નથી.

જ્યારે જ્યારે ગાયકવાડી લશ્કર બ્રિટીશ લશ્કર સાથે જોડાતું અને તે વખતે જે નિમક હલાલપણું તમારા સિપાઈઓ બતાવતા અને તેમની ઉત્તમ કેલવણી બતાવી આપતા અને જેથી કરીને સિંધીયાના સરદારો પોતાનું ધાર્યું ન કરતાં પાછા હટ્યા હતા તે વિશે હું એક વખત લખી ચુક્યો છું. જે તમે આ વખત અહીં હોત તો ખરેખર તમારા પોતાના ઉમદા પ્રગત્નો, શુભ શીખવણી, અને તમારો પોતાનોજ દાખલો બહુજ સારું પરિણામ લાવી મુકત.

તમારા કમનશીય બાઈ સૈયદ રકરદદીનને મુંબાઈમાં મળવા ગયા પછી જે જે બતાવો બન્યા છે તે વિશે વીચાર કરતાં મને ધણેજ દીલગીરી ઉત્પન્ન થાય છે. તે હોલકરની નોકરી છોડી દઈને તમારા દહેવાથી મુંબાઈમાં આવી ઇંગ્લીશને વળગ્યા હતા; તમારા બાઈ જ્યારે તમારી સાથે મુસાદરી

કરતા હતા ત્યારે તેને પકડ્યા તે તેની કેદ, અને છેવટ તેનું જીવન-ચયું તે તેમજ તમને જે ડીકીટો આપી હતી તેની બેદરકારી અને કંપનીના બે સિપાઇઓની ધરપકડ, અને પછીથી થયેલી તમારી પોતાની કેદ, છેવટ તમારી મીલકતની પુરેપુરી લુટ એ ખરેખર સરખ ઉપજાવે એવું છે. મી. ડનકન કનલ પાલમર અને સર. સી. ડબ્લ્યુ. માલેટનાં અપાયલાં સરટીફિકેટો અને પુરાવા જે તમારી પાસે છે તેજ તમારા બાઇની તથા તમારા કુટુંબની નિષ્કલંક વતણુંક સાબિત કરી આપે છે.

આ પ્રમાણે મેં તમારી વધાદાર અને નિમકહલાલ નોકરીના બદલામાં તમારું બહું ચાહી અને તમે જે આદતો સહન કરી છે તે વિચારી તમારી તરફેણમાં જે કંઈ લખ્યું છે તે ખરુંજ છે. અને હજી પણ વધારે હું હમેશ તમારા શુભ-ગુણોનાં વખાણુ કર્યા કરીશ.

હું છું,

આપ મેહેરબાન સાહબનો

ખુદ મીત્ર,

(સહી) એ. વૈંદર.

મુંબાઈ,

૧ મી મે ૧૮૦૮.

રવાના,

મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન તરફ.

રાજેશી બન્ધુ,

હું અત્યારે બહાણપર જવા ઇરાદો રાખું છું અને તેથી કંઈક ઉતાવળમાં હોવાથી હું તમારા તરફ લખી જણાવું છું કે, તમારી જે જે ઇચ્છાઓ છે તે મારી નજરમાં છે પણ જે તમારે બધી બાબતોથી વાકેશ થવું હોય તો કેપ્ટન શ્રીન વુડ કે જે થોડાજ વખતમાં વડોદરા આવનાર છે તેમને મલો.

હું આપને મારી પૂર્ણ ખાતરી પુર્વક જણાવું છું કે, આપની સાથનો જે મારે પ્રેમ અને મિત્રતા છે તેમાં કોઈ પણ પ્રકારની વધ ઘટ નહીં થાય. અને તમે જે બ્રીટીશ સરકારના લાભને અર્થે મહેનત લીધેલી છે તે અને તમારી વશાદારી હું ઈજ્જાંડ જઈશ ત્યાં પણ મને સાંભરશે. તમે જે લઠાઈમાં ઉત્સાહ અને બહાદુરાઈ બતાવી છે તે કોઈ કાળે વિસરાય એવી નથી અને ધણું કરીને તો મહેનદાર આગળ જે ડહાપણ અને ઉત્સાહ બતાવ્યો છે તે તો હરદમ યાદ કરવા લાયકજ છે.

મારા ધારવા પ્રમાણે, આ પ્રકારની તમારી ખીટીશી તરફની આતશય
ભાગણી હોવાથી તમારા તરફ ધણા દુસ્મનો થાય એમાં આશ્ચર્ય જેવું
નથી. પણ આ મારા અભિપ્રાયો જે કોઈ ઈંગ્લીશ ગ્રંથસ્થ વડોદરામાં
આવે તેને બતાવશે તો આ તમારા ગુણો જોઈને તમને પુરતી મદદ
આપ્યા વગર રહેશે નહીં. તમારો હમેશનો શુભ ચાહક,

હું છું,

આપનો અંતરનો મીત્ર,

(સહી) એ. ડબલ્યુ. વૉલ્ફર.

(મીર કમાલુદ્દીન તરફથી લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ મૌલકર સાહેબને
જે તારીખ ૧૭ મી ઝીલ્ડેન માસ, ૧૨૨૪ અને અંગ્રેજી તારીખ
૨૫ મી ડીસેમ્બર ૧૮૦૬ ને મળતી છે તે તારીખના લખાવલા
ખતનો ઉતારો),

જ્યારથી હું આ રાજ્યની નોકરીમાં દાખલ થયેલો છું. ત્યારથી મેં
જે રજીસ્ટ્રમાં તેમજ ધર આગળ તમારી નિમક દલાલીપણે બળવેલી
નોકરી જોઈ છે તેથી મારા બનતા પ્રયત્ને બ્રિટીશ કંપનીના લાભ બાબત
જે જે જોખમો માથે વહેરેલા છે તેથી આપ અબળણ તો નહોંજ હોવ
અને મેહેરબાન ગવર્નરે ડનકન સાહેબ પશુ એ બાબત તેમજ મારા
મોટા ભાઈના મૃત્યુ સંબંધી સમજી જાયતાજ હશે. વળી મારી લાખો
રૂપિયાની મીલકતનું ખેદાન મેદાન થયું, મુંબાઈમાં વગર વાંકે ત્રણ
વરસ સુધી મને નજર કેદમાં રાખ્યો હતો, તેથી આરખોને ઉશ્કેરીને મારી
મીલકતપર જે લુટ ચલાવી હતી તેથી તેમજ ડન્યા ગામ જે મને ઇનામમાં
મળ્યું હતું તે ગામ જપત કર્યું છે તેથી, મારા ગત પીતાની મિલકત

અત અને એવી એવી બીજી અનેક પ્રકારની પીડાઓ અને પ્રાતબધાનું દબાણ મારા પર થયું છે તેથી આપ અભણ્યા તો નહીંજ હોવ.

મેં મારા બચાવની આશાથી આ બધી બાબતો માયાળુ સાહેબ મારકવીસ ઓફ વેલેસલીને પણ જણાવી છે. અને આજ કાલ કરતાં એકવીસ વરસ થયાં મેં રાઇટ ઓનરેબલ લોર્ડ મીન્ટો સાહેબને પણ એ વાત લખી હતી પણ હજી સુધી મારા લાભનાં જવાબનું નામ કે શાન જણાયું નથી.

કંપનીના રાજ્યમાં જે સર્વને સમ દ્રષ્ટિએ નિરપેક્ષતાથી ન્યાય અપાય છે તે જોતાં હું દૃઢ વિશ્વાસ રાખી રહ્યો છું અને ઇશ્વર પાસે એજ માગું છું કે તે કૃપાળુ સરકાર આપ સર્વેનું સાફ કરે, પણ તમારો ખુદ મીત્ર જે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કેટલાંક કારણોથી દેવાદાર સ્થિતિમાં આવી પડવાથી એવી તો સખત આપત્તિમાં આવી પડેલો છે કે તે બાબતનું વર્ણન કરવુંજ અશક્ય છે.

તમે હવે યુરોપ જવા તૈયાર થયા છો, પણ તમે કે જે મને તમારા ખુદ મીત્ર તરીકે ગણતા હતા, અને મારા તરફની સધળી હકીકતથી વાકેફ હતા તેઓના ચક્ષુમાં જ્યારે મારા લાભમાં કંઈ ન થયું, તો તમે યુરોપ ગયા પછી મારે ક્યે રસ્તે દોરાવું એ મને કંઈ સુઝતું નથી.

મારી આપના પ્રતિ હેલી વિનંતી એ છે કે આપ સાહેબ મેહેરબાની કરીને રાઇટ ઓનરેબલ લોર્ડ મીન્ટો સાહેબને મારી વફાદારી તથા બીટીશા

તરફની મારી અનન્ય સાગણીથી વાકેશ કરશે. અને હું ધાં ફું કે તેઓ પોતાની ભલામી, અને મોટાઈના રૂપ પ્રમાણે મારું નિમક હલાસપણું જોઈને મને મારા સાબમાં જવાળ આપશે, અને મારી આશાઓ સફળ કરશે.

(ખરી નકલ)

(પ્રથમના પત્રનું ટ્રાન્સમેશન)

(સહી) સેમ્યુઅલ. એ. મીનયુડ.

એસીસ્ટન્ટ.

પોલીટીકલ ખાતું.

ધી ઝોનરેબલ,

ઝોનાધન ડેનકન,

ગવર્નર ધન કાઉન્સીલ વીગેરે,

મુંબાઈ.

માનવન્તા સાહેબ,

હું આપની હજુરમાં આ સાથેના પત્ર અને ખીન્ને ઉતારો જાન ને
કમાલુદ્દીન હુસેનખાન વડોદરાના સખ્સ તરફથી આવેલો તે મોકલવા
રજા થઈ છું.

માનવન્તા ગવર્નર ધન-કાઉન્સીલ આ રાખ્સને પુરેપુરા ઝોળખે છે
માટે મારે તે બાબતમાં અહીં કંઈ કહેવાનું નથી મને ખાતરી છે કે તેઓ

કુટુંબમાં પડયા છે તે જોતાં ત્યાં મારી પોતાનાં ઓળખણ પર વિચાર કરી આપ સાહેબ તેને મારી આપવા કૃપા કરશે.

મીર કમાલુદ્દીનની કેળવણી અને ખીજ ટેવો તેને કંપનીના રાજ્યની ઉદારતા અને ન્યાય ઉપર આધાર રખાવે છે. અને જ્યારે જ્યારે તેને માથે કામનો બોજો વધશે ત્યારે ત્યારે તેઓની તરફ રહેમ નજર રાખવામાં આવશે. કે જેથી કરીને તેણે જે કુટુંબ વેઠ્યું છે તે અથવા તેની કંપનીના રાજ્ય તરફની વફાદારીને ગણી ન ગણી ન કહેવાય.

દરમીયાન આ અહસ્થને કેટલીક મુશ્કેલીઓ અને ખોટના બોજામાં નાહક ઉતરવું પડ્યું છે જેથી તેણે આપો આપ આ સાથેનો પત્ર લખ્યો છે. કમાલુદ્દીન કે જેને પોતાના બાઇ નીજામ નવાઝખાનના કુટુંબનું ભરણપોષણ કરવું પડે છે કારણકે તેમને નીજામ સરકારની નોકરી છોડી ત્યારથી તે પોતાના બાઇ કમાલુદ્દીનના કુટુંબમાં રહે છે.

આ વખતે વળી હું બે બોલ વધારતાં જણાવું છું કે:-આ વખતથી નીજામ નવાઝખાનની વર્તણૂંક સીધી અને સરળ થઇ ગઇ છે. અને જે સમ્પત્તિ આ કુટુંબના હિતમાં રાજી હશે તેને તે પ્રજોજ સંતોષ ઉપજાવશે.

પાછલી બાબતનો વિચાર કરતાં, કમાલુદ્દીનની નોકરી, અને ગુણોના ને જન ખાતર આ પત્રમાં લખ્યા પ્રમાણે બનાવો મારી તેમની સાથે પીછાન થઇ તે વખતે બન્યા છે તે પર જરાક વિચાર કરતાં, ઓનરેબલ ધી ગવર્નર ઇન કાઉન્સિલના વિચાર પ્રમાણે કંપનીના રાજ્યનો ન્યાય

અને નિતિ પર વિચાર કરતાં કમ્બુદ્દીનને તેના હક્ક પાછા સોંપવાના
મારો મત છે. આપના તરફ માન દરશાવનાર.

હું હું,

માનવંતા સાહેબ,

આપનો સદાનો આભારી

આગાંકિત સેવક,

(સહી) એ. વાલકર.

રેસીડેન્ટ.

મુ'બાક.

જાન્યુઆરી ૪ ઇ. સ. ૧૮૧૭.

(માનવતા મુંમાઈના ગવર્નર ઇન કાન્ડેસાક્ષના તરફથી
થયેલો ઠરાવ.)

પાછલા કાગળો તપાસતાં, સેક્રેટરી સાહેબ, મી. મોન્ગટનને 'ધી રાઇટ ઓનરેબલ ધી ગવર્નર-જનરલ ઇનકાઉન્સિલ' ને આ રાજ્યની હકીકત આપવા લખી જણાવવાનો હુકમ થયો છે. કમાલુદ્દીનખાન, કે જેઓ એ બહુ વખત આપણા બલા તરફ ઇતિ રાખેલી છે અને ખ્રિટીશ સત્તાના એક પ્રખ્યાત નોકર તરીકે અભિમાન ધરાવે છે અને તેની રણક્ષેત્રમાં દર્શાવેલી બહાદુરાઈ, ધર આગળની ચાલાકી, અને તેની ઉમદા કેળવણી, અને એક ઉમદા કુળના સમ્પન્ને ઘટે તેવી તેની રીત માત્ર તરફ જેતાં સુપ્રીમ ગવર્નમેન્ટે તેઓ તરફ પુરતું ધ્યાન બેંચવા જેવું છે.

આપણી સાથે સંબંધ રાખવાથી કમાલુદ્દીનને જે જે જોખમો ખમવા પડ્યા છે તે જેતાં તેના તરફ ખાસ ધ્યાન આપવા જેવું છે. પ્રથમતો તેણે પેશ્વા સરકાર તરફથી ઈ. સ. ૧૮૦૩ માં જે ધાતકી પગલાં ભરાયાં છે તે અને મિલકત હુટી લેવામાં જે જખ્ખર જસ્તી વાપરી છે તે આ રાજ્યની પાછલી નકલો તપાસતાં માલુમ પડશે. તેમજ ખીજી તરફ જેતાં ગાયકવાડી રાજ્યમાં નીમાયા પછી, ખ્રિટીશ, તરફથી જે જે સુધારા થયા છે તેમાં તેમને કંઈક લાભ થવો જોઈએ, તેને બદલે કંઈક કમી થયું છે તેને જે નુકશાની લાગી છે, તેથી તેને પોતાની કમાઈના પ્રમાણમાં ખર્ચ કમી કરવુંજ પડશે.

જાણેકે કોર્ટ ઓફ ડાયરેક્ટર્સ હીંદુસ્તાનની સાથે કંઈ પણ સંબંધ રાખતા નહોય એમ આ સરદારને જાગીર આપવાની જે વાત ચાલતો હતી તે બાબત હજુ હા, ના, કહી મુક્તવરી રાખી છે.

આવી આવી બાબતોની તપાસ કરતાં કમાલુદ્દીનખાનને બ્રિટીશ રાજ્ય તરફથી હજુ કશો શાયદો થયો નથી એમ કહીશું તો ચાલશે. તેમજ બીજી બાબતોએ જોતાં, ફકરુદ્દીન જે એનો ભાઈ હતો તેને (પહેલાં જણાવ્યા પ્રમાણે પેશ્વા સરકારે મારી નાંખવાથી) તેના કુટુંબનું પોષણ કરવાનું પણ તેને માથે પડેલું છે, તેમજ તેમના બે બચેલા ભાઈઓ કે જે નિઝામ સરકારની નોકરીમાં હતા અને જેને પછીથી દુર કરવામાં આવ્યા હતા. (તેમના કહેવા પ્રમાણે) એ બાબતમાં મહીપત-રામે ખટખટ ચલાવી હતી, અને હવે તેઓ તે રાજ્યના સામાં શીતુર ઉઠાવે છે. કારણકે તેઓ એક મતે બ્રિટીશ સરકારના સામા પક્ષની જે કોઈ ટોળી હોય તેના માંહે બળવાની ના પાડે છે તેથી.

આ પ્રમાણે આવી ભારે મુશ્કેલીઓથી દબાઈ ગયેલા કમાલુદ્દીન જો કે બહુજ દુખી નહી પણ ઘણીજ સાંકડી સ્થિતિ વેઠતા મનાય છે. એટલું છે તો પણ, કર્નલ વોલ્કર સાહેબ અને આ ઇલાકાના ગવર્નર સાહેબના મનમાં તો તેઓ હજુ ગાયકવાડી રાજ્યના દરેક દેશી અમલદારો કરતાં કંઈક ભારે પેદાશ વાળા ગણાય છે. પણ જોકે તે પેદાશનો મેળ ગમે તેટલો મોટો ગણાતો હશે તો પણ તેમાંથી જે કંઈ રોકડ હીસાબ પતે છે તે તેના ખર્ચ કરતાં બાગ્યેજ વધારે હશે.

પ્રિયબન્ધુ,

એપ્રિલ ૧૮ ઇ. સ. ૧૮૧૨.

પ્રિયબન્ધુ,

તમારી ઉત્તમ વર્તણૂકનાં વખાણ ક્યાં વગર અને તેની ખરી ખાતરી તમને કરાવ્યા સિવાય, હું મુંબાઇ જઇ શકતો નથી અને નવાનગર આગળ તમે જે મહેનત લીધી છે તે બાબતનો હું તમારો ધણોજ આભારી છું.

તમારૂં હમેશાં સારું જ થયા કરે એવી હું ઇચ્છા રાખું છું અને તે બાબતના બધા પ્રખ્યાત સરદારોમાં નોકરી કરવાથી મને જે આનંદ મળ્યો હતો તે હું હજી વિસર્યો નથી.

તમારા તરફની ઉંડી લાગણીની નિશાનીના બદલામાં કેપટન કરનાક તમને કોઇ પણ યુરોપીયન બનાવટની વસ્તુ આપી મને આભારી કરશે અને મારી અને તમારી દ્રઢ મિત્રતાની ખાતર તમે તે ગ્રહણ કરશો એવી આશા છે.

હું છું,

મેડેરબાન સાહેબ,

આપનો પ્રીય મિત્ર,

(સહી) એલ. સ્મીથ.

વડોદરા, ૨૭ મી જુન ઇ. સ. ૧૮૧૪.

પ્રીયબન્ધુ,

ગત નિઝામ નવાઝદાસાના કુટુંબની અરજ ઉપરથી હું આપના તરફ આ લખાણ રવાના કરું છું અને તેની સાથે તેઓ ગુજરી ગયા છે તે પણ ખબર આપું છું.

બલા નવાબ સાહેબ અણચીતા મે માસની ૧૧ મી તારીખે ગુજરી ગયા છે. તેમની સદવર્તણૂક અને પ્રમાણીકતાને લીધે તેઓના અણચીતા મોતથી વડોદરાની બધી પ્રજા શોક ઝંસ્ત થઇ છે. તેમના કુટુંબના રક્ષણ અર્થે જે મારા તરફથી અરજીઓ થયેલી છે અને તેની ઉપર જેવું આપે પુરતું ધ્યાન આપ્યું છે, તે ઉપરથી આ લખાણમાં લખેલી બાબતો પર પણ આપ ધ્યાન આપશો, એવું કહેવા હું હીમત ધરું છું.

મેં મૈયત ઘણીના બાઈને ખબર આપી છે કે જ્યાં સુધી તમે તેની મિલકત સાચવવામાં મદદ કરશો, ત્યાં સુધી તેઓ તમને તેના જેવાજ પહેલાં ગણતા હતા તેવી રીતે મીત્ર તરીકે ગણશે. આમ થવાથી ખરેખર મૈયત ઘણીના કુટુંબને પણ શાવશે, તેઓનું પેન્સન ચાલુ રાખવા બાબત જે તેમની અરજ છે, તેની ઉપર જે તમે પૂર્ણ ધ્યાન આપશો તો હું આપનો આભારી થઈશ. આ પત્ર ખીડતાં હું આપની પાસેથી એજ

આશા રાખું છું કે તેમની પાછલી બાકી રકમ આપતાં આપ ખીલકલ
હીલ નહીં કરો.

હું છું,

આપ સાહેબનો હમેશનો મિત્ર,
(સહી) જે. આર. કારનાક.

હેનરી રૂસેલ એસ્કવાયર.

(કારસી બાષામાં લખાયેલો પત્ર જે આ પત્ર સાથે ખીડેલો હતો તે
હેબ્રાયાદના કુટુંબ તરફના વકીલને વાંચી બતાવ્યો હતો ખીજી નકલો પણ
આ સાથે મોકલેલી છે.)

રવાના,

ધી શક્તિ ઓનરેબલ સર હવાન નેપીયન બેરોનેટ,

ગવર્નર-ઇન-કાઉન્સીલ તરફ,

મુંબાઇ.

માનવન્તા સાહેબ,

આપ સાહેબની હજુરમાં આ સાથેના કાગળો મોકલવા રજા લઉં છું જે આપ ધ્યાન દઇ વાંચશો, અને મારો હક સાચવવાની ખાતર હું કંઈ પણ ગુન્હેગાર હોઈશ તો તે હું કબુલ કરું છું. આપની સરળ નોકરીની તરફેણ ખેંચી તે બાબત તરફ મેહરબાન ગવર્નર જનરલ-ઇન-કાઉન્સીલનું ધ્યાન ખેંચવા હું હીમત ધરી શકું છું.

જે જે ભયંકર દુખો મેં સહન કર્યા છે તે આ સ્થળે લખવા હું નિષ્પયોગી માનું છું. અને કપ્પન કર્નાક કે જે મારી દશાથી પુર્ણ વાકેફ છે તે આપને તે બાબત પુરેપુરી સમજાવી મને આભારી કરશે.

હું આશા રાખું છું કે બ્રિટીશ સરકારે તેમના જે જે સરદારોએ તેમની નીમકહલાલ પથે નોકરી બજાવી છે તેઓને જે રીતે મુખી

મનાવ્યા છે તેવીજ રીતે તેઓ મારા પર પણ તેમની ઉદારતા જણાવશે.
આપના જવાબનો અભિભાષી,

હું, ધું,
આપનો આગ્રાંકિત,
નિમકહલાલ,
સેવક,
વડોદરાનો નવાબ.

પોલીટીકલ ડીપાર્ટમેન્ટ.

રવાના,

ફ્રાન્સીસ વારડન એસ્કવાયર,

આ રાજ્યના સીક્રેટરી સાહેબ તરફ,

મુંબાઈ.

મહારાજા સાહેબ,

તમે જે “ સેક્રેટરી ટુ ધી સુપ્રીમ ગવર્નમેન્ટ ” તરફ લખાણ આપેલું તેની નકલ તેમજ સાથેના બીજા પત્રો મને મળ્યા છે અને મીર કમાલુદ્દીન ખાનને જે ઘટતું ઇનામ આપવાનું છે તે બાબતનો રીપોર્ટ કરવા આપે જે મને જણાવેલું તે હકીકત પણ મળી છે.

ધી રાઇટ ઓનરેબલ ધી ગવર્નર-ઇન-કાઉન્સિલના હુકમને તાબે થઈને મારે જે મારા જાતી અનુભવનો અભિપ્રાય આપવાનો છે, તે આપતાં હું જણાવું છું કે મીર કમાલુદ્દીનની પ્રીટીશ સરકાર તરફની વધારા

નોકસી તરફ વિચાર કરતાં તેઓ મારા સાધારણ બોલમાં અપાયલાં વખાણ કરતાં ઘણાંજ ઉત્તમ ગુણોવાળા છે.

તેમણે જે કંપનીના રાજ્ય સાથે ગાયકવાડી રાજ્યની મીત્રતા રખાવવામાં યત્ન કર્યો છે તે ઘણાંજ પ્રશંસનીય છે. ગાયકવાડી રાજ્ય તરફ મુંબાઈથી પ્રથમ જે રાજ્ય મીત્રતા બાંધવાના લખાણ લખાતાં હતાં અને જે વખતે બીજા બધા મરાઠા સરદારોં બ્રિટીશ પક્ષની વીરુદ્ધ હતા, તે વખતે બ્રિટીશ પક્ષ તેમજ ગાયકવાડી પક્ષ તરફ થતાં લખાણ લખ જનાર લાવનાર વિશ્વાસુ સખસ આ સરદાર હતા. તેમની વડોદરા રાજ્યના દીવાન તરફની મીત્રતા, અને જ્યારથી તેમને સર ચાર્લ્સ માલેટ જેઓ તે વખતે પેશ્વા સરકારના રેસીડન્ટ હતા, તેમની સાથે ઓળખાણ થયા પછી બ્રિટીશ સરકારના પક્ષ તરફ થયેલું વલણ જોતાં ગુજરાતની કંપનીને જ્યહંડનું તાબે થવું અને ધનામનું ઉત્તેજન આપવું બન્યું છે એમ ધારીશું તો ચાલશે.

તારીખ ૧૭ માર્ચ ઇ. સ. ૧૮૦૨ ના દીવસે આ સરદારે જે બહાદુરાઈ કુરીની લઢાઈમાં બતાવી છે અને ઘણાં ઘણાં સંકટો સહન કરીને પણ આપણા તરફ વશાદાર રહેલા છે તે સઘળી બાબત મેજર (હવે લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ) વાલકર સાહેબના રીપોર્ટમાં હજી પણ તાજી છે. આરબ સીબંદી બાતલ કરવામાં અને વડોદરાને ઘેરો ધાલતી વખતે જે જે નેગોશીએશન્સ થયાં છે તેનાં જીનાં રેકર્ડોં જોતાં હજી પણ તેમના પરાક્રમનો પુરાવો આપે છે.

એ સરદારના રસાલાના સિપાઇઓ જ્યાં જ્યાં તેઓ નિમૈના સાહેબોના હાથ તળે રહ્યા છે ત્યાં ત્યાં તેઓએ પોતાનું નિયમીતપણે અને મનની ઉલટથી કામ કર્યું છે. મેજર હોલ્મસ, કર્નલ મુરે મેજર જનરલ બેન્સ, અને કર્નલ લાયોનલ સ્મીથ વિગેરે સાહેબોના અભિપ્રાય એ છે કે તે ગાયકવાડ સરકારની બીજી બધી દુકડીઓથી એક ઉત્તમ અને બલવાન દુકડી છે. મીર કમાલુદ્દીનખાને જે જે આશ્નો વેઠી છે તે પણ ધણીજ કડણ છે જ્યાં સુધી તેઓ બ્રિટીશ સરકારના ઉદાર આશ્રય તળે હતા ત્યાં સુધી તો સુખમાં રહ્યા પણ, મુંબાઈથી પાછાં ફરતી વખતે તેમને કસનશીબે ઘેરી લીધા. જ્યાંથી તેઓ પોતાના મોઝા બાંધને મળવા ગયા હતા, અને જ્યાં તેમના બાંધ સાથે રાજકીય બાબતની તકરાર હોવાથી ત્રણ વર્ષ થયાં ધણીજ તુકશાની વેઠી રહ્યા હતા. આવી નજર કેદમાં રાખવાનું ગમે તે કારણ હોય, પણ આથી (બીજી) ટોળીઓને શ્તેહ મલવાનો સંભવ રહે છે.

માનવંતા ગવર્નર મી. ડનકન સાહેબની નામજુરી મેલબ્યા પછી અને મુંબાઈ સરકારના કેટલાક સીપાઇઓ અને જરૂર પડતી ટીકીટો મેળવ્યા પછી ખાન પોતાના બાંધ સાથે કોકનથી સુરત જવા નિકળ્યા તે વખતે તેઓને પેશ્વા સરકારના સીપાઇઓએ ઘેરી લીધા અને તેમની માલ મીલકત અને કેટલાક લેખો તથા કાગળો લુટી લીધા તથા તેમને પકડી જે સરકારના ટેકરી પરના કીલ્લામાં કેદ કર્યા અને છેવટ તેમના બાંધનું

પુન કરવામાં આવ્યું આ વખતે ખાન સાહેબને પોતાની આસરે જે સાખ રૂપીયાની મીલકત અને કેટલાક કાગળો, તેમજ વળી પોતાના બાઇનું જે ઘાતટી રીતે પુન કરવામાં આવ્યું તેથી ઘણુંજ દુઃખી થવું પડ્યું. વળી પોતાની ભારે રકમ લુટાઇ જવાથી જેવું પણ વધી ગયું. પેશ્વા સરકારે જે અધીત પગલાં ભર્યા છે અને કમાલુદ્દીનખાને જે જે આફતો સહન કરી છે તે મેં મારા ગદ્ય તારીખ ૨૪ મી મે માસના પત્રમાં ખરોખર લખી જણાવી છે અને સઘળી બાબત ખરીજ છે. ઉપલી હકીકત મેં ખરોખર જે પ્રમાણે બની છે, તે પ્રમાણેજ લખી છે. તે વાચતાં આપને ખાન સાહેબના ખરા હક સંબંધી માહિતી પણ મળી હશે.

વળી એમના તરફથી સાંભળવામાં આવ્યું છે કે પેશ્વા સરકારે તેને પકડ્યા તે વખતે જે કાગળો ખુંચાવી લીધા તે કાગળોમાં ડનકન સાહેબના હાથનો લખેલો કાગળ જેમાં બ્રિટીશ સરકાર તરફ વફાદાર નોકરી બજાવવા પૈકી આ સરદારને જે ધનિમ આપવાનું તે સાહેબે કમુલ કયું હતું તે પણ છે.

ખાન સાહેબની મીલકત જે પેશ્વાએ લુટી લીધી છે તે આશરે કેટલી છે તે સંબંધી હકીકત લખી લેવા બ્રિટીશ સરકાર વિચાર કરશે કે નહીં, એ એક સવાલ છે. મને તેમ હોય પણ આ સરદાર ધણીજ મુશ્કેલીઓ વેઠીને પણ કામ કરે છે, અને પોતાની મીલકતનો નાશ થવાથી તેઓ જે ભારે દેવાદાર સ્થિતિમાં આવી પડ્યા છે તે જોતાં તેને દેવા-

માંથી મુક્ત થવા પૈસાની રકમ પુરી પાડવા મેહેરખાની થશે. તેમની માપણ પુરેપુરી પડશે તો પણ કંઈક સાફ છે.

કંપનીના રાજ્યમાં નોકરી કરવાથી જે માન તેમને મળે છે તે બાબત નો કંપની સરકારનો આભાર માની તેણે જે વિનંતિ કરી છે તે પણ હું આ પત્ર પુરો થતાં આપને જણાવું છું.

વળી તેમના જુના મિત્રા કે જેઓ હાલ દીલ્લીમાં તેમજ ઉત્તર હિંદમાં છે તેઓએ માનવંતા ગવર્નર જનરલ સાહેબ તરફના ધણી હુકમો મેલવ્યા છે અને તેથી તેઓ કોઈ દીવસ તે માનવંતા સાહેબના કૃપા પાત્ર થઈ મહા ભાગ્યશાળી બની જશે.

હું છું,

આપનો આગ્રાંકિત સેવક,

(સહી) જે. આર. કારનાડ

રેસીડંટ.

ધડોહરા,

તા. ૧૫ મી જાન્યુઆરી ૧૮૧૬.

રવાના,

હીઝ એકમેલની લેફ્ટેનન્ટ જનરલ સર

મામત હીસ્તોપ બેરોનેટ

કમાન્ડર-ઇન-ચીફ

મહેરબાન સાહેબ,

આ પત્ર મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન જેઓ ગાયકવાડી લશ્કરના અમલદાર છે, તે આપની આગળ રજુ કરશે. મીર કમાલુદ્દીનખાન એક મોટા માનવંત સરદાર છે, અને ખ્રીટીશ રાજ્યના લાભમાં તેઓનું વલણ છે. જેથી કરીને હાંદુસ્તાનની આ દીશામાં તો તેઓ ખ્રીટીશ સરકારના પહેલાંજ પ્રીય મીત્ર તરીકે માન મેલવનાર છે. તેઓ પોતાના કેટલાક સારા ગુણોને લીધે, ખાશ કરીને વડોદરા રેસીડન્ટ તરફથી પોતાનો ચાલુ હોદ્દો સ્વીકારવા પસંદ થયેલા હતા. અને જ્યારે તેઓ તમારી ડાવણી આગળ મળે તો મારા માંહે ભળવા આવે ત્યારે તેમને તમારો મન

૧૦૬

આપવાનું જો તમને બરોબર લાગે તો તે આપવા હું તમારા તરફ
બહામણ કરું છું.

હું છું,

આપ સાહેબનો નમ્ર,

આશંકિત સેવક,

(સહી)

મેજર જનરલ,

મુરછવી કેમ્પ,

નન્યુઆરી ૭ ઇ. સ. ૧૮૧૮.

(મીર હમાયુદ્દીન હુસેનખાનની તરફથી હિઝ એક્સેલેન્સી થી રાઈટ
ઝોનરેબલ થી ગવર્નરને મોકલવામાં આવેલું મેમોરન્ડમ).

નજીર અથવા પ્રાંત આપવા જે કબુલત થઈ હતી તે ખાખતનો
પત્ર તેમજ જુના ગવર્નર મી. ડનકનને હાથે લખાયેલો કાગળ જે મને
આપ્યો હતો એ વાત ખરીજ છે. પણ મારા કમનસીબે જ્યારે કેટલાક
વર્ષ ઉપર હું મારા ભાઈ સાથે કલીઆની આગળ રહેતા લોકોથી પકડાવા
ત્યારે તે કાગળો મારાથી ખોવાઈ ગયા છે. જે હું આ ઝોનરેબલ આફતના
માટે પ્રથમથીજ વાકેફ હોત તો મારો તેમજ ડંકન સાહેબનો હસ્ત લેખ
કાળજીથી સંતાડી મુકવા કોશીષ કરત પણ હવે શું કરું, જે થઈ ગયું તે
થઈ ગયું.

મારા ધમ તથા મારી આખરના સોગંદ ખાધને હું આપ સાહેબને
ખાતરી કરી આપું છું કે મને ડનકન સાહેબે પોતાને હાથે લખેલો પત્ર
આપ્યો હતો એ વાત ખરીજ છે.

વળી હું આપ સાહેબને વધારામાં ખાતરી કરી આપું છું કે ગઈ
મરાઠા લડાઈમાં લોર્ડ લેકની સાથે નજરુદ્દીખાન, હુસેનખાન અને
મહમદખાન હતા એવો આપ જાણતાજ હશે.

માત્ર એક વખતજ લોર્ડ લેકની સાથે પણ તેમણે જે નોકરી બજાવી
તેના બદલામાં તેમને ખંજાલની સરકાર તરફથી જે ભાખો રૂપીઆની

નગીરો ધનામમાં મલી છે અને હજુ પણ તેઓ તેનો ભોગવટો કરે છે તે બાબત પણ આપના ધ્યાનમાં હશેજ.

મેં પણ મારી સત્તાના પ્રમાણમાં બરોબર સામેલ રહીને ખીટીશ સરકારની નોકરી બજાવી મારી ખરી વશદારી બતાવી આપી છે. આપ સાહેબની હજુરમાં આ પત્ર શીવાય બીજા કેટલાક કાગળો અને વચન પત્રો પ્રથમથીજ મોકલેલાં હોવાથી આ પત્રમાં હું એ બાબત પર વધારે લખતો નથી.

હીઝ એક્સેલન્સી ધી ગવર્નર સાહેબની સત્તા નીચે તેની તરફથીને જે હુકમ હોય તે આપવા મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન ધી રાઇટ બાનરેબજ ગવર્નરને વિનંતિ કરે છે.

આજથી આશરે પચીસ વર્ષ ઉપર ગાયકવાડ સરકારે મને અને મારા ભાઇને સુરત આગળ એક ગામ આપ્યું હતું. તે વખતે તો માનવતી કંપની સરકાર તરફથી કંઈ પણ અડચણ પડી ન હતી, એટલુંજ નહીં, પણ વારંવાર જોઇતી મદદ પણ મળતી હતી.

હાલમાં મારા વસુ ગામના લોકોએ સુરત અદાલતના ન્યાયાધીશ સાહેબને એક અરજી કરી છે, અને ન્યાયાધીશ સાહેબે ગામના મેતાને અને હરીદાસ નામના કારકુનને બોલાવી તેમની તપાસ કરી સહીસલામતી માટે જમીનગીરી (સીક્યોરીટી) મેલવી છે.

જો અદાલત તે ગામના કારભારમાં વચ્ચે પડશે તો હું મારા ગામના લોકોને પહેલાંની માફક સુખ શાંતિમાં નહીં રાખી શકું.

વળી મારા ગામના લોકો જો અદાલતમાં ફરીયાદ નોંધાવા જશે તો મારા ગામનો બધો બ્યવહાર બગડી જશે. કારણ મારા કાયદા અને અદાલતના કાયદામાં ધણીજ ફરકાર છે.

આ બાબત પર ઉડો વિચાર કરી આપ સાહેબ જોશો તો જણ્યારો કે મને જે ગામ ગાયકવાડ સરકારે બક્ષીસ આપેલાં છે તેમાં અદાલતે પોતાની સત્તા બીલકુલ વાપરથી જોઈએ નહીં. અને ગામનો હું એકલોજ માલીક હોવાથી કોઈ પણ બાબતની તકરાર મારી આગળ રજુ થવી જોઈએ. આપ સાહેબ મને સુરત અદાલત ન્યાયાધીશ ઉપર કે જેઓ ફરીથી કોઈ દીવસ મારા ગામના લોકો તરફની અરજીઓ ન સ્વીકારે અને મારા ગામમાં કોઈ પણ અદાલત તરફનો માણસ ન મોકલે એવો હુકમ બખી આપશો તો હું આપનો ધણોજ આભારી થઈશ.

મેં સુરત આગળ મોગલી જમીન ખરીદેલી છે જ્યાં કેટલાંક દાણાનાં ગાડાં પણ આવે છે પણ મેં તેમના પર ધણો નજરો વેરો નાંખ્યો છે. જેવી રીતે જુના ગવર્નર મી. ડનકને સુરતના સૈયદ મહમદ એદરોશનાં દાણાંની દાણુ માફ કરી હતી તે પ્રમાણે દાણુ વેરો સમુજગો કાઢી નાંખવા હું આપને અરજ કરું છું.

સુરત આગળ સણીયા નામનું ગામ મને મળ્યું છે. જ્યાં કંપનીનાં દરેક લશ્કર હમેશ પડાવ નાંખે છે અને મારા ગામના લોકોને વારંવાર તસ્દી આપે છે અને ગામમાં નુકશાન પણ કરે છે. જો તે લશ્કરના જતા પહેલાં મને આપ સાહેબ તરફથી ખબર મળે તો હું મારા ગામના પટેલ તરફ બખી જણાવું જે અગાઉથી સૌ બાતની સગવડ રાખે. પટેલ આપના તરફનો હુકમ આપના લશ્કરના અમલદારને બતાવે તો મતું નુકશાન હવે પછી થવા દેવાનો સંભવ ન રહે.

ઔરંગાબાદમાં મારાં કેટલાંક સગાં રહે છે, અને તે બાજુએ કેટલાંક ગામોમાં મારાં ઘરો પણ છે, સૈયદ શુભામહસન કાદરી તરફથી મારી

એક સગી ખીખી ઉમતુલ્લાના નામનો કાગળ આપવામાં આવ્યો હતો.
જેથી જે બ્રીટીશ રેસીડન્ટ ત્યાં હશે તે તેમને મદદ કરશે.

જેવી રીતે મને માનવંતા વડોદરાના રેસીડન્ટ સાહેબ ક્રેપ્ટન કનૅક્ટિ
માન આપી મારા તરફ મહેરબાની રાખી છે તેવીજ રીતે વડોદરાના ગઝે
તે રેસીડન્ટ થશે તે પણ મારા ઉપર અને મારા વંશજો ઉપર મહેરબાની
રાખશે એવું આપના તરફથી સરટીફિકેટ મેલવવા હું આશા રાખું છું.

સરટીફિકેટ મેલવવાનો ખરો હેતુ એ છે કે હું જે નોકરી કરું છું તે
અને વતન ગાયકવાડ સરકાર મારે માટે અને મારા વંશજો માટે હમેશાનું
(પરમેનન્ટ) કરી આપે, તેમ જો રેસીડન્ટ સાહેબ તેવુંજ સરટીફિકેટ
આપવા મહેરબાની કરશે તો હું ઘણોજ રાજી થઇશ. અને આપ સાહેબનો
આભાર માનીશ. એટલુંજ નહીં પણ એથી કરીને હું ગાયકવાડી રાજ્યમાં
પણ ઘણુંજ માન પામીશ.

મીર કમાલુદ્દીનખાન,

મહેરખાન સાહેબ.

તમારે જે કાગળો ગવર્નર સાહેબ પાસેથી જોઇતા હતા તે મી. ગુડવીન તરફથી મારા તરફ મોકલવામાં આવ્યા છે. તેની નકલ હું કાલે તમારા સીપાઇ સાથે તમારા તરફ રવાના કરીશ. તમારી ગવર્નર સાહેબ તરફ શી માગણી છે, તે મને ખબર નથી. પણ તે બાબત જો આપ મને જણાવવા કૃપા કરશો તો હું આપને માટે જે કંઈ કરવાનું હશે તે કરી શકીશ. હું તો એટલુંજ ધારું છું કે જે કંઈ તમારી માગણી છે તે માત્ર આ કાગળમાં હશેજ. અને તમારી દરેક અરજીનો જવાબ તમને મલશે. તે બાબતની નોટ મારા તરફ મોકલવા તમે કેપ્ટન કર્નાકને લખશો, એવી આશા છે.

હું છું.

આપ સાહેબનો અંતરનો મીત્ર,

(સહી) મેકલીઓડ.

રવીચાર.

Nawab Mir Kamal-ud-Din Saheb, II.

Died in 1885 A. D.

નવાબ મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર ખીજ.

વશત સને ૧૮૮૫ ઇ. સ.

મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાંન,

માનવતા સાહેબ,

બ્રિટીશ સરકાર તરફથી એક સુરત અદાલતનો અને બીજો ઔરંગાબાદ નો, બે કાગળોની નકલો મેલવવા તમેજે ગવર્નર સાહેબ તરફ અરજ કરેલી તે બાબત મને હમણાંજ મલતાં મને ઘણો આનંદ થયો છે. આ બાબતનો ખ્યાલ હું વારંવાર મે. ગવર્નર સાહેબના મન પર ઠસાવીશ, અને મી. ગુડવીનને પણ લખી જણાવીશ કે એ બાબત મને વખતો વખત સંભારી આવે. હું હમણાં મલખાર પોષ્ટમાં છું, પણ તમે મુબાઇ છોડશો તે પહેલાં હું તમને બોલાવીશ. મને જ્યારે કાગળો મલશે કે હું તમારા તરફ તે રવાના કરીશ.

હું છું,

આપ સાહેબનો અંતરનો મિત્ર,

(સહી) જે. મેકલીઓડ.

હુરગુડી,

સોમવાર.

પોલીટીકલ ખાતુ.

રવાના.

કેપ્ટન જેમ્સ રીવેર કારનાક.

રેસીડન્ટ,

વડોદરા.

મહેરબાન સાહેબ,

બ્રિગેડીયર જનરલ સર જોન માલકોમ તરફથી જે તારીખ ૨૨ મીનું લખાણ આવ્યું છે તેની નકલ આપના તરફ મોકલવા મને અને ગાયકવાડી રાજ્યના કન્ટીનન્ટ બાબતના રિમાર્ક સંબંધિ, ગાયકવાડ સરકાર સાથે વાત ચીત કરવા, અને જે પ્રખ્યાત અમલદારના હાથમાં તે કન્ટીનન્ટ પડવાથી સરકારને જે સુખ પ્રાપ્ત થયું છે તે બાબત જણાવવા તમને નામદાર રાષ્ટ્ર ઓનરેબલ ધી ગવર્નર ઇન કાઉન્સિલ તરફથી હુકમ થયો છે.

તમારા એસીસ્ટન્ટ મી. વિલીયમ્સની નોકરી બાબત સરટીફિકેટ
સ્વીકારવા નામદાર ગવનર-ઇન-કાઉન્સિલ રાજી છે તે તમે પણ તેઓ
સાહેબને જણાવશો.

હું હું,

આપનો આગ્રાંકિત,

(સહી) જે. હેન્ડરસન,

રાજ્યના સેક્રેટરી.

કિલ્લે મુબાઇ,

તા. ૧૮ મી જુલાઇ ૧૮૧૮.

રવાના,

ફ્રાન્સીસ વારડન એસ્કવાપર

ઝીફ સેક્રટરી ટુ ગવર્નમેન્ટ,

મુંબઈ.

મહેરબાન સાહેબ,

ગાયકવાડી કન્ટીનન્ટ બાબત મારા આજની તારીખના પત્રની નકલ
મી. એડમ સેક્રટરી તરફ હું મોકલું છું, તે સ્વીકારવા કૃપા કરશો.

હું છું,

આપનો,

(સહી) જે. માલકોમ.

જુલાઈ ૨ ૭

— — — — —

બોન એડમ એસ્કવાયર,

સેક્રેટરી ટુ ધી ગ્રાસ્ટ નોબલ ધી ગવર્નર જનરલ સાહેબ,

મહેરબાન સાહેબ,

ન્યારથી ગાયકવાડી લશ્કરનું કંટીજન્ટ મારા કબજામાં આવ્યું છે, ત્યારથી તેઓએ જે મને સંતોષ આપ્યો છે તેથી આપનો આભારી થઈ આપના તરફ તે લખવા મારી એક ફરજ તરીકે સમજું છું.

વડોદરાના ફસ્ટ એસીસ્ટન્ટ મી. વીલીયમ્સે પોલીટીકલ ખાતામાં જે મદદ આપી છે. તે બાબતનો હું તેઓ સાહેબનો ધણોજ આભારી થયો છું. ગાયકવાડી કંટીજન્ટનો હવાલો લીધા પછી તેમણે જે પોતાની ફરજ બજાવી છે તે જોતાં તેમને ધણો ધન્યવાદ ધટે છે.

કમાલુદ્દીનખાન કે જેઓ ગાયકવાડી લશ્કરમાં એક સરદાર છે તેઓએ આ દેશના લોકોના બચાવની ખાતર જે બહાદુરોષ વાપરી છે તે પણ અતી પ્રશંસનીય છે. અને તેમના બનેલી મીર સરદારજી અલી કે જેઓ ૬૦૦ સીપાઈઓના સરદાર હતા. અને જેઓ નર્મદા નદી તરફ કરેલા મારા હુમલા વખતે મારી સાથે આવ્યા હતા. તેઓએ પણ પોતાના કામમાં ધણી ચાલાકી અને બહાદુરોષ બતાવી છે. જુન માસની ફસમી તારીખે બાજુરાવની છાવણીમાં થયેલા બંડને શાંત પાડતી વખતે તેમણે જે મદદ કરી હતી તે ધણીજ અગત્યની હતી. તેમને કેટલાક આરબ

સરદારો સાથે ઘણી સારી ઝોળખાણ હતી. અને તેમના હકક આપતી વખતે બંડખોર સીપાઇઓ સાથે જે કોલકરાર થયા હતા તે બાબતમાં વચે પડી નીકાલ આણનાર એક આબરદાર સખ્સ તરીકે તેજ ગણાતા હતા. તે વખતે તેઓ સૈયદ નામથી પ્રખ્યાત હતા.

હું છું,

આપનો આગ્રાંકિત સેવક,

(સહી) જે માલકોચ બી. જી.

(બરોબર કિતારેલી નકલો)

(સહી) જે. હેન્ડરસન,

સેક્રેટરી ટુ ગવર્નમેન્ટ.

(બરોબર નકલ)

(સહી.) એ. મેકડોનાલ્ડ

બીજા આસિસ્ટન્ટ

(બરોબર નકલ)

જે. આર. કર્નીક.

વડોદરાના રેસીડન્ટ.

રવાના,

જેમ્સ વિલિયમ્સ એસ્કવાથર

એન-ટ ગાયકવાડી કન્ટીનન્ટના,

રાજ્યના સેક્રેટરી તરફથી જે પત્ર તા. ૧૮ મીએ આપેલો તેની
એક નકલ અને તેનું પરખીડીયું હું આપના તરફ, આજ મોકલવા
રત્ન માગું છું તે સ્વીકારશો.

હું છું,

આપનો આગ્રાંકિત નમ્ર સેવક,
(સહી) જે. આર. કારનાક
રેસીડન્ટ.

તા. ૩૦ મી જુલાઈ ૧૮૧૮.

(વડોદરાના રેસીડન્ટ જેમ્સ વીલીયમ સાહેબના ઉપર ગવર્નમેન્ટના
ચીફ સેક્રેટરી ચાલર્સ નૉરીસ સાહેબે લખેલા કાગળનો ઉતારો)

શ્રીમદ્ કેસલ

તા. ૨૬ અક્ટોબર સને ૧૮૭૦

માનવંત ગવર્નર ઇન કાઉન્સીલ તમને કંટીજન્ટના એવા આદમી-
ઓને જેઓની વર્તણૂક સારી હોય તેઓને અંગત રક્ષણ અને પ્રીદમતની
ખાત્રી આપવાનો અને જેઓ નવાબનો અથવા કોઈ દેશી કમાન્ડરના
હુકમો માનવાને ના પાડતા હોય તે સઘળાને તેઓની જગ્યાએ ખીન્નઓને
રાખીને જ્યારે અમે જ્યાં જ્યાં તેઓ પસંદ કરે ત્યાં જવાની રજા આપ-
વાનો અધીકાર આપે છે.

નવાબને બ્રીટીશ રાજ્ય તરફથી સંપૂર્ણ રક્ષણનું સાચું વચન આપવામાં
આવે છે અને હુકમને માટે તેમની ચુંટણીની અંદર એક એવા વચનનો
સમાવેશ થાય છે જે કદી તોડી શકાતું નથી અને તેમની તરફની ગાયક-
વાડની વર્તણૂક ધરજ પાડે છે કે બ્રીટીશ રાજ્યે ખાસ કરીને તેમને
પોતાના રક્ષણ હેઠળ લેવા જોઈએ.

ગવરનર ઇન કાઉનસીલ એવી ઇચ્છા કરાવે છે કે તમે ઉપરની
બાબતની હીઝ હાઇનેસ ગાયકવાડને ખબર આપશો.

(ખરો ઉતારો)

(સહી) જેમ્સ વિલીયમ્સ

રેસીડન્ટ વડોદરા

(સહી) એલ. એસ. એમ.

(ખરી નકલ)

એમ. એ. જેક્સન કેપ્ટન

એસીસ્ટન્ટ એજન્ટ ટુ ધી ગવરનર બનરસ

ઇનચાર્જ વડોદરા.

(વડોદરાના રેસીડન્ટ જેમ્સ વીલીયમ્સ સાહેબના ઉપર ગવર્નમેન્ટના બીજા સેક્રેટરી આર્થર નોરીસ સાહેબે લખેલા કાગળનો ઉતારો)

મુંબઈ કેસલ,

તા. ૨૬ મી અક્ટોબર સને ૧૮૩૦.

હીઝ એક્સેલન્સી ગવર્નર જન કાઉન્સિલ કંટીનન્ટમાં રાખવામાં આવેલા એવા માણસો જેઓની વર્તણૂક સંતોષ કારક હોય તેઓની નોકરી અને જીંદગીની ગેરંટી આપવાનો અને નવાખના અથવા તો ખીજ દેશી અમલદારોના હુકમોનો અનાદર કરે તો તેઓની જગ્યાએ ખીજાઓને રાખીને જ્યારે અને જ્યાં જ્યાં તેઓ પસંદ કરે ત્યાં જવા દેવાનો તમને અધિકાર આપે છે.

ખ્રીટીશ સરકારે નવાખને બ્યાજખીપણે અને ગંજીરપણે તેની સહી સહાયમતીનું વચન આપ્યું છે અને લશકર ઉપરના સરદારની પોતાની નીમણૂક ઉપરથી સાબિત થાય છે કે એક ખીજનું વચન લેમને આપવા માં આપ્યું છે જેનું જરાપણ ખંડન થશે નહીં.

આયકવાડની વર્તણૂક ઉપરથી અગ્રેજ શબ્દને લેને પોતાના રક્ષણ હેઠળ લેવાની દરજ પડી છે.

ગવર્નર-ઇન-કાઉન્સિલ આ બાબતની તમે ગાયકવાડને ખબર આપે!
એવી ઇચ્છા રાખે છે.

(ખરી નકલ)

(સહી) જેમ્સ વીલીયમ્સ.

રેસીડન્ટ.

(સહી) જેમ્સ હરેન્ડીન્સ.

નવાબ મીર સદરદીન હુસેનખાન સાહેબના

વ ડી લો નું વર્ણન.

મીર મોહમ્મદહુસેન નજીબખાખાદી તથા હઝરત મુરશદી રહેબની હસ્ત લેખીત કીતાબ તથા તઝકેરતુલ સાલેહીનના કર્તા મોલવી મીર અબદુલ હકીમ સુરતીના લખવા મુજબ તથા કાલની હકીકત જોતાં આ પ્રમાણે છે કે:-

સૈયદ નુરદદીન હુસેનખાન બિન મીર મોહમ્મદ અલીમ બીન મીર મોહમ્મદ અમીન બીન સધયદ ગુલામહુસેન બીન સધયદ મુસ્તુફા બીન સધયદ અબદુલ્લા હીરાતથી દીલ્લીમાં આવીને આબાદ થયા. તેમની ત્રણ પેઢી હિરાતમાં થઇ. અસલમાં તેઓ અરબસ્તાનના વતની છે. નુરદદીન હુસેનખાન સાહેબના નાના (મમાવા) સધયદ ગુલામહુસેન બિન સધયદ હખીયુલ્લાહ બિન સધયદ શાહબાઝ, બીન સધયદ પીર મોહમ્મદના દીકરા હતા. જેઓ લાહોર બલ્કે આખા પંજાબ ઇલાકામાં પીરના લકબથી પ્રખ્યાત છે, અને કેટલાક માનનારાઓ ખીર ઉપર તેમનો ફાતેહો કરે છે. એમની વંશ નીકોદર કસ્બામાં આબાદ છે. તેઓ અસલથી ખાનકાહ નશીની અને ઝિકરો શગલમાં લીન રહે છે.

જ્યારે મીર મોહમ્મદ અમાનના લગ્ન મીર હખીયુલ્લાહને ત્યાં થયા ત્યારે તેઓએ પોતાના મકાન ઉપર બણાવવાનું કામ શરૂ કર્યું. પરંતુ તેઓ કોઇ પણ દુનીયાદારના ઘર ઉપર ગયા નથી. એટલે સુધી કે બહાદુરશાહ બાદશાહના સમયમાં નવાબ આસિફખાહ જેઓ પોતે પણ

Nawab Mir Sadr-ud-Din Saheb.

Born in 1295 A. H.

હાલના નવાબ મીર સદરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર.

જન્મ સને ૧૨૯૫ હીજરી.

ખાના નશીન હતા તેઓ દરરોજ સવારે બણવાના માટે મીર સાહેબના મકાન ઉપર આવતા હતા. નુરદ્દીન હુસેનખાન સાહેબના સગા દાદા (બપાવા) મીર મોહમ્મદ અમીનના હમ સખક એટલે એકજ જગ્યાએ સાથે બણતા હતા જ્યારે નવાબ આસિફ બહ દક્ષિણમાં આવ્યા ત્યારે મીર સાહેબને પણ તેઓ તેમના કુટુંબ સહીત સાથે લાવ્યા. આ મુસાફરીમાં મીર સાહેબનું સફર ખર્ચ બાવીસ હજાર રૂપીઆ થયું જ્યારે નોકરેખર્ચની વિગત રજુ કરી તો નવાબ સાહેબે ૫૨માવ્યું કે જે બાવીસ લાખ રૂપીઆ પણ ખર્ચ થતાં તો હું એમજ સમજતો કે આ અનમોલ દોલત મફત હાથ આવી. મીર હખીયુદ્દાના વચલા દીકરા મીર મોહમદબાન જોઓ નવાબ શહીદ નાસિર જંગ બહાદુરના ઉસતાદ હતા અવરંગાબાદમાં શાહ સાહેબના મકાનમાં પેદા થયા. મીર મોહમ્મદ અમીન સાહેબ નવાબ શીરોઝ જંગ તથા નવાબ હમાદુલ મુલ્ક વઝીરના સમય સુધી હયાત હતા અને નવાબ હમાદુલ મુલ્ક ગાઝીયુદ્દીનના ઉસ્તાદ હતા. એમના દીકરા મીર મોહમદ અલીમના ઘરમાં સાલેહ બેગમથી બે દીકરા તથા બે દીકરીઓનો જન્મ થયો જેમના નામ આ પ્રમાણે છે. ૧) સદ્દયદ નુરદ્દીનહુસેન ૨) સદ્દયદઝહુરદ્દીનહુસેન ૧) બદરૂનીસાબેગમ ૨) સદરૂનીસા બેગમ. ઝહુરદ્દીન હુસેન ત્રણ સાલની વયમાં ગુજરી ગયા. અને નુરદ્દીન હુસેનને સરકાર વઝીર મમાલિકે ખાનનો ખેતાબ એક હજારી મનસબ તથા બાગે કોકીની જગીર આપી તથા માલી અને મુલકી ખાતાના દીવાન ભનાવ્યા, બદરૂનીસા બેગમના લગ્ન અવરંગાબાદમાં મીર બરક્ષાહ જગીરદાર બિહારના દીકરા મીર મોહમદ અમીનથી થયાં. તેમને બે દીકરા મીર મોહમદઅલી અને મીર મોહમદ હુસેન નામના પેદા થયા. સદરૂનીસા

બેગમના લગ્ન હકીમ સમયદ હિસામુદ્દીન બિન સમયદ રકીરહાહ દહેલી વાલાથી થયા જેમને શમસુદ્દીન નામનો એક દીકરો થયો. નુરુદ્દીન હુસેનનાં ત્રણ લગ્ન થયાં પહેલું લગ્ન ધરાનના ખાનદાની કુટુંબમાં શરફુન્નીસા સાથે, બીજું બીબી અસમત ખાનુમી ત્રીજું શાહ હલીમ કાદરી અકલેસરીની અવલાદમાં દોલતુનનીસા બેગમથી થયું હતું. શરફુન્નીસા બેગમના પેટે આઠ દીકરાનો જન્મ થયો જેમાંના ત્રણ દીકરાઓ નાનપણમાં મૃત્યુ પામ્યા અને પાંચ દીકરાઓ હયાત રહ્યા જેમનાં નામ મીર ફખરુદ્દીન હુસેન, મીર નિઝામુદ્દીન હુસેન, મીર નસીરુદ્દીન હુસેન, મીર કમાલુદ્દીન હુસેન મીર સદરુદ્દીન હુસેન શરફુનનીસાબેગમના મરણ પછી અસમતખાનુમે બાળકોની સંભાળ લીધી.

સમયના ફેરફારના લીધે નવાબ ગાઝીઉદ્દીન ફીરોઝ જંગે મીર નુરુદ્દીન હુસેનને સુરતમાં અંગ્રેજ સરકારને સોંપ્યા. એટલે તેઓ ત્યાં સરકારી વકીલ મુકરર થઈ ગયા મીર નુરુદ્દીને પોતાના કુટુંબને પુનામાં બોલાવી લીધું. કોકણ મધે આવેલા જઝીરાના નવાબના ભાઈ તે સચીનના નવાબના વકીલ સીધી અબદુલ કરીમ યાકુબખાનનો હક ઊઠાવી પેશ્વા સરકાર પાસેથી સુરત નજીકના અદાર ગ્રામે સંવત ૧૭૯૧ માં મળ્યા. એ કામમાં પુનાના રેસીડન્ટ મર ચાર્લ્સ મેલેટની સલાહ પ્રમાણે નુરુદ્દીનહુસેને પોતાની જાતી મહેનતે ઘણો વગ વાપર્યો હતો તેમજ આ કામમાં ઘણી કીમતી મદદ મળેલી હોવા બદલ સચીનના નવાબ ખાલુમીયાંએ અદાર ગ્રામે મધેનું પુના ગામ મેલેટ સાહેબના કલા મુજબ મીર નુરુદ્દીને મહેનત અને વગ વગીરથી કામ કર્યું છે તેને લીધે એ ગામ તેઓને આપવું તેને લીધે એ ગામ મીર નુરુદ્દીન સાહેબને સંવત ૧૮૯૧ માં આપ્યું અને તે માન્ય

નામદાર મુખર્દી સરકારે બહાલ રાખી. તે વખતથી એ ગામ તેમના કબજામાં દીવાની ફાજદારી હકુમત સાથે છે. એ ગામ સમીનના નવાબે મેળવવાનો યત્ન ચલાવ્યો હતો પરંતુ નામદાર સરકારે હાકર વિગેરેની મદદ આપવાથી એ ગામ તેમની માલેકી તથા વહીવટમાં રહેવા પામ્યું છે. એમાં જય મળવ્યા પછી પેશ્વા સરકાર વડોદરાની ગાદી ઉપરનો ગોવિંદરાવ ગાયકવાડને હક નામુદ કરતા હતા. તેમાં મીર નુરુદ્દીને પોતાનો વજ પેશ્વા દરબારમાં ચલાવ્યો અને ગોવિંદરાવ ગાયકવાડનો હક સાચવ્યો તે ઉપરથી એ ગાયકવાડે નુરુદ્દીનના ત્રીજા દીકરા નસીરુદ્દીનને સરદારીની પદવી આપી. મીર નુરુદ્દીનનાં ત્રીજા બેગમ દોલતુન્નીસા સાથે સુરતમાં લગ્ન થયું હતું અને તેઓને પેટે કાંઈ સંતાન થયા ન હોતા મીર નુરુદ્દીનના બાહોશ દીકરાઓનું વર્ણન નીચે મુજબ છે.

મીર ફખરુદ્દીન હુસેનખાન—મીર ફખરુદ્દીન હુસેન પુત્રામાં પેશ્વા પંડીત પ્રધાનના મુખત્યાર થયા. તેઓ મવલાના મુહિયુન્નખી સાહેબ રહેઠા ના મુરીદ હતા. હાકિએ કુરઆન તથા નરમ અંતઃકરણવાળા અને સાહેબે સમાચ તથા મુજરરદ હતા એટલે જીંદગી પર્યંત કુંવારા રહ્યા હતા અને કંપની સરકારની તરફથી દક્ષિણના સુબા બાહરાવ પેશ્વાના દરબારમાં વકીલ હતા. પરંતુ થોડીજ મુદતમાં પેશ્વાથી અણબનાવ થયો એટલે તેઓ ત્યાંથી જમીન માર્ગે સુરત આવવાને રવાના થયા અંગ્રેજોએ જમીન માર્ગે ન જવા માટે બહુએ કહ્યું. અને પેશ્વાના નોકરો તમારી તાકમાંજ દરેક જગ્યાએ બેઠેલા છે પણ તેઓએ માન્યું નહીં અને રવાના થયા. જ્યારે તેઓ વસંકતી ખાડીના કીનારા ઉપર આવેલા પેન કીલ્લાની ખાસે પહોંચ્યા તો બાહરાવના માણસોએ તેમને પકડી લીધા અને કાકજી

દેશમાં આવેલા આબશેરી કીસ્લામાં કેદ કરી દીધા અને તે બાદ તેમને ત્યાંજ શહીદ કરી નાંખ્યા. તે સમય પેશવાની ખાસ જાહેજલાલીનું હોવાથી તેમની લાશ વડોદરા અથવા સુરત લાવી શક્યા નહીં. ઢીજરી ૧૨૩૩ ની સાલમાં પેશવાનો દોર દમામ મટી ગયો અને કંપનીની અમલદારી શરૂ થઈ તે વખતની એક નકલ છે કે સપ્ટેમ્બર ૧૭૫૬ની પોતાની શહાદતના નવ વરસ પછી કોઈ જુઝુર્ગને સ્વપનામાં બસારત આપી કે મને આબશેરી કીસ્લામાં નીચેથી કાઢીને મારા વડવાઓની પાસે દફન કરો. આ બસારત ની બબર મળવાથી તેમના નાના ભાઈ મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાને વડોદરાથી મીર અફઝલુદ્દીનને તેમની લાશ લાવવા માટે કોકણની તરફ રવાના કર્યા એટલે તેઓ બસારત પ્રમાણે મજકુર કીસ્લાની નીચે પહોંચ્યા અને મુસલમાનોના કબ્રસ્તાનમાં બતાવ્યા મુજબ કબરને ખોદી તો લાશ મોજુદ હતી, લગભગ નવ વરસ દફન કર્યાને થયા હતા, પણ જાણે કોઈ હાલ તરત દફન કરીને ગયું છે એમ લાશ આબાદ દેખાતી હતી અને કદન પણ જેમને તેમ આબાદ હતું. આવેલા માણસોએ લાશને બહાર કાઢી અને મુંબઈની પાસે આવેલા પનવેલ ગામમાં હજરત શાહ નિઝામુદ્દીનશાહ અવરંગાબાદીના ખલીફા હજરત કરમઅલીશાહ સાહેબના મઝારની પાસે લાવીને દફન કરી. આ બનાવ તા. ૧ લી રમઝાન ઢીજરી ૧૨૭૫ નો છે. હજરત પીરો મુરશદે તેમના મર્ણુની તારીખ “બજુદ્દમ મુદ્દ” (હી. ૧૨૨૮) અને બીજી વખતે દફન થવાની તારીખ “બજન્નત અસ્ત જઝાયશ” (હી. ૧૨૩૭) લખી છે.

મીર નિઝામુદ્દીન હુસેનખાન—સપ્ટેમ્બર નિઝામુદ્દીન હુસેનખાન બહાદુર અલ મુલકકબ બ મીર નિઝામી હજરત મવલાના મુહિબ્બુન

નખી સાહેબ રહે૦ ના મુરીદ અને ખાન સાહેબ મરહુમના દીકરાઓમાં સઉથી વધુ હુશીયાર, ચાલાક અને સમજદાર હતા. આસપોઆસ સરકારમાં નવાબ મીર નિઝામ અલીખાન આસુફજહના અમલમાં તથા મુશીરુલમુલક અરસ્તુજહ ગુલામ સહયદ ખાનની વીઝારતના સમયમાં ઘણું માનવંતા અને જોખમી હોદ્દાઓ ઉપર રહ્યા હતા, નિઝામ નવાઝુદ દવલાનો ખિતાબ તથા મનસખ સરદારી પાંચહજાર સવાર તથા પાયદળ અને પરબંદા તથા નલદરકની કીલ્લેદારી તથા અવરંગાબાદની નિઝામતના હોદ્દાઓ પામ્યા હતા તેઓ હદથી વધારે વીવેકી સખી અને નિતીમાન હતાં. જોકે પોતાનો તે અસલી વખત બાકી રહેવા પામ્યો નહોતો છતાં તેઓએ પોતાની રહેણી કરણીમાં ફેર ફાર કર્યો નહોતો. કોઇ કોઇ વખતે શેર પણ કહેતા હતા જેમાંના નમુના માટે થોડાક અત્રે ઉતારી લેવામાં આવે છે.

اردو

شمع فانوس میں یہ گرم شرورکاری ہے
یا کہیں دل کے عوض سینہ میں چنگاری ہے

فارسی

الاهی مشرق نور تجلی کن دل مارا
روان کن سوی یثرب کاروان محمل مارا
جفارا بسکہ پنہان چون نظر دزدیدہ میدارد
بمعشر نیز نتوان یافت هرگز قاتل مارا

وله

مرا پا چشم حیرانی براهت نفس مطلبها
فدای نور نیرنگ تو مذهبها و مشربها

નવસારી આવ્યા. અને ત્યાંજ તા. ૨૦ મી જમાદીઉલઅવલ સને ૧૨૨૬ ને દીવસે ખદકાનની બીમારીથી ગુજરી ગયા. અને હઝરત મખદુમ જમાલ સોહરવરદીના મકબરામાં દફન થયા. એમનો જન્મ સને ૧૧૭૬માં થએલો તેથી ૫૩ વરસની ઉંમર થઇ, પાછળ કાંઇ સંતાન મુક્યું નથી.

મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાન બહાદુર—મીર નસીરુદ્દીન હુસેનખાન અલ મુખાતબ બ નવાબ સુલતાન નવાઝ જંગ જેઓ હઝરત મવલાના મુહીયુન્નબી સાહેબના મુરીદ હતા. ગાયકવાડ સરદારમાં માનવંતા હોદા ઉપર નીમાઇને વડોદરામાં આવ્યા. અને ગોવીંદરાવ ગાયકવાડ તથા શેલુકરની વચ્ચે અમદાવાદમાં જે લડાઇ થઇ તેમાં રાયખડ દરવાજાની પાસે તેઓ શહીદ થયા. અને હઝરત સમ્યદ શાહઆલમ સાહેબની દરગાહમાં દફન થયા. એમનું જન્મ ૧૭ મી ઝીલહજ સને ૧૧૭૮ હીજરીમાં અને વશત આખર ઝીલહજ સને ૧૨૧૩ હીજરીમાં થઇ. એમની વય પાંતરીસ વરસની થઇ હતી. એમનું લગ્ન કાદરી પીરઝાદાની દીકરી મંઝલી બેગમની સાથે થયું હતું. તેમના પેટે ઝોહરા બેગમ નામની એક દીકરીનો જન્મ થયો, જે નાનપણમાંજ ગુજરી ગઇ. અને તે સાથે બેગમ પણ ગુજરી ગયાં. તે બાદ બીજું લગ્ન મોતીખાનમથી થયું, તેમના પેટે નાસેરુદ્દીન સકીના બેગમ નામના બે બાળકો જેઠવા પેદા થયા જે પોતાની મા સાથે ગુજરી ગયા. હુંકમાં એટલુંજ કે નવાબ સાહેબ મજકુરે પોતાની પાછળ અવસાદ મુકી નથી.

નવાબ મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ—નવાબ કમાલુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર હઝરત મવલાના મુહીયુન નબી સાહેબના ખલીફા અને જાં નશીન હઝરત સમ્યદ એહમદ હસન જમાલુલ્લ સવસના

મુરીદ અને ધણાંજ શાન્ત સ્વભાવના તથા ઉદાર હતા. અને પોતાના બધા મળધીઓને સુખી કરવાના કામમાં ઉત્સાહભેર ભાગ લેતા હતા. તેથી સમયદ નસીરુદ્દીન હુસેનખાનના અંત કાળ પછી વડોદરામાં આવ્યા, અને તેમના હોદા ઉપર નીભાયા. તેઓ અંગ્રેજ સરકાર અને ગાયકવાડ ખંતેના ભરસા દાર માણસ હોવાથી સને ૧૨૩૪ હીજરીમાં ત્રણ હજાર સવાર અને પાયદળના અમલદાર નીમાઇ અંગ્રેજી લશ્કરની સાથે પીંડારા-ઓને જર કરવા માલુમે ગયા. અને રતલામમાં ખરકાનની ખીમારીથી મગરેખની નમાઝ પછી ઓકાઓક ગુજરી ગયા અને ખામીશાહના મકબરામાં દફન થયા. એમનો જન્મ તા. ૧૭મી શવાલ હીજરી ૧૧૮૦ના દીવસે થયો હતો. અને મરુ તા. ૬. હી રખીઉલ અવલ સને ૧૨૩૮ના રોજ થવાથી તેમની ઉમર ૫૪ વરસની થઇ હતી. એમનું લગ્ન બલખના રહીશ ખ્વાબ શરીફખાન બિન ખ્વાબ સમયદખાનની દીકરી બહુ બેગમ સાહેબાથી થયું હતું. તેમના પેટે આઠ દીકરા પેદા થયા. હતા. જેમાંનાં સમયદ અમીનુદ્દીન હુસેનખાન ગાદી ઉપર બેઠા.

નવાખ મીર અમીનુદ્દીન હુસેનખાન—નવાખ સમયદ અમીનુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ ધણાંજ વીવેક, નિતિમાન, પરહેઝગાર નેક અને ખુશ નવીશ એટલે સારા અક્ષરવાળા હતાં. તેઓ હજરત ગુલામ નસીરુદ્દીન ઉરફે કાલેમીયાં સાહેબના મુરીદ હતા. તેઓ જાંદગીની શરૂઆતથી તે છેવટ શુધી દીની ધલ્લોમાં લીન રહ્યા. કોઇ કોઇ વખતે શેર પણ કહેતા હતા. પણ તેઓ પોતાના શેરોમાં પીરાને તરીકત તરફ જરૂર પ્રશારો કરતા હતા, થોડાંક શેર નમુના માટે નીચે દરજ કરવામાં આવે છે.

غزل

ترا با ذلف پیچان آفریدند
 مرا خاطر پریشان آفریدند
 منم چون ذره رقصان در هوایت
 ترا مهر درخشان آفریدند
 ترا دادند زیب گلعداری
 مرا با داغ حرمان آفریدند
 ترا آراسته با نازو با ساز
 مرا با قلب سوزان آفریدند
 ترا دادند اعجاز مسیحتی
 مرا چون مرده بیجان آفریدند
 ازان دم شد خرام این بادهء ناب
 که چشم مست خوبان آفریدند
 مشو غمگین نصیری از غم دهر
 که بهرت شاه سلطان آفریدند

नवाय साडेय पोताना वालिह साडेयनी पछी वीस वरस सुधी
 गादी डिपर रहया. छेवट नभेला हाथ डिपर गुमडुं नीकणवाथी सभत
 वेदना विहावी. न्यारे तेमनो आभरी वभत आनी पडोन्थो, त्यारे तेओओ
 पोताना काकाने हदीस शरीर संभगाववा कहुं, ओटसे तेओओ भीशकान

શરીર શરૂ કરી. પોતે હદીસ સાંભળતાં ફરમાવતા કે મારી રહ પગનાં તળીયાંમાંથી નીકળી રહી છે. અને તે પછી દરેક વખતે શરીરના દરેક ભાગમાંથી રહનું નીકળવું ખ્યાન કરતાં ફરમાવ્યું કે હવે છાતીમાં છે, તરતજ કલમએ તપાસ્યા બહુયા અને મોટેથી અલ્લાહ અલ્લાહ કેહતાં ગુજરી ગયા. અને પોતાની વસીયત પ્રમાણે વડોદરા કેમ્પની પાસે હમીદ પુર બાગમાં દફન થયા. આપનું મરણ ૮ રજબ ૧૨૫૩ હીજરીના રોજ ૩૯ વરસની ઉંમરે થયું છે. એમનું પછલું લગ્ન પ્રાંતિજના તિરમીઝી સહયદની દીકરી ફરરખ બેગમથી થયું તેમના પેટે એક દીકરી આયશા બેગમ નામે થઈ. ફરરખ બેગમના ગુજરવા પછી બીજું લગ્ન કર્યો ગોર લના નગીરદાર સહયદની દીકરી નવાબ બેગમથી થયું, આયશા બેગમનું લગ્ન સહયદ મોહમદ ઉરફે નની મીયા નવાબ મીર કમ્રુલુદ્દીન હુસેન ખાંનની દીકરી શાતેમા બેગમના દીકરાથી થયું જેઓ સહયદ અબ્દુલ રહેમાન ઇબ્ને સહયદ હાશમ બગદાદીથી પરણેલા હતા. આયશા બેગમના પેટે કલુમીયાં અને દીકરી જીલાની બેગમ જન્મ્યા. કલુમીયાંનું લગ્ન એક સહયદની દીકરીથી થયું, જેમને બે દીકરા સહયદ અબ્દુલકાદર મરહુમ તથા સહયદ અબ્દુલ રહેમાન થયા જે હાલ હયાત છે. જીલાની બેગમનો અંતકાળ તા. ૯ રજબ ૧૨૭૭ માં થયો. સૈયદ ગીયાસુદીન નું લગ્ન કમ્રુલુદ્દીન હુસેનખાંનની દીકરી આમેના બેગમથી થયું જેમના પેટે ફક્રયાજુદ્દીન અને શરફુદ્દીન નામના બે દીકરા અને ફરહતુન્નીસા બેગમ એહમદી બેગમ અને રખરન્નીસા બેગમ ઉરફે આબાદી બેગમ નામની ત્રણ દીકરીઓ થઈ. ફક્રયાજુદ્દીનના પહેલાં બે લગ્ન થયા. અને પછી ત્રીજા વખતે રમઝાની બેગમથી નીકાહ કર્યો. તેમના પેટે એક

દીકરા મુહમુદદીન ઉરફે અમીર સાહેબ પેદા થયો. ૬૪યાજુદદીન અને રમઝાની બેગમનો જુવાનીમાં અંતકાળ થયો. સધયદ શરફુદદીનનું લગ્ન વડોદરામાં સીરાજુદદીનની દીકરીથી થયું હતું. અને ફરહતુન્નીસા બેગમનું લગ્ન મીર મોહમદ એહસન ના. મીર હુસેનથી થયું. તેઓએ ૨૮ મી મોહરમ સને ૧૨૫૨ હીજરીમાં મદીના મુનવવરાના રસ્તામાં અંતકાળ કર્યો. અને રાબેઆમાં દફન થયાં. એહમદી બેગમનું લગ્ન જાનીમીયાંથી થયું, પણ બંનેમાં આખી ઉમર અણુ બનાવ રહ્યો. આખાદી બેગમનું લગ્ન મીર મોહમદ એહસાન ઉરફે મીર ખ્યારે જાનથી થયું જેઓ મીર મોહમદ મોહસિનના દીકરા હતા. મીર મોહમ્મદ મોહસિન મીર જાહલાહના પૌત્ર થતા હતા અને નામદાર ગાયકવાડ સરકારમાં વારસીક ૨૭ હજારની નીમણુંક તથા પચાસ સવારોની અમલદારી ઉપર નીમાયા હતા. રાજ્યના લગભગ સધળા સરદારોમાં ઘણાજ સખી અને ખુશ મીઠાજના માણસ હતા. ભરચ વાલા સધયદ મોહમદ જે ૬૪યાજુવાની તીરમીઝી હતા તેમની દીકરી ખુન્વાદી બેગમથી લગ્ન થયું હતું તેમનાથી ચાર બાળકના જન્મ થયા જેમાંના મોહમદ એહસાન ઉરફે મીર ખ્યારેજન વિદવાન બિવેકી તથા ખુદીશાળી હતા. એમને ત્યાં બે દીકરા જમાલુદદીન તથા કુતબુદદીન અને ત્રણ દીકરીઓ હાજીબેગમ, ખાસીબેગમ, જાનીબેગમના જન્મ થયા. મોટા દીકરા જમાલુદદીન ગુજરી ગયા છે. તેમના બે દીકરા હયાત છે, મોટાનું નામ અમીનુદદીન અને નાનાનું નામ ૬૪યાજુદદીન છે. નાના દીકરા હાજી કુતબુદદીન પણ જુવાન વયે ગુજરી ગયા છે તેમના બે દીકરા મોહસેનુદદીન તથા નાસેરુદદીન અને એક દીકરી અસમત બાનુ કાલ મોજુદ છે. દીકરીઓ પૈકી હાજી બેગમનું લગ્ન વડોદરા શહેરના

કાઝી મુઝફરદદીન હુસેન બખ્શાની સાથે થએલું છે. તેમને બે દીકરા છે મોટા દીકરાનું નામ એહમદ હુસેન અને નાનાનું મોહમદ હુસન છે. ખાસી બેગમનું લગ્ન શહેર કાઝીના બાધ કાઝી નજમુદ્દીન હુસેન મરહુમથી થયું હતું અને જાની બેગમ ગુજરી ગયાં છે.

નવાબ હાજી સદયદ હીસામુદ્દીન હુસેનખાન-નવાબ હાજી સદયદ હીસામુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર પોતાના બાધની પછી ગાદી નશીન થયા. તેઓ હઝરત કાલેમીયાં સાહેબના મુરીદ હતા. જુવાનીના સમયમાં એક મોટી સંખ્યાના કાફલા સહીત હજ કરવાને ગયા. આ મુસાફરીમાં લગભગ ત્રીસ હજાર રૂપીયાનું ખર્ચ થયું. તેઓ ઉદ્ધાર અને છુટા હાથે ખર્ચ કરનારા હોવાથી ઘણી વખતે કરજદાર રહેતા હતા ખાતેનના કમાલાત ઉપરાંત જાહેરમાં પણ બારે દેખાવડા અને ખુબસુરત હતા. લગભગ સતર વરસ સુધી ગાદી ઉપર રહી ૧૮ ઝીવહજ સને ૧૨૭૦ ની સાલમાં ચાલીસ વરસની ઉંમરે ગુજરી ગયા. એમનું લગ્ન અમદાવાદ વાલા સમ્રદુમીયાંની દીકરી હીદાયતુન્નીસા ઉરફે મઝલીબેગમથી થયું, જેમને પાંચ દીકરા દીકરી થયાં, ચાર બાળકો નાનપણમાં જ ગુજરી ગયા. પાંચમાં દીકરા નવાબ કમામુદ્દીન હુસેનખાન બહાદુર પોતાના પીતાની ગાદી ઉપર બેઠા.

નવાબ કમામુદ્દીન હુસેનખાન બહાદુર બીજા-નવાબ કમામુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ જો કે ગાદીનશીન થયા તે વખતે તેમની વય માત્ર સોળ વરસની હતી પણ તેઓ પોતાના વડીલોની પેઠે સદગુણો ધરાવતા હતા. એમનું લગ્ન સહેસવાન વાલા મીર સરફરાઝખલીખાન સાહેબના જમાધ સરદાર બહાદુર મીર મોહમદઅલી સાહેબ રેસાલેદાર

સહસવાનીની દીકરી એટલે મીર સાહેબની નવાસી મોહમદી બેગમથી થયું હતું. જેમના પેટે વલીયુન્નીસા બેગમ તથા મહેરેજહાં બેગમ નામની બે દીકરીઓના જન્મ થયા હતા. વલીયુન્નીસા બેગમનું લગ્ન સહસવાનના મોટા જાગીરદાર અને રધસ મીર અઝડરઅલી વા. મીર ખુતીયાદઅલી સાહેબથી થયું હતું જેમને બે દીકરીઓ છે. અને મહેરેજહાં બેગમનું લગ્ન નવાબ મીર સદરુદ્દીન હુસેનખાનથી થયું હતું તેમને ત્રણ દીકરા અને બે દીકરીઓ થઈ છે જેમનું વર્ણન આગળ આવે છે. નવાબ કમાલુદ્દીન હુસેનખાન ખીજના ખુઝુર્ગીની નીમણુંક તો ઘણી હતી પણ તેમને ગાયકવાડ સરકારની તરફથી જાતી તથા સવારો હાથી, જુલેબ વિગેરેના એક લાખ વીસ હજાર રૂપીઆ વારસીક મળે છે અને પુના, પરબ, હલદુ સણીઆ, આમવા, વેસુ, કડોદરા, નામના સાત ગામ અંગ્રેજ સરકાર તથા ગાયકવાડ સરકારની તરફથી મળેલા છે જેની કુલ આવક લગભગ ચાલીસ હજાર રૂપીઆ વરસ દહાડે થાય છે. આ આવક અને નીમણુંકને એક ખીજથી કાંઈ સંબંધ નથી. નવાબ કમાલુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબની બેગમ સાહેબા સને ૧૮૯૨ ઇ. સ.માં ગુજરી ગયા ને પોતે નવાબ સાહેબનો અંતકાળ સને ૧૮૮૫ ઇ. સ. માં થયો છે.

નવાબ સૈયદ હુસેનુદ્દીન હુસેનખાન—નવાબ સમ્રાટ હુસેનુદ્દીન હુસેનખાન બહાદુર હઝરત કાસે મીયાં સાહેબના મુરીદ હતા. જ્યાં મરદી, દીલાવરી અને સીપાહગીરીમાં પુરેપુરી કુનેહ ધરાવતા હતા વળી પોતે વિદ્વાન સમજી અને વખતનો સદ ઉપયોગ કરનારા હતા. એમનું તારીખી નામ અતીયએ હઝરત મુરશદી અઝીમુદ્દીન હુસેન હતું. તા. ૧૬ મી ઝીલહજ સને ૧૨૭૬ માં એમનો તેતાલીસ વરસનો વયે અંતકાળ

એમો. એમનાં લગ્ન મીર અલી સાહેબ અલમુતખ્લસ “અમીર” ની દીકરી ખદશ્નનીસા બેગમથી થયું હતું. જેમના પેટે છ દીકરા દીકરીઓ પેદા થઇ. બધા બાળકો બચપણમાં જ ગુજરી ગયાં. એક દીકરી કાતમા બેગમનું લગ્ન સમયે એહમદ અરબ સુરતીની સાથે થયું હતું, જેમને એક દીકરી થઇ હતી.

નવાબ સમયે નુરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ—નવાબ સમયે નુરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુર મીર હુસેનુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબના દીકરા અને સાહિબજાદા ગુલામ નિઝામુદ્દીન સાહેબના મુરીદ તથા ખલીફ થતા હતા. તેઓ ઉદાર નમ્ર અને વખતનો સદ ઉપયોગ કરનારા હતા. એમનો સગ્ને જે એમના મુરશદ તરફથી અતા થયો હતો તે આ પ્રમાણે છે “નુરેદીં અઝ હુસેન યાફત કમાલ” એમનું લગ્ન મીર સરદરાઝ અલીખાન મરહુમની દીકરીની દીકરી ફખરન્નીસા બેગમ ઉરફે ખ્યારી બેગમથી થયું હતું. તેમના પેટે ત્રણ દીકરા મીર મોહનુદ્દીન હુસેન મીર નસીરુદ્દીન હુસેન, મીર મસીહુદ્દીન હુસેન અને ચાર દીકરીઓ હસીના બેગમ, અમીના બેગમ, બાદશાહ બેગમ તથા મોતી બેગમ થઇ. માત્ર નાના દીકરા મીર મસીહુદ્દીન યુવાન વયે ગુજરી ગયા અને બાકીના બધા હયાત છે. ગાદી ઉપર મોટા દીકરા મીર મોહનુદ્દીન હુસેનખાન છે. તેમનું લગ્ન સુરતવાલા નવાબ સાહેબ બેઝાની દીકરી રોશનજહાં બેગમથી થયું છે તેમના પેટે મીર હિસામુદ્દીન ઉરફે ખ્યારે સાહેબ અને મીર નુરુદ્દીન ઉરફે છોટ સાહેબ નામના દીકરા તથા ત્રણ દીકરીઓ છે. હસીના બેગમનું લગ્ન મોમનાઓના પીર એહમદ હુસેનમીયાં સાહેબ પાલનપુર વાલાની સાથે થયું છે તેમને પેટે મેહર હુસેન અને રયાઝ હુસેન નામના

જે દીકરા અને ત્રણ દીકરીઓ થઈ છે જે હાલ મોજુદ છે. અમીના જોગમનું લગ્ન વડોદરાવાળા સરદાર મીર એહતે શામ અલીખાન વા. સરદાર મીર ઇબ્રાહીમ અલી ખાન મરહુમની સાથે થયું, તેમને જે દીકરા મીર ઇન્તીઝામઅલીખાન અને મીર એહતેરામઅલીખાન તથા જે દીકરીઓ છે. મીર એહતેશામ અલીખાન તા. ૨૪-૫-૧૪ ના રોજ જુવાન વયે ગુજરી ગયા છે. બાદશાહ જોગમનું લગ્ન સુરતવાલા ખેલાના નવાબઝાદા મીર મેહમુદ આલમખાનની સાથે થયું, તેમને મેહમુદી જોગમ નામની એક દીકરી થઈ જે હાલ છે અને તેનું લગ્ન નવાબઝાદા મીર મસકદ આલમખાનની સાથે થયું છે. મોતી જોગમનું લગ્ન મીર એહતેશામઅલીખાન મરહુમના નાના બાઈ મીર ચીસ્તીમીયાંથી થયું છે. નવાબ નુરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબનો અંતકાળ સને ૧૮૫૬ ઈ. સ. માં થયો.

નવાબ સહયદ સદરુદ્દીન હુસેનખાન—સહયદ સદરુદ્દીન હુસેનખાન અલ મુખાતબ બ હુસેન યાવરરુદ્દવલા બહાદુર જેઓ પરહેઝગારી અને બહાદુરીમાં પ્રખ્યાત હતા. હઝરત મવલાના મુદીયુનનખી સાહેબના ખલીફા સહયદ એહમદ બા હસનના મુરીદ હતા અને નાગપુરમાં પોતાના બાઈ કમાલુદ્દીન હુસેનખાનની સાથે લશ્કરના સરદાર હતા ત્યાંથી પોતાના બાઈ નવાબ નિઝામ જંગની સાથે હયદરાબાદ ગયા અને હંચી પદવીએ ચઢ્યા, હયદરાબાદ સરકારે હુસેન યાવરરુદ્દવલાનો ખીતાબ આપ્યો અને પોતાના બાઈની તરફથી અવરંગાબાદના નાઝિમ સુકરર થયા. પરંતુ ત્યાંના કારખાનામાં ફેરફાર થવાથી અને રાજ ચંદુલાલ દીવાનથી અણુ બનાવ થવાથી નવાબ નિઝામ જંગની સાથે વડોદરા આવ્યા. જુઓ પા. ૬૨ અને ૬૩. અને ૨૩ મી જાણાન સને ૧૨૪૨ ના રોજ ઇસ્લામી

ફરજ અને સુન્તનની વચ્ચે ખફકાનની બીજારીમાં ગુજરી ગયા. તા. ૨૪ મી જમાદીકરસાની સને ૧૧૮૫ ના રોજ પેદા થયા હતા. આ હીસાબે ૫૫ વરસની ઉંમર થઈ હતી. એમના અંતકાળની તારીખ મીરજા એહમદુલ્લા બેગે “ સધયદ સદરદીન હુસેનખાન ” (૧૨૪૨ હીજરી) કાઢી હતી. એમનું લગ્ન અવરંગાબાદના રહીશ અહેમદ હુસેન બિન સધયદ જમાલુદ્દીન બિન સધયદ ગુલામ હસન કાદરીની દીકરી ઉમ્મતુલ્લા બેગમ અલ્લ મુલકકબ્જ ખ દુલહન બેગમથી થયું હતું એમના પેટે છ દીકરા તથા દીકરીઓ થઈ હતી. જેમાં નવાબ બદરુદ્દીનથી વંશ ચાલી અને બાકીના નાનપણમાં ગુજરી ગયા.

નવાબ સધયદ બદરુદ્દીન હુસેનખાન—નવાબ સધયદ બદરુદ્દીન હુસેનખાન ઘણાંજ વિવેકી નમ્દ અને પરહેઝગાર હતા. પોતાના કાકા હઝરત સધયદ જમાલુદ્દીન હુસેનખાનના તાબેદાર હતા, એમના જન્મની તારીખ (શરીફ ઇખ્તે શરીફ) હતી. તેઓએ તા. ૨૫ મી જમાદીકરસાન વસલ સને ૧૨૭૫ હીજરીના રોજ અંતકાળ કર્યો. એમનું લગ્ન સોળ વરસની વયમાં બેલાના નવાબ ખ્વાબ અબ્દુલ હસનની દીકરી હુસ્નબાઈ બેગમથી થયું હતું, તેમના પેટે અફઝલુનનીસા બેગમ શરફુનનીસા બેગમ અફરમુનનીસા બેગમ અને વજીહુદ્દીન હુસેન નામે પુત્ર જન્મ્યા હતા. અફઝલુનનીસા બેગમનું લગ્ન બેલાના નવાબના દીકરા મીર મેહબુબ

* આ હઝરત ગુલામહસન કાદરીની દરગાહ શરીફ અવરંગાબાદ ફક્ષિયમાં છે. એ મહાન પુરુષ વલી અલ્લાહ હતા. એમના દરગાહ ખરચ પેટે નિઝામ સરકાર તરફથી હાલ બે ગામ ચાલુ છે જેમના નામ કંચનવાડી અને કિસ્નાપુર છે એમનું જ્ઞાંત આજળ આવશે.

આલમખાનની સાથે થયું હતું. તેમને એક દીકરો પેદા થઇને મરી ગયો. અને પોતે જવાનીમાંજ વિધવા થઇ ગયાં. શરૂત્રીસા બેગમનું લગ્ન હયદરા-ખાદના રઇસ સયાદત અલીખાનની સાથે થયું, અને અકરમુનનીસા બેગમનું લગ્ન પુતાના કાઝી મોહમદ હયાતુલ્લા ખાનના દીકરા જાન સાહેબની સાથે થયું હતું. તેમના પેટે એક દીકરી જન્મીને મરી ગઇ. હુસનજહાં બેગમ સાહેબનો અંતકાળ સને ૧૨૯૮ હીજરીમાં થયો હતો.

નવાબ સમયદ વજીહુદ્દીન હુસેનખાન—નવાબ સમયદ વજીહુદ્દીન હુસેનખાનનો જન્મ સને ૧૨૫૩ હીજરીમાં થયો, એમનું પહેલું લગ્ન અવરંગાખાદના રઇસ સમયદની દીકરી ગેસીયા બેગમની સાથે થયું, તેમના પેટે સાહબઝાદી બેગમ નામની એક દીકરી થઇ. જેમનું લગ્ન અવરંગાખાદ વાળા નવાબ દસ્તગીરખાન સાહેબના દીકરા ગુલામ કાદરખાન સાહેબ મરહુમથી થયું હતું. તે હાલ વિધવા હયાત છે. સંતતીમાં કાંઇ નથી. નવાબ સમયદ વજીહુદ્દીન હુસેનખાનનું બીજું લગ્ન પુતાના રસ્ટ કલાસ સરદાર નવાબ અલી મરદાનખાન (જેમનું વર્ણન આગળ છે.)ની દીકરી હઝરત લાડલીબેગમ સાહેબાથી થયું હતું. જેમના પેટે નવાબ મીર સદરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબનો જન્મ તા. ૨૬ મોહરરમ સને ૧૨૯૫ હીજરીના રોજ થયો. જેમનું વર્ણન આગળ આવે છે. નવાબ વજીહુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ પોતાની વાલીદા હુસન જહાં બેગમ અને પોતાની બેગમ હઝરત લાડલી બેગમ સાહેબાની સાથે નવાબ મીર સદરુદ્દીન હુસેનખાનના જન્મથી સાત વરસ પહેલાં મકકા મોઅઝઝમાની હજ કરવાને ગયા અને મકકા મોઅઝઝમા તથા મદીના મુતવ્વરામાં એક વરસ સુધી રહી બીજી હજ કરીને પાછા આવ્યા. મજકુર હજની મુસાફરીમાં લગભગ ચાલીસ

હઝાર રૂપીઆ ખર્ચ થયા હતા. હઝરત હુસનજહાં બેગમ સાહેબા ધણાંજ ઉદાર અને છુટા હાથે ખર્ચ કરનાર તરીકે પ્રખ્યાત છે. તેઓએ મકકા મોઅઝઝમામાં રૂબાત બનાવી છે. અવરંગાબાદથી વડોદરા સુધી આવવા જવાનો અનેક વખત પ્રસંગ મળતો હોવાથી તેઓએ રસ્તામાં કેટલીક જગ્યાએ મસજીદો તથા કુવાઓ બનાવ્યા હતા. એમની ખેરાત અને સખાવત હજુ સુધી સામાન્ય રીતે સર્વેમાં પ્રખ્યાત છે. નવાબ વજીહુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ સને ૧૨૬૯ હીજરીની સાલમાં માત્ર પીસ્તાલીસ વરસની વયે આ દ્વાની જહાનથી કુચ કરી ગયા.

(ક્રોડ ૧).

નવાબ ગુરૂદીન હુસેનખાન પહેલા ઇબને મીર મોહમ્મદ અલીમ ઇબને મીર મોહમ્મદ અમીનના વારસેાની વિગત.

નંબર.	નામ.	જન્મ.	મરણ.	કયાં દફન થયા.	વય.
૧	નવાબ નિઝામુદ્દવલા ખાનસર સરખદ નિઝામુદીન હુસેનખાન.	૧૧૭૬ હીજરી.	૧૨૨૯ હીજરી.	નવસારી.	૫૩
૨	નવાબ ફખરુદીન હુસેન જહીદ.	૧૧૭૫ હીજરી	૧૨૧૮ હીજરી.	પત્રવેલ.	૪૩
૩	નવાબ નસીરુદીન હુસેન સુલતાન નવાઝ ઝંગ.	૧૧૭૮ હીજરી.	૧૨૧૩ હીજરી.	અમદાવાદ.	૩૫
૪	નવાબ કમ્રાલુદીન હુસેનખાન પહેલા.	૧૧૮૦ હીજરી.	૧૨૩૪ હીજરી.	રતલામ.	૫૪
૫	નવાબ સદરુદીન હુસેનખાન યાવરુદ દવલા.	૧૧૮૫ હીજરી.	૧૨૪૨ હીજરી.	વડોદરા.	૫૭
૬	નવાબ શરફુદીન હુસેનખાન.	૧૨૦૧ હીજરી.	૧૨૨૫ હીજરી.	„	૨૪
૭	નવાબ જમ્રાલુદીન હુસેનખાન.	૧૨૦૪ હીજરી.	૧૨૭૭ હીજરી.	„	૭૩

(કોડ ૨).

નવાબ કમાલુદ્દીન હુસેનખાન પહેલા ઇન્ને સહયદ ગુરદદીન હુસેનખાન પહેલાના વારસોની વિગત.

નંબર.	નામ.	જન્મ.	મૃત્યુ.	ક્યાં દફન થયા.	વય.
૧	નવાબ અમીનુદ્દીન હુસેનખાન.		૧૨૫૩ હીજરી.	વડોદરા.	૩૯
૨	નવાબ હીસામુદ્દીન હુસેનખાન.		૧૨૭૦ હીજરી.	”	૪૦
૩	નવાબ હુસેનુદ્દીન હુસેનખાન.	*	૧૨૭૬ હીજરી.	”	*
૪	નવાબ કમાલુદ્દીન હુસેનખાન ઇબ્ને નવાબ હીસામુદ્દીન હુસેન.	*	અખીસ ૧૮૮૫ ઇ. સ.	”	૩૨
૫	નવાબ ગુરદદીન ખીજ ઇબ્ને નવાબ હુસેનુદ્દીન હુસેન.	*	નવેમ્બર ૧૮૯૮ ઇ. સ.	વડોદરા.	૬૮
૬	નવાબ અબ્દુલુદ્દીન હુસેનખાન ઇબ્ને નવાબ ગુરદદીન હુસેન.	હયાત.	હયાત.	*	*
૭	વલીયુન્નીસા બેગમ સાહેબા બિન્તે નવાબ કમાલુદ્દીનખાન ખીજ.	*	૧૮૯૯ ઇ. સ.	*	*
૮	મેહરેજાં બેગમ સાહેબ બિન્તે નવાબ કમાલુદ્દીન હુસેનખાનખીજ.	*	૧૯૦૧ ઇ. સ.	*	*

(ક્રોડો ૩).

નવાબ સદરદદીન હુસેનખાન યાવરદદવાલા બાહાદુર ઇબને સહીબદ ગુરદદીન
હુસેનખાન પહેલાના વારસોની વીગત.

નંબર.	નામ.	જન્મ.	મરણ.	ક્યાં દરન થયા.	વય.
૧	નવાબ બદરદદીન હુસેનખાન ઇબને સદરદદીન હુસેનખાન પહેલા.	૧૨૩૩ દીગરી.	૧૨૭૩ દીગરી.	વડોદરા.	૪૦
૨	નવાબ વજ્રહુદદીન હુસેનખાન ઇબને બદરદદીન હુસેનખાન.	૧૨૫૩ દીગરી.	૧૨૯૮ દીગરી.	"	૪૫
૩	નવાબ સદરદદીન હુસેનખાન ઇબને નવાબ વજ્રહુદદીન હુસેનખાન.	૧૨૯૫ દીગરી.	હયાત.	હયાત.	

(ક્રાંતિ ૪).

નવાબ મીર સદરહદીન હુસેનખાન સાહિબના યુગ પરીવારની વિગત.

નંબર.	નામ.	જન્મ-મૃત્યુ સમ.		કાલ કિલ્લા વય છે.
		હિજરી.	ક્રિસ્તી.	
૧	સાહિબઝાદા બેગમ.	૧૩૧૪	૧૮૮૪	*
૨	નવાબ ઝાદા અમીનુદ્દીન હુસેન.	૧૩૧૫	૧૮૮૫	૧૮
૩	નવાબ ઝાદા મુહમ્મદીન હુસેન.	૧૩૧૬	૧૮૮૭	૧૭
૪	નવાબ ઝાદા ફત્તહુદ્દીન હુસેન.	૧૩૧૭	૧૮૮૮	૧૬
૫	અમીરઝાદા બેગમ.	૧૩૧૮	૧૮૦૦	૧૪

**Nawabzadah Mir Amin-ud-Din
Husain Khan Saheb.**

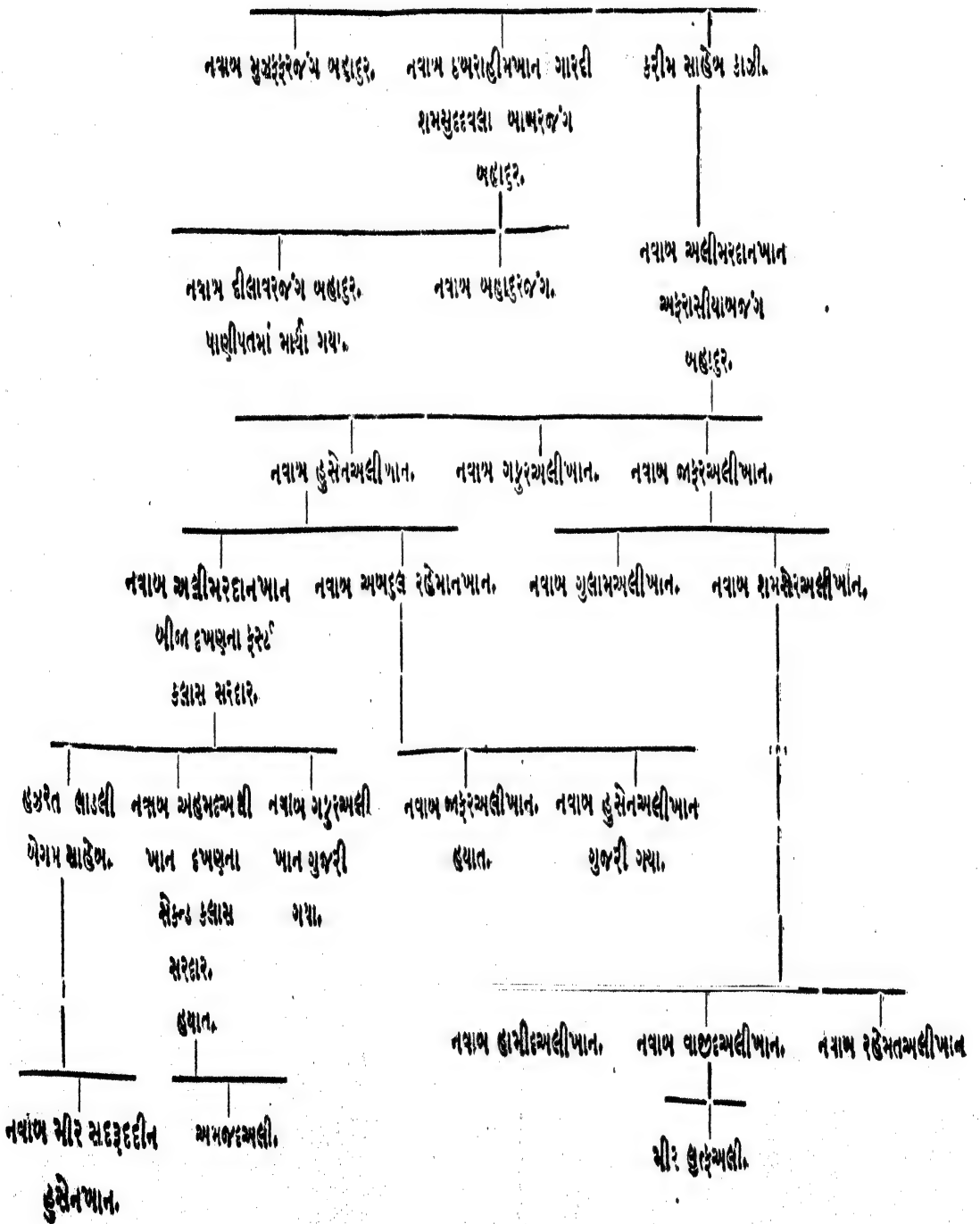
Born in 1895 A. D.

नवाबझादा भीर अमीनुद्दीन हुसेनखान साहेब

जन्म सन्ने १८९५ ए. स.

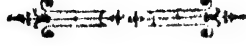
નવાખ મીર સદ્ગૃહદીન હુસેનખાન સાહેબના મમાવા (નાના) નવાખ અલીમરદાનખાન સાહેબ
ફર્દ કલાસ સરદાર ઑફ દખનની વંશાવળી.

નવાબ મીર સદરૂદદીન હુસેનખાન

સાહેબ અલાહરુનું ટુંક અવન વૃત્તિ.

નવાળ મીર સદૃઢદીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુરનું ટુંક જીવન વૃત્તાંત.

નવાળ મીર સદૃઢદીન હુસેનખાન સાહેબ હુસેની સાદાત વંશના છે. તેઓ સુન્ની હનફી પંથ પાળે છે તેમના વડીલો હિરાનથી દીલ્લીમાં આવ્યા અને હાલમાં ચોથી પેઢીથી વડોદરા શહેરમાં વસે છે. નવાળ સાહેબના વડીલોનું વૃત્તાંત વાંચકો પાછળ વાંચી ચુક્યા છે તે ઉપરથી તેઓ તેમનાં નામાંકિત ખાનદાનથી વાકેફ થયા હશે.

નવાળ સમયદ સદૃઢદીન હુસેનખાન સાહેબ સને ૧૨૯૫ હીજરીના મોહરરમ મહિનાની ૨૬ મી તારીખે શુક્રવારે સવારે નવ વાગે જન્મ્યા હતા. જ્યારે તેઓ ત્રણ વરસના થયા ત્યારે તેમના પિતા નવાળ વજીહુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબનો અંતકાળ થયો. અને આવી બાલ્ય અવસ્થામાં પિતા વગરના નિરાધાર નવાળ સાહેબ પોતાની માતૃશ્રીની શીતળ છાયા તળે ઉછર્યા અને કેળવણી પ્રાપ્ત કરી. નવાળ સાહેબ પોતાની માતૃશ્રીને પેટે એકલાજ જન્મેલા છે. વડોદરા શહેર મધે રાવપુરા માંહેના નવાળ બાડામાં પોતાના પુત્ર પરીવાર સહીત રહે છે. જુની ૩૬ી પ્રમાણે પોતાના મકાનમાંજ વિદ્યા સંપાદન કરી અને અઢાર (૧૮) વરસની વયના થયા ત્યારે તેમના કાકા નવાળ કમાલુદ્દીન હુસેનખાન મસ્જુમની સાહેબઝાદી મેહરજહાં બેગમ સાહેબા સાથે લગ્ન થયાં જેમને દસ ગામ

અમીરમાં મળેલા છે. તે દસ ગામો પૈકીના ૧ આબુવા ૨, પૂના ૩, સહીયા અને ૪ વેસુ. આ ચારે ગામો સુરત જીલ્લાના ચોરાશી પ્રગણામાં છે. મોળે પરબ હલદરવા અને કડોદરા ગાયકવાડી ઇલાકાના નવસારી પ્રાંતમાં છે. અને મોળે કંચનવાડી તથા કિશનાપૂર નિઝામ સરકારના રાજ્યમાં અવરંગાબાદની પાસે છે. તેમજ મોળે વાવડી જુનાગઢ રાજ્ય તાબાનું કાઠીયાવાડમાં ગામ છે. મજકુર દસે ગામોમાં નવાબ સાહેબનો અડધો ભાગ અને બાકી અડધામાં તમામ કુટુંબી સગાં વહાલાં પોત પોતાનો ભાગ કે હિસ્સો ધરાવે છે.

નવાબ સાહેબની ઉંમર વીસ વરસની થઈ, ત્યારે તેમને ભોટા ઉપ્યોગી પુસ્તકો રચવાનો શોક થયો. અને પોતે આવા પરોપકારી કાર્યમાં પરીપૂર્ણ થવાને રાત્રી દિવસ મથન કરવા લાગ્યા. પુરાતન પુસ્તકો વાંચી ઘણી માહિતી મેળવી. પરંતુ તેથી આંખો એવી સ્થિતિમાં આવી ગઈ કે આંખે ચશ્મા રાખવાની અગત્ય જણાઈ. નવાબ સાહેબના પ્રગટ કરેલા પુસ્તકો ઉપર હિન્દુસ્તાનના નામાંકિત ન્યુસ પેપરોએ જે જે રેવ્યુ લખ્યા છે, તે ઘણાં વાંચવા લાયક છે. હકીમ નયાઝઅલીખાન સાહેબ અરગાની અમૃતસરીએ બધા રેવ્યુને એકઠા કરી પુસ્તકના રૂપમાં પ્રગટ કર્યા છે. જેનું નામ “ગુલદસ્તએ રેવ્યુ” રાખ્યું છે. આ પુસ્તકોનાં વખતો વખત ગુલજરે હિન્દ, પંજબે ફાલાદ, અલહુદા, લાહોર અલહાદી, સીયાલકોટ, અલહક, સીંધ હૈદરાબાદ, અલ ઇસ્લામ, અલહા બાદ, પહસા અખબાર, લાહોર, અલહદીસ, અમૃતસર, અલખશીર, ઇલાવા રીસાલએ અદીબ, આગ્રા, સુરમએ રોઝગાર, આગ્રા, અરરશીક, રંગુન રીસાલએ મન્મારફ, અલીગઢ, રીસાલએ અલખલાગ, મુંબઈ વગેરેમાં

ધણું વખાણુ લખ્યાં છે. આ વાતતો સર્વ કોઇ જાણે છે, કે અમીરો અને નવાબોમાં વિદવાન માણસોની અછત છે, કોઇ અમીરને આવા નેક કામમાં રોકામસો બાએજ જોયો હશે કે જેણે વીસ પચીસ વરસની અવસ્થામાં આવી આખર પ્રાપ્ત કરી હોય, અને પોતે કરેલા કાર્યોથી પોતાની જાત મેહનતે પ્રખ્યાત થવા પામ્યો હોય અને વિદ્વાન વર્ગ જેમને માનની નજરે નિહાળે. જે માન ધણા ખરા વિદવાનોને વૃદ્ધ અવસ્થામાં પહોંચ્યા પછી પણ મળતું નથી તે માન નવાબ સાહેબે ધણીજ નાની વયમાં મેળવ્યું છે, આ એક ખુદાઇ બખશીશ નહીં તો ખીજું શું છે.

જ્યારે લોકો નવાબ સાહેબે પ્રગટ કરેલા પુસ્તકો વાંચે છે, ત્યારે તેમને ખબર પડે છે કે નવાબ સાહેબની કટલી ઉમર છે. તે વખતે તેઓ ઉંડા વિચારમાં પડી જાય છે. અને પોતાની જીએ એજ વચન ઉચ્ચારે છે કે ખુદા જેને આપવા એસે છે તેને દરેક પ્રકારે પરી પુર્ણ કરી આપે છે. પરંતુ અમે જ્યારે ઉંડો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ આવે છે કે ઇસ્લામ ધર્મના આખેરી મહાન પેગંબર હઝરત મોહમ્મદ સલ૦ સાહેબે પોતાના અનુયાયોને ફરમાવ્યું હતું કે હું તમારામાં બે અમુદ્ય વસ્તુઓ રાખી જાઉં છું. એક પાક પરવર દિગાર તરફથી ઉતરેલી કિતાબ એટલે કુરાને શરીફ અને બીજી મારા વંશજો એ બનેને લક્ષમાં રાખજો. આ બંને બાબતો કહેવાની તેમની ઇચ્છા એ હતી કે કુરાને શરીફમાં ખુદા પાકે ફરમાવ્યા પ્રમાણે વર્તશો તો સદગુણી સદાચરણી અને પરાપકારી થશો. અને કુરાને શરીફની સંપુર્ણ સમજુતી આપનાર મારી આલ એટલે દીકરીના બાલબચ્ચાં છે. તે સિવાય બીજો કોઇ કરી શકશે નહિ અને તે હક એમનોજ છે. જે અમુદ્ય વચન ઉપર લખ્યા છે, તેનું ખરેખરું

સ્વરૂપ નવાબ સાહેબના રચેલા પુસ્તકો ઉપરથી સારી રીતે સંમજી શકાય છે. પાક પરવર દિગાર પોતાના બંદાઓને તેમજ મહાન પયગમ્બરની ઉમ્મતને સીધો માર્ગ દેખાડવાને સૈયદોનેજ તૈયાર કરે છે તેજ પ્રમાણે નવાબ સદરદદાઈન હુસેનખાન જે સાદાત કુટુંબના છે તેમને આવા લાયક અને ખાહોશ બનાવ્યા. આ એક કુદરતની બલીહારી છે અને જેને મોકો જોઈ આશ્ચર્ય થાય છે.

નવાબ સાહેબે પ્રગટ કરેલા પુસ્તકોના પાંચ ભાગ પાડી શકાય. પહેલા ભાગમાં ૧ ગુલદસ્તએ લેકચર. ૨ ગુલદસ્તએ ફેઝ. ૩ ગુલદસ્તએ રીશાહ ૪ ગુલદસ્તએ ફલાહ ૫ નાલએસદર. ૬ નગમએ સદર ૭ ગુલદસ્તએ તમીઝ ૮ ગુલદસ્તએ ઉલુમ ૯ ગુલદસ્તએ મનાફે. ૧૦ ગુલદસ્તએ શુકર ૧૧ ગુલદસ્તએ માલુમાત. આ ઉપર લખેલા અગ્યાર પુસ્તકો વીસથી પચીસ વરસની ઉમરમાં પ્રગટ કર્યા અને તે સખખથી હામેદામ પ્રથમ પ્રખ્યાતી થવા લાગી.

બીજા ભાગમાં ૧ ઇસ્લામની તાલીમ ૨ ઇસ્લામના અકાયદ ૩ ઇસ્લામની ખુબીઓ. ૪ ઇસ્લામની સદાકત ૫ ઇસ્લામની ચઢતી ૬ ઇસ્લામના નવાહી. (નહિ કરવાના કામ) ૭ ઇસ્લામી હુકુક ૮ ઇસ્લામની હિમાયત ૯ ઇસ્લામના હસનાત ૧૦ ઇસ્લામનો અતાલીક ૧૧ મહોરમની બિદઅતો પચીસથી ત્રીસ વરસની ઉમરમાં પ્રગટ કરી પબ્લીકને ફાયદો પહોંચાડ્યો.

ત્રીજા ભાગમાં ૧ ઇલાજે માસીયત. ૨ ઇલાજે હીસ ૩ ઇલાજે ગફલત ૪ ઇલાજે જહાલત ૫ ઇલાજે નાદાની ૬ ઇલાજે ખુલમ ૭ દાનાઈકા સખકે ભા. ૧-૨-૩, ૮ વલીની પેહબાન ૯ ખુદાકી પેહબાન.

ચોથા ભાગમાં ૧ ઇસ્લાહુલખશર ૨ ઇસ્લાહુલખ્યાદ ૩ ઇસ્લાહુલ
કુલુબ ૪ ઇસ્લાહુલ નુકુસ ૫ ઇસ્લાહુલ મુઝ નખીન ૬ ઇસ્લાહુલ લાઝેખીન
૭ ઇસ્લાહુલ મુખીનીન ૮ ઇસ્લાહુલ મોતેદીન ૯ કાલલલાહો કાલરરસુલ.
ત્રીસથી પાંત્રીસ વરસની ઉમરમાં આ પુસ્તકો રચવામાં આવ્યાં જે
જગ જાહેર છે અને તે ત્રીજા ચોથા અને પાંચમા ભાગ સાથે
સંબંધ ધરાવે છે.

એ ઉપરાંત નવાબ સાહેબે જગજગ સાઠ સીતેર પુસ્તકો લખીને
તકયાર રાખ્યા છે. જે એક પછી એક પ્રગટ કરવામાં આવનાર છે.
વળી હજુ પણ નવાબ સાહેબે નવા પુસ્તકો રચવામાંજ પોતાનું ધ્યાન
રોકેલું છે. તેથી આશા રાખવામાં આવે છે કે ભવિષ્યમાં સેંકડો પુસ્તકોનો
લાભ ઉઠાવવા વાંચક વર્ગ ભાગ્યશાળી બનશે.

નવાબ સાહેબે પુસ્તકો પ્રગટ કરવામાં પૂરતો પ્રયાસ કર્યો છે અને
હિન્દુસ્તાન માંહેની ઘણી ખરી અનનુમનોમાં સોસો પૂરતકો વગર કિમતે
મોકલોને વહેંચી આપવા પોતાને ખરચે મોકલાવ્યા છે. મદ્રાસ, મેંગલુર,
કરાંચી, લાહોર, મુંબાઇ, પૂના, નાસિક, જુનેર અહમદનગર, શેલાપૂર,
ખીજપૂર, જાંજીરા, અવરંગાબાદ, દક્ષિણ, હૈદરાબાદ, સુરત, જુનાગઢ,
અમદાવાદ, પાટણ, અને ડીસા, વગેરે શહેરોમાં ઘણી ખરી વખતે અગણિત
પુસ્તકો વહેંચવામાં આવ્યાં છે. વળી ખીજ વખતે પુસ્તકો વહેંચવા માટે
પોતા તરફથી પગારદાર બે માણસોને નોદર રાખી જુદા જુદા શહેરોમાં
પોતાને ખરચે પુસ્તકો લઇ મોકલ્યા, અને તેમને એવી સુચના કરી કે
દરેક શહેરની મોટી મોટી મસજીદોમાં જુમાની નમાઝ પઢી રહ્યા બાદ

પુસ્તકો વેંદ્યવા. તે પ્રમાણે પગારદાર માણસોએ બોપાળ, હોદાર, જાવરા બૂસાવળ અને અજમેર વગેરે શહેરોમાં જઈ નવાબ સાહેબની સુચનાનો અમલ કર્યો પરંતુ ખરચનો બોજે વિશેષ વધી પડવાથી હવે એ રીઠી રોકી શખવી પડી. નવાબ સાહેબના બનાવેલાં ડિરેક્ટ પુસ્તકોના ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કાઠીયાવાડના અમરેલી વાલા મેમણુ ઇબ્રાહીમ દાઉદ હિદાયતુલ મુસલ્મેનીન નામના માસિક ચોપાનીયાના અને ઇસલામ ગેઝેટના એડીટરે શરૂ કર્યા હતા અને તે પૈકીના ઇસલામની ખૂબીયો, ગુલદસ્તએ તમીઝ, દાનાઈકી સખક, ગનઝનએ આરામ અને ગુલદસ્તએ ફલાહ એ નામના પુસ્તકો ગુજરાતીમાં છપાઈ ક્યારના બહાર પડી ચુક્યાં છે; ઇલાજે હિર્સ અને ઇલાજે ગુલ્મ નામના પુસ્તકોનું ગુજરાતી ભાષાંતર વડોદરા વાલા “ ભાઈબંધ ” માસીકના એડીટર મી. ખુદાદાદ મુસ્લાં ઝીયા અલીએ કરી પુસ્તક રૂપે પ્રગટ કર્યાં છે મુન્શી અબ્દુલ્લા સાહેબ ખીન મહમદ સાહેબ જેઓ તોહફાએ દકન નામના ન્યુસ પેપરના એડીટર હાલ પૂના શહેરમાં રહે છે. તેમણે મરાઠી તથા હિંદીમાં ભાષાંતર કરવાનું ખીડું ઝટપ્યું છે. તેમજ ઇસલામની સદાકત એ નામના પુસ્તકનું રસાયન ભાષામાં તુર્કિસ્તાનના તાશકંદ શહેરમાં ભાષાંતર થયું છે. વળી અમરેલી ખાતે પ્રગટ થતા બોબ પ્રકાશ પત્રના એડીટર મી. એદલજી ધનજી કાબા જેઓ એક બાહોશ ઇસલામી લેખક છે, તેઓએ નવાબ સાહેબના બણાં પુસ્તકો ગુજરાતી તરજુમો કરીને બહાર પાડ્યા છે. હાલમાં તેઓએ નવાબ સાહેબની લખેલી “ઇસલામકા અખલાક” નામની કીતાબના સાતે ભાગનો તરજુમો શરૂ કર્યો છે. જેમાંના ચાર ભાગ પ્રગટ થઈ ચુક્યા છે.

નવાગ સાહેબે પોતાની હયાતીમાં હજારો પરાયકારી કાર્યો કર્યા છે. જે વર્ણના આણવા લાયક છે. અને જે પૃથ્વી ઉપર સદાને માટે સ્તંભરૂપી યાદગાર રહેશે. પ્રથમ પુસ્તકો પ્રગટ કરવાનું કામ એટલું તો ભોક ઉપયોગી છે કે જેનાથી કોમે કામના સેંકડો માણસ સદબુધ્ધિ સંપાદન કરી શકે છે. ખીજું વડોદરા શહેરમાં એકઠ્ઠિલાખી પુસ્તકશાળાની સને ૧૯૦૧માં સ્થાપન કરી દુન્યાની દરેક બાબત અને વિદ્યા હજાર ઉપર ઉર્દુ બાષામાં લખાયેલા સેંકડો પુસ્તકો દુર દેશાવરોથી મંગાવી પુસ્તકશાળાના સુશોભિત કબાટોમાં સુંદર બાઇન્ડીંગ કરાવી સજની રાખ્યા છે. એટલી મોટી ઉરદુ પુસ્તકશાળા મુઝાઇ પ્રેસીડેન્સીમાં ભાગ્યેજ હસ્તી ધરાવતી હશે. જેનું માત્ર ડેડસ્ટોક જોવાથી માણસનું મન આશ્ચર્ય પામે છે. ત્રણસે બાબતો ઉપર લખામણ જુદા જુદા પુસ્તકોનું એ ઉરદુ લાયબ્રેરી એક મોટા બંડાર છે. આ પુસ્તકશાળાના અત્યંત વખાણ મહાન વિદવાન અલીગઢ પ્રોફેસર માજી પ્રોફેસર શમસુલ હકમા મોલવી શિખલી નોમાની સાહેબે કર્યા છે. નવાગ સાહેબને આવા મહાન વિદવાનના અમુલ્ય વચનોથી સંપૂર્ણ સંતોષ થયો હોય તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી.

મજકુર મહાન મોલવી સાહેબ એ ઉર્દુ શાળાનાં વખાણ કરતાં લખે છે કે “ મને અત્યાર સુધી એટલી ખબર ન હોતી કે ઉર્દુ બાષામાં પુર્વ અને પશ્ચિમની અનેક વિદ્યા તેમજ હજાર ઉદ્યોગનાં પુસ્તકો હસ્તી ધરાવે છે પરંતુ આ ઉરદુ પુસ્તકશાળા જોઈ મારી ખાતરી થઈ. આ પુસ્તકશાળાની ખબર ખાસ કરીને અંગ્રુમને તરફથી એ ઉર્દુને આપવી જોઈએ. કદાપી આ પુસ્તક શાળા દીલ્લીમાં હોત તો તેનો

લાભ લાભો માણસ લઈ શકત. તેમજ આ ઉર્દુ પુસ્તકશાળાને શમસુલ ઉલમા મવલાના હાલી સાહેબ, જનાબ હકીમ અજમલખાન સાહેબ હાઝીકુલમુલક અને જનાબ મવલાના ખવાબ હસન નિઝામી સાહેબ તેમજ લગભગ આખી દુનિયાના મહાન મુસાફર હારીઝ અબ્દુર રહેમાન મરહુમ જેવા મહાન પુરુષોએ પણ નજરે નિહાળી અત્યંત વખાણ કર્યા છે. વળી લખનૌવાળા હિસામુલ મુલક નવાબ અલી હસનખાન સાહેબ બહાદુરતો અત્યારે પણ તેમને જે કોઈ હોય છે, કે પુછે છે ત્યારે એવો સાદ જવાબ આપે છે કે જો ખરેખરે પુછાયો તો ઉર્દુની જે સંપૂર્ણ સેવા નવાબ સાહેબે કરી છે તે ફરજ રાખને કે નવાબનેજ અદા કરવાની હતી. ઉર્દુ પુસ્તકોના ભંડારથી પશ્ચિમકને જે લાભ પ્રાપ્ત થવાનો છે તે કરતાં બીજી ભાષાના કોઈ પણ પુસ્તકોથી સંપાદન થવાનો નથી. અને તેનું ખાસ કારણ એજ છે કે ઉર્દુ ભાષા જેવી પરીપુર્ણ બીજી કોઈ પણ ભાષા હિન્દુસ્તાનમાં હસ્તી ધરાવતી નથી. હિન્દુસ્તાનના હજારો હિન્દુઓ ઉર્દુ ગ્રંથ કર્તાઓ હાલમાં હયાતી ભોગવે છે. સંસાર અવહારમાં પણ ઉર્દુ દ્વારા પોત પોતાનો ધંધો રોજગાર ચલાવે છે. ઉર્દુ ભાષા એવી સૌંદર્ય પ્રિય અને સરળતા ભરેલી છે કે જેનો ઉપયોગ દરેક માણસ સહેલાઈથી કરી શકે છે અને પુસ્તકો વાંચી તેની મતલબ સહેલાઈથી સમજી શકે છે, અને ઉર્દુ ભાષામાં અનેક પ્રકારના જુદી જુદી બાબતો ઉપર સેંકડો પુસ્તકો રચાયેલાં છે તો તેને દરેક માણસ વાંચી પોતાને અનુકૂળ પડતા લાભો સંપાદન કરી શકે છે અને પરીપુર્ણ માહિતી મેળવી શકવાને બાબતોની બની શકે છે વળી દરેક વિદ્યા હુન્નર ઉપર વર્ણન લખવાને આવી ઉર્દુ પુસ્તકશાળાથી બહુ સારી મદદ મેળવી શકે છે.

નવાળ સાહેબને પ્રણ સાહેબ જાદા અને એક સાહેબ જાદી છે. પુત્રો
 પછીકી માટા દીકરા નવાળ જાદા અમીનુદ્દીન હુસેનખાને મેટ્રીક સુધી
 અલીગઢ કોલેજમાં ફેળવણી લઈ મેટ્રીકની પરિક્ષા માન સાથે પસાર
 કરી અને વધુ અભ્યાસ માટે તા. ૧૬-૫-૧૪ના રોજ “પરશીયા” સ્ટી-
 મરમાં ઇંગ્લાંડ રવાના થયા છે. બીજા બે દીકરા પછીકી સહયદ મોહમુદ્દીન
 અને રખમુદ્દીન હુસેનખાન અલીગઢ કોલેજમાં શીક્ષણ લે છે. સાહેબ જાદી
 અમીર જાદી બેગમનું લગ્ન અમદાવાદ વાલા પીરજાદા સહયદ સુસ્તુરા
 મીયાં સાહેબ દાદરીથી (જેમનું વર્ણન આગળ આવે છે.) તા. ૩-૧૨-૧૯૧૨
 ના રોજ થયું છે.

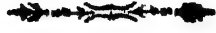

(Right) **Nawabzadah Mir Moiz-ud-Din
Husainkhan Saheb.** Born in 1897 A. D.
(Left) **Nawabzadah Mir Fakhr-ud-Din
Husainkhan Saheb.** Born in 1898 A. D.

(જમણી બાજુ) નવાબઝાદા મીર મુઝઝુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ.
જન્મ સને ૧૮૯૭ ઇ. સ.
(ડાબી બાજુ) નવાબઝાદા મીર ફખરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ.
જન્મ સને ૧૮૯૮ ઇ. સ.

તોલકાએ સફ.

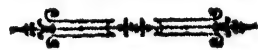

જનાબ નવાબ મીર સદરદદીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુરને કુદરતની તરફથી જ્યાં અનેક બક્ષિસો મળેલી છે ત્યાં કાવ્ય રચવાની અનુપમ શક્તિ પણ મળેલી છે. આપ ઉર્દૂ બાષાના એક વિદ્વાન શાયર (કવી) છે, પરંતુ બીજા શાયરોની પેઠે આપે કુદરત તરફથી મળેલી આ અનુપમ બક્ષિશને ઝુલ્ફે કાકુલ ગુલો યુલયુલ, લયલા મજનુ, વસ્લો હિજરના રોદધાં રોવામાં ખરચ કરી નથી પણ આપે પોતાની એ બક્ષિશનો ઉપયોગ કોમના હિત માટે કર્યો છે. આપે મહાન કોમી શાયર મવલાના શમસુલ દિલમા ખવાબ અલતાફ હુસેન સાહેબ હાલીતું અનુકરણ કર્યું છે. જોઈએ હિન્દના મુસલમાનોને ગદ્યલતની હૃદયમાંથી બેદાર કરવા માટે “મુસદ્દસે હાલી” અને બીજા અનેક નઝમની કીતાબો રચી છે. નવાબ સાહેબની દરેક નઝમમાં કોમના માટે નીતી ન્યાય અને સદગુણોનો પુરેપુરો સખક હોય છે, ગદ્યલતમાં પડેલા હસલામીઓના માટે આપની નઝમો અકસીરનો અસર રાખે છે. આપની નઝમો કોમી જોશ, અને નસીહતોનાં બંડાર રૂપ છે. જો હસલામી ખિરાદરો આવી નઝમોને મોટી સંખ્યામાં પ્રગટ કરી આમ મુસલમાનોમાં છુટથી બહેંચે તો અમારા ધારવા પ્રમાણે એ નઝમો અતી લાભદાયક સાબિત થયા વિના રહેશે નહીં કેમકે નસર (ગદ્ય) કરતાં નઝમ (પદ્ય)નો અસર વધારે થાય છે.

જો કદાપી આ સ્થળે નવાબ સાહેબે લખેલી બધી નઝમો પ્રગટ કરવામાં આવે તો એક મોટું પુસ્તક થવા પામે તેથી આ સ્થળે અમે હાલની તાજ નઝમોમાંથી થોડીક પ્રગટ કરીએ છીએ.

જીસ જગાહ માઅદુમ ચારો દરસે કુરઆં હો ગયા
 બસતો સમઝો ખત્મ ઉસજા કારે તિશલાં હો ગયા
 જેહેલ અબ ઇસલામીયોં કે ધરમે મેહમાં હો ગયા
 દેખસો કયસા મુસલ્લત હમપે શયતાં હો ગયા
 ખસ્ત હાલત પર રહા ખુશ વોહ, જો નાદાં હો ગયા
 નેકો બદ ઉસ્કો ન સુઝા મિસ્કે હયવાં હો ગયા
 અબ મુતીએ નફસ તેરા શર નુમાયાં હો ગયા
 વકત તેરા વકફે છુત્તે બઝમે રિન્દાં હો ગયા
 છીન લી ગયરોંને અપની શાનો અઝમત આન ખાન
 રહ તનસે જબ ગહ મરનેકા સામાં હો ગયા
 હો ગયે ખાલી જો નુરે માઅરેશતસે જીસ્મે જાં
 દેખતે હી દેખતે ચે કશ વિરાં હો ગયા
 જીસ ઘડી હમને બઢાઇ બિદઅતોંસે રસ્મો રાહ
 કફ્ર ઝાહિર હો ગયા ઇમાન પિનહાં હો ગયા
 દેખા જબ હાલે દિલે નાશાદે ઉમ્મત કયા કહું
 ચાક દામાં હો ગયા પુરઝે ગિરેખાં હો ગયા
 સુરતેં પ્યારી હુઈ બદ સીરતીસે હોલ નાક
 શકલે તસવીર ઉનકો દેખા જીસ્ને હયરાં હો ગયા
 હમને પુછા જબ શરીઅતસે મિઝાજ ઉસ્કા તો, હાય
 અશમે ગિરયાં હો ગઈં ઝોર સીના બિરયાં હો ગયા
 કયા શબ્દે ગમ ઝોર હોગી ઇસ શબ્દે ગમકે સિવા
 કોમસે રૂપોશ દીકા માહે તાખાં હો ગયા
 વઝકો ઇઝઝતકી હવસ હે ઝોર ન પાસે આબર
 અબ સરાપા એબ વુ એબુ પે નાઝાં હો ગયા

અપને એણું પર બી હોના ચાહીએ કુચ્છ તો નઝર
 બસ સિતમ મેંપે અબ બેહદ મેરી જાં હો ગયા
 ખુદ સરીને કબ તુએ હોને દીયા હકકા મુતીઅ
 તેરા દાઅવાએ ખુદી તા હદે ઇમકાં હો ગયા
 ગેહ અઝીએ ખલક હો જાએ કોઇ તો તુઝકો કયા
 તેરા કયા બિગડા બતા કયા તેરા નુકસાં હો ગયા
 કદ દેખી ગુલકી ગુલશનમેં તો હાસિદ ખાકે ગમ
 સુખ કર કાંટા બના ખારે મુગીલાં હો ગયા
 યું કહા ગુલને પરેશાની મેં આહે સર્દ સે
 કયા હુવા પુરા જો કોઇ દિલકા અરમાં હો ગયા
 સદ્ર જબ હમને બિયા અપની ખતાઓં કા હીસાબ
 મેં સદા પોંહચી કે હાં અબ તુ મુસલમાં હો ગયા

(૨)

મેરી જાં દીનકી વકઅત ગંવાના કિસ્સે સીખા હે
 ખુદ અપની યું ખુરી હાલત બનાના કિસ્સે સીખા હે
 બદી પર એતેકાદ અપના જમાના કિસ્સે સીખા હે
 નિકોઇ કે લીયે હીલા બહાના કિસ્સે સીખા હે
 બદેં હીન્દુ કરેં વો કોમકી હમ દરદીયાં મિલકર
 પર અપની કોમકો હમને ઘટાના કિસ્સે સીખા હે
 ચે માના હમને તુમ રાઝી હો અપની પસ્ત હાલત પર
 પે હય હય નસ્સે મુસલિમકો મિટાના કિસ્સે સીખા હે
 ધની તલવાર કે ચે તુમ કલમ કે બી ધની હોતે
 અદુ હસ્તે હેં યું ઉનકો હંસાના કિસ્સે સીખા હે
 તરકકીકા તુમહેં વાઅઝ ન કુચ્છ રસ્તા બતાતે હેં
 બલા ઇનકો ઇમામ અપનાં બનાના કિસ્સે સીખા હે

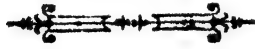
ન આગાહી રહે દીંસે ન વાકિફ કારે દુનિયા સે
 બહાયમ સે ખિસાલ અપને બનાના કિસ્સે સીખા હે
 તુમેં નશરત હુઘ ઉનસે જો કેહતે હેં ખુદા લગતી
 બલા ઇન દર્દ મન્દોકો સતાના કિસ્સે સીખા હે
 મુસલમાં હો કોઇ મુમતાઝ બા એઅઝઝ કયા બિગડા
 હસદસે ફિર બલા જુકો જલ્લાના કિસ્સે સીખા હે
 શરીઅતકા પકડ દામન હુવે સર સખ્જ દુનિયામેં
 બલા ફિર અયસે મોહસિન કો બુલાના કિસ્સે સીખા હે
 જો હો નાદાન કુનયા ઉનકે કેહને પર અમલ કરકે
 ખુદાસે ઝોર નખીસે મુંહ ફિરાના કિસ્સે સીખા હે
 ગઝમ હે દીં પ્રેશોંકી બન આઇ હે અઝીઝોં પર
 બલા ઇન શાસેકોં કે દમમેં આના કિસ્સે સીખા હે
 નહીં અય સદ્દ જો હમકો સુઝાતે નેકો બાદ ઝાલિમ
 તો શિર ઇન ખુદ સરોંકે નાઝ ઉઠાના કિસ્સે સીખા હે

(૩)

આક મેં દીનો શરીઅત કે મીલાને વાલે
 હમેં કેહતે હેં મેહી સારે ઝમાને વાલે
 મર મિટેં દીન કી તોફીર મીટાને વાલે
 સખ્જ હેં દીનકો સર સખ્જ બનાને વાલે
 ઉમ્ર બરબાદ ન કર વકત મંવાને વાલે
 હાથ આતે નહીં દિન હાથસે જાને વાલે
 થક ગયે બિસ્તરે મશલતસે ઉઠાને વાલે
 હાર કર બેઠ રહે સારે ઝમાને વાલે
 અપની અઝમતસે તુ ઇસલામકી અઝમત ચમકા
 લેખા કર ફૂક સે મુસલિમકે ધરાને વાલે

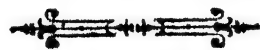
જિન્દા કર દીન કો ગર જિન્દગી અપની ચાહે
 લે ચલ ઇમાન કો ઇમાન સે જાને વાલે
 જોશે ઇસલામ નહીં મુરદા દિલુંમેં બાકી
 જિન્દા બાશ અય દિલે મુરદા કે જીલાને વાલે
 તુઝસે શરીયાદ હે અય વાલીયે બેકસ દાવર
 અલ મદદ દીન કી બિગડી કે બનાને વાલે
 નહીં આતા કોઇ ઈસ દીન કા હમદદ નઝર
 સો ગયે આહ વો સોતોં કો જગાને વાલે
 પેશ જાતી નહીં કોઇ બી નસીહત અય સદ્ર
 રોકે ખુદ બેઠ રહે હમકો રૂલાને વાલે

(૪)

શરીઅત સે બેઝાર હર પેશવા હે
 નિહાં એબ થા જો વો અબ બરમલા હે
 તરકકી મેં જીનકા કદમ બઢ રહા હે
 હરેક ઇલ્મ પર જાનો દિલસે શિદા હે
 અજબ હાય આલમ મેં મેહશર બપા હે
 ન રંગે મોહોખ્ખત ન ખુએ વશ હે
 હસદકા મરઝ ઇસ કદર બઢ રહા હે
 હે જાયઝ સિતમ ઓર ગીબત રવા હે
 હરેક દોસ્ત ઇસરાફ મેં મુબતિલા હે
 લુટરોં કો ખુબ ઉનપે કબજા મિલા હે
 જો ના કદ્ર કે હાથ મેં ઝર લગા હે
 ખુઝુર્ગોંકા સરમાયા સબ લુટ રહા હે
 હિમાકત કો દાનિશપે કાબુ મિલા હે
 કે પાબંદીએ રસ્મ દીસે સિવા હે

હરેક ખુદ નુમાઇકા શયદા બના હે
 કે પીરો જવાં કા ચેહી મશગલા હે
 મેરે દર્દકો દેખ બોલે અતિખ્યા
 ન હરકા ઇલાજ આર ન હરકી દવા હે
 હરેક કામ હસ્તી હે અપની કજી પર
 ચે કયસી રવિશ હે ચે કયસી અદા હે
 ગઇ આદમીયત મિટી રસ્મે ઉલજત
 વો દુખડા પુરાના હે ચે દુઃખ નયા હે
 અકડતે હે ઇસ મુશ્વેસી પર મુસલમાં
 ચે હસનેકા મોકા કે રોનેકી જા હે
 હે ખુલ ખુલ કી જા જાગકા અખ નશેમન
 અમન કી જગા ખારકા બન હગા હે
 કરે સદ્ર કયા કયા ગિલા કજ રવોં કા
 કે ધર ધર ઇસી ગમસે આહો બુકા હે

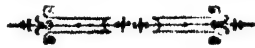

(૫)

હક પરસ્તી કે નિશે મેં હર કોઈ સર શાર હો
 યાદસે રખકી ન ગાશિલ અખ કોઈ જિનહાર હો
 જોહબો કજ ફેહમીકા જરકે કલ્મકો આઝાર હો
 ગર મસીહા આય તો અચ્છા ન ચે ખીમાર હો
 તુ અગર મસરફે હિમ્મત અય દિલે બેદાર હો
 તુઝપે આસાં કામ હર ના મુઝકિનો દુશવાર હો
 હો ન રસ્વાઈ ઝમાના ગર ન બેહ કિરદાર હો
 આહે ગર તેહસીન આલમસે તો ખુશ અતવાર હો
 પુર અસર યારખ જો મેરી આહે આતશ ખાર હો
 જોહેલ કા સર કાટને કો બર્કકી તબવાર હો

ગર તુ આહે પ્રામકા મખદુમ ઓર સરદાર હો
 હાં કમર કો ખાંધ ખિદમત કે લીયે તથયાર હો
 હું મે વો પુર ઓખ અપના ઓખ ગર ધજદાર હો
 સુનકર અપના ઓખ હર આદીકો નન્ગે આર હો
 ગુલશને આલમ મેં મેહકા કર ભસાસે ખુએ ગુલ
 તેરી ખુશખુસે મોઅતતર હર દરો દીવાર હો
 ઇલમ વો લયલાએ દીં હે શોક મેં જુસ્કે કદમ
 સર ખ સેહરા ખાક છાને હાલ મજનું વાર હો
 કામ મેં બેકાર રેહતા હે શરીફાંકા ગિરોહ
 હમ શરીફ ઉસ્કો સમજતે હેં કે ને બેકાર હો
 ખલક કેહતી હે કે મુસલિમ કી નશાની હે પેહી
 ગાશીલો, કમ હિમ્મતો, ના લાયકો બેકાર હો
 હો અગર સોદા મુઝેતો હો રકત સોદાએ દીં
 શોક હો મુઝકો તો હાં શોકે લકાએ ચાર હો
 હમને ઠાનીહે કે લેં તુમસે જવાબ ઇસ્કા જુશર
 તુમહો બે ગેરત જહાં મેં ચાકે ગેરત દાર હો
 બે ખિઝાં હે હુસ્ને સીરત અય હસીને હુસ્ને શા
 ફિર ખરીદારોં કી તેરે ગરમીએ ખાઝાર હો
 સોહબતે બદકા નતીન બદ મીલેગા અય રશીક
 હમને માના તુમ બોહોત ઝી ફેહેમ ઓર હુશીયાર હો
 તેરી ધજઝત સે અઝીઝે ખલક હો નાંધે હમ
 અય શરીઅત તુ હમારી તુરરએ દસ્તાર હો
 યે ને મેહબુબે ખલાયક હેં વો મતકિને જહાં
 અશ્મે ઇખરતસે તમાશા યા ઉલુલ અખસાર હો
 તેરે અખલાકે ઝમીમાને કીયા આલમ તખાહ
 ખલક ઓર ખાલીક કા દિલ તુઝસે ન કયોં બેઝાર હો

દાગે બદનામી કો ઘો અરકે નદામતસે ઝુરર
 નેક નામી કે લીયે આમાદઓ તખ્યાર હો
 હમ શરીઅતસે લકળ પુછેં તો કેહ દેગી ઝુરર
 કુર આતિન, તીરા દીલ, ગુમરાહો ના હિનજર હો
 અપની ખામી પર નઝર કર અપને એયુપર નિગાહ
 અપની ગરજત દેખ અમ ગાફિલ ઝરા હુશીયાર હો
 ને મુસલમાં હમકો કેહતેહેં ગલત કેહતેહેં વા
 સદ્ર અપના હાલ હક ગાયેં સે ઇસતિફસાર હો

(૬)

ઝરા ગેર કામોંકી હીમ્મત તો દેખો
 શરાવાનીએ ઇલ્મો દોલત તો દેખો
 ખુદાકા કરમ ઓર ઇનાયત તો દેખો
 ફિર અપને ગુનાહોં કી કસરત તો દેખો
 બચી યા ગમ્મહે શરાફત તો દેખો
 મિટી યા રહી આદમીગત તો દેખો
 ઝરા વકત કી કદ્રો કીમત તો દેખો
 મયસ્સર હે હનગામે કુરસત તો દેખો
 કરો ગૈરકી ગર મઝમ્મત તો પેહલે
 હા આઇના અપની સુરત તો દેખો
 કરો અબ ન તુમ એબ જોઇ કીસીકી
 ઝરા અપની નાગુફતા હાલત તો દેખો
 ધરે હાથ પર હાથ ખેઠેહો ખે ગમ
 પે હય હાત અપની ફલાકત તો દેખો
 ન શોકે તિજરત ન ઝોકે સિયાહત
 અગર જીનેકી હે ઝુરરત તો દેખો

ન જાહિશ હુનર કી ન રિકરે મધિશત
 મઆલ ધરકા સોચો મઝરરત તો દેખો
 બદ આઅમાલીયોને કીયા હમકો રસવા
 અગર વાહો ચશમે બસીરત તો દેખો
 નહીં તુમકો પરવાએ હુનયા વ ઉકયા
 ચે છાઈ હે કિસ દરજા ગફલત તો દેખો
 બલા ખુદ તુમાઈ કે દાઅવેસે હાસલ
 કરા જેખો દામાંકી હાલત તો દેખો
 જ્યાં સે ન કેહના કે હમહે મુસલમાં
 દિલો કી કુદુરત કસાઈત તો દેખો
 ન ઇઝતકી ચાહત ન ઝિલ્લત સે નશરત
 ચે કયસી બની અપની દુરગત તો દેખો
 ન ખોઈ ખુદા હે ન શરમે પયઅર
 ચે ઇસલામીયોંકી અલામત તો દેખો
 બદી સે હે રગબત નિકોઈસે નશરત
 બદી કિસ કદર હે જહાલત તો દેખો
 નસીહત સે ખેઝાર નાસેહસે અન બન
 કહાંતક હે પોંહચી જલાલત તો દેખો
 ગમે કામમે સફ જના કઠનહે
 ચે કયસી પડીહે મુસીબત તો દેખો

દુનિયામેં ઝીસ્ત હે તેરી જોરો જશ્નકે સાથ
 અધસોસ દિન ગુઝરતેહેં મકો દગા કે સાથ
 અય કોર દીદા રખત ન રખ દિલનેઝા કે સાથ
 દિલકો લગાએ બેદાહે કિસ બે વશા કે સાથ
 નફરત હે રાસ્ત બાઝોંસે અય મસ્તે કનરવી
 પાયા જમાયા તુને ન સિદકો સફા કે સાથ
 ઝાહિદ મેં ઝોર ખુદા મેં હે પયમાને દોસ્તી
 દાવા હે દુશમનીકા તુઝે પારસા કે સાથ
 દિલ દાદા ખુદ નુમાઇયે રેહતા હે કયોં બશર
 છોડેગા ગર ખુદી તો મિલેગા ખુદા કે સાથ
 સખ ખાસો આમ આજતો બિદઅત પસંદ હેં
 ઉલફત કહાં હે સુન્નતે ખેરલ વરા કે સાથ
 ઉમરે અઝીઝ તેરી હે મસરફે હિરસો આઝ
 આઝારે ખલક હે તેરી હર હર અદા કે સાથ
 દોલત પે કર ધુમન્ડ ન હશમત પે કર ગુરર
 સીરત દુસ્ત કરલે તુ ખોદે ખુદા કે સાથ
 ખ્વાહીશ હે ગર નજતકી રખ શરએ મેં કદમ
 ચલ સદ્ર બે ખતર તુ ધસી રેહનુમા કે સાથ

જીસે અકલો દાનિશ સે બેહરા નહીં હે
 મઝા ઉસ્કો રાહતકા મિલતા નહીં હે
 કટી કજ રવોં મેં તેરી ઉઝ અય દિલ
 રહે રાસ્ત કા સર મેં સોદા નહીં હે
 કવી રખ તુ અદેશએ રોઝે મેહશર
 તેરે પાસ ઇમાં કા તમગા નહીં હે
 નહીં હે જો તાલિખ ખુદાકી રઝાકા
 કબી ઉસ્કા ઇકબાલ અમકા નહીં હે
 સદા નફસો સમતાં તેરે રાહજન હેં
 તુઝે અયસે દુશમનસે ખતરા નહીં હે
 તીહી દસ્ત જતા હે મુલકે અદમ કો
 સરર હે બડા સાથ તોશા નહીં હે
 ન દે રંજ ગીબત સે ભોઝોંકા હરગિઝ
 યે ઇમાન દારોંકા શેવા નહીં હે
 ન કર કીના બાઝીસે ખલકત કો નાલાં
 કે બદતર કોઇ ઇસસે ફિતના નહીં હે
 ક્રિયા કર્જ દારીને મુફલિસ યહાં તક
 કે ચકકી હે ધરમેં તો ચુલા નહીં હે
 ખુદા કોમે ગાફિલ કો બેદાર કરદે
 કોઇ ઇસસે બઢકર તમનના નહીં હે

પેહલે સુરશદ કોઈ દુનિયાકા તલખગાર ન થા
 દીં ફરોશીકા કબી ગર્મ ચે બાઝાર ન થા
 રસ્મ આબાઇકા કોઇ બી તરફદાર ન થા
 શરએ પે ચલતે ચે હુજ્જત નથી ઇનકાર ન થા
 ઇસ્મસે ઝોર હુનરસે કોઇ બે ઝાર ન થા
 કામકો જોહેલો હુમુક કા કબી આઝાર ન થા
 એક દિન વો થા કે હમમેં કોઇ બે કાર ન થા
 ઇસ તરાહ કયદે મુસીબત મેં ગિરફતાર ન થા
 ખેલ મેં વકત નહીં હોતા થા અપના ઝાયેઅ
 ગનજ્હેસે હમેં અય દોસ્ત સરોકાર ન થા
 ન બદ્દુ સે હમેં ઉલફતથી ન રિન્દુ સે સલામ
 અચ્છે લોગોંકી રિફાકતસે હમેં આર ન થા
 હમકો રેહતીથી સદા ઇસ્મો હિદાયતકી તલાશ
 અયસા ગાદિલબી ન થા ગર કોઇ હુશીયાર ન થા
 જીસ તરાહ આજ બને બેડે હેં દુશ્મન બાહમ
 પેહલે ઇસતરહાસે હમ મેં કોઇ અગયાર ન થા
 હસદો બુઝ નિહાં ઝોર મોહોખત ઝાહીર
 પેહલે ઇસતરહાસે હમ મેં કોઇ મકકાર ન થા
 ઇવજ એહસાન કે એહસાન કીયા કરતે ચે
 અપને હમ સાયેસે બદકર કોઇ ગમખવાર ન થા

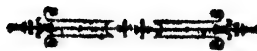
ફેરદી આજ તો ગરદન પે શરીઅતકી છુરી
 મનાઅ કરનેકે લીએ કયા કોઇ દોઢાર ન થા
 યાદ રખના મેહી પુછેગા ખુદા મહશરમેં
 તુમ મેં ઇસલામકા કોઇ ભી મદદગાર ન થા
 જોહલો નાદનીસે હર ખેર કો શર માન લીયા
 દિલ જો તારીક થા તો રસ્તા ભી હમવાર ન થા
 હમને હક ગોઇ મેં હક જોઇ મેં કોતાહી કી
 વરના મનઝિલ પે પહોંચના કોઇ દુશવાર ન થા
 ન તો ઇઝતકી તલખ હે ન તરકકીકા ખ્યાલ
 અપને અસલામમેં અયસા કોઇ જિનહાર ન થા
 હમ મેં જખ આઇ કજી હો ગયા ઇકબાલભી કજ
 આસમાં હમસે કબી બર સરે પેકાર ન થા
 જોર કી કિસ લિયે કી તુને ખુશામદ અય સદ્
 કયા તેરે સામને અલ્લાહકા દરબાર ન થા

કહેતે હેં લોગ તુમમેં ઇસ્મો હુનર નહીં હે
 ગેરત નહીં હે જીસ્મેં વો તો બશર નહીં હે
 મે આહકા ગુનાહ હે યા કાનકી ખતા હે
 હમ આહ કર રહે હેં તુમકો અસર નહીં હે
 હર જાહે તેરા નવહા હરસુહે તેરા માતમ
 વો કાનસી સભા હે જો ચશમે તર નહીં હે
 અફસોસ ગર્મ જોશી તુઝમેં નઝર ન આઈ
 પતથર હે ઉનસે બેહતર જીનમેં શરર નહીં હે
 જાપાનો જરમની સે ઇઝ્ઝત કરો જો હાસીલ
 ફિર કોન કેહ સકેગા તુમમેં હુનર નહીં હે
 તાલીમ પાને વાલે ક્યા ખાઈગે ખીચારે
 હેં બેલ ધર બોહોતસે હિરફતકા ધર નહીં હે
 જાકો ધુલાવો અપની અય સદ્ર ઇનકે ગમમેં
 કુચ્છ કોમકી તરકકી ખાલાકા ધર નહીં હે

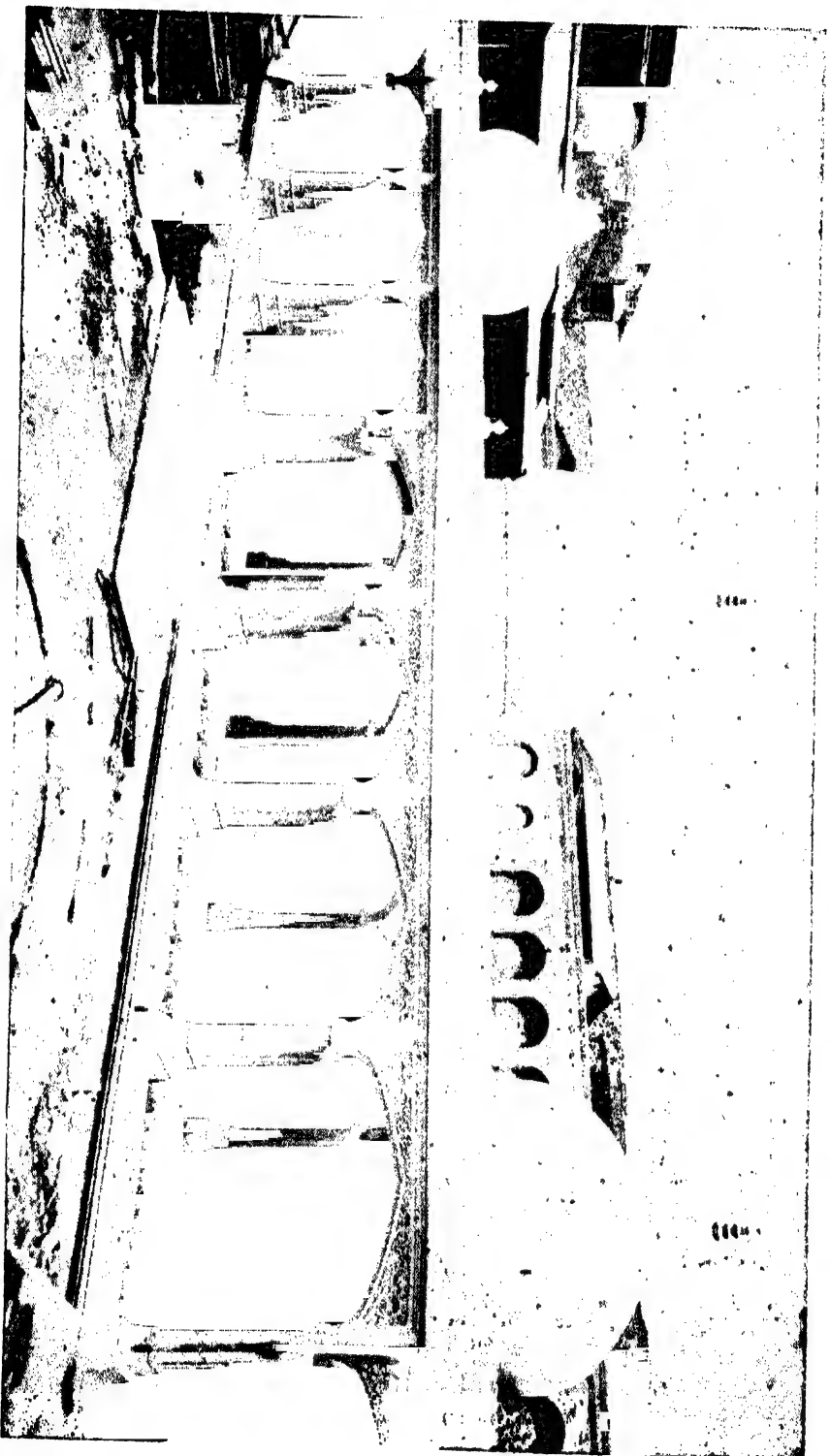
નહીં હે ગુલ બજુઝ ધલ્લો અમલ દુનિયા કે ગુલશન મેં
 ખુદારા જલ્દ બરલો દોસ્તો તુમ અપને દામન મેં
 તુમ અપને એબ ગર દુંદા કરો હો જાવગે કામિલ
 મગર અશસોસ હે તુમ દુંદો હો એબ દુશમન મેં
 જો છોડો કાહેલીતો મુશ્વેસીકા નામ મિટ જાએ
 નહીં હે મુશ્વેસી ઓર કાહેલી જાપાનો જરમન મેં
 કરો મેહનત તો હે સદહા તરીકે જર કમાને કે
 રહો બેકાર ક્યોં દિખલાવ જોહર અપના હરશન મેં
 નુમાયશ ઓર તઅલીકો હુનર સમજે બ નાદાની
 ખુરા આયા નઝર ચે બાંકપન આકિલકી ચિતવન મેં
 તરકકી કે ચલો મેદાંમેં તેજ ધતને કે હમ દેખે
 ન ચે પરવાઝ તોતેમેં ન ચે રક્તાર ધનજન મેં
 ઉઠાદે ગાફેમોંકો ઓર જગા દે બખ્તે ખુશતા કો
 ખલાહી દે અસર ધસ સદ્રકી શરીયાદો શેવન મેં

મિટ જાએ દેઈ ધસીયાં અરમાન હે તો ચે હે
 રેહ જાએ દીતો ધમાં અખ ધ્યાન હે તો ચે હે
 દુશમન હે ગર જહાલત ઉસસે જહાદ કીજાએ
 બસ અપની બેહતરીકા સામાન હે તો ચે હે
 મેહરમ દીતો દુનિયા કી નેઅમતોસે હોગા
 જસને ન હક કો હુંઠા નાદાન હે તો ચે હે
 હાં તુ હદીસો કુરઆંકો હિરઝે જાં બનાવે
 ઇસલામ મેં હો પુખ્તા ઇમાન હે તો ચે હે
 અમરો નહી સે રખકી રાઝી નહીં જો હોતે
 ના પાક દિલ હે ઉનકે કુદરાન હે તો ચે હે
 રખ આલેમોસે ઉલફત કર જાહેલોસે નરરત
 ઇસલામીયોં કી અય દિલ પેહછાન હે તો ચે હે
 કર હક કી તુ ઇશાઅત ઝુટેકી કર મઝમન
 અમરો નહી જતા દે એહસાન હે તો ચે હે
 જાહિલ અગર હે મુરશદ યા ખુદ ગરઝ હે મુલ્લા
 ઉસકી ન કર ઇતાઅત શયતાન હે તો ચે હે
 તુ દારે ઇમતિહાં મેં બેઠા હે બે તરદદુદ
 હે ઇમતિહાંસ ગાફિલ નિસયાન હે તો ચે હે
 અય સદ્દ ઇલ્મે કુરઆં હે હર મરઝ કા ચારા
 ઇસ્કો ન છોડ હરગિઝ દરમાન હે તો ચે હે

JAM-E-MASJID BARODA.

જામેઅ મસજદ વડોદરા.

(૧૭૩)

વડોદરાની પુરાણી જુમા મસજીદ.

તેનો ટુંક ઇતિહાસ.

આ મસજીદ જેમાં નવેસરથી સુધારા વધારા કરીને તેને વધારે સુંદર બનાવવામાં આવી છે. ગુજરાતના આગલા મુસલમાન શાહોની પુરાણી યાદગાર છે; મસજીદના એક ખુણામાં એક જુનો સંગે મરમરનો પથરો લેખ સાથે જડેલો છે જે ઉપરથી માલમ પડે છે કે સને ૯૧૦ હીજરીમાં ખાને આઝમ ખલીલખાને આ મસજીદ બંધાવી હતી, ગુજરાતની મોતેબર તવારીખ “મીરાતે અહમદી” જેવાથી માલમ પડે છે કે પ્રીન્સ ખલીલખાન, સુલતાન મેહમુદ બેગડાનો ગાદી વારસ હતો અને પોતાના બાપ તરફથી વડોદરાનો વાલી (ગવરનર) હતો. મસજીદ બંધાઈ તેના સાત વરસ પછી એટલે સને ૯૧૭ હીજરીમાં પ્રીન્સ ખલીલખાન સુલતાન મુઝફ્ફર હલીમનો લકબ ધારણ કરી અમદાવાદના તખ્ત ઉપર બેઠો. ગુજરાતના શાહો પછી દેહલીના શાહનશાહોના અમલ દરમિયાન એ મસજીદ અસલની સર્વ ખુબીઓ સાથે કાયમ રહી, પણ અઢારમી સદી ઇસવીની શરૂઆતમાં બ્યારે શહેનશાહ અહરંગઝેબ ગાઝીની આંખ બંધ થઈ અને મરેઠાઓએ ગુજરાતને પોતાના તાબામાં કરી લીધું તે વખતથી ઇસલામી શાહોની પડતી સાથે તેમના ધારમીકપણાની પડતી શરૂ થઈ. મસજીદના ત્રસડીઓએ મસજીદની સઘળી આવકોનો ગેરઉપયોગ કરવાનું શરૂ કરીધું, અને મસજીદમાં સુધારો અથવા મરામત અને તેને

(૧૭૪)

આબાદ સ્થિતિમાં ચાલુ રાખવા તરફ બે દરકાર રહ્યા અહીં સુધી કે આ ખાને ખુદા (ઉપલી મસજીદ) વખતના વેહેવા સાથે માટીના દગ (ખંડીયેર) થઇને પડી રહી.

જે બાદ વડોદરાની અંગુમને ઇસલામ જેમાં શેહેરના મોટા ભાગે મોતેબર ગ્રહસ્થો તથા રહીશો શામીલ છે, તેઓએ ઇત્તેશાક કરી વડોદરા હાઇ કોર્ટના જડજ મી. અબાસ શમસુદીન તૈયબજી અને નવાબ મીર સદરદદીન હુસેનખાન સાહેબ, આ બન્નેની આગેવાની હેઠળ સને ૧૮૯૬ માં એવો ઠરાવ કીધો કે સરવેથી પહેલાં મસજીદના બાંધકામ તરફ ધ્યાન આપવું. જે પછી સરકારી હુકમ આપે મસજીદ ઉપરના ત્રસટીઓ તરીકે નેમાઇ મસજીદની દુકાનો જેને આગલા ત્રસટીઓ પોતાની મીલકત ગણી તેની આવક પોતાના ઉપયોગમાં લેતા હતા તે માટે વડોદરાની સરકારમાં તેમની સામે દાવો માંડ્યો. આ મુકદ્દમો લાંબા વરસો સુધી ચાલ્યો અને છેવટે અંગુમન તરફના અરજદારોને ફતેહ મળી. જે પછી મોટું ફંડ ભેગું કરી આ મસજીદ પહેલાં કરતાં સરસ બંધાવી છે.

મસજીદનું બાંધકામ સને ૧૩૨૫ હીજરી સને ૧૯૦૭ ઇસવીથી શરૂ થયું. આગલા ત્રસટીઓની બે દરકારીને લીધે પાડોશી હિંદુઓએ મસજીદને લગતી દક્ષીણ તથા પશ્ચિમ તરફ આવેલી દીવાલો ઉપર પોતાનાં ધરો બાંધી લીધાં હતાં. અંગુમને સુલેહસંપ સાથે તે મકાનો ખરીદી લીધાં. ઉત્તર તરફ જે મકાન આવેલું હતું, તે ઉપર નામદાર મહારાજા ગાયકવાડ બહાદુરના કાકાજી જનાબ ઉમાજી રાવ સાહેબનો કબજો હતો, પણ, મજબૂર નામદારે પોતાના હસ્તકર્તુ મકાન જેની કીમત રૂપિયા ૧૫૦૦ ની

(૧૭૫)

મતી હતી તે તે ખુદાની રાહ ઉપર કે જે હિંદુ અને મુસલમાન બંધાનો પરવરદીગાર છે, મસજીદને ભેટ કરી દીધું. આ પ્રમાણે મસજીદની ચારે બાજુઓ સાચ થઈ ગઈ અને મસજીદનું બાંધકામ શરૂ કરવામાં આવ્યું.

પાંચ વરસની મુદત દરમ્યાન મસજીદની અંદરનો ભાગ ઘણી સુંદર રીતે તૃપ્તિયાર થઈ ગયો. મસજીદની લંબાઈ ૧૦૭ ફીટ અને પહોળાઈ ૪૩ ફીટની છે. કામ સઘળું પથરું અને ઘણું મજબુત છે, ત્રણ મોટા ગુંબજો ઘણાં ખુબ સુરત બનાવવામાં આવ્યા છે. સંગે મરમરનો ફરશ બીજાવવામાં આવ્યો છે મેહરાબો, મીમબર સંગે મરમરના ઘણાંજ સરાઈદાર ઉમદા કારીગરી સાથે નમુનેદાર બનાવવામાં આવ્યા છે.

મેહરાબો ઉપર કલામે મજીદની આપતો ઘણી ખુશનુમા અને સુંદર રીતે કોતરવામાં આવી છે. મસજીદનો મોટો દરવાજો પણ સંગે મરમરનો છે અને તેને કલામે મજીદની આપતોથી શોભાયમાન કર્યો છે આ દરવાજો હમણાં ઉભો કરવામાં આવ્યો છે. જે સડકથી ૫૦ ફીટ ઉંચો છે મુંબાઈની જુમા મસજીદનો પણ આવો ખુશનુમા અને ઉંચો દરવાજો નથી, ખુદાના રજલથી એવા એવા સંજોગો એકઠા થવા પામ્યા કે જેનો ખ્યાલ પણ કોઈને નહોતો હતો. ફંડમાં કુલે રકમ રૂપીઆ એક લાખ ઉપરની એકઠી થઈ. આ રકમથી મસજીદનો અંદરનો ભાગ, મદરેસા, મુસાદરખાનું, અને બે બાજુ પાંચ પાંચ દુકાનો બે માલ સાથે તૃપ્તિયાર થઈ છે. જેનો ફોટો આ સાથે શામેલ કીધો છે.

નવાખ સાહેબના ખાસ સદગુણોનું વર્ણન.

એમતો કુદરત તરફથી દરેક મનુષ્યને ગુણ અને અવગુણ નો ઝોછો વધતો કે સરખો ભાગ મળેલો છે પણ અમારા નવાખ સાહેબને કુદરત તરફથી જે ખાસ સદગુણોની અત્યુત્તમ બક્ષીસ મળેલી છે તેવી બક્ષીસ ગુજરાતમાં ભાગ્યેજ બીજા કોઇને મળી હશે. આ સ્થળે અમે તે ખાસ સદગુણોમાંથી થોડાકનું વર્ણન કરીએ છીએ.

૧. આગલા પાનાઓમાં વડોદરા શહેરની જામે મસજીદનું જે વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે તે મસજીદ નવાખ મીર સદરદદીન હુસેનખાન સાહેબ તથા વડોદરા હાઇકોર્ટના જડજ મી. અબ્બાસ તઘયિયજી સાહેબની આગેવાની તળે તથા એહતેમામ અને સર પરસતીથી તઘયાર થઇ છે. નવાખ સાહેબે આ મસજીદની તઘયારીમાં જે ભાગ લીધો છે તે આપના અનેક સદગુણો માંના એક સદગુણની સાબેતી તરીકેજ લેખાશે અને ભવિષ્યની અવલાદ આપના અનેક સદગુણોને યાદ કરવા પહેલાં આ ખાનએ ખુદાને ફરીયા આબાદ કરવાના સદગુણને માનની સાથે યાદ કરશે.

૨. ગ્રહસ્થો ! આ દેશમાં ગુજરાતી લખવા વાંચવાનો રિવાજ વધારે હોવાથી મુસલમાનો ઉરદુ ભાષા તરફ બિલકુલ ધ્યાન આપતા નથી તે એટલે મુઘી કે આ તરફ ખાનદાની અમીરો, કાઝી, મુફતી, મશાયખો, સમયદ ઝાદા, ઇનામદાર, તાલુકદાર, સજબદા વિગેરે પણ મોટા ભાગે ઉરદુ જેવી ઉત્તમ અને ઇસલામીઓને ખાસ જરૂરની ભાષાથી અંજલુ છે.

આખા ગુજરાતમાં કોઇ પણ ઉરદુ માસીક કે અડવાડીક પેપર બકાર પડતું નથી તેમજ ઉરદુ ભાષાના પુસ્તકોની એક પણ લાયબ્રેરી હસ્તી ધરાવતી નથી એવા સમયમાં નવાબ સાહેબે વડોદરા જેવા હીંદુ રાજ્યમાં ઉરદુ શરસી અને અરબી ભાષાના હઝારો પુસ્તકો ધરાવનારી એક મોટી લાયબ્રેરીની સ્થાપના કીધી એ કાંઇ નજીવી બાબત નથી અને જે આજે નવી તકવાર થએલી જુમા મસજીદના જમણી બાજુના હોલમાં લોકોના જ્ઞાનમાં વધારો કરી રહી છે. ગુજરાત કાઠીયાવાડમાં પાલનપુર, રાધનપુર, જુનાગઢ, ખંભાત સચીન, માણાવદર જેવા ઇસ્લામી રાજ્યો હસ્તી ધરાવે છે પણ ત્યાંએ ઉરદુ ભાષાની જોઇએ તેવી કદર નથી તેમજ ઉરદુ શરસીની એકે લાયબ્રેરીની સ્થાપના થએલી જોવામાં આવતી નથી. બલકે વડોદરા અમદાવાદ, સુરત શહેરો કરતાં પણ વધારે મજકુર રાજ્યોમાં ઉરદુ ભાષાની બે કદરી છે.

ઉત્તર હીન્દમાં આખા દેશની માતૃભાષા ઉરદુ છે. ત્યાંના નાના મોટા બધા શરસી ભણે છે. ગુલીસ્તાન બોસ્તાન સુધી ભણવું એક સાધારણ વાત છે. આ કારણથી ત્યાં ઉરદુ ભાષાની કદર અને તરકકી છે. પરંતુ આ દેશમાં ગુલીસ્તાન બોસ્તાન સુધી ભણવું, ગોયા શરસી ભાષાના પ્રોફેસર થઇ જવા સમાન છે. તેથી અત્રે શરસી ભાષાનો નાશ થતો જાય છે. આ કારણના લીધે આ દેશમાં ઉરદુ ભાષાની બે કદરી છે. ઉરદુ ભાષા શરસી વિના કાંઇજ નથી.

ગુજરાતમાં ઉરદુ ભાષા અને ઇસ્લામીઓની ઝૂન હાલત હોવા છતાં નવાબ સાહેબે જે કીમતી કીતાબોનો સંગ્રહ કરી લાયબ્રેરીના રૂપમાં

કોમને અર્પણ કર્યું છે, તે કાંઈ ઝોછા માનને પાત્ર નથી. વળી તે લાયબ્રેરીમાં બોસ્તાને ખ્યાલ, તીલસ્મે નુર અશ્શાં, તીલસ્મે હોશરખા, નકશે સુલેમાની અને ઇન્દર બલ જેવી નકામી તથા નીતીને તુકસાન કરનાર કીતાબોનો સંગ્રહ નથી. પરંતુ એવી કીમતી કીતાબોનો સંગ્રહ કર્યો છે કે જે દેશ, કોમ અને ધર્મને લાભ આપનારી છે, ગુજરાતમાં આવી ઉરડુ ફારસી અને અરબીના સાહિત્યવાળી લાયબ્રેરી કાયમ કરવાનું માન સહી પહેલાં નવાખ સાહેબનેજ ઘટે છે. જે માટે કોમે નવાખ સાહેબનો આભાર માનવો જોઈએ.

૩. નવાખ સાહેબે લાયબ્રેરીની કીતાબોનું લીસ્ટ એવી ઉત્તમ રીતે બનાવ્યું છે કે આજ સુધી આવું લીસ્ટ બીજા કોઈએ બનાવ્યું નથી. નવાખ સાહેબે બનાવેલા લીસ્ટમાં ત્રણસો મથાળા રાખ્યાં છે. દરેક સ્વભાવ અને દરેક પ્રકૃતિનો માણસ પોતાને મન ગમતી કીતાબ એ લીસ્ટ જોવાથી સ્હેજમાં મેળવી શકે છે. આશા છે કે હિંદની બીજી અનેક લાયબ્રેરીઓ વાળા નવાખ સાહેબના બનાવેલા લીસ્ટને જોઈ પોતાની લાયબ્રેરીઓના લીસ્ટ બનાવતા શીખશે.

૪. વડોદરામાં દીની ફારસી અને અરબી શિક્ષણનો કોઈ પણ મદરેસો નહોતો. અનેક ઇસલામી અમીરો, જગીરદારો ધરાવનાર શહેરમાં ઇસલામી મદરેસાની ગેર હાજરી ઇસલામીઓ માટે નામોશી અને દીલગીરી ભરી કમી હતી પણ નવાખ સાહેબે એક મદરેસો કાયમ કરી એ કમીને દૂર કરી છે.

૫. નવાખ સાહેબે ઇસલામીઓને બેદાર કરવા માટે સેંકડો કીમતી રીસાત્રા (ચોપાનીમા) અને નાદર લખાણો લખ્યા કે, જે “મુસદ્દસે હાલી”ના

(૧૭૯)

દીકા અથવા સંપુર્ણ ખુલાસા સમાન છે. તેમાં કોમી જરૂરતો, મઝહબી અને નીતી ન્યાયની હકીકતો સિવાય બીજાં કંઈ લખવામાં આવ્યું નથી. આવા ચોપાનીયા હઝારોની સંખ્યામાં છુટથી મફત બહેવવામાં આવ્યા છે.

૬. નવાબ સાહેબે અનેક નકામાં રીત રીવાજોને પ્રથમ પોતાના ઘેરથી નાખુદ કરવાની શરૂઆત કરી, અને સંઘળાઓને તેમજ ખાસ કરી નાદાનોને વગર ખીકે પોતાની પેઠે કરવાને તક્યાર કર્યા બુઝો. “ ઇસલામકી હીમાયત, ઇસલામકા અતાલીક મોહરરમની બિદઅતો ” વિગેરે. નવાબ સાહેબ શરમાવે છે કે ‘ નકામા રીત રીવાજોનો જડમુળાંથી નાશ કરવો અમારા દીની ઓલમાઓની સકથી પહેલી શરઝ અને સકથી પહેલું કામ હોવું જોઈએ. એટલે સંઘળા કામો કરતાં આ કામ વધુ જરૂરી અને સકથી અગત્યનું છે અને સર્વ કામો કરતાં વધુ વાજીબ છે. અગર તેઓએ તેમાં કમી કે કોતાહી કરી તો તેઓ અમારા આલિમ અને અમારા રેહબર નથી, તેઓ અમારા હમદદ અને અમારા ખેરખવાહ નથી, તેઓ અમારા મુરશદ અને અમારા દરવેશ નથી. પરંતુ અફસોસ તે અમારા આગેવાનો પોતેજ આ તોહમતમાંથી છુટી શકતા નથી. તેઓ પોતેજ ખુશી અને દીલગીરીના રીત રીવાજોમાં ફસાઈ પડેલા છે તો પછી બીજાઓને તેમાંથી કેવી રીતે મુક્તિ અપાવી શકશે.

ઓ ખેશતન ગુમ અસ્ત કરા રેહબરી કુનદ ”

૭. નવાબ સાહેબે પોતાના લખાણો અને કીતાબોમાં પીરઝાદા તથા મશાયખીતોના માટે એટલું બધું લખ્યું કે આવી શીખામણ તથા

બોધ ખીજો કોઈ ભાગ્યેજ કરી શકશે, બલકે આવી રીતે ચોખ્ખા શબ્દો આજ સુધી ખીકના સળંગે કોઈએ કહ્યા નથી. જો કે હજારો મોલવી, વાચ્છ નસીહત તથા બોધ કરવાનો દાવો કરે છે અને પોતાને ઉમ્મતના રેહબર તથા શરીયતના ખાદીમ તરીકે ઓળખાવે છે પણ તે ફક્ત નામનાજ છે. જેમકે:—

બોહોત શોર સુનતેથે પેહલુ મેં દિલકા

જો ચીરાતો એક કતરએ ખુન નિકલા

૮. નવાખ સાહેબે વાએઝનો ધંધો લેધ બેઠેલા વાએઝીન અને નામના મોલવી મુલ્લાઓની ગુમરાહ પોલીસી અને નુકસાન કારક વાતોને ઉઘાડી કરી નાંખી અને તેઓ જે પ્રપંચથી ગરીબ ઇસલામીઓને નુકસાન કરતા હતા તે પ્રપંચ ઉપરથી પરદો ઉંચકી નાંખી હજારો ઇસલામીઓને તેમના ફંદામાંથી છોડાવ્યા. તે લોકો પોતાના વીરુદ્ધ થશે અને નુકસાન કરશે તેનો લગારે ખ્યાલ કર્યો નથી. આમ લોકોને તેમના તોફાનથી બાળીતા કર્યા. ખરેખર આવા નીમ મુલ્લાઓજ અમારી ચઢતીના રસ્તામાં આડે આવે છે અને આજ લોકોએ ખીજી કોમોના મુકામલામાં વિદ્યા હુન્નર પ્રાપ્ત કરવામાં અમોને પાછળ રાખ્યા છે. આ લોકોની સ્થીતી ઘણીજ ઝમુન અને ખરાબ છે. ખરેખર આ લોકોની સ્થીતી આવી છે.

દોસ્ત હમ જાનતે જીનકો થે વો દુશમન નિકલે

રેહનુમા જીનકો સમજતે થે વો રાહજન નિકલે

૯. નવાખ સાહેબે નોવેલો વિગેરેના લેખકો તથા વર્તમાન પત્રોના એડીટરોને પણ તેમની અજ્ઞાનતા વિગેરેથી બાળીતા કર્યા અને નુકસાન કારક લખાણો લખવાને મનાઇ કીધી. આવી હીદાયતો દેશના હકમાં

(૧૮૧)

બહુજ નરરી અને લાભદાઈ છે. જેના તરફ નવાખ સાહેબનું લક્ષ ખેંચાયું
શેખ સાંદી સાહેબે ફરમાવ્યું છે કે

સુખન ગુફતનો બિઠ જાં સુફતન અસ્ત

ન હર કસ સજાએ સુખન ગુફતન અસ્ત

એટલે પુસ્તક લખવાનું કામ ગમે તેવા સાધારણ માણસોનું નથી.
એના માટે બહુ ઉંચા જ્ઞાનની જરૂરત છે. અને વર્તમાન પત્રના એડીટર
બની ખેસવું પણ અજ્ઞાનોને વ્યાજબી નથી.

૧૦. નવાખ સાહેબે કદી પણ પ્રચલીત થએલી શાયરીની તરફ ધ્યાન
આપ્યું નથી બલકે શાયરીની લાભદાઈ બાબુ અપત્યાર કરી અને શાયરોને
પણ નકામી વાતો, રીન્દાના કલામ, ખીભત્સ ગુરતોગુ, વિગેરે તુકશાન
કારક બાબતોથી દુર રહેવા ભલામણ કરી અને વધુ પડતી પ્રશંસાના
માઠા પરિણામથી ખચરદાર કર્યા.

૧૧. કેટલાક લોકો પોતાની એશીયાઈ શાયરીની જુઠ બોલવાની
રીત પ્રમાણે એક રાઈનો પહાડ બનાવવામાં અને પહાડને રાઈ બનાવવામાં
ખાસ ખુબી તથા લાયકાત સમજે છે. તેઓએ શરીઅતે મોહમ્મદીયા અને
અકાઈદે ઇસલામીયાની રમુજ કરવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નહોતું. તેઓ
હઝરત રીસાલત મોઆબ સલ૦ ને તથા અવલીયા અલ્લાહ અને શાહદા
વિગેરેને બે ઘડક ખુદા કહેતા અને લખતા હતા. અથવા જે સીફતો ખાસ
ખુદાની જ્ઞાનને લાયક હોય તેવી સીફતો અવલીયા અલ્લાહના માટે
લખતા હતા. આવી રીતે તેઓ આહેતો પોતાની મોહોબ્બતના જોશના
સખબે અથવા શરીઅત અને અકાઈદે ઇસલામીયાની અજ્ઞાનતાના સખબે

સખતા હોય અથવા આંખો બંદ કરીને આંગળથી ચાલી આવેલી રસ્મની પેરવી કરતા હોય પણ એકંદર રીતે આવી વાતોનો આમ લોકો ઉપર સારો અસર પડતો ન હોતો. અને શાયરોની આવી બદ ઝખાની શરીયતના હકમાં વીજળીનો કામ કરતી હતી જેના સખએ નાદાન અને જાહેલ તથા અણુસમજ ઇસલામીઓ ગુમરાહ થતા હતા. આવા શાયરોના સુધારા માટે પણ નવાજ સાહેબે કમર બાંધી અને કલમ હાથમાં લીધી. તથા ધમકાવી દેવાની અને સમજાવીને આડા રસ્તે જતાં એ લોકોને રોક્યા.

વાંચકો વિચાર કરવાની જરૂર છે કે ઇસલામમાં અનેક ટોળાઓ એદીન, બે સમજ અને ખોટે રસ્તે ચાલનારા છે. તેઓને પોતાના દુર્ગુણોની બીલકુલ ખબર નથી તેઓ પોતાના દરેક કામને ઉત્તમ કામ સમજે છે અને જ્યાં સુધી તેમને કોઈ હાદી, રાહબર, સીધો રસ્તો બતાવનાર, સંકટોથી બાણીતો કરનાર ન મળે ત્યાં સુધી તેઓ પોતાના દસ્તુર અને રીત રીવાજને તોડી શકતા નથી તેમજ પોતાના ચલણને ખરાબ સમજી તેને સુધી શકતા નથી. આ બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં અજ્ઞયખીમાં નાંખનાર આ ખીના છે કે પોતાની સમ્યાઈની હીમાયતમાં, દીનના પ્રસારમાં, શરી-અતના સુધારામાં અને ઝલાલતના ખંડનમાં કોઈની દુશમનીનો લગારે અંદેશો કર્યો નહીં. જો કે આપ પોતે એકલાજ છે અને આ બધા એકજ છે. પરંતુ આપનો સાથી ખુદ છે. અને તેનો રસુલ છે. એ કારણોના લીધેજ આપના પુસ્તકો જેવાથી સારા નરસાની ખબર પડે છે. આપે ઉઘાડે છોકે ખરી વાતને ખરી અને ખોટી વાતને ખોટી લખી છે. કોઈ વાક્ય ગોલ ગોલ લખ્યું નથી કે સામાવાળા માણસને સમજવામાં હરકત

આવે. દાખલા તરીકે તાબુત, અલાવ, નાવ અને મેકદીની રસ્મોને સાદ્ શબ્દોમાં ખરાબ લખી છે અને વારે ધડીએ ખરાબ લખી બાર મુકીને જણાવ્યું છે કે અમે તેને કેમ ખરાબ ન સમજીએ. જેમાં પદ્મ સા ટકાની હાની થવાની સાથે દીનનીપણ હાની થાય છે. તેના બનાવનારા અશાન, બેવકુફ અને દીની બાબતોથી બે નસીબ છે. આ ઉપરથી જણાઇ આવે છે કે હકની હીમાયત અને ઇસલામની ધશાઅત આને કહે છે જે નવાબ સાહેબે કરી છે. નહીં તો હવે ધશાઅતે ઇસલામનું તો ફક્ત નામજ રહી ગયું છે. કોઈ પણ જવાંમદ મેદાનમાં આવીને આટલા બધા ટોળાઓની વિરુદ્ધતા કરતો નજરે પડતો નથી અને આવી રીતે ખરાબોટા, લાભ નુકશાનને સાદ્ શબ્દોમાં બતાવનાર બાજે કોઈ નથી આ ઉપરથી અમે સમજીએ છીએ કે નિઘા હુન્નરનો આ સાગર દુનિયાએ ઇસલામને સર સખઝ બનાવવા માટે અલ્લાહની તરફથી વહી રહ્યો છે. ખુદાવદે કરીમ કોમને ઝોળખવાની આંખો ધનાયત કરે.

તુઝકો પાયા તો મિટે દર્દ ઝમાને કે તમામ
તુઝકો દેખા તો ગયે સારી મુસીબત હમ ભુલ

વાચકો ! ધ્યાન પુર્વક જ્ઞેવું જ્ઞેઇએ કે જે માણસ શાએરોને, એડીટરો ને મોલવીઓને પીરઝાદાઓને તથા દરેક ખાસો આમ ને સરખી રીતે હીદાયત કરે છે તેની સાથે તે લોકો દોસ્તી અથવા મોહોબ્બત રાખી શકતા નથી કે જેઓ કુધારામાં સખડે છે અને મનોવિકારમાં ફસાએલા છે જે માણસ આહેતો તે આલેમ હોય, ફાઝેલ હોય, હકીમ હોય કે ફીલસુફ હોય દુનિયામાં પોતાની વાહ વાહ કહેવડાવવા આહતો હોય તો તે

કદી પણ આખી દુનિયાને દુશ્મન બનાવશે નહીં અને પોતે તેમની પીડા ઓથી બે પરવા થઈને પોતાની દોલત આખર આરામ વિગેરે ને આસ્તમાં નાંખશે નહીં પણ જે અલ્લાહના નેક બંદાઓ છે તેઓ પોતાની કામના માટે જે કાંઈ પીડાઓ કે આશંકા હોય તે સહ ઉઠાવી લેવાને તૈયાર રહે છે પણ સત્ય વાતને મુકતા નથી આવા લોકો દુનિયામાં બાગ્યેજ પેદા થાય છે અને સેંકડો વરસોમાં જન્મે છે જો આવા વીરલાઓ પેદા ન થાય તો દસલાખી શરીરચતનો ખર્ચો ઉગડ અને વીરના થઈ જાય, મુસલમાનોનો સાચો મજલુમ અને દીન આઈનનાં સાચા તરીકોનો દુનિયામાં નામ નિશાન પણ રહે નહીં પણ અલ્લાહ આ સાચા દીનને જગતની જાંદગી સુધી રાખવા ચાહે છે એટલે દરેક જરૂરતના સમયે આવા વીર નરોને પેદા કરતો રહે છે.

૧૨. વળી પાક પરવર દિગાર આવા ઉત્તમ કામો, ઉંચા અને માનવંતા કુટુંબના માણસોથીજ લે છે જેમકે અમારા નવાબ સાહેબ પણ સાદાતે હુસેની હીરાતી છે. એમના વડવાઓ વરસો સુધી દીલ્લી તથા લાહોરના બાદશાહો અને શાહઝાદાઓના શિક્ષકો રહેલા છે. અને સરકાર નિઝામુલમુલક આસુદ્દજાહ પહેલા એજ હકના સખબે દીલ્લીથી પોતાની સાથે દક્ષિણમાં લાવ્યા અને નવાબનો ખેતાબ તથા મોટી મનસખ આપી આપના માનમાં વધારો કર્યો. જેમકે આપના વડીલોને સુલતાન નવાઝ જંગ અને મુનીર નવાઝ જંગ બહાદુરોના ખેતાબ આપ્યા અને વરગુલ તથા અવરગાબાદની સુબેદારી ઉપર નીમણુંક કરી તથા જાગીરો ખખશી. અને જ્યારે આપના નવાબ કુટુંબના મુળ પુરખ નવાબ સમયદ નુરદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ હજ કરવા જવાના વિચારથી સુરત બંદરમાં આવ્યા

ત્યારે અંગ્રેજ સરકારે આપનો સારો આદર સરકાર કર્યો અને સચીનના નવાબને સમન્નવવાનું કામ સોંપ્યું જે તે દિવસોમાં શીસાદ કરતા રહેતા હતા જ્યારે આ કામ આપે પુરું કર્યું ત્યારે પેશવા સરકારે સમન્નવવા માટે એકથી તરીકે આપને પુને મોકલી દીધા. ત્યાં જઈને આપે એવા કામ બળવ્યા કે જેથી રાજ થઈને અંગ્રેજ સરકારે સુરતમાં આપને જાગીરો આપી, અને નવાબ સધયદ નુરહીન હુસેનખાન તથા કમાલુદ્દીન હુસેનખાનને ગાયકવાડ સરકારે સરદારીના હોદ્દા આપ્યા અને વડોદરામાં બોલાવી એટલું ભારે માન આપ્યું કે પોતાની ગાદીની બરાબરમાં આપની બેઠક મુકરર કરી અને જાગીરો આપી. * ટુંકમાં એટલું કે જ્યાં ગયા ત્યાંના હાકેમો અને બાદશાહોએ આપને માન અકરામથી રાખ્યા. સાવલી પ્રગણું જેની આવક ત્રણ લાખ રૂપિયાની હતી તે લશ્કરના ખર્ચ માટે નવાબ નસીરુદ્દીનને ગાયકવાડ સરકારે આપ્યું. જ્યારે મજબૂર નવાબ સાહેબનો અંતઃકાળ થયો ત્યારે અમદાવાદમાં હઝરત શાહઆલમ કદબની દરગાહ શરીફ જેવા પવિત્ર સ્થળમાં તુરબત શરીફની પાસેજ આપને દફન કરવામાં આવ્યા અને કબર ઉપર મકબરો ચણાવીને તેના ખર્ચ (ખતમ દરદ) ના માટે પ્રથમ મોજે ગત્રાલ અને ૪રી મોજે કડોદરા

* પેશવા સરકારના દરબારમાં નવાબ સધયદ નુરહીન હુસેનખાનનું ભારે માન જોઈને ગાયકવાડ સરકારે તેમના દીકરા નસીરુદ્દીન હુસેન અને કમાલુદ્દીન હુસેનને પોતાની પાસે રાખ્યા હતા. પેશવા સરકાર ગાયકવાડથી નારાજ રહેતા હતા અને ગોવીંદરાવ મહારાજને કોઈ કસુરના સબબે ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુકી બીજા સરદારને વડોદરા મોકલવા આહતા હતા. પરંતુ નવાબ સધયદ નુરહીનની સીફારશ તથા વસીલાથી ગાયકવાડી ખાનદાન ગુજરાતની ગાદી ઉપર બહાલ અમલમાં આવ્યું.

ગામ આપ્યું. નવાબ સાહેબના વડીલોની કલમી તસવીર હજુ સુધી વડોદરાના રૈસીડેન્ટ સાહેબની ઓફીસમાં લાગેલી છે. આ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે અંગ્રેજ સરકાર પણ આપનું માન રાખે છે અને આપે બખ્તવેલી સેવાઓની યાદ હજુ સુધી જીલવા પામ્યા નથી.

નવાબ સાહેબને મુસલમાનોના બંને ટોળાં અને બંને પાર્ટીઓ એટલે અલીગઢ પાર્ટી તથા દેવબંદ પાર્ટી માનની નજરથી જુએ છે. જો કે બંને પાર્ટીઓના વિચારોમાં આકાશ અને જમીનનો તફાવત છે છતાં એક સરખા માનથી જોવાનું કારણ શું? તેનું કારણ બીજું કંઈજ નહીં પણ માત્ર આપની હરદિલ અઝીઝી છે. આપે માત્ર એકજ ખીદમત કરવાનો જીભો લીધો છે એટલે આપ બેઉ જાતની કેળવણીના હામી છે. તથા ખોટી રસમોને નાબુદ કરવાની ભારે કોશીશ કરે છે અને બંને પાર્ટીવાળાઓ પણ ઇસલામીઓને બરબાદ કરનારી રસમો તથા રીત રિવાજોને જડમુળથી ઉખેડી નાંખી તેનો નાશ કરવા ચાહે છે.

૧૩. આપના વિવેક, ખાતર બરદાશ અને મેહમાનદારીના સબબે હીંદના ધણાખરા ઓલખાઓ તથા આગેવાન લોકો આપની મુલાકાત માટે હર હમેશ આવતા રહે છે અને આપ તે બધાની મેહમાનદારી પોતાના હાથે કરે છે. વળી આપે ખાસ મેહમાનોના ઉતારા માટે એક મકાન ઇ. સ. ૧૯૦૮ ની સાલમાં બંધાવ્યું છે. જેની તારીખ વડોદરા રાજ્યના પ્રખ્યાત હકીમ છોટે સાહેબે નીચે પ્રમાણે લખી છે.

હબ્બજા નબ્બાબ સદરહીન હુસેને ઝી શરફ

કર્ફ ચું તાઅમીરે કસરે નવ બહુસ્ને દિલ ફરેગ

અઝ સરે ધલિહામે શાયદા બેહરે તારીબે બિના
ગુફત મેહમાં ખાનએ નવાબ સદરદદ્દી અજબ

૧૩૨૬

૧૪. મવલાના હાલીએ પોતાના મુસલમાન શાયરો, પીરઝાદા, મોલ-
 વીઓ, અમીરો, શરીફો વિગેરેને તેમની ગેર વર્તણૂક અને તેમની બદનામ
 ચાલ ચલણથી નાણીતા કરવા માટે કેટલીક બેતો લખી છે જેના ઉપર
 નવાબ સાહેબે મોટા મોટા દફતર લખી એ બેતો ઉપર ખુલાસાવાર
 લેખો લખ્યા છે અને તેઓને બતાવ્યું છે કે તે ચાલચલણ તથા ગેરવર્તણૂક
 કઈ છે. ગુજરાતના મુસલમાનો કહે છે કે નવાબ સાહેબ મુસલમાનો ઉપર ટીકા
 ન કરે પણ પરકોમ ઉપર ટીકા કરે એટલે અમે તેમને પોતાના આગેવાન તરીકે
 સ્વીકારી લઈશું. એક દીવસે મેં આ વાત નવાબ સાહેબને કહી અને કહ્યું કે આપ
 મુસલમાનો ઉપર ટીકા કરવા કરતાં આર્યા અને ખ્રિસ્તીઓના ખંડનમાં
 પુસ્તકો લખો તો આપે શરમાવ્યું કે “હર કસેરા બેહરે કારે સાખ-
 તન્દ” આર્યા અને ખ્રિસ્તીઓના ખંડનના માટે તો દેશમાં ચોમેર જોશ
 ફેલાયલો છે અને અનેક લખનારાઓ આ કામ કરી રહ્યા છે. પણ મેં
 એવા કામને હાથમાં લીધું છે કે બીજા લોકો ખીક અને દેહશતના સખબે
 આ કામ ઉપર ધ્યાન આપતાં અચકાય છે. અને જો ખરી રીતે જોવામાં
 આવે તો જેટલી જરૂરત આજ કાલ આ કામ ઉપર ધ્યાન આપવાની
 છે તેટલી બાગ્યેજ ખીજા કામની હશે. પરકોમમાં ઇસલામના પ્રસારની
 જેટલી જરૂરત છે તેટલીજ જરૂરત આપણી કામમાં સચાઈ નીતી, ન્યાય,
 સ્તરીઅત, સુખત, તોહીદ, વિગેરેના પ્રસારની છે. બસ હું ખરા અંતઃકરણ

(૧૮૮)

પુર્વક આ કામને કરી રહ્યો છું. પછી બલેને કોઈ મારા કામને ટેકા આપે અને ચાહે તો વિરક્તતા કરે. મને તેની લગારે પરવા નથી. કામની સેવાનું જે કામ મેં માથે લીધું છે તે ચુપકીદીની સાથે કરે જઈશ. નાદાનો અને અજ્ઞાનોને મારા મતમાં ભેળવવા માટે બીજા લોકોની પેઠે હું ખુશામદ કરવા ચાહતો નથી.

ચાકલાએ સીના મી દોઝમ બતારે ઇશ્કે ખુદ

દુખતા ગરદદ યા નગરદદ મન રકુએ મી કુનમ

નવાખ સાહેબ ફરમાવે છે કે મેં જેટલે દરજે મુસલમાનોને ગેરરસ્તે અને નકામી બાબતોમાં પડેલા જોયા તેટલા ભાગ્યેજ બીજા કામના માણસોને જોયા હશે. તેથી મેં મારા મનમાં નકી કરી લીધું કે મુસલમાનોના દુર્ગુણ દૂર કરવાનીજ હું પુરી કોશીશ કરીશ અને તેમનામાં સુધારા વધારા કરવાની જીવતોડ મહેનત કરીશ. પછી બલેને મને અનેક સંકટોનો સામનો કરવો પડે કે દુઃખના દરીયામાં કુદવું પડે. માણસ પોતાની જાંદગીમાં ભાગ્યેજ એક કામ પુરું કરી શકે છે તો ફરી તે દસ કામો ઉપર કેવી રીતે પુરતું ધ્યાન આપી શકે છે. ખરેખર આ કામી સેવા એવા પ્રકારની છે કે જેથી મુસલમાનોને ખોટું લાગે છે અને તેઓ મને નફરતની નજરે જોતા હશે પણ શું આ બાબતથી તેમને સુધારવાના કામથી હું હાથ ઉઠાવી લઉં? અને મારી કામને દુર્ગુણો તથા અધોગતીના ખાડામાં પડી રહેવા દઉં? નહીં આ વાતો હમદરદી, ખેરખવાહી, અને રાસ્તીની વિરુદ્ધ છે. ખરો દોસ્ત તેજ છે કે જે પોતાના દોસ્તોને બદીથી દૂર રાખે અને બદીમાં પડેલા જીએ તો દીલગીર થાય તથા બદી ના ખાડામાંથી પોતાની બનતી કોશીશ બહાર કાઢવાની તૈયારી કરે.

નવાળ સાહેબનાં પુસ્તકો વાંચવાથી મુસલમાનો પોતાના બધા દુર્ગુણોથી જાણીતા થઈ સુધારો કરવા તત્પર થઈ જાય છે.

૧૫. ગુજરાત દેશમાં મુસલમાનોની ત્રણ કોમો વ્યાપાર વણજમાં પડેલી હોવાથી પૈસાદાર છે. જેમકે વાહરા ખોળ અને મેમણ, પરંતુ દીલગીરીની વાત છે કે આ ત્રણ કોમોની ભાષા ગુજરાતી છે તેથી તેઓ ઉરદુ ભાષાના પુસ્તકો તેમજ વર્તમાન પત્રો વાંચી શકતા નથી એટલે તે કોમોના સુધારા અર્થે નવાળ સાહેબે “તેહઝીબુલ અખલાક” ની પેઠે એક કોમી પેપર જારી કરવાનો ઇરાદો કર્યો પણ પોતાના તરફથી પેપરનું પ્રગટ કરવું મુનાસબ ન જણાવાથી મી. હામીદ દાઉદ નામના મેમણ કોમના એક બાહોશ ગ્રહસ્થને પેપર પ્રગટ કરવાનો હુકમ કર્યો. અને પોતાની પાસેથી એક રકમ આપી તથા નવાળજાદા નસરુલ્લાખાન સાહેબ તથા જુનાગઢના વઝીર જનાબ મદારલ મહામ શેખ બહાઉદ્દીન સાહેબ સી. આઇ. ઇ. મરહુમને સીકારશ કરી મદદ અપાવી. એટલે “ઇસલામ ગેઝેટ” નામનું ગુજરાતી અઠવાડિક પત્ર અમરેલી (કાઠી-યાવાડ) થી ભારે દબ્બાની સાથે પ્રગટ થવા માંડ્યું. થોડાજ દિવસમાં તેના લગભગ બે હજાર ગ્રાહકો થઈ ગયા અને મેમણ કોમ આ પત્રને માનની નજરથી જોવા લાગી. આવી રીતે લગભગ ચાર વરસ સુધી આ પત્રમાં આવતા લખાણો કોમને લાલ આપનારા તથા કેળવણીની હિમાયત કરનારા હતા તેમજ ખુશામદ, લાલચ તથા નકામા લખાણોથી ખીલકુલ પાક હોવાથી તે લખાણો અત્રેના મુલ્લા મોલવી તથા પીરજાદા અને વાઝેઓને પસંદ પડ્યા નહીં. કેમકે ઇસલામ કોમ કેળવાયેલી બનવાથી આ લોકોની કમાઈ બંદ થાય છે. જ્યાં સુધી કોમ અજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી

આ લોકો જેમ ચાહે તેમ તેને નીચેવી શકે છે તેથી તેઓએ કેળવણીના હિમાયતી અને કામને બેદાર કરનાર “ ઇસલામ ગેઝેટ ” ની વિરૂધ્ધતા શરૂ કરી. અને અનેક જાતના આરોપો મુકી આ પેપરનું ખરીદવું તથા વાચવું ગુનાહ અને તેના ગ્રાહકને બેદીન તથા કાશર અને ગુમરાહ ઠરાવ્યા. આવી રીતે મેમ્બરો જેવી ભોળા અને સાંદી કામમાં ચર્ચા શરૂ કરી અજ્ઞાન લોકોને પોતાના હાથમાં લઇ લીધા. જેથી દિન પ્રતિદિન પેપરના ગ્રાહક ઓછા થવા માંડ્યા અને છેવટે પેપરના માલિકોને નુકસાન થવા માંડ્યું એટલે તેઓએ પેપરને બંદ કરવાનો ઇરાદો કર્યો. આ વાતની નવાબ સાહેબને ખબર પડતાં તેઓએ તેમને દીલાસો તથા મદદ આપીને પેપરને બંદ કરતાં અટકાવ્યા. જ્યારે આટલી આટલી કોશીશ કરવા છતાં પેપર જારી રહ્યું ત્યારે પોતાના આગેવાન નીમ મુશ્તાઓના સમન્નવવાથી કેટલાક મેમ્બરોએ પેપરના એડીટરને લાલચ આપી સમન્નવ્યો કે જે તમે પેપર બંદ કરી દો તો અમે તમને વ્યાપાર માટે દુકાન કરી આપીશું અને અમારા વ્યાપારમાં ભાગ રાખીશું. તે લોકોની આ કોશીશ ફળીલુત થઇ અને તે એડીટર કામને નુકસાન કરનારા લોકોની વિરૂધ્ધતા મુકીને તેમના મતને તાબે થઇ ગયો.

૧૬. કમનસીબીથી આખા ગુજરાતમાં અજ્ઞાનતાનો દોર જામેલો છે અને કોઇને પણ અજ્ઞાનતા દુર કરવાનો લગારે ખ્યાલ નથી. માત્ર નવાબ સાહેબને આ વાતનો ખ્યાલ આવ્યો અને તેઓએ લોકોને બેદાર કરવાની કોશીશ કરી. એટલે પહેલાં સંદેર જીલ્લે સુરત તથા પુના શહેરમાં ઇસ્લામી પ્રેસ કાયમ થયા, પરંતુ આ બંને અનુભવ ન હોવાના સળખે થોડા દિવસમાં બંધ થઇ ગયા છતાં પણ લોકો પ્રેસ કાયમ કરવા તરફ ઢળતા

જાય છે. હાલમાં માત્ર અમદાવાદમાં બે વરસથી ખાકસારનું “હમીદી પ્રેસ” કાયમ થયેલું છે અને ગુજરાતમાં ઇસલામી પ્રેસ હોવાનું માન માત્ર અમદાવાદનેજ મળેલું છે. નવાખ સાહેબનું ફરમાવવું છે કે દરેક શહેરમાં હીંદુઓની બરાબરીમાં અમારા પ્રેસ તથા અમારા પેપર હોવા જોઈએ. થોડાક ગુજરાતી ભાષામાં પણ હોય અને થોડાક ઉર્દુમાં પણ હોય કે જેથી અમારું પદલું વધી જાય. ચંદતીની ઘોડોડમાં કોઈ પણ કોમથી પાછળ રહેવું ન જોઈએ.

૧૭. નવાખ સાહેબે સ્થાપેલી લાયબ્રેરીના સખબે ગુજરાત દેશમાં મોટા મોટા લેકચરાર એટલે ભાષણ કરનારાઓ તથા ઇતીહાસ અને ફીલસૂફી અને ધાર્મિક વિદ્યાઓના જાણનારા તથા કોમની ખીમારીઓને પારખનારા પેદા થયા છે. જેમકે મોલવી સમયદ મુસ્તુફા સાહેબને દાખલા રૂપે અમે પેશ કરીએ છીએ જેમના લેકચરોની વડોદરા ગુજરાતથી લઈને હયદરાબાદ દક્ષિણ સુધી ધ્રુમ મચેલી છે. એમના લેકચરોને માત્ર મુસલમાનોજ પસંદ કરતા હોય એમ નથી બલકે કોલેજોના હીંદુ પ્રોફેસરો, તથા વડોદરાના મરેઠા કોમના અમલદારો જેઓ એમ. એ. બી. એ. સુધીના ફેળવાયલા છે તેઓ પણ મોલવી સાહેબના ભાષણોની તારીફ કરે છે અને સેંકડો વખત હીંદુ કોમ તરફથી આમંત્રણ આવે છે. વળી મોલવી સાહેબ પોતાના ભાષણમાં માત્ર ઇસલામની ફઝીલત તથા ઇતીહાસના એવા બનાવોનું વર્ણન કરે છે કે જેમાં ઇસલામી બાદશાહોની ખુબીઓ તથા તેઓએ હીંદુઓ ઉપર શું શું આભારો કરેલા છે તેનો સમાવેશ થાય છે. વળી પરકોમના ધર્મીય લોકો તરફથી ઇસલામી શાહોના સંબંધમાં જે ટીકાઓ ઇતિહાસોના પુસ્તકોમાં લખવામાં આવેલી છે તેનું વર્ણન

સરેરી રીતે તેઓ ખંડન કરે છે. વળી આ લાયબ્રેરીના સખળે લેકચરાર ખનનાર, પુસ્તકો લખનાર તથા અખખારોના એડીટરોને કોમી ઇમારત મળ્યુત કરવા માટે સેંકડો દલીલો એકઠી કરવાને મળી શકે છે.

૧૮. મિત્રો ! આપણા સાચા રાહનુમામાં બે ખુખીઓ હોવી જોઈએ. એક આ કે તે અમારા દીન અને મઝહબને પુખી આપનાર હોય અને બીજું 'દુન્યાવી ચઢતીમાં પણ અમને કોઈ વાતથી રોકનાર ન હોય ખુદાના ફઝલથી નવાબ સાહેબમાં આ બંને ખુખીઓ હસ્તી ધરાવે છે. આપ અલીમદની મોહમેડન કોલેજ અને અંગ્રેજી કોળવણી તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યા છે અને ઇસલામી કોમમાં આખરદાર તથા માનવંતા હોદ્દાઓ ઉપર પહોંચેલા લોકો પેદા થાય અને દુનીયાવી માન મરતમો મેળવે એમ અંતઃકરણ પુર્વક ચાહે છે. પર કોમ અમને માનની નજરોથી જુએ એના માટે અંગ્રેજી કોળવણીની ખાસ જરૂરત છે એટલે બી. એ. એમ. એ. તથા વકીલ, બેરીસ્ટર, સોલિસીટર તથા ઇનજનીયર અને ડોક્ટરની કોળવણીનો પ્રસાર અગર મુસલમાનોમાં નહીં હોય તો માનવંતા હોદ્દાઓ પર કોમમાં જશે અને તેથી બીજાઓની નજરોમાં અમે નીચા અને અજ્ઞાન જણાઈશું. આ ઉપરથી સમજવાનું છે કે ઉંચી કોળવણીની વિરૂધ્ધતા ગોચર ચઢતીની વિરૂધ્ધતા કરવા સમાન છે. વળી નવાબ સાહેબ એમ પણ શરમાવે છે કે દીન પણ હાથથી ન જવા પામે એટલા માટે આપ દેવખંદના મદરેસા તથા નુદવતુલ ઉલમાના પણ હીમાયતી છે આપ એવો વિચાર ધરાવે છે કે અરબી શિક્ષણમાં પણ મુસલમાનોને ખુલ્લું દરજ્જા ઉપર પહોંચવું જોઈએ કે જેથી અમે તવહીદ તથા સુન્નત અને શરીઆતના દામનને પણ ન મુકીએ બસકે બંને ભાષાઓ ઉપર કાબુ

મેળવવામાં આવે તો અમારા પુસ્તકો અને વિચારોની મારફતે યુરોપ, અમેરીકા અને જાપાનમાં પણ ઇસ્લામનો પ્રસાર થઈ શકે છે. પરંતુ અમારા ઓક્ષમાઓમાંના કેટલાક હકીકા તથા એકજ વાતના હીમાયતી અને એક વાતના વિરોધી છે તો એમ ન હોવું જોઈએ. નવાજ સાહેબના પુસ્તકો જોવાથી ખંતે ભાષાઓ ઉપર કાબુ મેળવવાનું શિક્ષણ મળે છે અને ખંતે ભાષાઓ ઉપર ધ્યાન ન આપવાના સખમે આપ કોમને મક્કામત કરતા રહે છે. ખુદાવંદે કરીમ જો સધળા ઓક્ષમા અને પેશવાઓને એવાજ હમદર્દ તથા સમયને પીછાણનાર તથા કોમના શુભેચ્છક બનાવે તોજ કોમનો ખેડો પાર થઈ શકે છે નહીં તો આ કોમ દુનિયાની તખ્તાહી તથા ખરખાદીમાં ગીરજતાર રહેશે તેમજ દીની અને મઝહબી ચહતીથી પણ કમનસીમ રહેશે. નુદવતુલ ઉલમા અને અલીગઢની મોહમ્મદન કોલેજની હીમાયત વિના ખંતે કામો અખતર છે.

ખરેખર ડોક્ટર સર સધયદ એહમદખાન મરહુમનું મુખ્યારક નામ પણ કોમી હમદર્દોમાં સુર્યની પેઠે ચમકી રહ્યું છે અને તેઓએ બખ્તવેલી કોમી સેવાઓનો સ્વીકાર ન કરવો ગોયા ચાંદ ઉપર ધુળ નાંખવી છે તે લોકો બહુ મોટા ના ઇનસાફ અને નાશુકર છે કે જેઓ આવા આભાર કસ્નાર સાચા કોમી આગેવાનના આભારોને માનતા નથી. આવો સાચો હમદર્દ ફરીથી બાજ્યેજ મળી શકશે. તેની મોહોખત અને જીમર સોઝીએ અધમતાના ખાડામાંથી અમને બહાર કાઢી દુનિયામાં સરખુલ્લદી તથા સુખશુરીના ટેકામાં અને ઇમાન બિલ ગયબની ખાબતમાં સર સધયદ મરહુમે બહુ મોટી ભુલ ખાધી છે એટલા માટે અમે દીની મામલામાં

એમને પોતાના રાહતુમાં તથા હમદર્દ માની શકતા નથી. તેથી આ ખુખીના સેહરો બીજાનાજ માથે બાંધવો પડશે. નવાબ મોહસીનુલ મુલ્ક બહાદુર મેહદીઅલીખાન અને નવાબ વિકાસલ મુલ્ક મુશતાક હુસેન સાહેબની જીંદગી ઉપર નજર કરીએ તો તેઓ પણ સર સમયદની પેઠેજ માત્ર એકજ બાબુએ ચાલ્યા છે. દીની સેવાઓ તેઓએ બજાવી હોય એમ જાહેર થયું નથી. ફરી અમે મવલાના શીબલીની જીંદગી ઉપર વિચાર કરીએ તો એક અરબી કોલેજ જેનું નામ નુદવતુલ ઉલ્લમાં છે તેના તેઓ બાની છે જો કે આ કોલેજ કોમના હકમાં લાભ દાઇ છે અને મઝહબી વિદ્યાઓને સજીવન કરવામાં મોટી મદદગાર થઇ પડી છે. એવીજ રીતે દેવબંદના મદરેસો પણ હઝરત મવલાના મોહમદ કાસમ સાહેબના મુખ્યારક હાથોથી ઇસલામને સર સખ્ક બનાવવા માટે સ્થાપવામાં આવ્યો. પરંતુ આ બધી કોશીશો તે દેશના માટે લાભ કારક છે કે જ્યાંથી તે પાસેજ છે. ગુજરાત દેશતો દુનિયાની અને દીની ચદતીમાં પણ અને દીની તથા મઝહબી ઉન્નતીને જોતાં પણ નવાબ સદરદીન હુસેનખાન સાહેબના આભાર તળેજ દબાએલો છે. અને આપના આભારો સદા યાદગાર રહી જશે કેમકે આ દેશને બંને (દીની તથા દુન્યાવી) જાતની ઉન્નતીનો રસ્તો આપે બતાવ્યો અને બંનેની હીમાયત માટે કોમના પદસાદારો તથા ખેરખ્વાહોનું લક્ષ ખેંચ્યું. ગુજરાતમાં યતીમખાના, લાયબ્રેરી, અને પ્રેસ તથા કોમી પેપરની હદથી વધારે જરૂર છે. જે આપના પુસ્તકો જોવાથી જણાશે કે આપના દરેક પુસ્તકમાં કોમની ગદલત, પેશવાઓની ખુદ ગરબી વિગેરે બાબતો સંપુર્ણ રીતે ખુલાસાવાર લખવામાં આવી છે તો આવા પુસ્તકોનો પ્રસાર દેશને ખેદાર કરવા માટે બહુજ જરૂરી છે.

આવા પુસ્તકો વાંચવાથી કામમાં હમદર્દીના એવો જોશ જન્મ પામશે કે હજારો કામી કોલેજ અને મઝહબી મદરેસાઓ તથા ઇસલામી બોરડીંગ તથા ચત્તીમખાનાની સ્થાપના થાય તો અજળ થવા જેવું નથી. પરંતુ આ પુસ્તકોના પ્રસારમાં ખીજ હમદર્દીએ નવાળ સાહેબને સહાય કરવી જોઈએ. કામની સેવા કાંઈ એકજ માણસનું કામ નથી. આ દેશમાં આવા ઉત્તમ વિચારોનો પ્રસાર થયો નથી તેનું મુખ્ય કારણ એજ છે કે એક ખીજને મદદ કરતા નથી. પણ જ્યારે તેઓ એક ખીજને મદદ કરતા શીખશે અને સારા વિચારોનો પ્રસાર થશે ત્યારે જેત જેતામાં મુસલમાનો ચઢતી દશાએ પહોંચી જશે અને તેમના બધા સંકટો નાબુદ થશે. ગુજરાતમાં ઉત્તમ વિચારો ધરાવનાર નામદાર નવાળ સાહેબ વિના ખીજો કાંઈ નજરે પડતો નથી. ખુદાવન્દે કરીમ આપને લાંબી નસીબવંત જીંદગી અતા કરે. અમો ગુજરાત વાસી આપની મુબારક હસ્તી ઉપર જેટલી મગરૂરી ધરાવીએ તેટલી થોડી છે. પાક પરવર દિગારે આપના જેવા હમદર્દ આગેવાન અમને આપ્યો તે માટે અમે તે પાક પરવર દિગારના આભારી છીએ.

શુક સદ શુક હરઆં ચીઝ કે ખાતર મીખવાસ્ત
આખર આમદ એ પસે પરદએ તકદીર પીદીદ

૧૯. નવાળ સાહેબમાં એક વધુ ખુખી આ પણ છે કે શીઆ અને મુખીની લડાઈને બારે ધીકાર યુક્ત નજરેએ જુએ છે. તેમજ મુકલ્લદ અને ગેર મુકલ્લદની લડાઈને પણ આપ પસંદ કરતા નથી. (જુઓ ઇસલામકી તરકકી) અને આવી ખુખીઓ કામી હમદર્દોમાં હોવી ખાસ જરૂરી છે. અમારા એલમાઓ મોટી મોટી કિતાઓ લખીને પોતાને

મહાન વિદ્વાન તથા કામી ખેરખ્વાહ સમજે પરંતુ જે તેઓમાં આ ખુખી નથી તો તેમની વિદ્વતા તથા પુસ્તકોનો ઢગલો નકામો છે. અલખત સર સધ્યદ એહમદખાનમાં પુરતી રીતે આ ખુખી હતી કે જેઓએ એકજ મસજીદમાં બંને શીરકાઓને નમાઝ પઢાવી. આવો દાખલો અલીગઢ કોલેજ સીવાય બીજી કોઇ જગ્યાએ જોવામાં આવ્યો નથી. આ ખુખી ઇતીહાસીક પુસ્તકો જોયા વિના પ્રાપ્ત થઇ શકતી નથી. ઇતિહાસ કર્તાઓએ લખ્યું છે કે શીઆ સુન્નીની દુશમનીએ બગદાદની જાહો જલાલી અને શાનો શવકત વાલી મહાન સલતનતને નાબુદ કરી નાંખી, અરબોની હકુમત નેસ્તો નાબુદ થઇ ગઇ, ઇસલામી વ્યાપારને મોટામાં મોટું નુકશાન પહોંચ્યું. ચીનથી અરબ સુધી જે જે કાફલાઓ આવતા જતા હતા તેમને ધરિનની હકુમતે બંદ કરી દીધા; અમેઓ સારી પેઠે અનુભવ મેળવ્યો છે કે સુન્ની ઓલમા અગર શીઆ લોકોથી છોડછાડ કરતા રહ્યા તો શીઆ લોકો અમારા પંથનો સ્વીકાર કરશે નહીં અને અગર શીઆ ઓલમા સુન્ની લોકોના માટે પગથી તે માથા સુધી જોર કરે તોએ સુન્નીઓ શીઆ બની શકતા નથી, ફરી બંને જણાંની મહેનત ફાગટ અને વગર ફાયદાની છે. આ કરતાં તો તેઓ પારકી કામોની પેઠે પોત પોતાના પંથના લોકોના નૈતિક સુધારા અર્થે કોશીશ કરે તો વધુ લાભ થઇ શકે છે.

૨૦, કોઇ કામી શાયરે હમદર્દીના સંબંધમાં એક ઉરદુ નઝમ લખી છે જે નવાબ સાહેબના હાલને પુરેપુરી બંધ ખેસતી હોવાથી અમે તેને અહીં ઉતારી લઇએ છીએ.

કહ ખીરદ ઓર જહાશતમે મેં કીસ્સા દેખા
એક કો એકસે કરતે હુવે ઝમઝા દેખા

ખાત મતલબકી સમજમેં મેરે આપ જો લક્ષાં
 દુરસે મેને ખડે હોકે તમાશા દેખા
 બોલી જુઝલાકે જહાલત યે ખીરદસે નાદાં
 કામ પર મરતે તુઝે મેને હમેશા દેખા
 ગેરકે વાસ્તે તકલીફ ઉઠાના બેસુદ
 શાયદા ઇસમે ખતા તુને બલા કયા દેખા
 અપને આરામકો અરમાદ કરે ગેર પે જો
 મેંને એહમક કોઇ દુનિયા મેં ન અયસા દેખા
 ધુન જો રેહતી હે તુઝે કામકી રેહતી હે અયસ
 કાતા ખીં કોઇ જમાને મેં ન તુઝસા દેખા
 જખ તુઝે દેખા પરેશાન મીલા કામ પે બસ
 સરપે ટોપી ન તેરે પેરમેં જુતા દેખા
 હે સુરાહી મેં તેરી કામી તરકકીકી શરાબ
 કોઇ દુનિયામે ન ગાહક કહીં ઇસ્કા દેખા
 તેરી પટ પડતી રહી ગેર કે આગે હરકમ
 કબી સીખા નહીં પડતે હુવે પાસા દેખા
 એક મેં હું કે નહીં કામકી કુછ શિક મુઝે
 બાલ ઇસ શિક મેં અપના નહીં ખીકા દેખા
 અપને આરામસે મતલબ હે મુઝે કામસે કયા
 આકેસોંકા તો જહાંમેં મેહી ચોવા દેખા

સુનકે યે ખાત 'ખીરદ તોશમે' આઘ બેહદ
 હમને બી ચેહરે પે આતે હુવે ગુસ્સા દેખા
 થી જો ફેહમીદા અયાં કી ન કુદુરત એકદમ
 ગોરસે અપને મુખાલિશકા સરાપા દેખા
 સમઝી નાદાન હે કયા જાને બલા કોમકા દર્દ
 પી ગાઘ ગુસ્સે કો દિલમેં જો ઉખલતા દેખા
 સોચ કર ફોં નસીહત કો શુર કી તકરીર
 સચ ખતા કયા મુઝે ધમ રાહમેં તનહા દેખા
 લે સલશસે મેં ગીનાતી હું તુઝે તુ ગીનલે
 કિતને લોગોંકો ધસી ખાતકા શયદા દેખા
 કયા નહીં જાનતી દુનિયા મેં રસુલે અકરમ
 જીન કે રતબે સે ન બદ કર કોઇ રતખા દેખા
 દ્રખ કી ખાત હે વો બી યે ધસી કોશીશમેં
 હાથમેં ઉનકો લીયે કોમકા અન્ડા દેખા
 ખાદ મેં સારે સહાખાયે ધસી કોશીશ મેં
 જીનકી મેહેનત કા ઝમાને ને નતીજા દેખા
 ચર્ક સે ગર્મ તલક કોમકો ચમકાહી દીયા
 ઝોજ પર કોમકે ઇકબાલકા તારા દેખા
 જો કરે કોમકી ખીદમત તો વોહી હે મખદુમ
 બે ખેલધયે કે કબી પાર ન ખેવા દેખા

૨૧, આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે નામદાર નવાબસાહેબની ખાસ મદદ અને કોશીશથી “ ઇસલામ ગેઝેટ ” નામનું ગુજરાતી અઠવાડીક પત્ર પ્રગટ થયું હતું અને તેણે પોતાની ટુંક જીંદગીમાં કોમની ખારે સેવા બજાવી લોક પ્રિયતા મેળવી હતી પણ પ્રીતે બંદ થઈ ગયું હતું. આવા એક ઉત્તમ પત્રના બંધ થવાથી કુદરતી રીતે બધા કોમી ખેર ખવાહોને દીલગીરી ઉપજી હશે પણ હવે બધા ખેર ખવાહોને ખુશી થવું જોઈએ કે મજકુર “ ઇસલામ ગેઝેટ ” પેપરે અમરેલી ખાતેથીજ મી. અબ્દુલ્લા ઇમ્મામના નામના ખાડોશ લેખકના અધીપતી પણાં હેઠળ “ ઇસલામીક ન્યુસ ” નામ ધારણ કરી દર અઠવાડીએ બહાર પડવા માંડ્યું છે. ખુદાવંદે કરીમ અમારા નવાબ સાહેબની કોશીશોના પ્રતાપે પ્રગટ થતા પત્રને ચઢતી દશાએ પહોંચાડે અને તે સાચો કોમી રાહબર નીવડે.

નવાળ સાહેબના પુસ્તકો સંબંધે અમારો અદના અભીપ્રાય.

મીત્રો ? દુનિઆ મહાં પરસ્ત છે, કોઇ પણ યુગ્મની તેની જીંદગીમાં જટલી કદર નથી થઇ તેટલી તેના દુનીયા ઉપરથી ઉઠી જવા બાદ થઇ છે. એવીજ રીતે નવાળ સાહેબ બહાદુર જે કોમી સેવાઓ બજાવી છે તેની કદર ચાલુ સમયમાં જોઇએ તેવી નહીં, પણ ભવિષ્યમાં પુરતી કદર થયા વગર રહેવાની નથી. અને દુનિઆ ચાહે તે કહે પણ હું ખરેખર અંતઃકરણ પુર્વક કાંઇ પણ બનાવટ વિના કહીશ કે નવાળ સાહેબનો રંગ ઇમામ ગઝઝાલી તથા ઇમામ ફખરુદ્દીન રાઝીના જેવો છે કેમકે આપના બખાણુ અને પુસ્તકોનો પાયો બહુ ખુલ્લું છે. સમયની જરૂરતો ને જોતાં આપના પુસ્તકોમાં ઇસલામની હીદાયતોનો પુરેપુરો સબક અને શરીયતની રહેબરીનો પાઠ છે. તેમજ આમ રીતે સર્વેમાં એકે અવાજે પસંદ પડેલાં છે કેમકે આપનાં પુસ્તકો મુસલમાનોના અંતરમાં ઘર કરી રહ્યાં છે અને પોતાની ખેંચાણુ શક્તિથી બધા ભોકોના દીઝને પોતાની તરફ ખેંચી રહ્યાં છે. જે કોઇ માણસ ખાસ લાભ મેળવવાના વિચારથી નજર નાંખે છે, તે તરતજ આપના પુસ્તકોનો શયદા બની જાય છે. દુનિઆને શીખ આપવા માટે ચાલુ સમયમાં મોટા મોટા પુસ્તકોની જરૂરત નથી, કેમકે આમ રીતે ભોકોને ઇસ્મ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉત્સાહ નથી. જેથી મોટા પુસ્તકોના વાંચવાથી ધબરામણુ છુટે છે અને નાના પુસ્તકો તથા ચોપાનીયા વાંચવા તરફ ધ્યાન આપતા જણાય છે. જ્યારે તેઓ એક ચોપાનીયું વાંચે છે ત્યારે

વાંચવાનો સૌખ્ય વધતો જાય છે, અને ખીજા ચોખાનીમા વાંચવાની ઇચ્છા જન્મ મામે છે. વાંચનનો સૌખ્ય વધારવા માટે અને વાંચનનો પ્રસાર કરવા સારુ આ ચોખના ધણીજ આવકારદાયક સાબેત થઈ છે. તેથી લોકો ઇમામ મઝઝલીની “એહયાઉલ ઉલુમ અને કીમીયાએ સઆદત” ની જગ્યાએ નવાખ સાહેબના પુસ્તકો વાંચે છે આ કારણથી મેં નવાખ સાહેબને ઇમામ મઝઝલીના હમરંગ કહેલા છે. વળી જે માણસથી પુદાના બંદાઓને શિક્ષણ મળે તેજ આ સમયનો મઝઝલી લેખાવો જોઈએ. જે પુસ્તકો લોકપ્રિય નીવડે અને જે પુસ્તકોથી ઇસલામને પુખ્તી તથા હીદાયતની મદદ મળે તેજ પુસ્તકો આ સમયની “એહયાઉલ ઉલુમ અને કીમીયાએ સઆદત” છે. અત્યારે મેં જે કાંઈ જોશ અને ઉત્સાહમાં લખ્યું છે તે માનવાને દુનિયા તથ્યાર ન હોય તો મને માફ કરે, જે વાત સાચી અને ખરી હતી તે મેં લખી છે. હું મારા અંતર ઉપર કાલુ મેળવી શક્યો નહીં જેથી જે સાચુ અને સાચું હતું તે લખી દીધું. મારી આ વાતને ચાલુ અજાનતાના સમયમાં ભલેને ટેકો ન મળે પણ મને પુશ્તી પાત્રી છે કે ભવિષ્યની અવલાદ મારી આ વાતને પુરતો ટેકો આપી નવાખ સાહેબના પુસ્તકોથી જેવો જોઈએ તેવો લાભ ઉઠાવશે.

વાચકો ! લગાર વિચાર કરી જુઓ કે હઝરત ઇમામ મઝઝલી અલયહે રેહમતના સમયમાં કોમી ખસલતો, બિદઅતો અને તુકલાન કારક રીત રીવાજોને દીન તથા મઝહબનો ભાગ જાણવો અને સુરીઓનો આવી વાતોને ટેકો આપવો સ્વપનામાં પણ નહોતું. (તેઓને શા ખખર કે આવું થશે) નહીં તો તેઓ પોતે આ વિષયમાં મોઝા મોટા પુસ્તકો લખી જતાં. આ ઉપરથી સમજવું જોઈએ કે “એહયાઉલ ઉલુમ

અને કીમીમાં સચ્ચાઈ ” માં ચાલુ સમયને જોતાં જે કમી હિંદાવતની રહેવા પામી હતી, તે પુરી કરવામાટે તેમના જેવાજ એક યુગુર્જની ખાસ જરૂરત હતી. જે ચાલુ સમયમાં નવાખ સાહેબની મુખારક જીંદગી પુરી પાડે છે. આ ઉપરથી હું આવા સાચા કોમી રાહબરને ગઝાલીના હમ રંગ લખું તો તે કોઈની રીતે ઉતારી પાડવા જોગ નથી. હદીસ શરીરમાં આવેલું છે કે “ દર સદીમાં એવા લોક મારી ઉમ્મતમાં જન્મ પામશે, જેઓ ઇસ્લામને નવેસરથી જીવંતો કરી પુષ્ટી આપશે. ” આ હદીસ શરીફને જોતાં જે કોઈ મારા કહેવા ઉપર ટીકા કરે તો તે અદેખો અને ના ઇનસાફ ગણાશે. આવા અદેખા અને ના ઇનસાફની ટીકાઓથી કોઈ પણ બચવા પામ્યું નથી, કે હું બચવા પામીશ.

જ્ઞાતાઓ ! અમારો દીન હજરત રીસાલત મોઆબ સલ્લં ના સમયમાં સંપૂર્ણતા (કામીલ) એ પહોંચી ચુક્યો છે. તે કાંઈ અપૂર્ણ કે અધુરો દીન નથી કે જેમાં નવા રીત રીવાજો દાખલ કરવામાં આવે અને તેને સવાબ સમજીને લોકો ફરજ તથા સુન્નતની પેઠે અમલ કરવા લાગે. જે લોકો નવા તરીકા અને રીત રીવાજોને દીન ખતાવે છે અને પોતાનો મઝહબ સમજે છે તેઓ ખતે ગુમરાહ છે. તેઓએ હજરત રસૂલે અકરમ સલ્લં ના તઅલીમ કરેલા દીને ઇસ્લામને અપૂર્ણ સમજી તેમાં પોતાની તરફથી એટલા માટે વધારો કર્યો કે દીન સંપૂર્ણતાએ પહોંચે એવા લોકો ખરી રીતે જોતાં દીનના ખેર ખવાહ અને હમદદ નથી.

નવાખ સાહેબે તે ઇસ્લામના રક્ષણના માટે કલમ ઉઠાવી છે, જેને હજરત રીસાલત મોઆબ સલ્લં પોતાની જીંદગીમાં અપૂર્ણ નહીં પણ

સંપૂર્ણતાએ પહોંચાડી ગયા છે. અને પાક પરવર દીંગારે પોતાના કલામમાં જેના કામીલ હોવાની બશારત આપી છે કે “અલમોમા અકમલતો લકુમ દી ન કુમ વ અતમમતો અલયકુમ નેઅમતી વ રદીતો લકમલ ધસલામા દીના.

નવાખ સાહેબના લખેલા પુસ્તકોમાં અસલ સાચા દીનની હીમાયત અને પેરવીની હીદાયત મળે છે. હજુર રસુલે અકરમ સલ્વ ના શરમાન અને શિક્ષણ તથા તરીકાને દીની તરીકા બતાવ્યા છે તથા તેમાં પોતાની તરફથી વધારો કરનારાની સારી પેઠે ખબર લઈ દુનિયાને તેમનાં પ્રપંચથી બાંધીતી કરી છે. દુનિયામાં હજારો વાઅેઝ કરનારા, ઓલમાએ દીન, મશાએખીન, પીરઝાદા દુરવેશી ખાનાવાલા, તસબુશનો દાવો કરનાર, શરીઅતના તાબેદાર, કાઝી, મુફતી, મુલ્લા વીગેરે લોકો પોત પોતાને માનનારાઓ ઉપર એટલો બધો કાબુ ધરાવે છે કે જે તેઓ પોતાના મુરીદો અથવા પોતાને માનનારા લોકોને જે કાંઈ કહી દે તે પથર પર કોતર્યા બરાબર લેખાય. જે તેઓ ચાહતા તો કેટલીક તુકસાન કારક રસમો બંદ થઈ જત. પણ અદ્દસોસ સદ અદ્દસોસ તેમના વાઅેઝ અને લખાણમાં હીદાયતની વાતો મોબુદ નથી બળકે ઉભટા તેઓ દીન પ્રતી દીન ખીદઅતોને ટેકો આપે છે. આ જોઈ અમારું મન શાક્ષી પુરે છે કે લોકોએ સચાઈને મુકી દીધી અને સચાઈનો રસ્તો બંદ કરી દીધે છે તો આવા સમયે નવાખ સાહેબ સાચા રસ્તા ઉપર બોલાવતા હોવાથી તેઓ ધસલામના હાદી અને રાહનુમા તથા શાહ વલી ઉલ્લાહ મોહમ્મદીસે દેહેલી તથા હઝરત ધમામ મઝઝલી રહેના પુરેપુરા હકીકત જાનકીન છે.

કેટલાક આ વાત સાંભળવા પસંદ કરતા નથી કે આજ કાલના હમદોની આગલા સમયના જુઝુર્ગો તથા ઝોલમાઝોથી સરખામણી કરવામાં આવે. પણ તેઓ ફેફફડાના બામ્બુકુમ ઝાલા બાદ ને જુલી ગયા છે. શું તેઓ ધલમી ફઝીલતને પણ નખુવતની પેડે કાઢ જુઝુર્ગ ઉપર ખતમ થએલી સમજે છે ? જે કાઢ એમ સમજતા હોય તેઓ મોટી જુલમાં પડેલા છે. તેઓએ આવા અઠીદાથી તવળા કરવી જોઈએ. અલખતાં જે કાઢ એમ કહે કે બીદઅતોના ખંડનમાં શાહ ધસિમાધલ સાહેબ શહીદ અને નવાબ સીદદીક હસનખાન સાહેબે પણ ધણું પુસ્તકો લખ્યા છે તો તેનું આ કહેવું ખરોખર છે અને એ વાતથી ધનકાર કરતા નથી પરંતુ તેમના પુસ્તકો સામાન્ય રીતે લોકપ્રિય નીવડ્યા નથી કેમકે તેઓએ બીદઅતોનું ખંડન કયું નથી બનકે અપ શબ્દો લખીને લોકોને ઉશકેરી મેલ્યા છે. વળી કેટલાક ઝોલમાઝોએ તકલીદનેજ ખરાબ લખી છે તેથી મુકલ્લેદીનમાં તેમના પુસ્તકનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો નથી. પરંતુ મવલાના નવાબ મીર સદરદદીન હુસેનખાન સાહેબના લખવાનો ઢંગજળ જુદો છે. આપ માત્ર બીદઅતોનું ખંડન કરીનેજ બેસી રહ્યા નથી પણ મુસલમાનોમાં જે જે જુરાધઓ આપને નજરે પડી છે તેનું ખંડન કયું છે અને શાએરો, આલેમો, ફકીરો, જાહેલો વીગેરે બધાને સ્વખા-માંથી બેદાર કર્યા છે. નુકસાન કારક રીવાજ અને ના લાયક ચાલ ચલણને દૂર કરવાની કોશશ કરી છે. જ્યારે એક અમુક માણસ પોતાની જુરાધઓનું ખંડન જોઈને લગાર ઉંચો જીવ કરે છે ત્યારે તે બીજા માણસની જુરાધઓનું વર્ણન અને ખંડન જોઈને સંતોષ પામે છે. છતાં પણ કેટલાક લોકો તવાળા સાહેબની સચાઈથી ખોટું માની આપના

વિદ્વા ભર્મા લેખો ઉપર ટીકા કરવા લાગે છે એ ખરેખર અવોગ્ય છે. આવી રીતે ટીકા કરનારાઓ લખાણથી સાબ ઉઠાવી સંકટા નથી અને નુકસાનમાં રહે છે. દાખલા તરીકે શાયરોમાંથી કોઇ પણ શાયર પોતાના અલંકાર ચુકત તથા ફસાહતથી ભરપુર શેઅરોના સખખે નીતી ન્યાયમાં બગાડો થાય છે હુસ્ન પરસ્તી તથા આશક મીઝાજનો પાઠ અમાસથી સ્ત્રીખે છે મનોવીકારના સેવક, બ્યભીચારના ગુલામ, રીંદ અને આઝાદ બની નિર્લજ્જતા ભરી જીંદગી ગુજારે છે. પરહેઝમારી અને પારસાઇ પર લજ્જા, શરમ અને ખુદાની બીક ઉપર બદમાશી ને સરસાઇ આપે છે એમ કદી પણ કયુક્ત કરશે નહીં પરંતુ તેઓ ઓલમાઓની ધીંકારચુકત હીલચાલનો જરૂર સ્વીકાર કરીને કહેશે કે આ લોકો એક બીજાને લડાવવામાં એક બીજાને કાફર કહી દોઝખી બતાવવામાં અને પોતાની વાત બધાના મોંઢે કયુક્ત કરાવવાની વેતરણમાં મંડી પડેલા છે. મંહેરમાં દુનિયાને નાપાક તથા મડદાલ બતાવે છે પણ પોતાના માટે ગમે તેવી રીતે પપ્પસા એકઠા કરવાની કોશીશ કરે છે. જે શિક્ષણ આપવું જરૂરી છે તેનો એક શબ્દ પણ કહેતા નથી પોતાની કોમમાં બદી, બદમાશી અને નીચ કૃત્યોનો પ્રસાર થઇ રહ્યો છે, છતાં એક શબ્દ પણ બોલતા નથી. નવાબ સાહેબે આવી રીતે ચાલુ સમયના નીચ ઓલમાઓ માટે પોતાના પુસ્તકોમાં જે કાંઇ લખ્યું છે તે વાંચીને શાયરો તેને પસંદ કરે છે અને શાયરોમાં જે ખરેખરા દુર્ગુણો છે તેના સંબંધમાં જે કાંઇ લખ્યું છે તે વાંચીને ઓલમાઓ તેને પસંદ કરે છે.

પછી આજકાલના બનાવટી સુશીઓ મુરશીદો વિગેરેના ચાલ મલલ ઉપર લખતાં નવાબ સાહેબ જણાવે છે કે આ લોકો દેલ સારંગીના સાદ

ઉપર નાચવા કુદવા તથા કબરો આગત્ત ગુણીકોઓને નચાવવામાં ગુનાહ સમજતા નથી તેમજ ખરાબ જાણતા નથી પરંતુ દુનિઆના સચ્ચાઈ પસંદ કરનારા સઘળા લોકો આ વાતને દીનો મઝહબની તદ્દન વિરુદ્ધ સમજે છે અને સારી પેઠે જાણે છે કે હઝરત ખવાન મોહનુદ્દીન ચીસ્તી રહેં તથા ખવાન અલાઉદ્દીન સાબિર રહેંનો તરીકો નથી. આ ઉપરથી સમજવું જોઈએ કે આવા સુફી તથા મુરશદ લોકો જુઠા તથા ખનાવરી છે તેઓ દુનિઆની આંખોમાં ધુલ નાંખી પોતાની બુઝૂર્ગિતો સ્વીકાર કરાવવા ચાહે છે અને અજાનોના સરદાર બની દુનિઆમાં મોજ મજા ઉડાવે છે.

રીશે દરાઝે શેખમે હે ઝુલમતે ફરેખ

ધસ મક આંદની પે ન કરના ગુમાને સુખ્હ

સુફીઓના બાબમાં નવાબ સાહેબે જે કાંઈ લખ્યું છે તે જ્યારે સાએરો અને ઓલમા વાંચે છે ત્યારે તેઓ નવાબ સાહેબના લખાણની ભારે પ્રશંસા કરે છે. એવીજ રીતે સુફી લોકો જ્યારે ઓલમા લોકોના સંબંધમાં વાંચે છે ત્યારે મરહૂમા તથા સલ્લે અલ્લાના નાઅરા બુલંદ કરે છે.

જ્યારે નવાબ સાહેબના પુસ્તકો દરેક જણ વાંચે છે અને તેમાં પોતાની ખુરામતો વાંચે છે ત્યારે દીલગીર થાય છે પરંતુ જ્યારે તેમાં બીજા ટોલાની હકીકત વાંચે છે ત્યારે કહે છે કે બીજાકુલ દુરસ્ત લખેલું છે. જે કાંઈ લખ્યું છે તેમાં લગારે શરક નથી. આવી રીતે જ્યારે કોઈ માણસ વિચાર પુર્વક બીજાની હકીકત વાંચી નવાબ સાહેબના લખાણની પ્રશંસા કરે છે. ત્યારે તે પોતાની હકીકત ઉપર ધ્યાન આપે છે અને નવાબ સાહેબે જે કાંઈ અમારા માટે લખ્યું છે તે દુરસ્તો બળ છે જે વખત

તે પોતાના ગુસ્સાને દુર કરી ઇનસાફ અને ઉંડી નજરે ફેસલો કરે છે. જે ખરેખર નવાખ સાહેબે અમારા માટે પણ બ્યાનબીજ લખ્યું છે. તે વખતે તેના અંતરમાં મારેફત અને હકીકતનો તુર ચમકવા માંડે છે અને દેઈ દીક્ષ પેદા થાય છે. તથા અંધકારના જે પરદાં પડેલાં હોય છે તે દુર થઈને તે માણસ ખરા માર્ગ ઉપર આવી જાય છે.

આ અઠના સેવકે દરેક ક્ષીરકાના સમજી માણસોથી જુદી જુદી વખતે મુલાકાત લઈને નવાખ સાહેબના લખેલા પુસ્તકોના સંબંધમાં તેમનો બબીપ્રાય પુછ્યો છે તો કેટલાકોએ ગુસ્સે થઈને જવાબમાં કહ્યું છે કે અમારા માટે નવાખ સાહેબે સારું લખ્યું નથી તે વખતે મેં તેમને કહ્યું કે શલાણા લોકોના માટે નવાખ સાહેબે કેવું લખ્યું છે. તે આપે વાંચ્યું ? શરી જ્યારે તેઓએ બીજાના સંબંધમાં વાંચ્યું ત્યારે તેઓ ખુશી થઈને બોલ્યા કે ખરેખર બીલકુલ સાચું લખ્યું છે. એટલું બધું સારું સાદું લખ્યું છે કે ચાલુ સમયમાં આટલું સારું સાદું બીજે કોઈ લખી શકશે નહીં ત્યારે મેં કહ્યું કે બસ આપના માટે પણ એમજ સમજી લેવું જોઈએ, તેથી ગુસ્સાને દુર કરી ઇનસાફથી જે કંઈ લખ્યું છે તે વાંચો. તેઓએ જે દીકાઓ કરી છે તેના ઉપર વાદ વિવાદ કરો અગર ખોટું લખ્યું છે તો તે સાબીત કરી આપો હું માની લઈશ અને તે સાથે એ પણ બતાવો કે નવાખ સાહેબે આપના સંબંધમાં કંઈવાત ખોટી અને કંઈવાત ખરી લખી છે. આવાત સાંભળીને તેમને ઉપર પુરતો અસર થયો અને જ્યારે તેઓએ નવાખ સાહેબના પુસ્તક વાંચ્યા ત્યારે શરમીદા થઈને ચુપકીદી પકડી લીધી. આ ઉપરથી દરેક માણસે સમજવું જોઈએ કે ગુસ્સાની સ્થિતિમાં પુસ્તક વાંચવું નહીં બલકે નિસપક્ષપાત પણે ઇનસાફથી સાથે અને પોતાના દુર્ગુણો

ને ખ્યાનમાં સંખીને વાંચે તો ઇનશાઅલ્લાહ નવાખ સાહેબના બાહોશી બરેલા લખાણની કદર કર્યા વિના રહેશે નહીં.

ખીજું ખીજા આલેખોના પુસ્તકોમાં અમોએ પરકોમના સદાચાર વિચાર અને સદગુણોની પ્રશંસા જોઈ નથી કેમકે અમારો દુરાચક (મઝહબી અદાવત) અમારી આંખોને કોઈના પણ સદગુણો જોવાની રજા આપતો નથી પણ નવાખ સાહેબના પુસ્તકોમાં અમોએ પરકોમના સદાચાર વિચારનું વર્ણન વાંચેલું છે તેથી નવાખ સાહેબના પુસ્તકો ખીજા આલેખોના પુસ્તકોથી આ ખાસ વાતમાં સરસાઈ ધરાવે છે. પરકોમના સદગુણોનું વર્ણન કરવાથી લખનારનો એ મુદ્દો હોય છે કે અમારી કોમ એ કોમની સ્થિતિથી સખક શીખે. તે લોકોના સદગુણો જોઈ પોતાના દુર્ગુણોથી દુર રહે અને સદગુણોમાં સરસાઈ ભોગવવાની કોશીશ કરે. આ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે મવલાના ઇસમાઈલ શહીદ તથા નવાખ સીદ્દીક હસનખાન સાહેબ વીગેરેના પુસ્તકો નવાખ સાહેબના પુસ્તકોની પેઠે લાભકારી નથી તેથી તે લોકપ્રિય પણ નીવડ્યા નથી. અલખતાં મવલાના હાલી, સર સખ્યદ એહમદખાન, નવાખ મોહસીનુલ્લ મુલક તથા મોત્તની નઝીર એહમદ ખાનના પુસ્તકો લાભકારી છે અને તે નવી રીતના ફેળાવાયલાઓને બણાંજ પસંદ પડેલા છે. આ ઉપરથી સમજવું જોઈએ કે નવાખ સાહેબ માત્ર મોલવી બનીને પુસ્તક લખતા નથી પરંતુ એક ત્રિસપ્તમાત આલીમ અને અદાલતના જડજ બનીને અપરાધી તથા નિર અપરાધીનો ફેસલો ઇનસાફની રીતે કરે છે પછી ભલેને અપરાધી કારીર હોય કે મુસલમાન, જડજને શરીઆતી તથા ગુનેહગારની કોમની જરૂર ફેત્તી નથી ફક્ત તેને તો ઇનસાફ કરવું જરૂરી હોય છે. ટુંકમાં એટલુંજ

કે જે કામ તથા સેવા નવાળ સાહેબ બનવી રહ્યા છે તે બીજા આલેખોએ બનવી છે એમ કહેવું તદ્દન ગેર વ્યાજબી છે કેમકે મજકુર આલેખોના પુસ્તકોમાં એક ખોડ છે જેથી તે લોકપ્રિય નીવડી શકતા નથી અને આપના પુસ્તકો ખુદના ફજતથી એક ખેંચાણુ શક્તિ ધરાવે છે જેથી દરેક માણસ તેને વાંચીને તેનો પ્રેમી બની જાય છે અને શિક્ષણુ પામે છે.

વળી આપના લખાણમાં આ ખોડ નથી કે શીલસુશીની હીમાયતમાં સર સધિદ એહમદ ખાનની પેઠે ઇસલામી અકાયદના કટકે કટકા કરીને રાખ્યા હોય. વળી આ ખોડ પણ નથી કે નવાળ સીદીક હસનખાન સાહેબની પેઠે તકલીદ તથા અઘમ્મએ મુજતહેદીનની પેરવીને ગુનાહ ઠેરવ્યો હોય અને આ ખોડ પણ નથી કે હઝરત રસુલે અકરમ સલ્લં ની યુઝુર્ગાની શાન તથા અરઝવીયતમાં પોતાની કોતાહ કલમીથી મવલાના ઇસમાઇલ શહીદ સાહેબની પેઠે નાદરસ્ત શબ્દો લખીને સુશીઓ તથા જાનિસારો અને આમ મુસલમાનોને ઉશકેરી દીધા હોય. નવાળ સાહેબે તો અમારા હુર્ગુલો અને અમારી ખોડ ખાંપણાનું વર્ણન લખી અમને ઉશકેર્યા છે. તો આવી રીતે લખવું મસલેહત વિરુદ્ધ નથી. એ ઉપરાંત લખાણની જે પદ્ધતી છે તે ખાસ પ્રશંસા પાત્ર છે. નવાળ સાહેબને જે લખવાની શક્તિ મળેલી છે તે ખાસ ખુદાની બક્ષીશ છે.

શાહેદાં નેસ્તકે ઉ મુવે મીયાને દારદ

બંદએ તલઅતે આં ખાશ કે આને દારદ

ખરેખર તે યુઝુર્ગો પણ પોતાના વખતના મુજદદ તથા સુન્નતના હામી, શરીઅતના ફીદાઇ અને ઇસલામના મોઆવીનો મદદગાર હતા. એમની ખોડ ખાંપણુ કાઢી જાય તે અમારીજ ખોડ ખાંપણુ છે. કહેવત

છે કે નાહતું મોહતું ને મોટી વાત, પણ સેવકે જે કાંઈ લખ્યું છે તે મન ધડત લખેલું નથી બલકે આમ લોકોમાં જે ચર્ચા ચાલે છે તેજ લખી છે આ વાત ઉપર વીવાદ ચલાવવાનું કામ અમે ઇનસાર પસંદ અને ઉડી નજર નાંખનાર ગ્રહસ્થોને સોંપીએ છીએ. તેઓ જે મત ઉપર આવે તેજ ખરો મત છે. માટે બીજા લોકોએ આ બાબતમાં પોતાનું મોહું બંદ રાખવુંજ મુનામળ છે.

નવાબ સાહેબે કેટલાક ચોપાનીયા પ્રાથમિક (શરૂઆત) કેળવણી પામતા બાળકો માટે લખ્યા છે જે વાંચીને ઘરડા લોકો પણ લાભ લઈ રહ્યા છે. સ્કુલોના વારસીક ઇનામના મેલાવડાઓમાં ઇનામ તરીકે આપવા યોગ્ય આપે ચોપાનીયા લખ્યા છે જેમાંના કેટલાકના આ નામ છે, જન્મતકા બ્યાન, દોઝખકા બ્યાન, બરઝખકા બ્યાન, નમાઝકા બ્યાન, રોઝેકા બ્યાન, કુરઆનકા બ્યાન, હજકા બ્યાન દોઆકા બ્યાન, કુરઆનકા બ્યાન, આ પુસ્તકો ખરેખર મુસલમાનોને ઘણુંજ લાભ આપનારા છે. પરવર દિગાર ઇસ્લામી ભાઈઓને આ પુસ્તકો વાંચવાની અને તેને સમજી તે ઉપર અમલ કરવાની સદ બુધ્ધી આપે. અને તેના લખનારને તેનો બદલો આપી દારેનનો સવામ ઇનાયત કરે અને અમારી રાહતુમાઈના માટે સત્તા તત્પર રાખે. તથા આપની ફેઝ પહેંચાડનાર કલમવડે હીમાયતના દરીયા બહેવરાવે. ખુદાવંદે કરીમ અમો આજેઝ બંદાઓનો બેડો પાર કરી દીની તથા દુન્યાવી મુશકેલીઓ આસાન કરે. આમીન, સુમ્મા આમીન.

ઈ દોઆ અઝ મનો અઝ જુમલા જહાં આમીન બાદ.

બ ઝ મે કુ દ ર ત.

હાથ આતા નહીં અયસા કોઇ મઝમું મુઝકો

જુરકે લીખનેકો ન દે દીદએ તર ખું મુઝકો

ફુનિઆની બધી મેહશીલોમાં સમયના ફેરફારનો અસર થાય છે અને તેથી દુટકાટ થવાનો સંભવ રહે છે પરંતુ ખુદાએ સ્થાપેલી મેહશીલ જેમાં સમયના ફેરફારના સખએ દરરોજ એક નવોજ રંગ પેદા થતો રહે છે તે હમેશા આબાદ રહી અને આવીજ રીતે કયામત સુધી આબાદ રહેશે આ એવી મેહશીલ છે કે જેની જાહોજલાલી કોઇના મટાડવાથી મટી શકતી નથી. અમારી મેહશીલોમાં દીલગીરી ભરેલા બનાવો અને શોકાતુર અકસમાતો થવાથી દુટકાટ પડી જાય છે પણ બઝમે કુદરત એવા બનાવો ના સખએ વધુને વધુ ખીલતી જાય છે. અમારી સંગતનો કોઇ પણ સ્નેહી દુર્ભાગ્યે અમારાથી જુદો પડીને જુદાઇનો ઝખ્ખી બને છે તો વરસો સુધી અમારી મેહશીલો સુનસાન થઇ જાય છે. અમારા એક આરમના સ્થળો કોઇ જીન્દા દીલ સ્નેહીના મરણના સખએ વરસો સુધી શોકાગ્રહ બની જાય છે. પરંતુ જરા ખોલણી નજરે જુઓ, ખાસ સદમાઓનો વિચાર દુર કરી ફુનિઆમાં આમ નજર નાંખો તો તમને જણાશે કે તેની જાહોજલાલીમાં ભમારે ફરક પડ્યો નથી બલકે નવી વંશના બે ચાર જોશીલા જીન્દા દીલ ભોકોના સખએ ફુનિઆના આનંદો વધુ ચઢતી દશાએ પહોંચી જાય છે. એક શાયરે કહ્યું છે કે:-

ફુનિઆ કે જો મઝે હેં હરગીઝ વો કમ ન હોંગે

અરથે ચેહી રહેંગે અશસોસ હમ ન હોંગે

જે કોઇ માણસે આ કહ્યું છે તે બહુજ બ્યાજખી છે. બઝમે કુદરત હમેશા આવી દીલ ચરપીઓથી ભરપુર આબાદજ રહેશે. પણ અફસોસકે અમે નહીં હોઇએ. અને અમારી જગ્યાએ સમય અમારા બદલામાં એવા માણસો પેદા કરશે કે અમારી વાતો મેહશીલવાલાઓને શીકી અને મઝા વિનાની લાગશે.

કુંકમાં એટલુંજ કે આ મેહશીલ કદી પણ ખાલી રહી નથી. કોઇ ન કોઇ એવો રહ્યો છે કે જે આ બઝમને રોનકદાર બનાવતો રહે. આ ઉપરથી આ વાત સાબીત થાય છે કે—

હિકમત સે કુછ યે અપના ખાના તીહી નહીં

અખ બી હેં ઇસમે લાખ સીકન્દર બરે હુવે

ગુજરાત દેશમાં ઇસલામી જાહોજલાલીના સમયે કેવા કેવા માનવંતા આલેમો, ફાઝલો અને અવલીયા અલ્લાહ ગુજરેલા છે કે જેમના સદગુણથી ભરેલા કારનામાઓ અમે તવારીખમાં જોઇએ છીએ તથા જૂતાંતોમાં વાંચીએ છીએ ત્યારે પોતાની મેજે તેમના માટે અમારા અંતરમાં માન પેદા થાય છે. અત્યારે પણ તેમની શાનો શવકત તથા જોહોજલાલીની ગવાહી તેમનાં ખુલ્લુંદ મકબરાઓ તથા મોટા મોટા ગુંબજોની શાનદાર શવકત આપી રહી છે. આજે તેઓ અમારામાં રહ્યા નથી તો શું થઇ ગયું? શું ગુજરાત દેશ આવી પવિત્ર હસ્તીઓથી ખાલી છે? નહીં કદી નહીં, ખુલ્લુંદે કરીમ હમેશાં આવા લોકોને પેદા કરતો રહે છે. પરંતુ અમારી કામ મડદાં પરસ્ત છે. તે મરનારાઓને માનની નજરથી જુએ છે પણ જીન્દાદીલોની તેમની જીન્દગીમાં કદર કરતી નથી. તે ઉંચા ખુલ્લુંદ પુરજોની આશક છે પણ તે બાકમાલ જીવતા માણાઓની

આશંક નથી કે જેમના મર્ણુ પછી આ ગુંપાને તથ્યાર કરવામાં આવ્યા છે એસ આ અમારી પડતીની નિશાની છે. પડતી દશામાં આવી પડેલા લોકો જ્યારે એક જગ્યાએ શાન્તીથી બેસે છે અને સમય તથા દેશની ખુશીઓનું દક્ષતર ખોલે છે તે વખતે તેમનો દાવો હોય છે કે સમય પડતીની તરફ ઢળી રહ્યો છે. પરંતુ જો ખરી રીતે જોવામાં આવે તો પડતી તેમની ગફલતો તથા આરામ તલખીઓના પરિણામથી આવે છે. દુનિઆતો પોતાની ચાલમાં ચઢતીની તરફ જ નજર રહી છે માટે જો તમે ચઢતી દશાએ પહોંચવા ચાહતા હો તો આવા બાકમાલ સજ્જનોનો દામન પકડી લો, આવા પવિત્ર આત્માઓનો દરેક વાતમાં સાથ આપો. એમની કદર કરો. તમારી પોતાની જ બે કદરી તમને ચઢતી દશાએ પહોંચવા દેતી નથી તમે શા માટે સમયને પડતી દશા તરફ ઢળતો બતાવો છો. સમયની ખુશીઓમાં પોતાની કીમતી જીંદગી ગુજારનાર લોકો ! તમે લગાર બઝમે કુદરતને તો જુઓ કે તે કેટલી બધી દીલકશ અને શોભાય માન છે. તમારા અંતરમાં તે વાત જ નથી કે તમે આ વસ્તુઓની કદર કરી શકો. આ એવી વસ્તુઓ છે કે જે માણસાઈ જોશને વધારે છે, તખીયતમાં લાભદાઈ ઉત્સાહને જન્મ આપે છે કે જે વડે સારા પરિણામ આવ્યા અને બવિખ્યમાં પણ સારા પરિણામ આવતા રહેશે.

નવાબ મીર સદરદદીન હુસેનખાન સાહેબની મુબારક હસ્તી ગુજરાતના માટે અકસીરનો અસર ધરાવે છે તમે આવા કોમી ખુશુર્ગના કીમતી વિચારોથી લાભ ઉઠાવો. તેઓ મુસલમાનોના સાચા ખેરખવાહ અને હીતેચ્છુ છે. તેઓએ કોમની બજાવેલી સેવાઓની કદર કરો. આવા હીતેચ્છુઓ દુનિઆમાં ભાગ્યે જ જન્મે છે. માટે આવી સોનેરી તકનો લાભ ઉઠાવો.

નવાખ સાહેબ ઇસલામીઓને ચઢતી દશાએ પહોંચાડવા માટે સલાહ આપે છે કે અમદાવાદ જેવા ઇસલામી વસ્તીવાળા શહેરમાં મઝહબી કેલવણીના બે મોટા મદ્રેસાઓ સ્થાપવા જોઈએ એક બાળકે માટે અને બીજા બાળાઓ માટે અને તે મદ્રેસાઓની સાથે બોરડીંગ હાઉસ પણ હોવા જોઈએ. અમદાવાદમાં લગભગ પચીસ ત્રીસ હજાર મુસલમાન મીત્ર મળુરો છે. જો તેઓ દર માણસ દીક વારસીક એક રૂપીઓ આપેતો ધણીજ સહેલાઈથી દર વરસે પચીસ ત્રીસ હજારની ગંજવર રકમની વારસીક આવક થઈ શકે છે. બચકે બીમે ધીમે તેમાં વધારો થશે વળી શહેરના બીજા લોકો પણ આ કામમાં મદદ કરેતો એકંદર આવકથી ઉપર જણાવેલા બંને મદ્રેસાઓની સ્થાપનામાં કાંઈ શક રહેતો નથી. અંગ્રેજ કેલવણીના મદ્રેસાઓની જરૂર નથી કેમકે નામદાર સરકારના તરફથી અંગ્રેજ મદ્રેસાઓ મોળુદ છે. માત્ર મઝહબી કેલવણીના મદ્રેસાઓ હોવા જોઈએ વળી અમદાવાદ જેવા ઇતીહાસીક શહેરમાં બાદશાહી મસજીદોની કાંઈ ખોટ નથી. એવી એવી શાનદાર મસજીદો વેરાન અને ઉજડ મોળુદ છે કે જો તેમાં હજારો વિદ્યાર્થીઓનો બંદોબસ્ત કરવા ચાહે તો સહેલાઈથી થઈ શકે છે. મસજીદોમાં મઝહબી કેલવણી આપવામાં આવેતો તે કોઈથી રીતે વાંધા ભરેલું નહીં ગણાય. તેથી મદ્રેસાની ઇમારત બાંધવા પાછળ જો ગંજવર ખર્ચ કરવો પડે છે તે કરવો નહીં પડે અલગતાં બોરડીંગ હાઉસના માટે સાધારણ ખર્ચની જરૂર પડશે તો તે મજૂર આવકમાંથી થઈ શકે છે. અમદાવાદ અને બીજા સ્થળોના મુસલમાનોની એવી ઝૂન હાલત થઈ ગઈ છે કે જેનું વર્ણન કરતાં કંપારો છુટે છે. જો લોકો પોતાને મુસલમાન કહેવડાવે છે અને રસૂએ અકરમ સલ્મની ઉમ્મતમાં હોવાનો દાવો કરે છે.

તેઓ બાદશાહી સમયની શાનદાર મસજીદોમાં ઉઘાડે છોગે જુગાર રમે છે. જુદાં બોલે છે, તોફાન મસ્તી કરે છે અને એવી રીતે તેઓ ખાનઝે ખુદાની બે હુરમતી કરે છે. તેથી જો એવી મસજીદોમાં નવાબ સાહેબની સલાહ પ્રમાણે મદ્રેસાઓની સ્થાપના થાયતો ખાનઝે ખુદાની હુરમત સચવાશે અને કાંઈ પણ ખર્ચ વિના મુસલમાનોને શાનદાર ધમારતો મળી શકશે.

નવાબ સાહેબની આ કીમતી સલાહ કેટલી બધી આવકાર દાયક અને ફાયદો આપનારી છે તે સમજી સજ્જનો રહેલાઈથી સમજી શકે છે. કાંઈ અમદાવાદના મુસલમાનો માટેજ નવાબ સાહેબની આ કીમતી સલાહ નથી બલકે જે જગ્યાના મુસલમાનો આ સલાહનો સ્વીકાર કરે તેને ફાયદો પહોંચી શકે છે. આ કામમાં સંપત્તી પણ ઘણીજ જરૂર છે. સંપત્તિ વિના કાંઈ પણ થઈ શકતું નથી માટે એક બીજીની સાથે સંપત્તિ કરી આ સુચના ઉપર અમલ કરવો જોઈએ. ખુદા કરેને મુસલમાન ભાઈઓ આ કીમતી સલાહ ઉપર વિચાર કરે અને ખુદાવદે કરીમ તેમને આ પ્રમાણે કરવાની તોફીક આપે આમીન.

ગુજરાતના મુસલમાનોના સંબંધમાં નવાબ સાહેબના કીમતી વચન.

નામદાર નવાબ સાહેબના કીમતી બોધ વચન અને પવિત્ર વિચારો જે સોનાના અક્ષરે લખવા લાયક છે અને જેને અમારા માનવતા મીત્ર મોલવી સમયદ મુરતુજા સાહેબે પોતાની કલમી બ્યાઝ (નોંધપોથી)માં લખી સમ્પ્રદા છે તેમાંના કેટલાક અત્રે કોમને લાલ પહોંચે એટલા માટે ઉતારી લખ્યો છીએ. આશા છે કે ઇસલામના હુમદદો નવાબ સાહેબની કીમતી સુચનાઓ ઉપર અમલ કરી પોતાની એકત્ર કોશીશથી ગુજરાત તથા દક્ષિણ વાસી ઇસલામીઓને ચઢતી દશાએ પહોંચાડવા માટે કોશીશ કરશે.

૧. નવાબ સાહેબ ૧૨માવે છે કે ગુજરાતના પીરઝાદા અને મશાય-ખીનો ઉર્દૂ ભાષાથી બે ખબર છે અને અરબી તથા ફારસીને પણ સલામ કરી ચુક્યા છે તેથી જો કોઈ પત્ર વ્યવહાર કરવા માટે છે તો માત્ર ગુજરાતીમાં કરી શકે છે. તેઓ પોતાની કોમી ભાષા પણ ભુલી ગયા છે. તેઓ પોતાના ઇતિહાસ તથા લીટરેચર અને ગઝલગથી બે ખબર છે જાણે તેઓ શરીરનો તદ્દન નકામો ભાગ છે માટે કોમી ભાષાઓએ તેમનાથી કોઈ પણ પ્રકારના લાભની આશા રાખવી ન જોઈએ. બલકે તેમની જહાલતના નુકસાનથી સાવચેત રહેવું જોઈએ. ભવિષ્યમાં આ લોકો ચઢતી દશાએ પહોંચે એ માટે માત્ર તેઓએ પોતાના બાળકોને અરબી તથા ફારસીની ઉંચી કેવળી અપાવવી જોઈએ અને તે આદ્યોડી બણી અંગ્રેજી

ભાણાવવી. અરખીની ઉંચી કેળવણી માટે તેઓએ દેવખંદ અથવા નુદવા વીગેરે અરખી મદરેસાઓ તરફ ધ્યાન આપવું જોઈએ. ત્યાંથી ફઝીલતની સનદ મેળવ્યા બાદ અગર અંગ્રેજીની સંપૂર્ણ કેળવણી લેવામાં આવે તો કાંઈ હરકત જેવું નથી.

૨. નવાબ સાહેબ ફરમાવે છે કે ગુજરાતના આલેમો અને વાએઓએ અંદર અંદરની લડાઈથી પરહેઝ કરવું જોઈએ અને અદાવત તથા દુશ્મનીને દુર કરી સંપત્તી સાથે હળી મળીને કોમી ખેડતરી તથા ભલાઈના કામો તરફ ધ્યાન આપવું જોઈએ. એટલે કેટલાક ઝોલમાઓ અરખી, શરસી ભણાવવાનો ધંધો કરે તથા ઠેક ઠેકાણે અરખી મદરેસાઓની સ્થાપના કરે. કેટલાક ઝોલમાઓ આર્યા તથા ખ્રીસ્તીઓની સાથે વાદવિવાદ કરતા રહે તથા મુસલમાનોને મીશનરીઓના પંખમાં જતાં બચાવે. કેટલાક ઝોલમા કોમના ખેડુદા આચરણ તથા નકામા ખર્ચના ખોટા રીવાજોની ખુરાઈઓનો વાચક કહેતા રહે. કેટલાક ઝોલમા અખખાર, ચોપાનીયા વીગેરે જારી કરી કોમની ધરજ બળવે. કેટલાક ઝોલમા જુદી જુદી ભાષાઓનું જ્ઞાન મેળવી તે ભાષાઓમાં મઝહબી કીતાબોના તરજુમા કરી કોમને લાભ પહોંચાડે તથા દેશની ચારે બાજુએ ઇસલામના પ્રસારના માટે મુસાફરી કરતા રહે અને એક બીજાના કામોમાં મદદ આપે. પીરઝાદા લોકો પણ કેળવણી પામ્યા બાદ આ સ્તુતી પાત્ર કામો હાથમાં લે, આ કામો વીના બીજા કોઈ પણ કામ તરફ લગારે ધ્યાન આપે નહીં તેઓએ ખાસ કરીને પોતાના મુરદો. તથા માનનારાઓના સુધારા તથા રાહતુમાઈ પર કબર બાંધીને તક્યાર થઈ જવું જોઈએ.

૩. નવાબ સાહેબ ફરમાવે છે કે ગુજરાતના જે અમીર ઉમરાવો તથા રાજ્ય કર્તાઓ છે તેઓ પણ ઉરદુ બાષા તરફ ધ્યાન આપતા નથી તેથી ઉરદુ બાષાની પડતી થઇ રહી છે કેમકે તેમના રાજ્યમાં ન તો ઉરદુના મદરેસાઓ છે ન લાયબ્રેરીઓ અને ન તો અખબાર છે તેમજ તેઓ કોમી કામોથી તદ્દન ગાફેલ અને મજહૂબી બાબતોથી બીલકુલ અંજલુ છે. આ કારણોના લીધે ઉરદુની બેકદરી છે અને ઉરદુની બેકદરી હોવાથી ઇસલામને મુકસાન થઇ રહ્યો છે પરંતુ તેમને તેની લગારે ખબર નથી. માટે ઇસલામી અમીરો અને રાજ્ય કર્તાઓને જોઇએ કે અરબી ફારસીના મદરેસા પોતાના દેશમાં જરી કરે અને દેવખંદ તથા નુદવામાંથી તેમના માટે મુદરરીસો તથા વ્યવસ્થા કરનારાઓ બોલાવે. તેઓએ પોતાના બાળકોને પણ પોતાની કોમી બાષાથી અંજલુ રાખવા જોઇએ નહીં. ઉરદુ બાષાને સંપૂર્ણતાએ પહોંચાડવા માટે અરબી ફારસીની ખાસ જરૂર છે માટે ઉરદુ ના બદલામાં ફારસી અરબી મદરેસાઓ પોતાના રાજ્ય તથા હકુમતમાં જરી કરવા જોઇએ કેમકે આમ થવાથી ઇસલામને મદદ મળવાની સાથે મુસલમાનો એક શક્તિવાન કોમ બનશે. જ્યાં સુધી મુસલમાનો પોતાના બુઝુર્ગોનો ઇતીહાસ અને અરબ કોમનો ઇતીહાસ તથા ભુગોળ અને મજહૂબથી જાણીતા નહીં થાય તેમજ જ્યાં સુધી પોતાના બુઝુર્ગોને દીનના પુસ્તકો વાંચવાથી બે નસીબ રહેશે ત્યાં સુધી તેઓ કોઇ પણ જાતની ઉન્નતી કરી શકશે નહીં. તે એક મુવેલા શખની અને વગર આત્માના શરીરની પેડે છે. પોતાના રાજ્યના બાળકોને સ્કોલરશીપ આપી ફેળવણીના માટે અલીગઢ કોલેજ તથા નુદવતુલ ઉલમા અને દેવખંદ મોકલવા જોઇએ જ્યારે તેઓ ત્યાંથી પુરેપુરું શિક્ષણ મેળવીને આવશે ત્યારે તેમને પોતાના રાજ્યમાં શિક્ષકોનું કામ સોંપવું જોઇએ.

૪૦. નવાબ સાહેબ દરમાવે છે કે કામના અમીરો માત્ર હીઝ હાઇનેસ કેહવડાવવાથી માનના હકદાર નથી કેમકે આ ખેતાબ તો તેમને વારસામાં મળેલો છે. અગર તેઓ મુસલમાનોની બેહતરી અને બે ઇઝત ગરીબ કામને ઇઝત દાર ન બનાવે અને જાહેલ કામને વિદ્વા હુન્નરનું શિક્ષણ ન અપાવે તો તેઓએ કામની ઇઝતની પરવા ન કરેલી હોવાથી કામની તરફથી પણ તેમને કોઈ માન મળી શકતું નથી.

૫૦. નવાબ સાહેબ દરમાવે છે કે કામના અમીરોએ ઉરદુની શાયએરીઓ, અખબાર, તથા મદરેસાઓ પોતાના રાજ્યમાં જારી કરવા જોઈએ. એટલુંજ નહીં બલકે ઉરદુની ઉન્નતીના માટે હીંદુસ્તાનમાં જે સોફા કોશીશ કરી રહ્યા છે તેમની મદદ કરવાને પણ ફરજ સમજે તથા જે સોફા હીંદુસ્તાનમાં ઇસલામી સેવા બજાવી રહ્યા છે તેમની પણ મદદ કરે. વળી જે વિદવાનો વિદવતા બર્યા ઉત્તમ પુસ્તકો લખે અથવા તરબુમે કરીને પ્રગટ કરે તેમની મદદ કરવાથી પણ દુર રહેવું ન જોઈએ.

૬૦. નવાબ સાહેબ દરમાવે છે કે, મને આ વાતનો સખત સદમો છે કે ગુજરાત દેશમાં કોઈ પણ માણસ કામી કામમાં મારાથી સલાહ લેતો નથી તેમજ કોઈ સખી માણસ ખેર ખેરાતની વખતે આ રૂપીઆ કઈ જગ્યાએ ખર્ચ કરવામાં આવે તે બાબે પુછતો નથી, ન તો કોઈ રાજ સ્થવાડા કે હીઝ હાઇનેસ મને બોલાવીને કામના શાયદાની હું વાત તેમને સમજાવું તે બાબે તક આપતા નથી તેમજ રાજ્યમાં જે જરૂરી કામો તેમને કરવાના છે તેમને સુચનાઓ કરું. વગર બોલાવે કામને ત્યાં જવું બ્યાજખી નથી કેમકે એમ થવાથી વાતનો અસર થતો નથી. કદાચ તેઓ મને આ કામના માટે ન બોલાવે તો ખેર પણ આ કામના માટે હીંદુસ્તાનમાં

ખીન અનેક લોકો મોજુદ છે જેઓ રાત દીવસ કોમી કામોમાં મગ્ન છે. એવા લોકોને બોલાવી પોતાની પાસે રાખે અથવા તો પોતે એમની સેવામાં જાય કે જેથી અનેક લાભ થવાની આશા છે.

૭. નવાળ સાહેબ ફરમાવે છે કે ગુજરાતની કેટલીક અંજુમનોએ અંજુમનના પ્રમુખ બનવાની મને દરખાસ્ત કરી પરંતુ જ્યારે તેઓએ મારી સુચનાઓ ઉપર યોડો ધણો પણ અમલ ન કર્યો તો મેં એ હોદ્દાનું સજ્જતાનું આપી દીધું. તેઓએ મારી સુચનાઓ ઉપર અમલ ન કર્યું તેનું મુખ્ય કારણ અંદર અંદરનું કુસંપ છે. નવાળ સાહેબ પોતાના ભાષણ કે શીખ આપતી વખતે ધણું કરીને આ શેર બણે છે.

સર કુનમ શિકવા અગર તાળ શનીદન દારી
સીના બિશગાકમ અગર તાકતે દીદન દારી

કુગાંમે આહમે ફરીયાદમે શેવનમે નામેમે
સુનાઈ દર્દે દીલ તાકત અગર હો સુનને વાલેમે

સુને હોગે ચમનમે સેંકડો નામે હજારોં કે
કલેજ થામ લો અળ દિલ જલે ફરીયાદ કરતે હે

૮. નવાળ સાહેબ ફરમાવે છે કે અમારી કોમના નવજવાન રહસો, દાર અને ખીન નીશા તથા વ્યભીચારથી દુર રહે અને બોલમાં, હમદર્દો વીગેરેની ઈજ્જત કરે, તેમની સંગતથી તેમનામાં ધસલામી હમદર્દો, હમીયત, અને ગેરતે દીની પેદા થઈ જાય તો તેમનાંથી સુસલામતોને

એહદ શાયદ પહોંચી શકે છે. જુઓ હીંદુ રાજાઓમાં કેવા કેવા સદગુણોનાં
ભંડાર રાજાઓ મોજુદ છે અને તેઓ કોમી લાગણીથી કેવા ભરપૂર છે
જે રહસ્ય લોકો દુર્ગુણોમાં પડેલા છે તેમને ત્યાં નીચ લોકોનેજ જગ્યા
મળે છે, તેથી તેમને બલાધના કામો ખતાવનારા તથા પવિત્ર વિચારો
દર્શાવનારા અને ખુલ્લું નજર ધરાવનારા માણસો મળતા નથી. અગર
ભોગ જોગે કોઈ એવો માણસ મળી જાય તો પણ નીચ લોકો તેમને ત્યાં
ટકવા દેતા નથી. વળી કેટલાક રહસોને ખુશામદી કુટણાઓ અને એવાજ
નીચ લોકોથી મોહોખ્યત થઈ જાય છે કેમકે ખુદ્દીવાન, આલેખ તથા નેક
સ્વભાવ ધરાવનારાઓથી નીચ કામ થતા નથી જેથી તેઓ રહસો ઉપર
કાચુ મેળવી શકતા નથી. રહસોને જોઈએ કે તે આવા નેક માણસોને
પોતાની પાસે રાખે અને ખુશામદની લગારે આશા રાખે નહીં બલકે
તેમની પાસેથી શુભ સલાહ અને ઉમદા શીખની આશા રાખે જ્ઞાતી ભક્ષેને
તેમની ભક્ષી વાતો ઉપર અમલ ન કરે પરંતુ શાંત સ્વભાવથી તેમની
વાતો સાંભળે અને કોઈના ભરમાવવાથી તેમની નાલાશી ન કરે કેમકે
તેઓ પોતાની લગાર પણ નાલાશી જોશે તો એક મીનીટ પણ તેમની
પાસે ટકશે નહીં.

૯. નવાખ સાહેબ શરમાવે છે કે દરેક હીઝ હાઇનેસથી ભારી અરજ
છે કે તેઓએ હકુમત તથા દોલતના અભીમાનને તજી દેવું જોઈએ તથા
એશ અશરતમાં બેખુદ તથા મતવાલા ન બનવા જોઈએ જેવી રીતે તમારા
બાપ દાદા આ વસ્તુઓ દુનિઆમાં મુકી ગયા અને કાંઈ પણ સાથે નથી
લઈ ગયા તેવીજ રીતે તમે પણ કાંઈ સાથ નહીં લઈ જાઓ એટલા માટે
જ્યાં સુધી બની શકે ત્યાં સુધી સદાચાર વિચારથી ચાલો, નીતી, ન્યાય

ધારણ કરો, લોકોની ભલામી કરો, આવાતો તમારી પાછળ યાદગાર રહેશે અને આખેસ્તમાં ખુદાવંદ તઆલાની રૂબરૂ સુખરૂ કરશે. અત્યારે તમોને જે કાંઈ કુદરત તરફથી બક્ષિશ થએલી છે તે માત્ર તમારી અજમાયશ અને પરિક્ષાના માટે છે. વેળ્યાઓના ઘર ભરવા માટે તથા નીચ ખુશામદી અને કમીનાઓની ખાતર બરદાસના માટે પધસો ટકો મલ્યો નથી બલકે ઇસલામની સેવા અને વિદ્યા દુન્નરના પ્રસાર તથા દુનિયાની ભલામી કરી અલ્લાહ તઆલાની રજામંદી હાસલ કરવા માટે મળેલો છે.

રસ્તમ રહા ઝમીપે ન બેહરામ રેહ ગયા

મરદોંકા આસમાં કે તલ્લે નામ રેહ ગયા

૧૦. નવાખ સાહેબ ફરમાવે છે કે કોમના અમીરોમાં મને એક વધુ ખીમારી માલમ પડી છે અને તે એ છે કે તેઓમાં અંગ્રેજ કોળવણીના સખખે અખખાર તથા પુસ્તકો વાંચવાનો થોડો ઘણો શોખ જન્મ પામ્યો છે પરંતુ તેઓ જ્યારે અખખાર જુએ છે તો તે અંગ્રેજ તથા તેનો એડીટર ખિરતી હોય છે અને જ્યારે પુસ્તક વાંચે છે ત્યારે તે પણ અંગ્રેજ અને તેનો લખનાર પણ ખિસ્તી હોય છે. આવી રીતે દર વખતે જેર કોમના લખેલા લેખો વાંચવાથી ઇસલામી હમીયત તથા દીની હીમાયતનો જોશ મટી જાય છે બલકે એશીયાટીક આચરણમાં પણ ફેર પડી જાય છે. જ્યારે તેઓને પુછવામાં આવે છે કે તમે ઇસલામી અખખાર કેમ વાંચતા નથી ત્યારે તેઓ જવાબ આપે છે કે અંગ્રેજ અખખારોમાં તાજા ખખરો અને બનાવો હપાય છે અને તાર મારફતે ખખરો મંગાવવામાં આવે છે પણ ઇસલામી અખખારો તેમ કરતા નથી. આ વાતનો જવાબ અમારી પાસે આ છે કે અમારા ઇસલામી અખખારોનો ગળો નથી કે તેઓ અંગ્રેજ

અખખારોનો મુકાબલો કરે પરંતુ જો તમે લોકો મદદ આપો તથા ધ્યાન પહોંચાડો તો તેમની હાલત સુધરી શકે છે. જ્યારે આપને એ અખખારો થી હમદર્દી નથી તો ફરી તેમની આવી ફશાનો દોષ આપના ઉપર આવે છે. પર કોમના લેખ વાંચવાથી આપનો સ્વભાવ બદલાય છે અને ખીજી અંજણી કોમની પેડે તમે પણ ઇસલામથી દુર થતા જાવ છો. સહયદ અકબર હુસન સાહેબ અલાહબાદ વાળાએ પોતાના એક શેરમાં આવા આચરણ ઉપર ટીકા કરતાં કહેલું છે કે:—

ખુટ ડોસનને બનાયે મેને એક મઝમું લીખા

મુદકમે' મઝમું ન ફેલા ઓર જુતા ચલ ગયા

સારાંશ એ છે કે અમારા બાહ્યોની નજરમાં ડોસનના ખુટની જેટલી કદર છે તેટલી કદર અમારા લેખોની તથા અમારા અખખારોની પણ નથી. અફસોસ.

૧૧. નવાબ સાહેબ ફરમાવે છે કે અંગ્રેજ સાહીત્યના મુકાબલામાં અમારું ઉરદુ સાહીત્ય કાંઈ પણ ગણતરીમાં નથી એ હું સારી પેઠે જાણું છું જેમકે સમુદ્રના માછલાં તલાવમાં રહેવાથી ખુશ નથી તેવીજ રીતે જોણે અંગ્રેજ પુસ્તકો વાંચ્યા છે તેને ઉરદુ કીતાબો વાંચવાથી તસલ્લી થતી નથી. આ ઉપરથી મારું કહેવું એમ નથી કે તમે અંગ્રેજ વાંચન ન કરો અથવા અંગ્રેજ અખખારો ન વાંચો પરંતુ આ વાત સારી પેઠે યાદ રાખો કે પરકોમના લેખકોએ ઇસલામ તથા ઇસલામી સુલતાનોની હલકાઇ કરવામાં કાંઈ પણ બાકી નહીં રાખ્યું હોય. તેમનાથી જ્યાં સુધી બની શક્યું છે ત્યાં સુધી તેઓએ પોતાનો દબદબો બતાવવાની અને

ઇસલામીઓનો દબદબો ઘટાડવાની કોશીશ કરી છે એટલે તેમના પુસ્તકો વડે અમને અમારા વડવાઓના સાચા કારનામા મળી શકશે નહીં. તેથી અમે ઉરદુ સાહીત્યની તરફ ધ્યાન આપવાને લાચાર બનીએ છીએ અને અમારા ઓલમાઓના પુસ્તકો તથા લખાણો તથા અખબારો જોવા જરૂરી છે. બલકે અમારા ઓલમાઓ તથા હમદદોની હીમત વધારવા સારું મદદ આપવી તથા ઉરદુ સાહીત્યની મદદ કરવી અમારા ઉપર ફરજ છે અને આવી જરૂરી વાતથી ગફલત કરવી ગોયા પોતાના હાથે ઇસલામને નુકસાન કરવું છે.

૧૨. નવાબ સાહેબ ફરમાવે છે કે કોમના પદસાદાર આગેવાનો પોતાના બાળકોના માટે અંગ્રેજ શિક્ષકો (ટ્યુટર) રાખી તેમને ઇસ્લામથી અંજાણ બનાવી રહ્યા છે. તેઓને જોઇએ કે કોઇ કાબેલ હમદદો ઇસલામ મોલવીની શિક્ષકની જગ્યાએ નીમણુંક કરે કે જેથી તેઓમાં નાહનપણથીજ ઇસલામી હમીયત અને કોમી હમદરદી જન્મ પામે અને જવાનીમાં ઇસલામથી અંજાણ ન રહેવા પામે.

૧૩. નવાબ સાહેબ ફરમાવે છે કે પાલનપુર, રાધનપુર, જુનાગઢ, માણાવદર, માંગરોલ, સચીન, વાડાસીનોર તથા ખાંટવા રાજ્યોમાં અરબી તથા દીનીયાતનાં શિક્ષણ માટે એક એક મદરેસો સ્થાપવો જોઇએ અને તેને દેવખંદ અથવા તુદવાની શાખા બનાવવો જોઇએ. જે રાજ્ય કર્તાઓ તથા રહસોને દીનની હમદરદી તથા મોહોબ્બત નથી તેઓના માથે દીનને મટાડવાનો આરોપ સદાના માટે રહેશે. જે કે આ લોકો ધન્યવાન છે અને તેમના ઉપર ઇસલામનો બહુ મોટો હક છે તેથી આ હકથી મોહુ ફરવયું ને ગોયા ખુદા રસુલથી મોહુ ફરવવા બરાબર છે.

અગર કોઈ માણસ એમ કહે કે નવાળ સાહેબ તો મોલવીઓની ખુશ તથા શરારતની શીકાયત કરે છે અને ફરી દેવખંદની હીમાયત તથા દેવખંદની ઠેક ઠેકાણે શાખાઓ સ્થાપવાની સલાહ આપે છે તેનું શું કારણ? તેમજ અરબી બણીને અમારા ઓલમા મોલવી શા કામના છે તેમની જાતથી કુસંપ સીવાય કોમને શું શું લાભો પહોંચવાની આશા છે. આ વિચાર સધળા નવી ફેશનના અંગ્રેજ કૅળવણી પામેલાઓનો છે. પરંતુ આનો જવાબ સાંભળો? કોમને નમાઝ રોઝાનું શિક્ષણ આપવા, ઇસલામ ઉપર કાયમ રાખવા, આઝાદી તથા નાસ્તિક પંથાંની આલમગીર આક્રમણોથી બચાવવા માટે આવા લોકોની પણ ખાસ જરૂરત છે. અગર આ લોકો નહીં હોય તો અમારી મસજીદો વીરાન થઈ જશે. અમારા દીક્ષામાંથી ખુદા રસુલની મોડોખ્ખત નીકળી જશે. આમ થવાથી અમારા દીલ વીરાન થઈ જશે અને જાહેલ તથા અબલુ લોકો મસજીદોના પેશ ઇમામ તથા મોલવી અને વાઅઝ બનીને અગ્નાનો ઉપર સરદારી કરવા લાગશે. જેમકે ગુજરાતમાં આવા અનેક દાખલાઓ મોજુદ છે. તેથી દરેક શહેરમાં દીનીયાત તથા અરબીનો એક એક મદરેસો કાયમ કરવો જોઈએ. મદરેસો કાયમ થવાથી એમ ન સમજવું કે શહેરના બધા મુસલમાનો દીનીયાતની કૅળવણી લેવા લાગી જશે. નહીં, બલકે અમારામાંથી કેટલાક લોકો એ કૅળવણી પામીને તખયાર થવાથી તેમનું એ કામ હશે કે નમાઝ રોઝા, હલાલ હરામના મસઅલા, મસજીદની સંભાળ તથા ચાકરી વીજેરે કરશે. તેમનું કામ હશે કે આર્યા તથા ખ્રિસ્તીઓનું ખંડન કરશે જેથી ઇસલામના ઉપર હુમલાઓ થાય તો તે દુર થઈ શકે વળી તેઓમાં કેટલાક એવા ચળકતા હીરા હશે કે કોમની સેવા બજાવવામાં

શાહ વલીહાદ, શાહ અબ્દુલ અઝીઝ દેહેલવી રહે. મોલવી મોહમદ
 કાસમ સાહેબ, મવલાના અબ્દુલ હક સાહેબ લખનવીની પેઠે નીવડશે.
 ચાલુ સમયમાં પણ ખુદાના ફઝલથી અરબી જાણનારાઓમાં મવલાના
 અશરફઅલી સાહેબ થાનવી, મવલાના એહમદ હસન સાહેબ અમરોહવી
 મવલાના અબ્દુલ હક સાહેબ હકકાની જેવા તથા ખીજા અનેક આલેમે
 મોજુદ છે. અગર આ લોકો કામમાં ન હોય તો મુસલમાનો કોની
 પાસે ફતવા લેવાને જશે અને જેમના દીલોમાં દીની મોહોબ્બતની
 મોજે ઉઠી રહી છે તેઓ કદ જગ્યાએ જશે અને કોની સંગત
 તથા ઉલ્લટથી શાંતતા મેળવશે. હજારો ગામોમાં દેવખંદના અસખ્ય
 મોલવીઓ ફેલાયલા છે. જેથી ગામડાના ખેડૂત લોકોને ઇસલામના ઉસુલથી
 આગાહી અને બાનીએ ઇસલામ સલમની મોહોબ્બતનો સખક મળે છે,
 અલખતાં આ ઓલમાઓના ટોળામાં જે દુર્ગુણો, દુરાચર, હદધર્મી અને
 ખુદ ગરઝી તથા હક પોશીની વાતો પેદા થઈ છે તેનાથી દુર રાખવા
 માટે તથા એ નાખુદ કરવા માટે કોશીશ કરવી જોઈએ તથા એ તદખીર
 વિષે વિચાર કરવો જોઈએ. પણ એમ કહેવું કે અરબીના મદરેસાઓજ
 નાખુદ કરી દેવા એ બહુ મોટી ભુલ છે. ગુજરાતમાં જે લોકો
 પોતાની મેળે વાઅઝ અને મોલવી બનીને પ્રખ્યાત થઈ જાય છે તથા
 આમ લોકોને પોતાની મતમળના માટે શીકાર બનાવે છે તેમનો બદોખસ્ત
 પણ અરબી મદરેસાઓની સ્થાપનાથી થઈ શકશે કેમકે જ્યારે દીની ઇસ્લમનો
 પ્રસાર થશે ત્યારે ઇસ્મી સનદ વિના મસજીદના પેશ ઇમામ, તથા નીકાહ
 ખવાનીના માટે કાઝી બની શકશે નહીં અને વાઅઝની મજલીસના માટે
 જહેલ તથા નાદાન નીમ મુસ્લાંને મીમબર કે ગાદી ઉપર જગ્યા મળશે નહીં

નવી રોશનીવાળા આ લોકોની બુરાઈઓને શું છે પણ બલાઈઓને જોતા નથી એ ધનસાધથી વિરુદ્ધ છે.

૧. આર્યા અને ખ્રિસ્તી મીશનરીઓને હીંદુસ્તાનમાં કાણુ હાર આપે છે ?

૨. બુદ્ધગામિ દીનના પુસ્તકો અને ઇસ્લમે દીનની મોતેબર કીતાબોનો ઉરદુમાં કયા લોકોએ તરબુમો કર્યો છે અને હાલ પણ કરી રહ્યા છે ?

૩. મસજીદોમાં નમાઝ રોઝાની ચર્ચા અને દુરઆન બજાવાનો ખદોબસત કોના હાથમાં છે ?

૪. ગામડાઓમાં ખુદા રસુલનું વર્ણન, દીની મસલાઓની ચર્ચા કોના સબબથી થાય છે ? શું અમારા અંગ્રેજી કોલેજોના ડીપ્રી પામેલા નવજુવાનો તથા વકીલ બેરીસ્ટરો, અને ધનજનીયર સાહેબો કરશે ?

બરીં અકલો દાનીશ બ યાબદ ગીરીસ્ત

ચાલુ સમયના મોલવીઓ બેશક બદનામ છે પરંતુ તેઓજ ઇસલામના હાથ પગ છે. તેઓ વિના કોઈ મેહેલ્લો, કોઈ ગામ, કોઈ મજલીસ ખાલી ન રહેવી જોઈએ. તેમની શરમ ભરેલી ચાલચલણની રોક ટોક નવી રોશનીવાળા કરશે અને નવી રોશનીવાળાના નાસ્તિક પણાં, આઝાદી તથા બે દીનીની રોક ટોક ઇસલામના ઓલખાઓ કરશે. આવી રીતે બંને બાજુના લોકો એક બીજાની બલાઈના માટે કોશીશ કરે પણ તેમની બરબાદી તથા પાયમાલીની હદ સુધી ન પહોંચી જાય. હવે ચાલુ સમયના ગુજરાતના રાજ્ય કર્તાઓ જોઓ રાજકોટ કોલેજ, ઇદાર કોલેજ કે અજમેરની મેયો કોલેજના કેળવાયેલા તથા સનંદ પામેલા છે તેઓ ઓલખાએદીન અને અરબી મદરેસાઓને ઓટલા માટે સારી નજરે જોતા નથી કે નવી રોશનીના લોકો તેમના

વિશ્વ છે અને તેઓ પોતે પણ પોતાને નવી કેળવણી પામેલાઓમાં ગણે છે. જેમકે.

આં ચીઝકે દર કાને નમક રશત નમક શુદ

એ લોકોના મુસાહીઓ અને સલાહકારો પણ નવી રોશનીના હોવાથી તેમને સાચી વાતનો સમજાવનાર અને અરબી મદરેસાઓની જરૂરત તથા તેના ફાયદાઓથી જાણીતો કરનાર કાંઈ પણ માણસ નથી. કેમકે:-

કુનદ હમ જીન્સ ખાહમ જીન્સ પરવાઝ

કયુતર ખા કયુતર ખાઝ ખા ખાઝ

આ કારણના લીધે રહસ લોકો અંગ્રેજી મદરેસાઓ વિના પુર્વની તથા દીની કેળવણીના મદરેસાઓની તરફ ખીલકુલ ધ્યાન આપતા નથી. બલકે તેમની મજલીસમાં જ્યારે પણ આ વાતની ચર્ચા ચાલે છે તો ચારે બાજુથી આ અવાજ આવે છે કે અરબી મદરેસા નકામા છે બેકાર છે એમની હસ્તીથી કાંઈ ફાયદો નથી એમાં રૂપીઆ ખર્ચવા ખીલકુલ નાદાની અને ભૂલ છે. આવી વાતો સાંભળીને અરબી મદરેસાનું ધ્યાન રહેતું નથી. તેઓ ખીલકુલ બે પરવા થઈ જાય છે. પરંતુ આહ ! શું ઇસલામને આમ બે ચારો મદદગાર મુકી દેવામાં આવશે અને શું ખરેખર અમારા દેશમાં અરબી મદરેસાઓ જરૂર વગરના અને નકામા છે ? નહીં, ખીલકુલ નહીં, દેશમાં જેટલી જરૂરત અંગ્રેજી મદરેસાઓની છે તેટલીજ જરૂરત અરબી મદરેસાઓની છે. તુદવા તથા કોલેજ બંનેની જરૂરત છે. હું જેવી રીતે આનો હીમાયતી છું એવીજ રીતે તેના પણ છું. મારી પેઠે દરેક મુસલમાને અરબી ઇસલામી મદરેસાની સલામતી તથા ખેરખ્વાહી તથા ચઢતી દશાએ પહોંચવાની કોશીશ કરવી જોઈએ. અને

તેની પડતીથી દીલગીર તથા રંજીત રહેવું જોઈએ. ખાસ મુજસતમાં આ વાતની ઘણીજ દમી છે અને એજ કારણના લીધે હું મારા હમ વતન ભાઈઓથી નારાજ છું અને લડતો રહું છું.

૧૪. નવાખ સાહેબ ફરમાવે છે કે સમય વીતી રહ્યો છે ઇસલામ મટી રહ્યો છે. અગર મટી જવા બાદ કોમ જગૃત થઈ અને તેને હોશ આવ્યો તો ફરી શા કામનું ? હું સાચું કહું છું કે ફરી એમનાથી કંઈ પણ નહીં થઈ શકે. બસ આ દીલગીરીના સમયે માફ જગર કપાઈ રહ્યું છે, મારી આંખોથી અશ્રુધારા વહી રહી છે. ખુદા તે કોમ ઉપર રહેમ કરે જેને પોતાની નાજુક હાલતનું લગારે બાન તથા અફસોસ નથી.

ગુલશને ઇસલામમે' મારો ખીજાં આનેકો હે

હાં ખખર લો જલ્દ અબ્બે મેહમાં જાનેકો હે

૧૫. નવાખ સાહેબ ફરમાવે છે કે આમ ઇસલામી ખીરાદરોએ મારી બે શીખામણુ યાદ રાખવી જોઈએ. એક એકે મોહરમ શરીફમાં જોટલા રૂપીઆ લોકો તાજીઆદરીમાં ખરબાદ કરે છે તે રૂપીઆ અનજુમનો, મઝહબી મદદેસાઓ, યતીમખાનાઓ વીગેરેની મદદમાં અગર ખર્ચ કરે તો એક મોટા ગુનાહથી અમારો પછસો બચીને એક મોટા સવાબના કામમાં ખર્ચાશે. જેનું પરિણામ દુનિઆમાં ઇસલામની તરફથી તથા આખેસ્ત માં ખુદા રસુલની ખુશનુદી છે. ખીજું એકે જોટલા રૂપીઆ લગ્ન પ્રસંગે હીંદુઓ જેવા રીત રીવાજોમાં ખર્ચ થાય છે તે જો પોતાના બાળકોની કેળવણીની પાછળ ખર્ચ કરવામાં આવે તો એક ખરબાદી તથા ગુનાહથી છુટકારો થવાની સાથે અવલાદ ના હકોની જાળવણી તથા ફરજ બજાવેલી મશ્વારો. જે કોમને પોતાના લાભ અને ગુજરાનની ખખર નથી કે કમ

કામમાં લાભ અને ક્યામાં નુકસાન છે તે કામની ગણતરી માણસોમાં નહીં પણ જનવરોમાં થવી જોઈએ.

૧૬. નવાળ સાહેબે ફરમાવ્યું કે મોહરમમાં તાજીઆ બનાવવાનો રીવાજ તયમુરની ઇજા઼ છે અને ખુશી તથા ગમીના હીંદુઓ જેવા રીત રીવાજો અકબરની ઇજા઼ છે એટલે અકબર અને તયમુર જેવા મુગલ બાદશાહોને પોતાના પેશવા બનાવી લીધા અને ઇસલામના હાદી તથા પેશવા હઝરત રસુલે અકરમ સલ્લં અને અસહાબે કિરામ તથા એહલે ખયત રહીં તથા તાબેઇન, તબે તાબેઇન, અધમ્મએ મુજતહેદીન, અધમ્મ એ મોહદદિસીન તથા સુશીઆએ કીરામ રહેં ની પેશવાઇ અને રાહ-નુમાઇને પુરતી ન સમજ્યા. તેઓએ ઇસલામનું કાંઇ પણ માન ન રાખ્યું. ઇસલામ ક્યામતના દીવસે ફરીયાદ કરશે કે આ લોકોએ મને ઝલીલ કર્યો અને મારી સાથે ખરાબ વર્તણૂક ચલાવી તથા મારા પર મોટા જુલમ કર્યો.

૧૭. નવાળ સાહેબે ફરમાવ્યું કે અકબર અને તયમુર કોણ હતા ? જરા ઇતીહાસમાં તેમના કારનામા વાંચો. એટલે જણાશે કે આ બંનેથી ઇસલામ અને મુસલમાનોને નુકસાન વિના લગારે લાભ પહોંચ્યો નથી. અશ્સોસ આવા જુલમી, બેદીન અને બે હમીયત બાદશાહોને મુસલમાનો પોતાના દીની મામલાઓમાં હાદી, રાહબર અને પેશવા બનાવે. અલખતાં એક ફતેહમંદ અને ભાગ્યશાળી હોવાની રૂએ જોવામાં આવે તો તે જુદી વાત છે પણ અમારા મઝહબનો એવો ઉસુલ ક્યાં છે કે બાદશાહોની ઇજા઼ અને તરીકાને મુસલમાનો પોતાનો દીન તથા મઝહબ બનાવી લે અને ખુદ તથા રસુલના ખીજ એહકામોની પેઠે ફરજ તથા વાજબ

મમજી કે અશ્વોસ આ કેટલો બધો અધેર છે કે બેદીનોના તરીકાને શરીર્યતે મોહમ્મદી ઉપર સરસાઇ આપવામાં આવે છે.

ગર સલ્લ દેખે હમારે જિન્દા હો કર અબ્બ હમે

આયે નિસખત ઓર કરાખતસે હમારી ઉનકો આર

૧૮. નવાબ સાહેબે ધરમાબ્યું છે કે અમારા ઝોલમા અને વાએઝીન દાદી તથા મુંછના સંબંધમાં ભાર મુકીને વાઅઝ તથા નસીહત કરે છે પણ શું તેમને ખબર નથી કે અકબરી તથા તેમુરી રસોએ ઇસલામને કેટલો બધો કમજોર કરી દીધો અને મુસલમાનોની કેટલી બધી દોલત આરસ્મમાં ખરબાદ થઇ રહી છે. જે કામથી દુનિઆ પણ ખરબાદ અને દીન પણ તબાહ થતો હોય તેનું વર્ણન જીભ ઉપર પણ લાવતા નથી. શું મુસલમાનોના બધા કામ શરીર્યત અને ખુદા રસુલની ઇચ્છા પ્રમાણે છે ? શું દાદી ખોડાવવી અને લખો વધારવાનુંજ માત્ર શરીર્યતની વિરૂધ્ધ છે ? અશ્વોસ હઝાર અશ્વોસ. અગર અમારા મુસ્લા લગાર ખુધ્ધ પુર્વક કામ લેશે તો મુસલમાનોમાં તેમને હજારો ખોડ ખાંપણો અને શરીર્યત વિરૂધ્ધ રીત રીવાજો નજરે પડશે. જ્યારે વાઅઝમાં આવી વાતો ઉપર ટીકાઓ કરવામાં આવતી નથી તો લોકો તેને ખોડ તેમજ દીનને નુકસાન પહોંચાડે છે એમ સમજતા નથી.

જીસ દીનકે દાવેસે સખ અદીયાન થે મગલુબ

અબ્બ મોઅતરિઝ ઉસ દીન પે હર હિરઝા દરાહે

૧૯. નવાબ સાહેબ ધરમાવે છે કે તાવને દુર કરવા માટે કવીનાઇન અકસીર દવા છે અને જખ્મોને રૂઝવા માટે આઇડોફામ દવા અનુભવ ઉપરથી રામબાણુ સાખીત થઇ છે એવીજ રીતે શીતજાનો ખ્લાજ શીતજા

કાઠવાથી થામ છે. આ ત્રણે ધક્કાને સમજાણુ અને અનુભવ સીધ છે. પણ કોઇ મુખ પોતાની કમ અકલ અને બદ નસીબીના સમજે કહેકે અમને આ દવાઓની જરૂર નથી અમે તો કાનુન જુ અલી સીના અને તીબ્બે અકબરમાં જે દવા ન લખેલી હોય તે નહીં કરીએ. હવે આવા માણસને માટે શું કહેવું જોઇએ ખરેખર તેને મુખજ કહેવામાં આવશે. બસ આત્રીજ સ્થિતી અમારા નાદાન અને ખીન અનુભવી વાએગીત અને નસીહત કરનારાઓની છે. જેઓ મુસલમાનોની ખીખીતી દવા હજરત મવલાના રમની મસનવીમાં શોધે છે અને સમજે છે કે આ મસનવી તથા પુર્જોના પુસ્તકો દવારાએ મુસલમાનોમાં સુધારો થઇ શકશે. હું કહું છું કે આવી રીતે કદીપણ સુધારો થશે નહીં કેમકે તેમના સમયમાં આજ કાલના રીત રીવાજો નહોતા અને અકબરી તથા તેમુરી ઇન્દોનો ક્યાંયે પતો નહોતો, અને તેમુરે દુનિયામાં પગ પણ મુક્યો ન હોતો, ફરી વીચારવું જોઇએ કે મસનવીનો વાઅઝ ચાલુ સમયની ખીલ્મતોને કેવી રીતે રોકી શકે છે.

ખાઝારમેં નિકલે હેં દિરમ લેકે પુરાને

ઓર સિકકા રવાં શહેરમેં મુદદતસે ન્યાહે

૨૦. નવાજ સાહેબે ફરમાવ્યું છે કે જેવી રીતે તલવાર તીર વીગેરે જુના પુરાણા હથીયાર ચાલુ સમયની બંદુકો તોપો તથા બમના ગોલાનો મુકાબલો કરી શકતા નથી અને જેવી રીતે જુના વ્હાણો અને તેના શદ આગમોટો, સ્ટીમરો વીગેરે ઉપર દરીઆઇ મુસાફરીમાં સરસાઇ ભોગવી શકતા નથી એવીજ રીતે ચાલુ સમયના રીત રીવાજોનો મુકાબલો કરવા માટે પુર્જોના પુસ્તકોથી કામ ચાલી શકતું નથી. આમ કહેવાનો મતભવ

એ નથી કે પુર્વજોના પુસ્તકો નકામા છે નહીં, ખીલકુલ નહીં, ખુદાની કસમ અમે તેમને પવિત્રતાના તાજ સમજીએ છીએ અને તેમના પુસ્તકોથી લાખો કરોડો લોકોને શાયદા પહોંચ્યા છે તથા સામાન્ય રીતે બધામાં એમના પુસ્તકોનો સ્વીકાર થઇ ચુક્યો છે. જો કદાચ તેમના જોડાની રજ અમને મળી જાય તો અમે તેને સુરમો બનાવીએ, પરંતુ આજ કાલ જે પવન ડુંકાઇ રહ્યો છે તે જુદો છે અને તેનો ધલાજ પણુ જુદો છે. એટલા માટે નસીહત કરનારા તથા વાએઝોએ નવીન આશ્તોનો મુકાબલો નવીન યુક્તિઓ અને હથીઆરોથી કરવો જોઇએ અને પોતાના વાઅઝનો ઢંગ ખીલકુલ બદલી નાંખવો જોઇએ. જે લડાઇમાં તલવારની જરૂરત ન હોય તો બંદુક ઉઠાવવી જોઇએ અને જ્યાં તલવારથીજ કામ ચાલી શકતું હોય અને દુશ્મન ઉપર શ્તેહમંદી મેળવવામાં આવશે એમ જણાતું હોય તો ત્યાં તલવારથીજ કામ લેવું જોઇએ. આ ઉપરથી એમ ન સમજવું કે મસનવી શરીફ ખીલકુલ બેકાર ગોખલામાં રાખી મુકવા જોગ છે. નહીં, નહીં, મસનવીમાંથી પણ ચાલુ સમયને બરના અશઆર ચુટી લઇને, ખીદઅતો તથા તેમુરી અને અકબરી રીત રીવાજોને નાબુદ કરવાના વાઅઝમાં વાંચવા જોઇએ. આવી રીતે બધા પુર્વજોના પુસ્તકોમાંથી ચાલુ સમયને લાભ કારી બાબતો એકઠી કરી વાઅઝમાં દહેવી જોઇએ કે જેથી ધણાંજ શાયદાઓ થવાની આશા છે. ખુદા અમારા વાએઝો અને નસીહત કરનારાઓને સદ બુદ્ધિ આપે.

૨૧. નવાબ સાહેબે ફરમાવ્યું કે ચાલુ સમયના ગુજરાતી પીરઝાદા અને આલેમો પણ શરીઅત ત્રિશ્દની રસ્મોના પાબંદ જણાય છે. તેથી

આ લોકોના તરીકા તથા ચલચુનો અસર આમ લોકો ઉપર ખરાબી તથા ખરબાદીથી બરેલો થાય છે. માટે સહથી પહેલાં આ લોકોએ ખરાબ રસ્તો ને તજવી જોઈએ આ કામ કાંઈ મુશ્કેલ નથી, પરંતુ આ લોકોને મુશ્કેલ ગણાય છે કેમકે એમના દીલોમાં ખુદાની ખીક નથી, કામની ખરબાદીનો સદમો નથી, શરીરઅતના કમજોર થવાની દીલગીરી નથી, ધસલામતી મોહોખત નથી, આખેરતના હીસાબની ચીંતા નથી, ચઢતીનો વિચાર નથી, પડતીનો અદેશો નથી અને મુસલમાનોની દોલત ખરબાદ થાય છે તેનો પણ અવસોસ નથી એટલાજ માટે એ લોકોમાં ખરાબ રીત રીવાજોનો મુકાબલો કરવાની હીમત નથી.

૨૨. નવાબ સાહેબે ૧૨માઝ્યું કે મેં એક પીરઝાદાને દોસ્તીની રૂએ મુજબું કે તમે આ રીત રીવાજોને સારા જાણો છો કે ખરાબ ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે અમે ખરાબ સમજીએ છીએ આ સાંભળી મેં કહ્યું કે જ્યારે આ રસ્તો ખરાબ છે ત્યારે તમે તેને કેમ મુકી દેતા નથી. તમોને આવી રસ્તોના પાખંદ જોઈ ખીજ લોકો પણ મુકતા નથી. અગર આજે તમે મુકી દોતો બધા લોકો મુકી દેશે. આ ઉપરથી તેઓએ જવાબ આપ્યો કે અમારા દીલમાં એમ થાય છે કે અમે આ વાતો મુકી દઈએ પરંતુ ૧૨ી કેટલાક વિચારોના સખબે અમારી હીમત ચાલતી નથી. મોટો વીચાર તો આ છે કે અમારા જે મુરીદો છે અને જેઓ અમને ખુઝુર્ગ સમજે છે તેઓ કહેશે કે આ રીત રીવાજમાં એવી તો કંઈ ખોડ ખાંપણો અને ખુરાઈઓ જોઈ કે તેને મુકી દીધી. અગર અમે તેમને તેના નુકસાનોથી જાણીતા કરીશું તો તેઓ આ ટીકા કરશે કે તમે જાણતા હતા છતાં અત્યાર આગમચ આ રસ્તોની કેમ પાખંદી કરતા રહ્યા? તે જખતે અમને અમારી

જુલનો સ્વીકાર કરવો પડશે. વળી તેઓ આ પણ કહેશે કે તમારા બાપ દાદાએ આ રીત રીવાજોને નાબુદ ન કરતાં કેમ જારી રાખ્યા? તે વખતે અમને કપ્પલ કરવું પડશે કે એ તેઓની જુલ હતી. આવી રીતે જુલ કપ્પલ કરવાથી અમારા માટે તેમના મનમાં જે માન છે તેમાં કમી થશે અને તેઓ સમજશે કે શરીરવત તથા ખુદા રસુલની વિરુદ્ધ રીત રીવાજો ઉપર અત્યાર સુધી અમારા પીરો મુરશદ કારખંદ હતા તેથી તેઓ ગુમરાહ છે. અને અત્યાર સુધી અમે એક ગુમરાહને પીરો મુરશદ સમજતા રહ્યા. ધરીણામ એ આવ્યું કે મુરીદોના મનમાં જે માન હતું તે નાબુદ થઈ ગયું અને આવી રીતે રીવાજોને મુકતાં બાપ દાદાના નામને બટો લાગે છે તથા આમદમાં પણ ફેર પડી જાય છે. માટે હવે આપ પોતેજ ફરમાવો કે આવું અપમાન અમે કેવી રીતે સાંખી શકીએ. પીરઝાદા સાહેબે વાત તો સાચી કહી, અંતરનો ભેદ છુપાવ્યો નહીં પણ તેમને મેં જવાબમાં કહ્યું કે ખુદાને રાજી રાખવા માટે બધી જાતના નુકસાનો અને અપમાનો ઉઠાવવા જોઈએ અને કયામતની બે ઇઝતીને એ કરતાં મોટી સમજવી તથા મુસલમાનોની બે ઇઝતીને એ કરતાં વધારે સમજવી જોઈએ. અગર પોતાની બે ઇઝતી થવાથી મુસલમાનો નુકસાન કરનારા રીત રીવાજો અને બે ઇઝતીથી બચતા હોયતો પોતાની ઇઝત અને આબરુ મુસલમાનો ઉપર કુરખાન કરી દેવી જોઈએ. જુઓ દુનિઆમાં એવા લોકો પણ ગુજર્યા છે કે જેઓએ ઇસલામના માટે પોતાની જાન માલ આલ અવલાદ, એશ આરામ, આબરુ ઇઝત વીગેરેની પરવા કરી નથી, જીવ કરતાં કોઈ પણ મોટી વસ્તુ નથી પરંતુ તેઓએ પોતાના જીવોને આફતમાં ફંસાવી દીધા. દુનિઆતો શકત પરિક્ષાની જગ્યા છે. પરંતુ તમને એમાં શતેહમંદીની લગારે ચીંતા નથી

તમારી સમજ અને બુધ્ધી કોણ જાણે કેવી છે. ખરેખર તમે ખીકણ છો. પર કોમના લોકો જોમને તમે કાદર તથા ખુદા રસુલના હુકમન કહેો છો તેઓ કોમી હમદરદીમાં કેવા કેવા સંકટો ઉઠાવે છે ? તેઓ માન આખર અને એશ આરામને તજવાને સુખ સમજે છે. તમે કોમના પેશવા અને પીરઝાદ થઇને આવા નીચ વિચારોમાં ફસાએલા છો. મુરીદોની ખીકથી બેહાલ થઇ રહ્યા છો. શરમ, શરમ, શરમ.

૨૩. નવાબ સાહેબે ફરમાવ્યું કે અકબરી તથા તેમુરી રીત રીવાજોની બેડીઓ કોમના પગોમાં પડેલી છે અને તેથી તેમના હાથ પગ જકડાઇ ગયા છે. જે કોઇ માણસ મુસલમાનોને આ રસ્મોની કેદમાંથી મુક્તી અપાવે તેજ કોમનો રાહબર, હમદર્દ તથા સાચો આભાર કરનારો છે આ કામ પીરઝાદ તથા વાએઝો કરી શકે છે ખીજ કરી શકતા નથી એટલા માટે ઓ પીરઝાદ તથા વાએઝો ! મુસલમાનોની હાલત ઉપર દયા લાવો, આવા કટા કટીના સમયે તેમની દસ્ત ઝીરી કરો, તેમને આદતો-માંથી ઉગારો, તેમની ખેર ખવાહી અને મિત્રતાની સાબેતી આપો. અને ઓ મુસલમાનો ! ઇસલામ તમારાથી રીસાતો જાય છે તેને મનાવવાની કોશીશ કરો. ક્યાં છે ઇસલામના જાન નિસાર અને ક્યાં છે ઇસલામના મદદ ગાર ! ક્યાં છે આખેરતને ચાહનાર અને ક્યાં છે આશેકાને મોહમ્મદ સલ૦ ! ઇસલામની દસ્તગીરીથી તેઓએ કેમ હાથ ઉઠાવી લીધો છે. તેઓ કઇ જીભથી પોતાને મુસલમાન કહે છે. ઓ જુઠા મુરશદો અને જુઠા દાવા કરનારાઓ ! કોની ખીકથી તમે ઘરમાં છુપાઇ બેઠાં છો અને કોના ડરથી મોઢુ બતાવતા નથી. ખુણામાં પડીને કેમ ઉંધી રહ્યા છો ? એવી તો કઇ જાલય છે કે તમે આવડી મોટી નેકીથી દૂર રહ્યા છો ?

સાંભળો સાંભળો:—

રંગો મેં દોડને ફિરને કે હમ નહીં કાયલ
જો આંખહીસે ન ટપકે તો ફિર લહુ કયા હે

આ સ્થળે નવાળ સાહેબ બહાદુરના બોધ વચનોમાંના ચોડાક લખી જીવન ચરિત્રને સમાપ્ત કરવામાં આવે છે. મોલવી સમયદ મોહમ્મદ મુરતુઝા સાહેબ નવાળ સાહેબના બધા બોધ વચનો એકઠા કરી રચ્યા છે અને પુસ્તકના આકારમાં બહાર પાડવા આદે છે. ખુદા તેમની એ આશા પુરી કરે.

નવાળ મીર સદરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ બહાદુરે લખેલા ઉરદુ પુસ્તકોનું લીષ્ટ.

નવાળ સાહેબે કોમની અનેક સેવાઓ બજાવવાની સાથે સેંકડો પુસ્તકો લખ્યા છે જેમાંના યોગદા પુસ્તકોના નામ અમે નીચે લખીએ છીએ. મજદૂર પુસ્તકોમાંના કેટલાક પુસ્તકોનું ગુજરાતી ભાષામાં તરજુમો થઈ ગયો છે અને તે સાધારણ રીતે ગુજરાતી જાણનાર પ્રજામાં ધણાંજ લોક પ્રિય નીવડ્યા છે. બાકીના પુસ્તકોનો પણ તરજુમો થઈ રહ્યો છે જે એક પછી એક બહાર પાડવામાં આવશે. આ પુસ્તકો ઉપરાંત લગભગ એકસો પુસ્તકો નવાળ સાહેબે લખી રાખ્યા છે અને હજુ એવા પુસ્તકો લખવાનું કામ જારી છે. જે આવીજ રીતે લખવાનું કામ જારી રહ્યું તો નવાળ સાહેબના પુસ્તકોની સંખ્યા સેંકડો ઉપરથી વધીને હજારો ઉપર પહોંચી જશે. ખુદાવંદે કરીમ આવા હમદર્દે કોમ વીર નરને સલામત રાખે.

અમોએ નીચે નંબર વાર પુસ્તકોના નામ દર્શાવ્યા છે અને તે કંઈ જગ્યાએ મળે છે તે પણ લખી દીધું છે જેથી મંગાવનારને મંગાવવામાં અગવડ પડે નહીં.

નંબર પહેલાના પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

ગુલદસ્તએ લેકચર

ગુલદસ્તએ ફયઝ

ગુલદસ્તએ રિકાહ

ગુલદસ્તએ ફલાહ

ગુલદસ્તએ તમીઝ

ગુલદસ્તએ શોહર

ગુલદસ્તએ મુનાફે

ગુલદસ્તએ મોલુમ

ગુલદસ્તએ માલુમાત

ગુલદસ્તએ તાલીમ

આ પુસ્તકો નીચે લખેલા ગ્રંથોમાં છે માટે તેમને લાંબી
મળી શકશે.

હકીમ યાઝ બલીખાન અફવાની બુકસેલર.

૬. હાલ બાઝાર અમરતસર પંજાબ.

નંબર બીજાના પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

ઇસલામકે અકાયદ

ઇસલામકી ખુખીયાં

ઇસલામકી રઝીલત

ઇસલામકી સદાકત

ઇસલામ કે નવાહી

ઇસલામકી તરકકી

ઇસલામ કે અતાલીક

ઇસલામકી તાઅલીમ

ઇસલામ કે હસનાત

ઇસલામકી હીમાયત

ઇસલામી હુકુક

નંબર ત્રીજાના પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

ઇસલાહુલ બશર

ઇસલાહુલ શાસેકીન

ઇસલાહુલ મુઝનબીન

ઇસલાહુલ મોઅમેનીન

ઇસલાહુલ લાઅેબીન

ઇસલાહુલ મોઅતેદીન

ઇસલાહુલ નોકુસ

ઇસલાહુલ મુઅસ્સેરીન

નંબર બીજા તથા ત્રીજાના પુસ્તકો નીચે લખેલા ગ્રંથોમાં છે
જે તેમના સરનામાથી મળી શકશે.

મોલવી કુતુબુદ્દીન સાહેબ.

નામી પ્રેસ કંટરએ અબ્દુલ પુરાબખાન—લખનઉ.

નંબર ચોથાના પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

હાથે અખલાક કી	પહેલી કીતાબ
„ „	દુસરી કીતાબ
„ „	ત્રીસરી કીતાબ
„ „	ચોથી કીતાબ
„ „	પાંચમી કીતાબ
„ „	છઠી કીતાબ
„ „	સાતમી કીતાબ

દાનાષકા સળકે ભાગ પહેલો

„ „ ભાગ બીજો

„ „ ભાગ ત્રીજો

નંબર ચોથાના પુસ્તકો નીચે લખેલા છાપખાનામાંથી પ્રગટ થયા છે
ત્યાંથીજ મળી શકશે.

કરીમી પ્રેસ.

કાઝી અબદુલકરીમ નુરમોહમ્મદની દુકાનમાં
કોલસા મોહોલસા પાયધુની મુબાલ

નંબર પાંચમાના પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

કાલસ્લાહ	કાલર રસુલ
કોલલકુકુહા	પીરે શરીઅત
ખુદાકી પેહલાન	વલીકી પેહલાન
મોહરરમકી બીદઅતે	મોહરરમાતે મોહરરમ
ઇનસાનકી રક્ષીત	

નંબર છઠ્ઠાના પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

ધલાને ઝુલ્મ	ધલાને હિર્મ
ધલાને માઅસીઅત	ધલાને હસદ
ધલાને ખુદખીની	ધલાને નાદાની
ધલાને ગફલત	ધલાને જહાલત
સમરએ જહાલત	નતીજએ જહાલત

નંબર પાંચમા તથા છઠ્ઠાનાં પુસ્તકો નીચે લખેલા ઠેકાણેથી મળી શકશે.

મોલવી અશફકહુસેન તથા ફઝલકહુસેન સાહેબો,
અલ મુશીર અખબારના માલિકો.
મુરદાબાદ

નંબર સાતમાના પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

આમાલની કસોટી ભાગ પહેલો

”	”	ભાગ બીજો.
”	”	ભાગ ત્રીજો.
”	”	ભાગ ચોથો.
”	”	ભાગ પાંચમો.

નગમએ સદ્ર

નાલએ સદ્ર

તોલકએ સદ્ર

નુમુદ ઓર તક્યા

છલમે તરીકતકી પહેલી કીતાબ

છલમે તરીકતકી દુસરી કીતાબ

આ પુસ્તકો હજી પ્રગટ થયા બાકી છે.

નંબર આઠમાના પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

નમાઝકા બ્યાન	રોઝકા બ્યાન
ઝકાતકા બ્યાન	હજકા બ્યાન
કુરબાનકા બ્યાન	દોઆકા બ્યાન
જન્મતકા બ્યાન	દોઝખકા બ્યાન
ખરઝખકા બ્યાન	મેહસરકા બ્યાન
તકવાકા બ્યાન	

મજકુર પુસ્તકો નીચેના ગ્રહસ્થ છપાવ્યા છે જે નીચેના સરનામેથી મળશે.

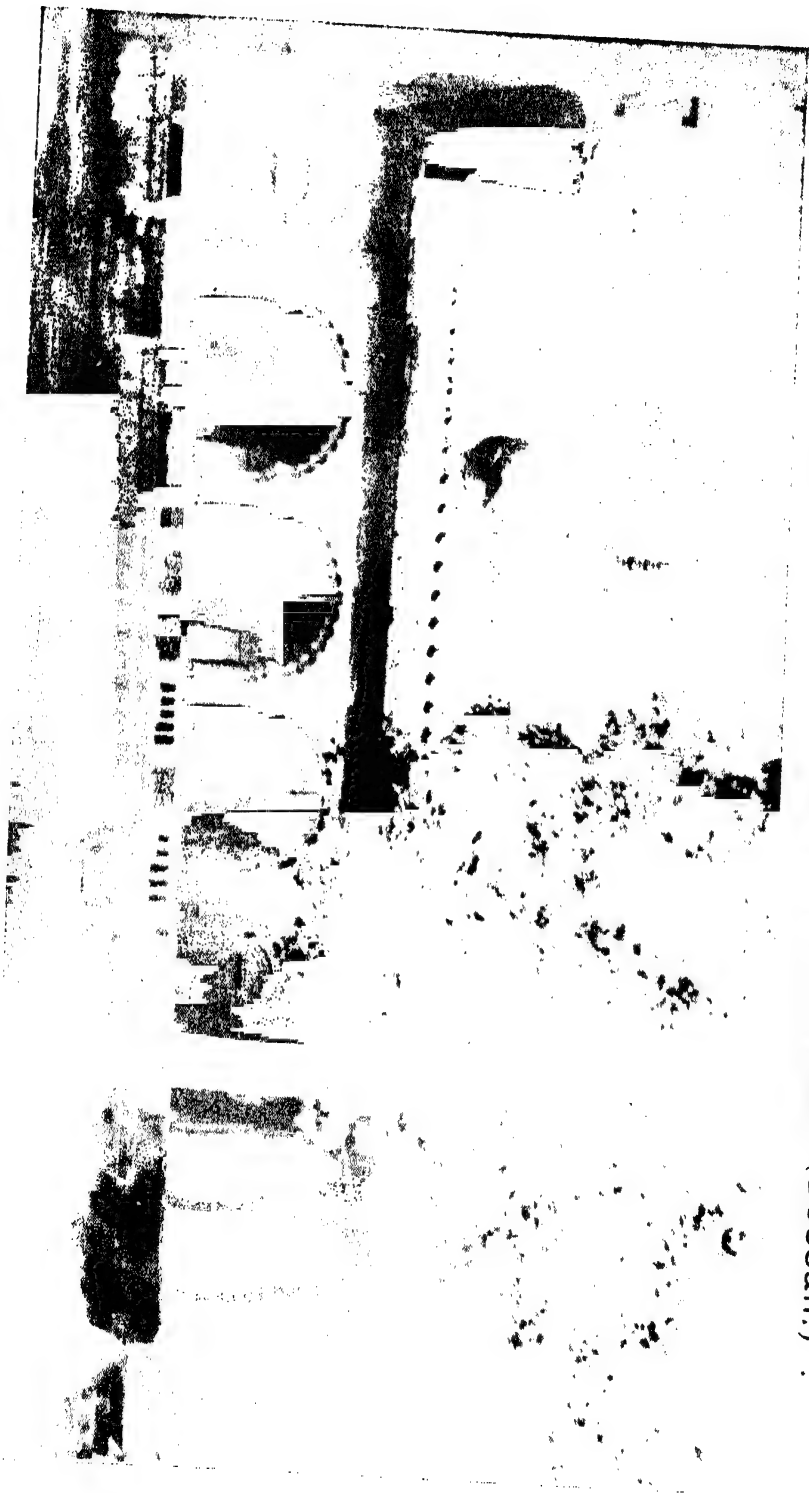
મુનશી શેખ હુસેન આશિક.
માલેક હમીદી પ્રેસ કાલુપુર ટાંપીવાલેકી પાલ.
અમદાવાદ.

નંબર નવના પુસ્તકો નું લીસ્ટ.

ગમાલે તવહીદ	કમાલે તવહીદ
વિસાલે તવહીદ	નિહાલે તવહીદ
ઉસુલે તવહીદ	કીલીદે તવહીદ
નસીમે તવહીદ	શમીમે તવહીદ
લિલાએ તવહીદ	વિલાએ તવહીદ
લિવાએ તવહીદ	ઝિયાએ તવહીદ

આ પુસ્તક હજુ સુધી છપાયા નથી પણ અનકરીખ છપાઇને બહાર પડશે.

**The Mosque and Khanquah of Hazrat Syed Shah Chulam
Husain Saheb Kadri, Awrangabad (Deccan.)**

હઝરત સહૈયદ ગુલામ હુસૈન શાહ સાહિબ કાદરી રહેબની મઝહર અને
ખાનકાહ શરીફ અવરંગાબાદ (દેકન)

હઝરત કુત્બે ઝમાં સૈયદ શાહ ગુલામ હસન

કાદરી કદો અવરંગાબાદીનું વૃત્તિત.

હઝરત કુત્બે ઝમાં સધયદ શાહ ગુલામ હસન કાદરી કદં અવરંગાબાદીનું વૃત્તાંત.

નવાબ મીર સદરુદ્દીન હુસેનખાન સાહેબ અવરંગાબાદમાં આવેલા હઝરત કુત્બે ઝમાં સધયદ શાહ ગુલામ હસન કાદરી કદં ની ખાનકાહના સન્નિધાનશીન હોવાથી પાછળ જણાવ્યા મુજબ મજકુર હઝરતનું કુંક વૃત્તાંત ફારસી ઉપરથી ગુજરાતીમાં નીચે ઉતારી લેવામાં આવે છે.

ગુન્નેરના રહીશ અને અવરંગાબાદમાં દરન થએલા હઝરત સધયદ ગુલામ હસન કાદરી કદં નો સિલસિલો અને તેમની રજીલત તથા સદ ગુણો વિગેરેની હકીકત ખરી સાખીતીઓથી સાખીત થઇ ચુકી છે કે તેઓ સધયદોના વડીલ હસનીકલ કાદરીના નામે પ્રખ્યાત છે અને હઝરત ગવસુલ આઝમ પીર દસ્તગીર મીરાં મહીયુદ્દીન શેખ અબ્દુલ કાદર જીલાની રહીગીની અવતારમાં એકવીસમી પેઢીએ છે. ખરી સાખેતીઓથી જણાય છે કે હઝરત શેખ સધયદ શાહ ગુલામ હસન કાદરી બિન સધયદ શહાયુદ્દીન કાદરી બિન સધયદ ઇસહાક કાદરી ખુખારી અલગુન્નેરી છે આવીજ રીતે એમના નસબનો સીલસીલો ખરી સનદોથી હઝરત ગવસુલ સકલેન શેખ અબ્દુલ કાદર જીલાની રહીં સાહેબે કશ્ફ કરામાતથી મળે છે.

શાકજહાં બાદશાહના શાહઝાદગીના સમયે સધયદ ઇસહાક કાદરી સાહેબ ખુખારાથી ગુન્નેરમાં આવ્યા અને તે વખતે તેઓ એક કામિલ

પુરુષ તથા જાહર અને ખાતિનના કમાલાત રાખનારા લેખાતા હતા. લાંબી જીંદગી ભોગવ્યા બાદ આપનો જીન્નેરમાં અંતકાળ થયો ખુદ તઆલા તેમના ઉપર રહેમત નાજિલ કરે. તેઓ ત્યાંજ દફન થએલા છે. તેઓ પોતાની પાછળ ચાર દીકરા મુકી મરી ગયા હતા. સઉથી મોટાનું નામ સધયદ યાકુબ જેઓ આખેદ હતા તેમને કાંઈ અવલાદ થઈ નથી. ખીજાનું નામ સધયદ શહાબુદ્દીન ત્રીજાનું નામ સધયદ અબ્દુલ કાદર અને ચોથાનું નામ સધયદ અબ્દુર રઝાક હતું. અઘ્લાહ તઆલા એ સધણાઓ ઉપર રહેમત નાજિલ કરે. સધયદ શહાબુદ્દીન કદમ પોતાની પાછળ સધયદ શાહ ગુલામ હસન નામનો એક દીકરો મુકીને ગુજર્યા. સધયદ શહાબુદ્દીન માત્ર ખુદા ઉપર તવકક્લ કરનારા હોવાથી ભાઈઓમાં તકરાર ન થવા પામે એ વાતનો વિચાર કરી પોતાની મીલકતનો ધનામ તથા રોજનો પોતાના મોટા ભાઈ સધયદ યાકુબ સન્નજદાને આપી દીધો અને પોતે ખુદાની યાદમાં રહેવા લાગ્યા. તેમની વશાત જીન્નેરમાં થઈ અને પોતાના પીતાની પંગાથી દફન થયા.

નકલ છે કે જીન્નેર શહેરમાં ફેલ્લાનો રોગ ફેલાયો. તે ખીમારી એવી હતી કે માણસની. છાતીમાં ફેલ્લો થતો અને તેથી માણસ મરી જતો. જ્યારે આ ખીમારીના સેંકડો માણસો ભોગ થઈ પડ્યા ત્યારે છેવટે ત્યાંના રહીશો આપની સેવામાં દોઆના માટે હાજર થયા એટલે આપે ફરમાવ્યું કે તમે બધાના બદલામાં તે ફેલ્લાનો રોગનો મેં સ્વીકાર કરી લીધો આ કહેતાંની સાથેજ આપની છાતીમાં ફેલ્લો નીકળ્યો અને આપ તેના સદમાંથી ત્રણ દીવસ માંદા રહી વશાત પામ્યા અને જીન્નેર વાળાઓએ આ રોગથી છુટકારો મેળવ્યો. હઝરત સધયદ શહાબુદ્દીન

ના સમયે ગુલામ હસન દીકરા હતા. ગરીબીના સમયે બાળવયમાં તવકલ્લ
ધારણ કરી ગુજરાતની તરફ નીકળી પડ્યા અને ઘણાં વરસ સુધી
ગુજરાતમાં રહ્યા તે સમયે અમદાવાદ શહેરમાં સમયે શાહ અલી રજા
રહે. નામના એક કામિલ વલી ખુઝુર્ગ રહેતા હતા તેમનાં મુરીદ થયા.
શાહ અલી રજા સાહેબે કુરઆને મજીદની તફસીર ઇસ્મે તસવુફમાં ઘણીજ
સારી ખ્યાન કરેલી છે અને તે એવી છે કે બાગ્યેજ તેની જોડી નીકળી
શકે. સમયે શાહ ગુલામ હસન સાહેબે પોતાના પીરની ભારે સેવા ચાકરી
કરી અને ખાતેની નેઅમત મેળવવાને બાગ્યશાળી થયા. લાંબા સમય સુધી
પીરની પાસે રહેવા પછી તેઓએ પોતાને વતન જવા માટે રજા લીધી
અને આલમ અલીખાનની હકુમત દરમ્યાન અવરંગાબાદ પધાર્યા.
સમયે સાહેબની ખુઝુર્ગનો દબદબો અને દરવેશીનો રૂઆબ ઘણોજ હતો
તેથી આલીમ, જહીલ, અમીર, ગરીબ, ફકીર વીગેરે કોઇ પણ માણસ
આપની સામે એકદમ વાત કરી શકતો નહોતો.

શરઆતથી આપને વાંચનનો શોખ અતીશ્ય હોવાથી જુદા જુદા
વિષયોની સાત હજાર કીતાબો આપના કુતુબખાનામાં મોજુદ રહેતી હતી.
આપની બોલવાની ઢપ એવી અસર કારક હતી કે મોટા મોટા વિદવાનો
પણ સાંભળીને દંગ રહી જતા હતા. અવરંગાબાદ શહેરમાં આપ એક
કામિલ અને પ્રખ્યાત ખુઝુર્ગ હતા. જીંદગીની શરઆતથી તો આખર
સુધી ભારે દબદબાની સાથે રહ્યા અને અવરંગાબાદમાંજ વશાત પામ્યા
તથા પોતાની ખાનકાહમાંજ દફન થયા. આપના વક્તાતની કોઇએ તારીખ
લખી છે જેમાં આ મીસરામાંથી વશાતનો સને નીકળે છે. જેમકે-આશિકે
હક બહક શુકે મુલાહક (દિજરી સને ૧૧૮૧)

સમયદ ગુલામ હસન સાહેબ જ્યારે અવરગાળાદમાં પધાર્યા ત્યારે અણીજ ગરીબ અવસ્થામાં હતા. આગળ કહ્યું તેમ આલમ અલીખાનની હકુમત દરમ્યાન શહેરથી બહાર કુતુબ પુરામાં પોતે મુકામ રાખ્યો. ભોગ જોગે આલમ અલીખાન પોતાના ઉસ્તાદ મોલવી ઉપર કોઇ વાંકના લીધે ધણીજ ગુસ્સે થયો હતો અને તેણે સોગન ખાધા હતા કે જ્યાં સુધી હું એ મોલવીને મારી નહિ નાખું ત્યાં સુધી ખાણું ખાઇશ નહીં અગર કોઇ માણસ તેની બલામણુ કરશે તો હું જાણીશ કે તેણે મારો ખાપ ખનવાનો દાવો કીધો છે એટલે હું તેની પુરેપુરી ખબર લઇશ. આ વાતની ખબર મળતાંજ ગરીબ મોલવી ખીકના લીધે હોશ હવાસ બુલી ગયો અને તે સમયના દરેક મશાયખની સેવામાં આશરો મેળવવા માટે હાજર થયો પણ દરેક મશાયખે તેને પોતાના આશરામાં લેવાથી ઇનકાર કરી દીધો. પણ ભોગજોગે પેલા મોલવીની સમયદ ગુલામ હસન સાહેબથી મુલાકાત થઇ ગઇ એટલે પોતે મોલવીની બધી હકીકત સાંભળીને બોલ્યા કે “હું તમને ખુદાના ભરસે આશરો આપું છું, કેમકે હું પોતે અંજલુ અને લાચાર છું” આટલું ફરમાવ્યા બાદ સમયદ સાહેબે મોલવીને પોતાના ઘરમાં જગ્યા આપી. જ્યારે આલમ અલીખાનને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેણે મોલવીને પકડી લાવવા માટે માણસો રવાના કર્યા. માણસો તરતજ સમયદ સાહેબના ઘેર ઉપર આવ્યા અને મોલવીને સ્વાધીન કરવાને કહ્યું. એટલે સમયદ સાહેબે જવાબ આપ્યો કે “મોલવી મારી પાસે છે તે અહીંથી ક્યાંએ જઇ શકતો નથી. પણ હું પહેલાં આલમ અલીખાનની પાસે જાઉં છું અગર તે મારી વાત સાંભળશે તો હીક નહીં તો હું મોલવીને હાજર કરી દઇશ.” આ સાંભળી ભારે તકરાર અને ગરબડ

કેર્ચા બાદ માણસો પાછા ગયા એટલે પોતે આલમ અલીખાનના મહેલ તરફ રવાના થયા. તે વખતે આલમઅલીખાન મહેલમાં હતો. જ્યારે સમયદ સાહેબ મહેલના દરવાજા ઉપર પહોંચ્યા અને મહેલમાં દાખલ થયા ત્યારે ત્યાં પહેરા પર ઉભેલા દરવાનો અને ચોકીદારોએ તેમને રોક્યા નહીં જેથી આપ સીધા દીવાનખાનામાં જઈને ખાસ બેઠક ઉપર બેસી ગયા. આલમ અલીખાનને જ્યારે આપના આવવાની ખબર થઈ ત્યારે તેણે સેવામાં હાજર થઈને કહ્યું કે “જો આપ મોલવીની સીશરશ કરવા આવ્યા હોવ તો હું તે કયુલ કરનાર નથી.” સમયદ સાહેબે જવાબમાં ફરમાવ્યું કે “હા, હું એજ કામના માટે આવેલો છું પણ તમે મારી પાસે બેસો.” આલમ અલીખાન અદખની સાથે બેસી ગયો. થોડીવાર સુધી ચુપકીદી પથરાઈ અને તે બાદ સમયદ સાહેબે ફરમાવ્યું—“હું ભુખ્યો છું માટે આપણે બંને સાથે બેસીને ખાણુ ખાઈએ એવી ઇચ્છા થાત છે.” આલમ અલીખાન બોલ્યો કે “મેં સોગન ખાધેલા છે માટે જ્યાં સુધી મોલવીને મારી નહીં નાંખુ ત્યાં સુધી ખાણું નહીં ખાઉં અને જે કોઈ સીશરશ કરશે તે જાણે મારો બાપ છે.” આ વાતચીત દરમીયાન સમયદ સાહેબના માટે ખાણું આવ્યું એટલે સમયદ સાહેબે કહ્યું. “અલ કાઝેમીનલ ગયઝા વલ આફીના અનનનાસ વલ્લાહો ચુહીખુલ મોહસેનીન (એટલે એ ગુસ્સાને દુર કરનારા અને માણસોના પાપોને માફ કરનારા, અલ્લાહ તઆલા નેકી કરનારાઓથી મોહોખત રાખે છે.) શું મારા કરતાં તમારો બાપ સારો હતો? નહીં હોય.” આટલું બોલી આલમ અલીખાનનો હાથ પકડીને ખાણામાં નાંખ્યું. આલમ અલીખાને સમયદ સાહેબની ખાતર મોલવીનો ગુનાહ માફ કર્યો અને પોતાની

હકુમતમાંથી બહાર કાઢી મુકવાનો હુકમ કર્યો અને તે પછી સધમદ સાહેબનું ધણુંજ માન રાખી તેમની સાથે બેસીને ખાણું ખાધું. તે દીવસ પછી સધમદ સાહેબની બુઝુર્ગીની ચઢતી થઇ. આપનો દરબાર શાહના હતો અને બધા લોકો આપના પાકા મોતકિદ હતા. મોટા મોટા અમીર અને મોટા મોટા મશાયખો આપના મકાન ઉપર આવતા હતા. ગરીબોની મુશકેલો દુર થતી હતી. આલમ અલીખાનની પછી અઝદુદ્દવલા ખવઝખાન આપનો મોઅતકિદ થયો અને મસજીદ તથા ખાનકાહ બનાવવા માટે અગણિત રૂપિયા નજર કર્યા એટલે સધમદ શાહ સાહેબ કદમ એ બહુ મોટી મસજીદ તથા આલીશાન ખાનકાહ બંધાવી. અઝદુદ્દવલાને શાહ સાહેબની ઉપર અતી મહેરબાન જોઇ અદેખાઓએ અઝદુદ્દવલાને બંબેરેલો શર કર્યો એટલે તે શાહ સાહેબથી નારાજ થઇ ગયો. નકલ છે કે સધમદ સાહેબ અને અઝદુદ્દવલાની વચ્ચે એટલે સુધી નારાજ વધી પડી કે અઝદુદ્દવલાએ શાહ સાહેબ મોસુફને મારી નાંખવાનો હુકમ કર્યો અને લડાઇના માટે તૈયાર થઇ ગયો તથા મોરચાઓ બાંધ્યા તે વખતે સધમદ સાહેબ ફકીરો તથા પોતાના માણસોની સાથે મસજીદની અગાસી ઉપર બેઠા હતા. ભોગ જોજે મસજીદની નીચેના ફુજરામાં સધમદ સાહેબનો લડાયક દારખાનું બરેલું હતું તેની ખબર અઝદુદ્દવલાને થઇ ગઇ એટલે તેણે તે દારખાનામાં આગ લગાડવાનો હુકમ આપી દીધો. આ ઉપરથી તેના નોકર ચાકરોએ લાગ જોઇને તેમાં આગ લગાડી દીધી. પણ ખુદાવંદે કરીમના હુકમથી આજે દારખાનાના કુખાના ઢાંકણ તરફ જોર કર્યું અને તેનું બળ દરવાજાની તરફ ફરી ગયું જેથી તે દરવાજો તોડીને બહાર નીકળી ગઇ એટલે બધું મસજીદનું મકાન સલામત રહેવા

પામ્યું, આથી સંધ્યે સાહેબ અને તેમના બધા માણસો બચી ગયા. આ વાત જોઈને અઝડદવલાએ તવળા કરી અને સંધ્યે સાહેબની બુઝુગીનો ઇકરાર કર્યો તથા પહેલાં કરતાં વધુ મોઝતકેદ થઈ ગયો. તેઓએ આસુફળહના વખતમાં બહુ મોડું માન મેળવ્યું કેમકે નવાબ સાચા અંતઃકરણ પુર્વક આપને માનતો હતો અને નિઝામુદ્દવલા નાસિર જંગ પણ આપનો સાચા દિલથી મોઝતકેદ હતો તથા રાત દીવસ આપની શેવામાં હાજર રહેતો હતો. આ ઉપરથી નવાબ આસુફળહ તથા સંધ્યે સાહેબની વચ્ચે અણબનાવ થવા માંડ્યો. નકલ છે કે એક દીવસ સંધ્યે સાહેબે કોઈ માણસને ચીઠી લખી જેમાં અણબનાવના સબબે નવાબ આસુફળહને અબુલ કુશર લખ્યું. ભોગ જોગે આ ચીઠી નવાબ ના હાથમાં પહોંચી ગઈ એટલે ધણોજ ગુસ્સે થયો અને સંદેશો મોકલ્યો કે તમોએ મને અબુલ કુશર લખ્યો છે તો જો આ વાત સાચી હોય તો ખેર નહીં તો એનો બદલો તમે જોશો. એના જવાબમાં સંધ્યે સાહેબે કહ્યું કે બહુ સારું જુઝ્માના દીવસે ચોકની મસજિદમાં તમામ આલમા તથા મશાયખોની રખૂંડ આ વાતની સાબેતી આપીશ. અગર હું સાબેતી ન આપું તો તમે મુખતાર છો જે તમારા મનમાં આવે તે કરજો. આસુફળહ શરેશરીરનો પાખંદ તથા સદગુણી અને હુશીયાર માણસ હતો એટલે સલાહ મશવેરત કરીને કહ્યું. અગર સંધ્યે સાહેબે આ વાત બધા માણસોની વચ્ચે સાબીત કરી આપી તો શરમીંદગી અને બંદનામી વિના બીજું કંઈ નહીં મળે અને જો હું કાશર સાબિત ન થયો તો સંધ્યે સાહેબના મારી તાંબવાથી શું મળશે? બંદનામી વિના બીજું કંઈ પ્રાપ્ત નહીં થાય.

સધયદ સાહેબ રાતરીવસમાં એક કુરઆને મજીદ ખતમ કરતા હતા અને દલાએલુલ ખેરાતનો ખતમ તથા હિસ્ને હસીનનો ખતમ તથા દસ હજાર દુરદશરીફ તથા દસ હજાર કલમએ તમયયા તથા ખીજ વીરદ વઝીફાનો મામુલ ફરમાવતા હતા અને સવાર તથા અસરની નમાઝ પછી વઝીશથી પરવારી હુજરામાંથી બહાર નીકળતા હતા. માત્ર બે ઘડી બહાર બેસવા બાદ ફરી ધખાદતમાં લીન થઇ જતા હતા સધયદ સાહેબ દુરવેશીનો ધણો સામાન રાખતા હતા અને શાહોની પેડે તવકકલ વાલા હતા આપને ધણી આવક હતી. નકલ છે કે જ્યારે સધયદ સાહેબ બહાર નીકળતા હતા ત્યારે તેમના બંને ખીસા અશરશી તથા રૂપીઆથી ભરી જતા હતા એટલે તેઓ બધું પોતાની દીકરીને આપી દેતા હતા અને દીકરી તરતજ અનાથો નીરધાર લાચારોને બહેંચી આપતા હતા અને રાત સુધી ઘરમાં એક પાઇ પણ રહેવા પામતી નહોતી, એવીજ રીતે દરરોજ આપને આવક થતી હતી. સધયદ સાહેબ ઘણાંજ રોઆબદાર ગાયુસ હતા જે માણસ તેમની સામે જતો તે દખ દખાના સખમે બોલી શકતો નહોતો. નકલ છે કે પુનાના સરદાર રઘુનાથ રાવે અવરંગાબાદ શહેર ઉપર ઘેરો નાંખ્યો અને છેવટે સુલેહ થઇ ગઇ. રઘુનાથ રાવની સાથે પુનાનો કાઝી હશમતુલ્લા ખાન પણ હતો એટલે રઘુનાથ રાવે કાઝીની સાથે શહેરમાં ગાય નહીં કાપવાનો ફુકમ મોકલ્યો મજકુર કાઝીએ શહેરના સઘળા મશાયખો અમીરોની સામે રઘુનાથ રાવનો સંદેશો જાહેર કર્યો એટલે બધા જણાએ કહ્યું કે તમે સધયદ સાહેબની સેવામાં હાજર થઇને આ વાત કહો આ ઉપરથી કાઝીએ કહ્યું કે મારા જાણવામાં આવ્યું છે કે સધયદ સાહેબ કાઝીની સાથે માન મરતબાથી મળતા નથી માટે જો તેઓ મને માન આપીને મળવાનું કયુલ કરે તો હું એમની પાસે જઈ જ્યારે આ વાતની સધયદ સાહેબને ખબર મળી ત્યારે આપે

માન આપવાનું કયુલ કયું એટલે કાઝી સધયદ સાહેબની સેવામાં જવાને રાજ થયો. સધયદ સાહેબ મસજીદમાં બેઠા હતા કે એટલામાં કાઝી આવ્યો જે વખતે કાઝીએ સધયદ સાહેબનો ચહેરો જોયો તે વખતે તેનું શરીર ધુજવા માંડ્યું અને આવી રીતે ધુજતાં ધુજતાં આપની સામે હાજર થઈને દુરથી આદાબ બજાવી લાવ્યો એટલે આપે તેને પોતાની પાસે તેડ્યો પણ ખીકના લીધે તે આપની પાસે જતો નહોતો છેવટે આપે તેને બોલાવીને પોતાની પાસે બેસાડ્યો અને દીક્કાસો આપ્યો. કાઝી આપના પગ ઉપર પડી ગયો અને કાંઈ બોલી શક્યો નહીં અને એમને એમ કાંઈ કહ્યા વગર પાછો ચાલ્યો ગયો. પાછો જઈને રઘુનાથ રાવને કહ્યું કે તમે આ વિચારને મનમાંથી કાઢી નાંખો અહીંના સધયદ ગુલામ હસન સાહેબ કાદરીની મોજુદગીમાં તમારાથી કાંઈ નહીં થાય અને બળવો થઈ જશે. તથા તેમના લીધે તમારાં લશકરમાં પણ અશાન્તી ફેલાશે. આ સાંભળી રઘુનાથ રાવે પોતાનો વિચાર નાંડી વાળ્યો. સધયદ સાહેબના અંતકાળ પછી એમના બે ૪૨૪૬ રબા અને સધયદ જમાલુલ્લાહ અને ખીજા સધયદ ઇસહાક હતા સધયદ ઇસહાક મોટા દીકરા રીંદ મશરૂખ તથા લા વલદ હતા અને સધયદ જમાલુલ્લાહ સાહેબ જાહેર અને ખાતેનના કમાલાતમાં પુરા હતા અને તેમના કામ તથા આચાર વિચાર ધણાંજ ઉત્તમ હતા. એમને ગુલામ એહમદ હસન નામના દીકરા હતા જેઓ ધણાંજ સમજુ અને લાયક હતા તેમના ચેહરા ઉપર બુઝુર્ગીના ચીન્હો જાહેર હતા. તેઓએ હીજરી સને ૧૨૧૪ ની સાલમાં આ દારે ફાનીથી આલમે જવેદાનીની તરફ કુચ કયું.

ધરશાફુલ તાલેખીન નામની કીતાબમાં હઝરત સધયદ શાહ ગુલામ હસન કાદરી જુન્નેરી અવરંગઝાબાદી કદ. નો ખાનદાની સીકસીભો

સહી સનદોની સાથે જનાળ હઝરત ગવમુલ આઝમ શેખ અબ્દુલ કાદર જ્ઞાની કદ૦ થી મળે છે જે નીચે મુજબ છે.

હઝરત મીરાં મહીયુદ્દીન સમયે અબ્દુલકાદર જ્ઞાની કદ૦

૧ સમયે તાજુદ્દીન અબ્દુર રઝાક, ૨ સમયે ઇમામુદ્દીન અખી સાલેહ, ૩ સમયે મહીયુદ્દીન અખી સાલેહ, ૪ સમયે શહાબુદ્દીન, ૫ સમયે શરફુદ્દીન યહયા, ૬ સમયે શમશુદ્દીન, ૭ સમયે અલાઉદ્દીન અલી, ૮ સમયે ખદરુદ્દીન, ૯ સમયે શહાબુદ્દીન, ૧૦ સમયે અબ્દુલ ખાસિત, ૧૧ સમયે અબુલ કાસમ, ૧૨ સમયે મોહમ્મદ, ૧૩ સમયે અબ્દુલ્લા, ૧૪ સમયે રકનુદ્દીન, ૧૫ સમયે સદરુદ્દીન, ૧૬ હાજી ખલીલાસ, ૧૭ સમયે હમીદુદ્દીન, ૧૮ સમયે યાકુબ, ૧૯ હઝરત સમયે ઇસહાક કાદરી, ૨૦ સમયે શહાબુદ્દીન, ૨૧ સમયે ગુલામ હસન કાદરી. આપ અવરંગાબાદમાં દફન થયા છે. આપની જવળ (પત્નિ) ઉમ્મતુલ જન્નારથી ત્રણ દીકરીઓ અને બે દીકરા હતા. એક સમયે ઇસહાક કાદરી અને ખીજ સમયે જમાલુલ્લાહ કાદરી હતા. સમયે જમાલુલ્લાહ કાદરી ની પત્નિ હશીજા બેગમ નવાબ સાહેબની દીકરી હતા. સમયે ગુલામ હસન સાહેબ કાદરીની દીકરીઓના નામ. મનજુ બેગમ, ઉમ્મતુલ ફાતિમા, ઉમ્મતુલ હશીજા. સમયે જમાલુલ્લાહ સાહેબને એક દીકરા હતા. જેમનું નામ સમયે ગુલામ એહમદ હસન કાદરી હતું જેઓએ સને હીજરી ૧૨૧૪ ની સાલમાં અવરંગા બાદ ખાતે અંતકાળ કર્યો. અને મનજુ બેગમને સમયે અઝમતુલ્લાહ કાદરીથી પરણાવ્યા હતા.

શાજરો નીચે મુજબ છે-

હિઝરત મવલાના સૈયદ શાહ ગુલામ હસન કાદરી: ૩૬૭

સૈયદ ઇસલાહ કાદરી
ગાયા:સ.

સૈયદ જમાલુલ્લાહ કાદરી.

સૈયદ મોહમદ હસન કાદરી.

હિમમતુલ્લાહ બીબી.

નવાબ બદરુદ્દીન હુસૈન.

નવાબ વજીહુદ્દીન હુસૈન.

નવાબ મીર સદરુદ્દીન હુસૈન.
સંજગદાનશીન.

**Sardar Nawab Alimardan Khan
Saheb Bahadur of Poona.**

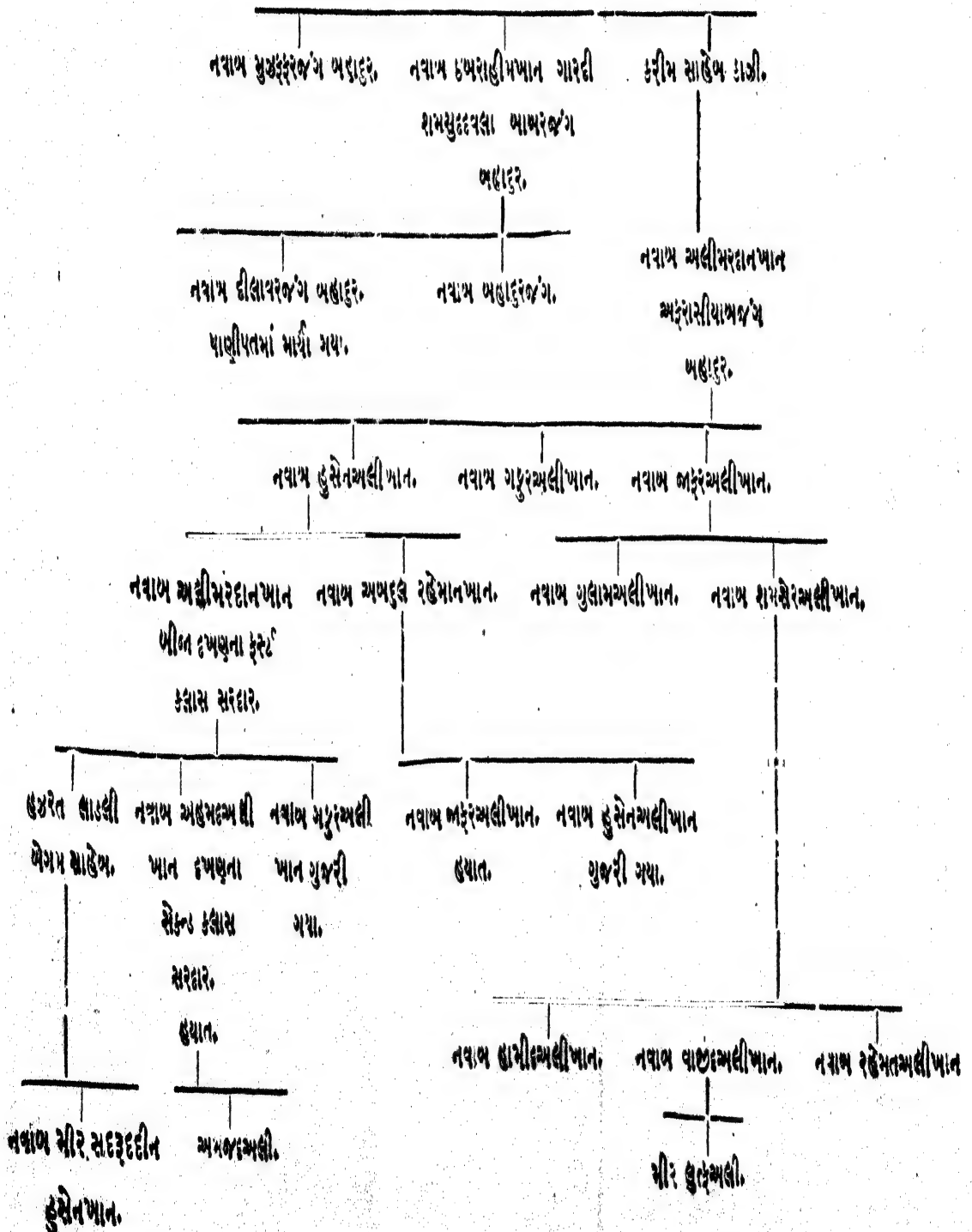
First Class Sardar of Deccan.

(કુરસી ઉપર ખીરાજેલા) સરદાર નવાબ અલીમરદાન-
ખાન સાહેબ ખહાદુર, પુના.

દખનના ફર્સ્ટ ક્લાસ સરદાર.

નવાખ મીર સદરૂદદીન હુસેનખાન સાહેબના મમાવા (નાના) નવાખ અલીમરદાનખાન સાહેબ
ફર્સ્ટ ક્લાસ સરદાર ઓફ દખનની વંશાવળી.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that this is crucial for ensuring transparency and accountability in the organization's operations.

2. The second part of the document outlines the various methods and tools used to collect and analyze data. It highlights the need for consistent and reliable data collection processes to support effective decision-making.

3. The third part of the document describes the different types of reports and dashboards generated from the data. It explains how these tools provide valuable insights into the organization's performance and help identify areas for improvement.

4. The fourth part of the document discusses the challenges and limitations of the current data management system. It identifies key areas where the system falls short and suggests potential solutions to address these issues.

5. The fifth part of the document provides a summary of the findings and recommendations. It reiterates the importance of data-driven decision-making and offers specific suggestions for enhancing the organization's data management practices.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that this is crucial for ensuring transparency and accountability in the organization's operations.

2. The second part of the document outlines the various methods and tools used to collect and analyze data. It highlights the need for consistent and reliable data collection processes to support effective decision-making.

3. The third part of the document describes the different types of reports and dashboards generated from the data. It explains how these tools provide valuable insights into the organization's performance and help identify areas for improvement.

4. The fourth part of the document discusses the challenges and limitations of the current data management system. It identifies key areas where the system falls short and suggests potential solutions to address these issues.

5. The fifth part of the document provides a summary of the findings and recommendations. It reiterates the importance of data-driven decision-making and offers specific suggestions for enhancing the organization's data management practices.

તથા અહીં મરદાનખાન સારૂં આગર દીવા

કુંડાનું રૂંડ વૃત્તિ

નવાખ અલી મરદાનખાન સાહેબ ગારદીના

કુટુંબનું કુંક વૃતાંત.

આ વૃતાંત નવાખ મીર સદરદીન હુસૈનખાન સાહેબ બહાદુરના મમાવા (નાના) નવાખ અલી મરદાનખાન સાહેબના કારવારી ખાનદાનનું છે. એઓ પોતે સહીયુન નસખ સૈયદ છે, અને વળી ખરી સનદોથી હઝરત ઇમામ બહર સાદક રદી૦ ના વંશમાં છે, એમના પુર્વજો અરબસ્તાનના બગદાદ શરીફ શહેરમાં મોટા હોધ્યાઓ ઉપર હતા વળી એમણે વિદ્વતા માં મોટી પ્રખ્યાતી મેળવી છે, ઇરાકના ગવરનર હજીબ ખીન યુસફે સેપદો ઉપર ગુબરેલા જીલમના કારણે એઓએ પોતાના કુટુંબને સૈયદ હોવા છતાં શેખ તરીકે જાહેર કરી, બગદાદને સદાના માટે સલામ કરી, હિંદુસ્તાન આવવાનો ઇરાદો કર્યો અને ત્યાંથી નીકળી હિંદુસ્તાનમાં કારવાર જીલ્લામાં પોતાનું રહેઠાણ કર્યું, જેથી એઓ કારવારી લકખ ધરાવી એમના નામ સાથે કારવારી શબ્દનું જોડાણ કર્યું. કારવારનું ખીજું નામ સદાશીવગઢ પણ છે, જે સમયે વિજયપુરમાં સુલતાનનું રાજ્ય થયું, કે સુલતાને નવાખ સાહેબના પુર્વજોની વિદ્વતા અને પરેહજગારીના સખએ એમને શાહી, ઇનામ ઇકરામ આપીને કાજીના હોદ્દા ઉપર નિમણુંક કરી. આ હોદ્દો મજકુર ખાનદાનમાં લાંબા સમય સુધી રહ્યો. તે પછી નિઝામ હમદ્રાખાદ અને પેશવા દરબારમાં પણ આ ખાનદાનનો સંબંધ જોડાયો હતો જેમકે એમના ખાનદાનમાંથી એક બ્રહ્મ નામદાર નિઝામના પાયદળ લશકરમાં અમલદાર હતા અને ખીજા ગૃહસ્થ પેશવાઇ લશકરની એક પસંદગીના

કમાન્ડર હતા. નવાબ મુઝફ્ફરજંગ નામના એક અહમ્મદી થયા છે જેઓએ પેશવા દરબારની ભારે નીમકહલાલી તથા બહાદુરીથી સેવાઓ બજાવેલી છે જેની સંપૂર્ણ વીગત કેટલાક જુના લેખો અને મી. ગ્રાંટ ડરના લખેલા મરાઠા ઇતિહાસ નામના પુસ્તકના બીજા ભાગમાં મળી આવે છે. અક્સોસ આવા બહાદુર અહમ્મદ પોતાના દીકરા દીલાવર જંગની સાથે પોતાના કેટલાક દુશ્મનોના પ્રપંચના ભોગ થઈ પડ્યા. એમની કબરો હજી સુધી સીવીલ લાઇન્સ પુનાની પાસે ગાર પીર ઉપર આબાદ છે.

આ ખાનદાન હિંદુસ્તાનમાં આબાદ થયું તે પછી શમસુદ્દવલા બખ્શર જંગ બહાદુર નવાબ ઇબ્રાહીમખાન સાહેબ નામના અહમ્મદી બધા કરતાં વધુ નામના મેળવેલી છે. આપે ખુસી નામે ફ્રેન્ચ જનરલના હાથ નીચે લડાયક કેળવણી લીધી હતી, અને પુરેપુરી લશ્કરી તાલીમ લીધા બાદ નિઝામ સરકારની ચાકરીમાં જોડાયા. પરંતુ કેટલોક દાળ વેત્ત્યા બાદ એ નોકરીથી જુદા થઈ ગયા એટલે તરતજ પેશવા સરકારે પોતાને ત્યાં બોલાવી લીધા. એમની લશ્કરી બાહોશી અને બહાદુરીએ કમનસીબ સદાશીવરાવ બાઉ અને તેના પાટવી કુંવર વિશ્વાસ રાવના મનમાં જે માન પેદા કર્યું હતું તે ઇતિહાસના વાચકોથી અંગણ રહેવા પામ્યું નથી. નવાબ ઇબ્રાહીમખાનના ઉદગીર ઉપર નિઝામથી મુકાબલા, મરેઠાઓ તરફના એહમદશાહ અબદાલીની સાથે બહાદુરી ભર્યા હુમલા, એમનું પકડાઈ જવું અને છેવટમાં કર્મીણ રીતે કતલ થવું એ એવા બનાવો છે કે જેથી મી. ગ્રાંટ ડરના ઇતિહાસના પાનાઓ ભરેલા છે.

પાણીપતના મેદાનમાં એહમદશાહ અબદાલીની સાથે મુકાબલો થયો તે વખતે એહમદશાહ અબદાલીએ નવાબ ઇબ્રાહીમખાનને હમ કોમ અને

હમ મઝહબ હોવાની માદ અપ્પવી પોતાની તરફ ફેરવી લેવાની બારે દેશીસ કરી પરંતુ નવાળ ઇઆહીમખાને આ નવાળ આપ્યો કે “હું મારા માલેકની નીમકહરામી કરવા માટે જન્મ્યો નથી.” પાણીપત પહોંચવા પહેલાં દીલ્લી ઉપર ગોળાબારી કરવાનો પણ એમને હુકમ મળેલો હોવાથી આપે નીમકહલાલી તથા બહાદુરીથી આ હુકમ ઉપર અમલ કર્યો. એ હુમલા વખતે લુટરાટમાં કેટલીક કીમતી વસ્તુઓની સાથે શાહી ખાનદાનની તસવીરો પણ એઓને મળી હતી જેમાંની કેટલીક હજી સુધી એમના ખાનદાનમાં સંભાળ પુર્વક રાખેલી છે. દીલ્લીની લુટરાટ પછી નવાળ ઇઆહીમ ખાન ગારદી પાણીપતની તરફ રવાના થયા અને તે વખતે તેઓ પોતાના દીકરા બહાદુર જંગ તથા ભત્રીજા નવાળ અલી મરદાનખાનને દીલ્લીમાં મુકી ગયા હતા. પાણીપતમાં હાર મળવા પછી અને નવાળ ઇઆહીમખાનના કતલ થયા પછી આ બંને પાછા પુને આવ્યા. બાલાજી બાજરાવે લડાઇમાં માર્યા ગયેલાઓના વારસોને ઇનામ આપવાનું જે લીસ્ટ બનાવ્યું હતું તેમાં આ બંને જણના નામ સક્રિય પહેલાં અને મથાળા ઉપર લખેલા હતા.

બહાદુર જંગને કાંઈ પુત્ર પ્રાપ્તી થઈ નહીં. નવાળ અલીમરદાનખાન અફરાસીયાબજંગ બહાદુર જેઓ નવાળ ઇઆહીમખાનના ભત્રીજા હોવા ઉપરાંત જમાઈ પણ હતા તેમને કર્ણાટક જિલ્લામાં દસહજાર રૂપીઆની જગીર આપવામાં આવી પરંતુ તેઓએ આ જગીર લેવા ઇનકાર કર્યો. એટલે માધવરાવ પેશવાએ કોઠણ જિલ્લામાં એક બીજી જગીર આપવાનું કહ્યું તેથી નવાળ અલી મરદાનખાને માવજ તાલુકામાં આવેલું અઢા ગામ તથા ખેડ તાલુકાનું કોલવે ગામ લેવાનું પસંદ કર્યું. તે બાદ તેમના

ખાનદાનના ધરકુન ઢામાલે ને કાલવે ગામ પોતાના તરફથી ઇનામમાં આપી દીધું જે હજી સુધી તેના વંશમાં ચાલ્યું આવે છે. એ ઉપરાંત અલી મરદાનખાનને એક સનદની સાથે શાકે ૧૬૯૮ ઇ. સ. ૧૭૭૬ ની સાલમાં થોડીક બગાયત જમીન પણ મળી હતી. વળી નવાબ અલી મરદાનખાનને નિઝામ સરકારની તરફથી અશરાસીયાબ જંગ બહાદુરનો ખેતાબ મળ્યો હતો અને પાંચ હજાર પાયદળ તથા દોઢ હજાર ઘોડેસ્વાર ની કમાન મળવા ઉપરાંત ડોકા નીશાન પણ મળ્યો હતો. જેની સનદ નિઝામના રાજ્યભિષેકના નવમા વરસમાં તા. ૧૭ મી રખીઉલ આખરના રોજ મળી હતી. નવાબ અલી મરદાનખાનને પેશવા સરકાર તરફથી જમીન ઉપર લેવાની જકાત માફ હતી. વળી કીમેદારી અને તોપખાનાની અમલદારીના બદલામાં પેશવાના ખજાનામાંથી દર માસે રૂ. ૧૩૮૪૮ મળતા હતા જેની સામેતી પેશવાની સનદોમાં મોજુદ છે. [સરકારી કેદી ચીમનાજી અપ્પા, અનંતરાવ બાજરાવ તથા આનંદબાઈ જેઓ જુનેર, કોપરગાંવ અને આનંદ વાલીમાં નજર કેદ હતા તેમની ઉપર દેખરેખ અને સંભાળ રાખવાનું કામ વીસ વરસ સુધી નવાબ અલી મરદાનખાનના હાથમાં હતું. એવામાં બાજરાવ ગાદી ઉપર બેઠા. તેણે ગાદી ઉપર બેસતાં જ નવાબ અલી મરદાનખાનના હોદ્દા વીગેરે જખ્ત કરી લીધા. તેઓએ લગભગ પાંચ લાખ રૂપિયાની તે રકમની પેશવાથી માંગણી કરી કે જે બાજરાવ ખીજની પાસે ભેઠણી નીકળતી હતી પરંતુ બાજરાવ ખીજએ ખુલ્લે રાખી સાફ જવાબ આપતાં કહ્યું કે " નવાબ સાહેબ હું તો આપના હાથમાં એક કેદી છું મારે મારાથી આપ એ રકમની શા માટે આશા રાખો છો " એક વખતે તેમના તાબામાં રહેલા બાજરાવે આવે

નવાખ આપવાથી મજકુર રકમ પોતે પોતાની પાસેથી ભરી લીધી.
 ઇ. સ. ૧૮૦૪ ની સાલમાં નવાખ અલી મરદાનખાને અંતકાળ કર્યો.
 બાહુરાવના અમલ દરમ્યાન મજકુર ખાનદાનની ભારે ખરબાદી થઇ.

નવાખ અલી મરદાન ખાનને નવાખ હુસેન અલીખાન નવાખ ગકુર
 અલીખાન અને નવાખ જોશર અલીખાન નામના ત્રણ દીકરા હતા. તેઓએ
 ચીમનાજી અપ્પા અને અનંત રાવની ચાકરી કરી લીધી થોડોક કાળ
 પીટ્યા પછી શમશેર બહાદુરે એમના નામ ઉપર પાંચ હજારની નીમણુંક
 મુકરર કરી તે પછી તેઓ બુદેલ ખંડમાં આવેલા બાંદા મુકામે ચાલ્યા
 ગયા પરંતુ બાહુરાવ બીજાના નાસી જવા પછી તથા દક્ષિણ દેશ અંગ્રેજ
 સરકારના હાથમાં આવ્યા બાદ પાછા પુને આવ્યા અને ગવર્નર એલફ્રીસ્ટન
 સાહેબ તથા લશ્કરના કમાન્ડર ચેપલીન સાહેબથી મળ્યા. તેઓએ ગકુર
 અલી તથા જહર અલીને ફરીથી નોકરીમાં રાખવા માટે નિઝામ સરકારને
 સમજાવવાનું વચન આપ્યું કારણ કે તેઓ વધારે વખત પુનામાં રહેવા
 માંગતા નથી માટે તેમને તેમના વડવાઓના હોદા આપવામાં આવે. આ
 ઉપરથી નિઝામ સરકારે જહર અલી ખાનને ત્રણ લાખ રૂપિયાનો જીલ્લો
 અને માસીક પાંચસો રૂપિયાનો હોદો આપ્યો અને ગકુર અલી ખાનને
 તે વખતના દીવાન રાજ ચંદ્રલાલે વારસીક ત્રણ હજાર રૂપિયાના પગારે
 પોતાની પાસે રાખી લીધા.

નવાખ ગકુર અલીખાન ફારસી ભાષાના વિદવાન હતા તેઓએ
 કેટલાક પ્રસ્તુતો પણ લખેલા છે. એમને કાંઈ સંતતી ન હોવાથી વારસ
 વગર ગુજરી ગયા.

નવાળ જામર અલી ખાનને નવાળ ગુલામ અલી ખાન અને નવાળ શમશેર અલીખાન નામના બે દીકરા હતા. નવાળ ગુલામ અલીખાનને હમનાબાદના પહેલા વગના તાલુકદારનો હોદ્દો આપ્યો હતો. તેઓ વગર વારસે ગુજરી ગયા. નવાળ શમશેર અલીખાન પણ ઝોનરેરી તાલુકદાર હતા અને લાંબા સમય સુધી એ હોદ્દા ઉપર રહી સને ૧૮૮૨ ની સાલમાં ગુજરી ગયા. તેઓ પોતાની પાછળ હામીદ અલીખાન, વાજીદઅલી ખાન અને રેહમતઅલી ખાન નામના ત્રણ દીકરા મુકી ગયા જેઓ ત્રણે નિઝામ સરકારના રાજ્યમાં નોકર છે.

નવાળ હુસેન અલીખાન જેઓ પોતાના બાઈઓને ખાંદે લઈ ગયા હતા તેઓ પુનામાંજ રહ્યા. તેઓને માસીક પાંચસો રૂપિયાના પગારે લખનઉ દરબારમાં ક્ષીટીશના નાયબ તરીકે રહેવાની માંગણી કરી પરંતુ તેઓએ મંજૂર કરી નહીં. બાદમાં પુના અદાલતમાં મુક્તીનો હોદ્દો આપવાને કહેવામાં આવ્યું પરંતુ તેઓએ પ્રથમની પેઠે ના પાડી એટલે ફરી કમીશનર એપેલેન સાહેબે ઇ. સ. ૧૮૨૦ ની સાલમાં પોલીટીકલ પેનશનરોના લીસ્ટમાં તા. ૧ લી જુન સને ૧૮૨૦ની સનદ પ્રમાણે એમનું નામ દાખલ કરી લીધું. તેઓએ પોતાની આખી જીંદગી ધાર્મિક બાબતમાં ગુજરી અને સને ૧૮૪૨ ની સાલમાં અંતકાળ કર્યો. એમને નવાળ અલીમરદાનખાન તથા નવાળ અબ્દુર રહેમાનખાન નામના બે દીકરા હતા. બાપના ગુજરવાથી પેનશન બંદ થઈ ગઈ હતી. પરંતુ નવાળ અબ્દુર રહેમાનખાનને સને ૧૮૫૧ ની સાલમાં એક માનવંતો હોદ્દો આપ્યો અને પાછળથી તેઓ સતારામાં સબ રજીસ્ટ્રારના હોદ્દા ઉપર હતા એમને બે દીકરા છે જેઓ બંને કેળવાયેલા છે.

હોદ્દારના મહારાજ હોલકર સને ૧૮૭૩ ની સાલમાં પુના ખાતે પધાર્યા ત્યારે પુર્વજોની બહાદુરી, નીમકહલાલી વીગેરે નામનાના સમયે નવાબ અલી મરદાન ખાનના બંને દીકરાઓને પોતાના મુસાદ્દીબ બનાવી લીધા.

નવાબ અલી મરદાન ખાન સાહેબને સને ૧૮૭૭ ના શાહી દરબારના સમયે નામદાર વોઇસરોયના તરફથી એક સરટીફિકેટ મળ્યું હતું વળી તેઓએ નામદાર સરકાર તથા પ્રજાની જે સેવાઓ બજાવી છે તેની ઓળખાણ તરીકે ઓનરેબલ મેસર્સ ગીબ્સ, રોજર્સ અને એશબરનીઅરની તરફથી સનદો મેળવેલી છે. એ ઉપરાંત નવાબ સાહેબે અનેક માન મેળવેલા છે. જેમકે મહારાજ હોલકરે ખાસ દરબાર બરી આપને “ અફરાસીયાબ જંગ બહાદુર ” નો ખેતાબ ખોશાકની સાથે આપ્યો હતો, વળી નવાબ સાહેબ વંશ પરંપરાના સરદાર હતા એમને પોતાના ગામોની દીવાની તથા ફૈજદારી હકુમત મળી હતી પરંતુ તેઓએ હકુમતનો ઉપયોગ કરવાને બંધકાર કરી દીધો હતો.

મુંબાઈ ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટના તા, ૧૨મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૭ના અંકમાંના
નવમા પ્રેરેઆદેશો હિતારો.

નવાળ અલી મરદાનખાનને ફર્સ્ટ ક્લાસ સરદારની પદવીએ ચઢાવવાના
પ્રસંગે સાધારણ ખીલઅત આપવાની તકનો લાભ લેવામાં આવશે.

અનડર સેક્રેટરી સરદારને પ્લેટ ફોર્મ સુધી લઈ જશે. જ્યાં આગળ
સેક્રેટરી હીઝ એક્સેલન્સી ગવર્નરને ખીલઅત આપશે અને પછી નવાળ
અનડર સેક્રેટરીની પાસેથી માનનો ઝખ્ખો મેળવશે અને નમન કરીને
પોતાની બેઠક પાછા જશે.

નંબર ૩૩૪૧.

પોલિટિકલ ડીપાર્ટમેન્ટ.

બોમ્બે ક્રેમલ તા. ૬ હી મે ૧૯૦૧

ફ્રોમ

જે. એલ. નેનકીન્સ એસકવાયર એમ. એ. આઇ. સી. એસ.

એક્ટીંગ સેક્રેટરી ટુ ગવર્નમેન્ટ મુંબાઇ.

કે.

સરદાર મીર એહમદ અલી ખાન.

સેકન્ડ ક્લાસ સરદાર ઓફ ધી ડકન.

સાહેબ !

હું આપને માન પુર્વક જણાવું છું કે હીઝ એક્સેલન્સી ગવરનર
ઇન કાઉન્સીલ ખુશી સાથે લખી જણાવે છે કે તમારું નામ પદવી અને
હિતમ પણાને માટે દખણના ખીબ વર્ગના સરદારોની ટીપમાં દાખલ
કરવામાં આવશે.

સરકારે જે માન બક્ષ્યું છે તેની તમને ખબર આપતાં મને બધી
ખુશી હોય છે.

હું છું સાહેબ આપનો

આગ્રાંકીત સેવક

એક્ટીંગ સેક્રેટરી ટુ ગવર્નમેન્ટ.

**Pirzadah Syed Mustafa Hasan
Saheb Kadri.**

Born in 1309 A. H.

પીરઝાદા સયીદ મુસ્તફા હસન સાહેબ કાદરી.

જન્મ સને ૧૩૦૯ હીજરી.

પીરઝાદા સૈયદ મુસ્તફા હસન કાદરી સાહેબના
આનહાનનું પુત્ર વર્ણન.

પીરઝાદા સઈયદ મુસ્તફા હસન કાદરી સાહેબના ખાનદાનનું ટુંક વર્ણન.

હમ વહાં હે જહાંસે હમકોલી
કુચ્છ હમારી ખબર નહીં આતી

સમયના ફેરફારના સળંગે મહાન ઇસલામની સંપૂર્ણતાએ પહોંચેલી

મહત્વતા તથા મુસલમાનોની ગુઝસ્તા જહો-

તમહીદ

જલાલી ગુમનામીમાં પડેલી છે. પારકા તો શું

પણ કેટલીક વખતે અમે પોતેજ ભુલી જઈએ

છીએ કે અમારા શરીરમાં કેવા કેવા મહાન મહાત્માઓનું લોહી વહી રહ્યું છે અને અમે કેવા કેવા ખરગુઝીદા તથા સર્વમાન્ય દીની ખુઝુર્ગોના નામ લેનારા છીએ. જે માનવતા ઇસલામી નામવરોએ પોતાના હેરત પમાડનારા કારનામાઓથા દુનિયાના ઇતિહાસના પાનાઓ હમેશા સુધી સુર્યની પેઠે પ્રકાશીત કર્યા છે અને જે ઇલાહી પ્રેમમાં મસ્ત રહેનારા પવિત્ર પુરોષોએ કુદર તથા બદકારીના અંધકારને દુર કરી તવલીદ અને રીસાલતના પ્રકાશનો પ્રસાર કર્યો છે તે પવિત્ર મહાત્માઓની વંશ અમારામાં બાકી છે. પરંતુ અફસોસ ! સમયના ફેરફારે અમારી અસલીયત ઉપર પરદો નાંખી દીધો છે, અમેએ અમારી ગુઝસ્તા જહોજલાલીને ભુલાવી દીધી છે અને અમારી ઠમનસીબી અમારી અસલીયતની શોધ તરફ ઢગવા દેતી નથી. જો અમે એવીજ રીતે આ બાબત તરફ નાંખતી કરીશું તો અમે

કાણુ છીએ, કેવા છીએ, અમારા વડીલો કેવા હતા, તેઓએ શું કર્યું હતું તે બધું ગુમન મીના ખાડામાં સંદાને માટે અલોપ થઇ જશે અને શરી તેનું પરિચામ કેવું આવશે તે સ્હેજમાં સમજી શકાય છે. માટે અમારે આ વિષે પુરેપુરું ધ્યાન આપવું જોઇએ. અગર અમે પોતેજ અમારે માન જળવવાની કોશીશ નહીં કરીએ તો ખીજાઓના મનમાં અમારું માન પેદા થવું ઘણુંજ મુશ્કેલ છે. એટલા માટે આ વિષયને ઘણુંજ જરૂરી સમજીને આ સ્થળે અમે એક પુરાતન ખાનદાનની વાચકોથી મુલાકાત કરાવવા ચાહીએ છીએ જે ઇસ્લામીઓમાં એક અગ્રેસર કુટુંબ હોવાનું માન ધરાવે છે.

હિંદુસ્તાનમાં વસ્તી ઇસ્લામી પ્રજામાંથી ઘણાંજ થોડા લોકોને ખમર હશે કે ગુજરાતના પુરાતન પાય તખ્ત અમદાવાદમાં કાદરીયા અમદાવાદ કે જે એક સમયે ઇસ્લામી આગે-ખાનદાનની એક વાનો અને નામદાર દીની યુઝુર્ગોનું મુખ્ય શાખા. સ્થળ હતું તેના રહેવાશીઓમાં તે મહાન

ખરગુઝીદા યુઝુર્ગ સરતાજે અવલીયાના ખાન-દાનની એક મુસતતદ શાખા પણ વસે છે જે ઇસ્લામી દુનિયામાં એક મહાન રહાની પેશવા ગણાય છે અને જેમને હઝરત ગવસુસ સકતેન, કુતબુલ કાનેન, મેહબુબે સુખહાની સહબદના મીરાં મહીયુદ્દીન અબ્દુલ કાદર જીલાની રહીં ના મુખારક નામથી દુનીયા જાણે છે અને કયામત સુધી જાણશે. એમના ખાનદાનમાંથી જે યુઝુર્ગ હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા અને અમે જે ખાનદાનનું વર્ણન કરીએ છીએ તેના મુળ પુરૂષ

થયા તેમનું હીંદમાં આવવાનું કારણ જણવા નેજ હોવાથી અમે આ રથને લખીએ છીએ.

હજરત ગવસુલઆઝમ રદીન્ની આઠમી પેઢીએ સમયદ શાહ તાજુદદીન રહેં નામના એક ખુલંદ પાયાના સૈયદ શાહ તાજુદદીન ખુઝુર્ગી ગુજર્યા છે જેઓનું પેઢીનામું આઠમી રીતે છે.

હજરત	ગવસુલ	આઝમ રદી.	ના દીકરા
સમયદ	શાહ	અખદુલ રઝાક	„ „
સમયદ	શાહ	અખુ સાલેહ	„ „
સમયદ	શાહ	જમાલુલ્લાહ	„ „
સમયદ	શાહ	દાઉદ	„ „
સમયદ	શાહ	જલાલુદદીન	„ „
સમયદ	શાહ	ખહાઉદદીન	„ „
સમયદ	શાહ	તાજુદદીન	„ „

ઉપર જણાવેલા હજરત સમયદ શાહ તાજુદદીન સાહેબ રહેં રમઝાન માસની સતારીસમી તારીખે જુમાની રાતે પોતાના પવિત્ર દાદા હજરત ગવસુલ આઝમ રદીન્ના મઝાર શરીફ ઉપર મુરાકેબામાં હતા કે આપના ઉપર નીંદ્રાનો ગલબો થયો જેથી આપ તેજ રથને નીંદ્રાવશ થઈ ગયા. તે વખતે આપે સ્વપનામાં જોયું કે હજરત ગવસુલ આઝમ રદી. આ પ્રમાણે ફરમાવી રહ્યા છે. “ યા વલદી ! તમે બહુ જલદી

અંગાળાની તરફ વિદાય થાય, ત્યાંજ બાદશાહ સમયદ સુલતાન હુસેન મારો તાલીબ છે તેને ત્યાં પહોંચીને મુરીદ બનાવો ” આ સાચા રવાના માંથી બેદાર થતાંજ શાહ સાહેબે હાંદુસ્તાનની મુસાફરીની તક્યારી કરી અને અંગાળાની તરફ વિદાય થઈ ગયા. તે સમયે અંગાળાના રાજ્ય રાજ્ય કર્તા શાહ સમયદ સુલતાન હુસેનનું પાય તખ્ત ગોરખપુરમાં હતું અને તે ભારે દળ દળાથી રાજ્ય કારોબાર ચલાવી રહ્યો હતો.

બ્યારે સમયદ શાહ તાબુદદીન સાહેબ ગોરખપુરની પાસે પહોંચ્યા ત્યારે આપના પધારવાની ખબર સુલતાનને થઈ તેથી તે પોતાની ખુશ નસીબીથી ખુશી થતાં અફીદાના જ્વેશ સાથે શહેરની બહાર માન આપવાને હાજર થયો અને શાનો શવકતની સાથે આપનો આદર સત્કાર કરી માન તથા શાહી દળદળાની સાથે શહેરમાં લાવ્યો, તે બાદ આપનો મુરીદ થયો. શાહ સાહેબની વિદ્વતા, ખુબુર્ગી અને લાયકાત સાંભળીને સેંકડો આવેમો, રાઝેલો, અમીર, ઉમરાવો આપના મુરીદ થયા અને સુલતાન હુસેન તો ચોરાજ દીવસની સંગતથી આરિફે કામીલ બની ગયો.

હઝરત શાહસાહેબની અસંખ્ય મહેરબાનીઓ અને અગણિત નવાઝીશો

જોઈ શાહ સુલતાને એક દીવસ પોતાની

હાલનો પયગામ. પુત્રીને હઝરત ની સેવામાં રજુ કરતાં અરજ

કરી કે ” આ મારી પુત્રીનો હાથ કયુલ

પરમાની સેવકતા માનમાં વધારો કરવાની મહેરબાની કરો. ”

સુન્દરમાનનો આ સંદેશો સાંભળી હઝરત શાહ સાહેબે જવાબ આપ્યો

“ હું આભલી બાનુનો હાથ રવીકારીને નિકાહ

સમયદશાહ અમુલ કરી શકતો નથી કેમકે તે મારા દીકરા અમુલ

હયાત. હયાતના માટે નિર્માણ થઈ ચુકી છે, માટે તેને

અત્રે બોલાવવા સાર કોઈ માણસને મોકલો તો

હું કાગળ લખી આપું. એટલે ને મારો કાગળ જોતાં માણસની સાથે અત્રે

આવે. ” આ હુકમ સાંભળતાં સુન્દરમાને પોતાના ફેટકાક અમીર ઉમરાવો

તથા હઝરતના પુરાણા સેવક દરવેશો વિગેરેનો કાફલો તૈયાર કરી બગદાદ

શરીફ રવાના કર્યો. કાફલો બગદાદ પહોંચ્યો અને લગભગ ચાર વરસની

મુદતમાં આ લાંબી મુસાફરી પૂરી કરી મોટા માન મરતબાની સાથે શાહઝાદા

અમુલ હયાત સાહેબને ગોરખપુર લઈને આવ્યો પવિત્ર પિતાએ પોતાના

પુત્રની લાંબા સમયે મુલાકાત લીધી અને સુન્દર તરીકાથી નિકાહની ક્રિયા

કરવામાં આવી. શાહ સુન્દરમાન હુસેન પોતે પણ સૈયદ હતા અને હવે

કાદરીયા ખાનદાનમાં પુત્રી આપવાનું માન પ્રાપ્ત થયું તેથી તેની ખુશીનો

કાંઈ પાર રહ્યો નહોતો.

પોતાના પવિત્ર પિતાની સેવામાં થોડો કાળ ગાળતાથી શાહ અમુલ

હયાત સાહેબ બાતેની કમાલાતમાં પુરા પૂરીથી

ગાદી નરહીન.

થઈ ગયા જેથી શાહ તાજુદ્દીન સાહેબે પોતાની

ગાદી તેમને સોંપી બગદાદ શરીફ પાછા ફરવાનો

ધરોહો કર્યો. પોતાના વહાલા પુત્રથી વિખુટા પડતી વખતે શાહ સાહેબે

પોતાના પુત્રને સંબોધીને ફરમાવ્યું “ બેટા ! હઝરત મેદાનુએ સુન્દરમાની

કુત્તમે રખ્યાની મીરાં મહીયુદ્ધીન શેખ અબ્દુલ કાદર જીભાની કદવના હુકમ પ્રમાણે તમે હીંદ દેશમાં રહો જેમ અને તેમ રકર કાકાથી ગુજરો કરો અને પોતાની કશ્ક કરામાતને જાહેર ન થવાનો બગદાદ પહોંચીને હું આ દુનિયાથી કુચ્છ કરીશ. હવે હું તમારાથી વિખુટો પડું છું અને તમને ખુદાને સોપું છું ” પવિત્ર પીતા આ અસર કારક વિવેચન કરી પવિત્ર દીકરાથી વિદાય થયા અને પોતાના પવિત્ર દાદાના સાચા તળે આ દુનિયાથી કુચ્છ કરવા માટે મુસાશરી શરૂ કરી જેવી રીતે તેઓ બગદાદ શરીફથી પગ રસ્તે આવ્યા હતા તેવીજ રીતે તેજ રસ્તે બગદાદ શરીફ જવા માટે ચાલ્યા.

મુસાશરી દરમ્યાન હીંદના તે સમયે પ્રખ્યાત થએલા સાધુડા શહેરની

પાસે કરળે બનોડમાં આપ પહોંચ્યા અને

કરામત.

ત્યાંની જુમ્મા મસજીદમાં ઉતર્યા તથા પોતાનો

ઘોડો મસજીદનાં ચોકમાં બાંધી દીધો. રાત્રે

વરસાદ થવાથી આપે ઘોડો વરસાદથી બચવા પાંચે એટલા માટે ચોકમાંથી

ખેલીને મસજીદની અંદર બાંધ્યો. સવાર થતાં ઘોડો નમાઝના માટે આવ્યા

અને મસજીદની અંદર ઘોડાને બાંધેલો જોઈ ટીકા કરવા લાગ્યા જેથી

આપે ટીકાનું કારણ પૂછ્યું એટલે ઘોડાએ કહ્યું કે “ઘોડો મસજીદની અંદર

પેશાબ અને લીદ કરશે” આપે જવાબમાં ફરમાવ્યું કે “ તે લીદ તેમજ

પેશાબ નહીં કરે ” ઘોડાએ કહ્યું જો એમ હોયતો “ કાંઈ હરકત નથી. ”

ખુદાની કુદરતથી ચાલીસ દિવસ સુધી વરસાદની હેલી ચાલુ રહી. પણ ઘોડાએ

બરાબર ધાસ દાણો ખાધા છતાં લીદ કે પેશાબ કરી નહીં. આપની આ

જાહેર કરામતથી ઘોડાના ઉપર બારે અસર થયો. જ્યાં સુધી આપ સાધુડામાં

સ્વા ત્યાં સુધી ખીલ અનેક કરામતો જાહેર થઇ હતી જેથી આસપાસના ગામડાઓમાં આપની પ્રખ્યાતી થવા પામી એટલે લોકોના ટોળે ટોળાં આપની સેવામાં મુરીદ થવાને માટે આવવા લાગ્યા પરંતુ આપે બધા લોકોને આ જવાબ આપ્યો કે “ મારા દીકરા સમયદ અબુલ હયાતનો દીકરો અને ખંઘાલાના સુલતાન હુસેન શાહનો નવાસો સુલતાનુલ અવલીયા સમયદ શાહ કુમેસ અલ આઝમ કાદરી આ તરફ આવશે અને સંસ્કરે કામનાત મરખરે મોજુદાત અહેમદે મુજતુબા મોહમ્મદ મુસ્તફા સલ૦ ના હુકમ અનુસાર સાધુડા કર્યામાં રહેલાણુ રાખશે માટે તે વખતે તમે બધા મારા તે પૌત્રના મુરીદ થજો ” આ જવાબ સાંભળીને લોકો હઝરત કુમેસ સાહેબની પધરાગણીની વાટ જોવા લાગ્યા અને આપ ત્યાંથી વિદાય થઇને ખગદાદ શરીફની તરફ ગયા.

સમયદ અબુલ હયાત સાહેબને ત્રણ દીકરા થયા જેમાં પહેલાં
સમયદ શાહ મોહમ્મદ ઝાકીરી કાદરી ખીજ
સમયદ અબુલ હયાતની સમયદ શાહ કુમેસ અલ આઝમ કાદરી
ઓલાદ. ત્રીજા સમયદ શાહ અબુલ અઝીઝ કાદરી
નામના હતા.

પુત્રના પગ પારણામાંથીજ પારખાય છે એ કહેવત અનુસાર
સમયદ શાહ મોહમ્મદ ઝાકીરી સાહેબની
સમયદ શાહ મોહમ્મદ કરામતો નાનપણમાંજ જાહેર થવા લાગી
ઝાકીરી. પરંતુ પરવર દિગારની કળાઓ કે જેની
શીક્ષસુરીની સમજણ ગમે તે માણસને આવી

શકતી નથી તે તદન જુદીજ હતી. આ વધી અસ્લાહની કરામતોનો પ્રસાર વધુ થવા પામે તે પહેલાં તેમને આ જહાનથી ઉઠાવી લેવામાં આવ્યા એટલે તેઓ ભર જીવાન વયે વફાત પામ્યા.

સમયદ શાહ અબ્દુલ અઝીઝ કાદરી પોતાના મામા સુલતાન સમયદ નસીમ શાહ કે જેઓ સુલતાન સમયદ હુસેન સમયદ શાહ અબ્દુલ શાહના ગાદી વારસ અને દીકરા થતા હતા અઝીઝ. તેમની સાથે લશકર લઈને દુશમન ઉપર ચઢાઈ કરવા ગયા હતા જ્યાં મુકાબલાની વખતે શહાદતનો મહાન દરજ્જો મેળવ્યો.

સમયદ અબ્દુલ હયાત સાહેબના ત્રીજા સાહેબ ઝાદા સમયદ શાહ કુમેસ અલ આઝમ રહે૦ હમેશા ઇમાદત હઝરત શાહ કુમેસ. રીયાઝત અને મુન્નહીદા તથા મુકાશેશમાં લીન રહેતા હતા. કાદરીયા ખાનદાનમાં આ યુઝુર્ગ પણ મોટા પાયાના ગુજર્યા છે. એમની પવિત્ર જાતથી કાદરી ફેઝનો હીંદમાં ધણોજ પ્રસાર થયો છે. એમનું લગ્ન એમના મામાની દીકરી એટલે સમયદ સુલતાન નસીમ શાહની દીકરી તથા સુલતાન હુસેન શાહની પૌત્રીથી થયું હતું પરંતુ પોતાની પત્નિની મગરૂરી, બદ મીઝાજ તથા અમીરી નખરાંથી હઝરત ભારે દીલગીર રહેતા હતા. જે કે ધણી વખતે તેણીની મગરૂરી હૃદયી વધી જતી હતી છતાં આપ દરેક વખતે નાંખતી કરતા હતા અને ધીરજ ધરતા હતા. પરંતુ અસ્લાહ વાલાઓની સાથે સંબંધ ધરાવનારાઓની સલામતી એમાંજ છે કે તેઓ

પ્રથમ તેમના સ્વભાવથી જાણીતા થઇ જાય અને પછી તેમની સાથે સંબંધ રાખે. કેમકે જે પવિત્ર હસ્તી પોતાની હસ્તીને પાક પરવર દિગારની જાતમાં રના કરી દે છે તે દર વખતે પોતાના અખતીયારમાં રહેતી નથી. બધી વખતે તેમના વચન ખુદાઇ વચન હોય છે તે વચનના ઉચ્ચાર માટે માત્ર તેઓ આમેફોનનું કામ આપે છે અને તેમની હીલચાલ તે મશીનની પેઠે હોય છે કે જે ખીજના હાથમાં હોય છે અને ખીજના ચલાવવાથી હીલ ચાલ કરે છે. ખાસ [કરીને જે વખતે આવા દરજ્જાના યુગ્મો પોતાની હાલતમાં મસ્ત હોય તો તેમની સાથે છેડછાડ કરવી કે તેમની મરજી વિરુદ્ધ કોઇ કામ કરવું મોટા ભાગે નુકસાન કારક હોય છે, કેમકે તેઓ દુન્યાવી મામલામાં ગમે તેવા સંકટો અને લોકો તરફથી નાંખવામાં આવતી મુશ્કેલીઓને સહન કરી શકે છે પરંતુ રહાનીયત કે દીની ખાખત માં તેઓ કોઇની પરવા કરતા નથી. દુનિયાની શાનો શવકત અને એક આરામને જે રહાનીયત કે દીની ખાખતના માટે તેઓ સદાના માટે તરછોડી બેઠા છે તેજ ખાખતમાં જો તેમની મરજી વિરુદ્ધ ખલલ પડે તો તેઓ તે કદી પણ સાંખી ન શકે એ વ્યાજખીજ છે. આવીજ ખાખતમાં હઝરત શાહ કુમેસ સાહેબની પત્નિથી પણ એક લુલ થઇ ગઇ જેનો બદલો બચ્ચોજ કરણા જનક મળ્યો.

એક દિવસે શાહ કુમેસ સાહેબ મુરાકેબામાં લીન હતા કે આપની પત્નિએ આપને પજવવા માંડ્યા તે વખતે આપે અફસોસનાક પરિણામ. તેમને બહુ સમજાવ્યા અને ત્યાંથી ચાલ્યા જવા માટે બહુએ કહ્યું પરંતુ તેઓ જવાને રાજી થયા નહીં, સી હઠ પ્રખ્યાત છે તેથી તે વખતે તેમના મગજમાં સી

હાલનો પવન ભરાઈ ગયો હતો તેથી તેઓ ત્યાંથી ખસ્યા નહીં. જ્યારે શાહ સાહેબે સમજાવવામાં કંઈ બાકી રાખ્યું નહીં ત્યારે ગુસ્સાના આવેશમાં અને જલાલમાં આવીને હઝરત પોકાર્યા. “ જા, અબધડી જમીનમાં સમાધ જા ” આ સાંભળતાંજ તેણીનો ચહેરો કાળા પડી ગયો અને ભોંયમાં તળાએ સમાધ ગઈ અને તે જગ્યાએ અસલ જેવી જમીન થઈ ગઈ.

આ બચંકર બનાવની જ્યારે મેહેલમાં ખબર થઈ ત્યારે હા હા કાર વર્તાઈ ગયો. બેગમો, દાસીઓ, અમીર શાહી ખાનદાન પર ઉમરાવો અને ખીજ લાગતા વળગતાઓના ઇતરાજ. હોશ ઉડી ગયા. આખા શહેરમાં કોલાહલ મચી ગઈ. જ્યારે આ વાતની ખબર આપના

સસરા સુલતાન નસીબને થઈ ત્યારે તે દરબારમાંથી ગભરાઈને ઉઠી ગયો અને પોતાના વઝીર નઝમુદ્દીનને બોલાવીને કહ્યું કે “ શાહ કુમેસ સાહેબની સેવામાં હાજર થવાની મારી હીમત ચાલતી નથી માટે તું મારી સાથે ચાલ ” આ સાંભળી વઝીર શાહની સાથે હઝરતની સેવામાં ગયો સુલતાન નસીબે શરમીલગી જાહેર કરવા માટે પોતાના ગળામાં તોક નાંખ્યો અને હાથ પગમાં બેડીઓ પહેરી લીધી. જ્યારે તે હઝરત શાહ કુમેસની સેવામાં પહોંચ્યો ત્યારે તેણે આજીજી અને નમનતાથી પોતાની દીકરીથી થએલા કસુરોની માફી માંગી અને જણાવ્યું કે “ મને મારી દીકરીના નાખુદ થવાની લગાવે દીલગીરી થઈ નથી તેણે જેવું કયું તેવો તેનો ફેજ થયો. ખરેખર તેણી એવીજ હતી માટે હવે આપ મારા ઉપર દયા કરો

અને મારાથી કદાચ કોઈ કસુર થયો હોય તો તે માફ કરો. મારી ખીજ દીકરી બણીજ નેક અને મલી છે તેને પોતાના નિકાહમાં લાવો.” શાહ કુમેસના ચહેરા ઉપરથી હજી સુધી જલાલ ઉતરેલો ન હતો અને તેઓ પ્રથમ જેવાજ ગુસ્સામાં હતા. શાહ નસીબની બુલ થઈ કે તે તેજ વખતે મારીના માટે આવ્યો. અગર તે જલાલ ઉતર્યા બાદ આવ્યો હોત તો કાંઈએ ન થાત પણ તેના બાગ્યમાંજ એવું લખેલું હોવાથી તેને કાણ મીઠ્યા કરી શકે. હઝરત કુમેસે શાહ નસીબની વાતો સાંભળ્યા બાદ તેજ જલાલમાં ફરમાવ્યું “ જ તારું રાજપાટ પણ ગયું.”

તેજ જલાલમાં શાહ કુમેસે તે વખતે પોતાની આસપાસના બધા

માણસોને દૂર કરી દીધા અને પોતે જે

બધા સંબંધથી

હુજરામાં હતા તેનું બારણું મારાથી ચણી

અલગ થયું.

લેવાનો હુકમ કર્યો તથા માત્ર વજીનું પાણી

અંદર લેવા માટે એક જાળીયું રાખવાનું

ફરમાન કર્યું જે ઉપરથી લાચારીએ સુલતાને મજકુર હુકમનો અમલ કર્યો. હઝરત કુમેસ વરસો સુધી તેજ હુજરામાં બંદ રહ્યા. તે બાદ એક દીવસે તેઓએ હઝરત મોહમ્મદ સલ્મ અને હઝરત શેખ અબ્દુલ કાદર જલાની રહીં ની જનાબમાં અરજ ગુજરી કે “હવે આ મીસ્કીન ક્યાં સુધી આવી કેદમાં રહે” તરતજ હુકમ મળ્યો કે “રલાણા મહીનામાં રલાણી તારીખે બિસ્મીલ્લાહ બોલીને જાળીયામાંથી બહાર નીકળે અને સાધુડાની તરફ વિદાય થાવ કેમકે તમારી ત્યાં નીમણુંક કરવામાં આવી છે.”

આ કુકમ પ્રમાણે ફરમાવેલા દીવસે આપ કુંજરાની બહાર તશરીફ

લાવ્યા અને વન વગડાની તરફ રવાના

મુઝહીદા ઇબ્રાહિમ થઇ ગયા ત્યાં જઇને તેઓએ ભારે રીયાઝતો

અને રીયાઝત કરી. કેટલીક નદીઓ ઉપર પહોંચીને જુદા

જુદા જમાલી તથા જલાલી વિદે વઝાયફ

માં લીન રહ્યા. જે પાણીમાં ઉભા રહીને આપ મજકુર વિદે વઝાયફ

બણતા હતા તે પાણીથી એક એક ગાઉ સુધીનું નદીનું બધું પાણી

હમામના ગરમ પાણી કરતાં પણ વધુ ગરમ થઇ જતું હતું. અગર

કોઇ માણસ તે જગ્યાનું પાણી વાપરતો તો તે ઘણી વાર પછી ટાઢું થતું

અને તે બાદ વજુના કામમાં આવી શકતું. તે સમયમાં આપ આમડાનો

લીબાસ રાખતા હતા. આપની સાથે ત્રણ ચાર ખીદમત ગુઝાર રહેતા

હતા તેમની જોડે આપ નમાઝ જમાઅતની સાથે અદા કરતા હતા તે

પછી આમડાના લીબાસને નદીના કીનારા ઉપર રાખી પાણીમાં ઉતરતાં

અને માત્ર આંખો તથા નાક મોહડું બહાર રહે એટલા ઉંડા પાણીમાં

એક પથર ઉપર ઉભા રહી આખી આખી રાત અને આખો દીવસ કાંઇ

પણ ખોરાક તથા પાણી વિના વિદે વઝીશમાં મશગુલ રહેતા હતા.

અગર કોઇ ખીદમત ગારને વધારે લુખ લાગતી તો તરતજ તેને નદીની

તરફ જવાને કહેતા એટલે તે ત્યાં જઇને જોતો કે નદીના પાણીમાંથી

જેથી હાથ ડળ ડળાદી સાથે બહાર આવ્યો છે એટલે તે નોકર

મજકુર ડળ ડળાદી પેલા જેથી હાથમાંથી લઇને બધા ખીદમત ગારોમાં

જેથી આપતો તેના ખાતાંજ એ લોકોનું પેટ ભરાઇ જતું તેમજ તે

ફળફળાદીમાં એટલી બધી ભહેનત મળતી કે દુનિયાના કોઇપણ ફળફળાદીમાં તેમને મળતી નહોતી. વળી તે ફળ ફળાદીના ખાવાથી ત્રણ દીવસ સુધી ભુખ લાગતી ન હોતી. આવી મહેનત ભરી ઇખાદત તથા રીયાઝતમાં લગભગ બાર વરસ પસાર કર્યા બાદ આપ મકકા મોઝઝમા ગયા અને ત્યાં સાત વરસ સુધી મુકામ કર્યો તે બાદ બગદાદ શરીફમાં હાજર થયા અને પોતાના પવિત્ર બુઝુર્ગોના રોઝાની ઝીયારત કરી થોડા દીવસ સુધી ત્યાં મુકામ રાખ્યો.

છેવટે પોતાના પવિત્ર દાદા સાહેબની આજ્ઞા અનુસાર હીંદમાં પધાર્યા બગદાદ શરીફથી વિદાય થતી વખતે

હીંદમાં પધાર્યા આપને પાણીથી બરેલો એક ભોટો મળ્યો અને તે ભોટાની સાથે હુકમ પણ મળ્યો કે તમને જ્યારે પણ જેટલા પાણીની જરૂરત પડે તેટલું પાણી આ ભોટામાંથી લેજો. ભોટામાંનું પાણી આખી મુસાફરી દરમ્યાન ચાલશે અને જ્યારે ભોટાનું પાણી પુરું થઇ જાય ત્યારે સમજવું કે મુસાફરી પુરી થઇ છે અને સાધુડા મુકામ આવી ગયો છે જે તમારા રહેઠાણની જગ્યા મુકરર કરવામાં આવી છે. આ પ્રમાણે આખી મુસાફરી દરમ્યાન આપે તેજ ભોટામાંનું પાણી વાપર્યું અને દર વખતે તે ભોટો પાણીથી બરેલું રહેતું હતું. મુસાફરી દરમ્યાન અગર કોઇ જગ્યા આપને પસંદ પડતી તો ત્યાં મુકામ કરતા અને ત્યાના ભોંકાને ફેઝ પહોંચાડતા હતા. આવી રીતે આ લાંબી મુસાફરીમાં ઇખાદત રીયાઝત કરતાં તથા હજારો ભોંકાને ફેઝ પહોંચાડતા આજ્ઞા અનુસાર પ્રથમ દીલ્લી અને ફરી સાધુડા પહોંચ્યા.

જ્યારે આપ સાધુડા શહેરની પાસે પહોંચ્યા ત્યારે શહેરની બહારના

એક સુખા ઝાડની નીચે બેસી ગયા અને

સાધુડા

ઝાડની તરફ જોઈ ફરમાવ્યું “ઓ ઝાડ !

ફરીના ઉપર જાંયડો નાંખ ” તરતજ ઝાડ

લીધું જમ થઈ ગયું અને તેની ઘટાઓ ચોમેર ફેલી ગઈ. થોડી વાર

પછી આપે વજ્ર કરવાનો ઇરાદો કર્યો પણ બોટામાં જોયું તો પાણી પુરું

થઈ ગયું હતું તેથી આપ સમજી ગયા કે સાધુડા શહેર આટલામાંજ છે.

તે વખતે હઝરતના ખીદમતગાર શેખ ઝમીરે બોટામાં પાણી ન હોવાથી

અરજ કરી કે “સાધુડા અહીંજ છે પણ વસ્તી દુર છે તેથી હું વસ્તીમાં

જઈને વજ્રનું પાણી લાવું છું તો નમાઝનો વખત વીતી જાય છે. પાસેજ

એક કુવો છે પરંતુ તેમાં પાણી નથી ” આ સાંભળી આપે ફરમાવ્યું

“કુવાને જઈને કહો કે ફરી વજ્રના માટે પાણી માંગે છે ” શેખ ઝમીર

કુવા ઉપર જઈને એટલુંજ કહેવા પામ્યા હતા કે કુવામાં પાણી ભરાઈ

આવ્યું અને તે એટલું બધું આવી ગયું કે કુવામાંથી બહાર નીકળી

સાધુડા શહેરની તરફ વહેવા માંડ્યું એટલે હઝરતે ફરમાવ્યું “પાણી !

તું પોતાની જગ્યા ઉપર રોકાઈ જ, મેં કાંઈ એટલું બધું માંગ્યું નહોતું”

આ વાક્ય ઉપર પાણી તેજ જગ્યાએ થોભી ગયું એટલે આપ વજ્ર કરીને

ઇબાદતમાં મશગુલ થઈ ગયા.

આ બંને કરામતોની ખબર શહેરમાં ફેલાતાં ત્યાંના બધા સાદાતો,

મશાયખીન, આલેમો, શાએલો અને બધા

સાધુડા વાસીઓની

આમ મુસલમાનો ભારે અકીદત મંદીની સાથે

માન્યતા

તેજ સ્થળે હાજર થઈને મુરીદ થવા લાગ્યા.

અને માત્ર થોડાજ દીવસમાં આસપાસના બધા સ્થળોએ આપની પ્રખ્યાતીનો પ્રસાર થઇ ગયો.

તે સમયે સાધુડા શહેરના કાઝીના હોદા ઉપર અબુલ મકારમ સાહેબ નામના એક યુઝુર્ગ હતા. જેઓ

અબુલ મકારમ હઝરત ઇબ્રાહીમ અધમની અવલાદમાંથી હતા. જ્યારે તેઓએ હઝરતની ખુશીઓ

સાંભળી ત્યારે સેવામાં હાજર થવાનો ઇરાદો કર્યો અને માત્ર હઝરતની કરામતની પરિક્ષા માટે દીલમાં વિચાર કર્યો કે હઝરતની સેવામાં હું પહોંચુ તે વખતે તેઓ જો મને કલમદાન આપશે તો હું તરતજ તેમનો સાચો મુરીદ બની જઇશ. આવો વિચાર કરી તેઓ હઝરતની સેવામાં હાજર થયા એટલે હઝરતે મળતાં વેતજ અબુલ મકારમને કલમ દાન આપ્યો. આ જોઇને અબુલ મકારમ સાહેબ સાચા અંતઃકરણ પુર્વક મુરીદ થઇ ગયા. અબુલ મકારમ સાહેબના મુરીદ થતાંજ તે ઇલાકાના હઝારો લોકો મુરીદ થયા કેમકે અબુલ મકારમ સાહેબ તે ઇલાકાના એક આગેવાન પ્રખ્યાત યુઝુર્ગ હતા.

કેટલાક કાળ સુધી હઝરતે તેજ કરામતી કુવાની પાસે અને

ઝાડની નીચે મુકામ રાખ્યો હતો પરંતુ શરી

શહેરમાં મુકામ કર્યો શહેરના આગેવાનોની અરજ ઉપરથી આપે

શહેરમાં પીરતુર નામની એક જગ્યામાં

સહીદોની કબરો હતી તે સ્થળે મુકામ રાખ્યો.

એક દીવસે હઝરતે સાધુડાના રહેવાશી શેખ અબ્દુલ વાહેદમે
 પુછ્યું કે “આ શહેરમાં સઘયદ નસરલ્લાહ
 બીજી લગન. નામના માણસ રહે છે કે નેઓ મીર અબુ
 ફતાહના દીકરા અને સહીકન્નસખ સાદત
 છે.” અબ્દુલ વાહેદે અરજ કરી કે “જી હા” એટલે હઝરતે
 ૧૨માઁયું “મારો આ સંદેશો એમને પકોંચાડો કે આપના દીકરી
 બીબી આયશા લોહ મહકુઝમાં ફરીર કુમેસ અત્ર કાદરીના નામે લખાયલાં
 છે માટે તેમને મારા નિકાહમાં આપો” શેખ અબ્દુલ વાહેદે આ
 સંદેશો સઘયદ નસરલ્લાહની સેવામાં કલ્હો એટલે તેઓ એક લાંબા
 વિચારમાં પડી ચુપ થઈ ગયાં. તે બાદ બોલ્યા કે “કુટુંબની દીકરીઓ
 કુટુંબમાંજ અપાય છે અને કાણુ જાણે આ બુઝુર્ગ કયા ખાનદાનના છે”
 સઘયદ નસરલ્લાહ આવાજ વિચારોમાં લીન રહ્યા એટલામાં શુકરવાર
 આવી અને રાતે તેઓએ સ્વપનામાં જોયું કે “હઝરત મોહમ્મદ
 સલ્લમ તથા અસહાબે કિરામ અને હઝરત ગવસે પાક રહીં તેમના મકાન
 ઉપર પધાર્યા અને ૧૨માઁયું કે “ઓ સઘયદ નસરલ્લાહ ! આ મારો ૧૨ઝન્દ
 સઘયદ શાહ કુમેસ સહી ઉનનસખ અને આલીખાનદાન છે. તેના નસખમાં
 કાઠપથુ જતનો શક નથી, તમારી દીકરી બીબી આયશા તેના ભાગ્યમાં
 લખેલી છે તેને મારા ફરઝન્દના નિકાહમાં આપો” આ સ્વપનામાંથી બેદાર
 થતાંજ સઘયદ નસરલ્લાહે પોતાના કુટુંબ કબીલા તથા સગા વહાલાને
 બોલાવ્યા જેમાં મવલાના અબુઝ મકારિમ પણ હતા. તે બધાની સામે
 સ્વપનાની વાત કાઢી સલાહ પુછી એટલે બધાએ આ કામ કરવાની
 મંજૂર આપી જેથી બીબી આયશાનો નિકાહ હઝરત કુમેસ સાહેબની

સાથે કરી આપ્યો. “સમરાતુલ કુદસ” નામના પ્રસ્તકમાં આ લગ્નની બધી હકીકત લખી છે અને તેમાં લગ્નની તારીખ તા. ૧૧ મી ૨૦૦૫ સને ૮૫૮ હિજરી લખી છે.

આ લગ્ન પછી હઝરતની જીંદગીમાં જાહેર ફેરફાર થયો. લગ્નના

દીવસથીજ આપે આપના સાસરામાં મુકામ

જીંદગીમાં ફેરફાર. રાખ્યો હતો અને ચામડાનો લીઆસ પણ

ઉતારી નાંખી સફેદ પહેરતા હતા. મુગહી

દાના સમયે ખાવાનું પણ લુલી ગયા હતા કેમકે જે દીવસે મુલતાન નસીખ શાહની દીકરી બોંયમાં સમાઈ ગઈ હતી અને પોતે હુજરામાં બંદ થઈ મયા હતા તે દીવસથી ખાવાનું ખીચકુચ મુકી દીધું હતું. તેથી જ્યારે ખીખી આયશાની સાથે નિકાહ થવા બાદ આપની આગળ ખાવાનું આવ્યું ત્યારે આપે તેમાં પોતાના હાથ નાંખીને ખાણુંને મોંહડા ઉપર મસળી નાંખ્યું જેથી શરઆતમાં સાસરાના લોકો બારે ચીંતામાં પડ્યાં પરંતુ ધીમેધીમે આપને ખાવાની રૂઠી આવી ગઈ. એક રીવાયતમાં છે કે લગ્નના ત્રીજે વરસે અને એક ખીજી રીવાયતના આધારે લગ્નના સાત વરસ પછી આપ પ્રથમની પેઠે ખાવા પીવા લાગ્યા હતા.

હીંદના મુગલ શહેનશાહ હુમાયુ અને અકબરના સમયે હઝરત કુમેસ

સાહેબ મોજુદ હતા. આ બંને શહેનશાહો

હુમાયુ અને અકબર. આપને બારે માન અને અકીદતની નજરે

જોતા હતા. હુમાયુ બાદશાહે સાધુડાનો

કસ્બો આપને જાગીરમાં લખી આપવાની ઇચ્છા જાહેર કરી પણ આપે

તેને કમુત્ત ન કરતાં શરમાવ્યું કે “ તવકલની વિરધ છે ” અકબર
ખાદશાહે પણ એક વખતે નજરાણું મોકલ્યું હતું જે આપે ન રાખતાં
પાણી મોકલી દેખા શરમાવી હતી.

આપે વૃદ્ધ અવસ્થામાં એક દેલી મુસાફરી કરી હતી આપ

સાધુડાથી દેલી સુધી ગયા, જ્યાં અકબરથી

દેલી મુસાફરી મુલાકાત થઇ હતી. આપની મુલાકાતથી

અકબર ઉપર બારે અમર થયો હતો.

અકબર ખાદશાહ પોતે જણાવે છે કે “ જ્યારે હઝરત મારી સામે આવ્યા
ત્યારે મેં મારી આંખોથી હઝરતની બંને બાંહોમાં બે સીંહ જોયા જેથી
મને બારે બીક લાગી અને હું ધણેજ થોડો વખત હઝરતની સેવામાં
લાગે રહી શક્યો ” દેલીમાં થોડોક કાળ ગાળ્યા બાદ આપ બંગાલાની
તરફ નિઃશ્ચ થયા. અને બિહારમાં કેટલોક સમય રહ્યા. આ મુસાફરી
દરમિયાન આપે આપના એક ખતીબાની રૂબરૂ રામપુર મુકામે પેશીનગોઈ
કરી હતી કે આ મારી છેવટની મુસાફરી છે અને હવે મારી લાશ સાધુડે
આવશે. ખરેખર આપના ફરમાન પ્રમાણેજ થયું.

આપ બિહારમાં પહોંચ્યા તે બાદ ત્યાં આપની વફાત થઇ અને

આપની પવિત્ર શબને સાધુડામાં લાવી.

વફાત

દર્શન કરી.

આપને અવલાદમાં બે સાહેબઝાદા અને એક સાહેબ ઝાદી થયાં.

સાહેબ ઝાદાનાં નામ સમયદ શાહ મોહમદ

અવલાદ

સાહેબ અને સમયદ શાહ અમુલ મહારિમ

સાહેબ હતાં નેઓ બને છેલ્લી મુસાફરી કરમાન સમયુર મુધી
સાથે હતા. રામપુર પહોંચીને આપે આપના મજકુર બને સાહેબ જાદાને
સજ્જદાનશીન બનાવી ખિરકો ધનાયત કર્યો હતો. વળી એક પેરજી
અને પાંદડી પોતાની સાહેબ જાદાના માટે તેમના સાસરે કર્યે સરસામાં
બને સાહેબ જાદાની સાથે મોકલી હતી.

કાદરીયા ખાનદાનની હીંદની જે શાખાના વડા હકરત કુમેસ
અલ આઝમ રહેં છે તે શાખાના બુઝર્ગોએ
પાછળ રહેલી હીંદમાં બારે ફેઝ પહોંચાડ્યો છે. ગુજરાતમાં
વંશ મજકુર શાખાના જે બુઝર્ગો થયા છે તેમના
સંજો નીચે પ્રમાણે છે અને જે હાલમાં

ખીરજાદા સધયદ મુસ્તશ હસન કાદરી સુધી પહોંચે છે.

હકરત કુમેસ અલ આઝમ રહેં ના દીકરા

„ શાહ અબુલ મકારિમ „

„ શાહ અબદુલ કાદર „

„ સધયદ અબુ સાલેહ કુતબુલ અકતાબ „

„ સધયદ શાહ મોહમ્મદ કુમેસ „

„ સધયદ શાહ અબદુલ્લાહ „

„ સધયદ શાહ કરીમુલ્લાહ „

„ સધયદ શાહ ખુરદાનુલ્લી „

„ સધયદ શાહ મોહમ્મદ આરિફ „

„ શાહ કરીમુલ્લાહ ”

„ સધયદ મોહમદ આરેફ ”

„ સધયદ શાહ કરીમુલ્લાહ ”

„ સધયદ શાહ મોહમદ આરેફ ઉરફે બગા મીયાં સાહેબ ”

„ સધયદ શાહ ગુલામરસુલ ઉરફે બાગા મીયાં ”

„ સધયદ હિસામુદ્દીન ”

„ સધયદ શાહ કુમેલ ઉરફે પીરનીયાં સાહેબ ”

„ સધયદ સિરાગુદ્દીન ઉરફે બાગા મીયાં સાહેબ ”

„ સધયદ મુસ્તફા હસન કાદરી ”

હજરત સધયદ શાહ મોહમદ આરેફ સાહેબ પોતાના વતનથી નીકળીને
લોહને ફેઝ પહોંચાડવા માટે ગુજરાત કાઠીયા
સધયદ શાહ મોહમદ વાગમાં આવ્યા અને વીરમગામમાં પધારી ત્યાંજ
આરેફ મુકામ રાખ્યો. આપના જેવા એક બરશુઝીશ
ખુઝુર્ગને પોતાના ગામમાં પધારેલા જેઠ વીરમ-
ગામ વાશીઓએ આપનો બારે આદર સત્કાર કર્યો અને આપની પરજી-
ગરી, પારસાઇ, કસ્ટો કરામાતથી અંતઃકરણ પુર્વક આપના તાબેદાર
બની ગયા અને પોતાનું તન મન તથા ધન આપની ઉપર કુરબાન કરવા
લાગ્યા. આજ કાલ વીરમગામમાં મજકુર આનદાનના ઘરો અને મસજીદો
મકબરાઓ વીગેરે જે જમીન ઉપર છે તે બધી જમીન તેજ અકીલમદ
તાબેદારોએ હજરતને નજરાણા તરીકે આપી હતી. આમજી આલનાં એ

શાકીયે હરત સાહ સમય મોહમ્મદ આરેફની અવસાદને એક મામ
જાગીરમાં આપ્યું હતું જે જનામ સમયદ સિરાજુદ્દીન ઉરફે ખાવામીયાં
સાહેબના કાકા સમયદ બડામીયાં સાહેબ શહેર કાઝીના સમય સુધી એજ
ખાનદાનમાં હતું પરંતુ તે પછી સમયદ બડામીયાં સાહેબ અપુત્ર ગુજરવાથી
તથા સમયદ ખાવા મીયાં સાહેબ બ્રીટીશ સરકારની નોકરીમાં રહેવાથી તે
ગામની આવકના ઉપર આધાર ન રાખતા હોવાથી નામદાર સરકારે
રાજ્યની મસલેહતના સમયે ગામને ખાત્રસા કરી લીધું અને સમયદ
બડામીયાં સાહેબની વિધવા તથા દીકરીને તેમની આખી જીંદગી સુધી
પેન્શન આંધી આપ્યું.

વીરમગામના મજકુર કાદરીયા ખાનદાને ગુજરાત અને કાઠીયાવાડના
હઝારો માણસોને મુરીદ બનાવ્યા છે અને હજુ
ફેયજાન. સુધી એ ખાનદાનના બુઝુર્ગો ખાસ માનની નજરે
જોવામાં આવે છે. રાજ્યનો ફેરફાર થવાથી આ
ખાનદાનની સ્થિતિમાં કાંઈ પણ ફેરફાર થયો નથી અલકે પ્રથમની પેઠે
આ ખાનદાનનો માન મરતબો કાયમ રાખવામાં આવ્યો એ ખાસ
બુઝુર્ગોની દોઆનો અસર છે. વળી વીરમગામના કાઝીનો હોદ્દો પણ ખાસ
કરી આ ખાનદાનમાંજ આપવામાં આવ્યો છે જે આજ કાલ સમયદ
મુસ્તફા હસન કાદરીની પાસે છે. આજ સમયમાં મજકુર ખાનદાનના એક
અમલતા સીતારાએ ચમકીને ખુદાપરસ્તી, ઇમાનત દારી, હીમ્મત, જશકશી,
ઉદારતા, દુર અંદેશી, રાજ્યદારી યાન અને એવીજ રીતે ખીજ અનેક
ઉમદા ગુણોની જે સાબેતી આપી છે તે ખાસ કરી આજકાલના નવ
જવાનોએ અનુકરણ કરવા જોગ છે.

સમ્યક સિરાળુદદીન ઉરફે બાવામીયાં સાહેબ એક એવા ખુબુર્
 હાલમાંજ ગુજર્માં છે કે જેઓએ પોતાના
 સમ્યક સિરાળુદદીન ખુબુર્ગોના માન મરતબા અને ખુબુર્ગીમાં
 ઉરફે બાવામીયાં જાણવા જેગ વધારો કર્યો છે. તેમની અમુસ્મ
 સાહેબ જાંદગી ખરેખર શીખામણનો ભંડાર છે અને
 તે ઉપરથી ચાલુ સમયના લોકોને ધણું ખરું
 શીખવાનું મળી શકે છે. આપનો જન્મ તા. ૧૫ મી અક્ટોબર
 સને ૧૮૫૦ માં વીરમગામ મુકામે થયો હતો.

ચાલુ સમયમાં શરૂઆતની કેળવણીના માટે જે જે વાતોની જરૂર
 હોય છે તે વાતોની સાથે આપની શરૂઆતની
 શરૂઆતની કેળવણી કેળવણીનો પ્રારંભ થયો. તેઓએ મકાન ઉપર
 ખાનગી રીતે દીની કેળવણીનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન
 મેળવ્યું, એ ઉપરાંત દારસ્તી અરબી બાવાનું શિક્ષણ લીધા બાદ બાકાવદા
 અંગ્રેજી જ્ઞાન અંગ્રેજી સ્કૂલમાં લીધું. આપની ઉમ્મીદો બેદ આ વાતમાંજ
 સમાવેલો છે કે આપે પૂર્વ તથા પાશ્ચિમાત્મ કેળવણીના ઉમદા ગુણોનો પોતામાં
 જમાવ કર્યો. ચાલુ સમયમાં પુર્વની કેળવણી વિના માણસ જાતીના
 આચાર વિચાર દુરસ્ત રહી શકતા નથી તેવીજ રીતે પાશ્ચિમાત્મ કેળવણી
 વીના માણસ આજ કાલમાં દુન્યાવી ચઢતીએ પહોંચી શકતો નથી. દરેક
 સમયમાં ચઢતી દશાએ પહોંચવા માટે સદા ચાર વિચારની ખાસ જરૂરત
 છે. પણ માત્ર સદાચાર વિચાર ચાલુ સમયની નથી, કેળવણી વિના કાંઈ
 કામ આવતા નથી. આ કારણોના લીધે જનાબ સમ્યક સીરાળુદદીન સાહેબે
 દીની કેળવણીની સાથે દુન્યાવી કેળવણીનું પણ સંપૂર્ણ જ્ઞાન લીધું હતું.

આપે કોઈક સમાપ્ત કરી અને સમયને નિહાળી બીગીશ સરકારની
નોકરીમાં દાખલ થવાનો વિચાર કર્યો.

નોકરી.

તા. ૯ મી અક્ટોબર સને ૧૮૬૬ ની શરૂઆતમાં
આપ સરકારી નોકરીમાં દાખલ થયા અને
કાંદીયાવાડ એજન્સીમાં જુદી જુદી જગ્યાએ રહ્યા. સીમંદ્રી સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ
શીફરલ અને પાંડવા ત્ર સ્પેશીયલ એસીસન્ટ પોલીસીકલ એજન્ટના
બરસાદાર કારકુન સામેલ થયા. ઉપરાંત રેવન્યુ તથા જુડીસીયલ ખાતાના
એમ્પ્લી હોદ્દાઓ ઉપર વહી ઉપરી અમલદારોનો ખાસ બરસો પ્રાપ્ત કર્યો.
આ નોકરીમાં તેઓએ પોતાના ઉપરી અમલદારો તથા બીજા લોકોનો
જે આહ મેળવ્યો છે તેની સામેતી તેમને મળેલી અસંખ્ય સરગીરીકોટો
એતાં જણાઈ આવે છે. પોલીસીકલ એજન્ટની લઈને તેો નાના અમલદાર
મરખી રીતે બાવા મીયાં સાહેબના કામથી સંતોષ પામતા હતા અને
તેઓ બધા જણા બાવા મીયાં સાહેબને માનની નજરે જોઈ તેમના
કામની કલર કરતા હતા.

કાંદીયાવાડ એજન્સીમાં બાવા મીયાં સાહેબે જે નામના અને લોક

પ્રિયતા મેળવી હતી તેના સમાચાર

રાધનપુર જવું રાધનપુરના તે અપતના નવાજ ખિસ્મીસ્લાહ

ખાન સાહેબના જાણવામાં પણ આવ્યા જેથી

તે તામદારે બાવામીયાં સાહેબને પોતાના રાજ્યમાં ખોલાવવાની કલજા

જાહેર કરી. જો કે કાંદીયાવાડ એજન્સીના અમલદારો બાવા એક જાહેર

અને બરસાદાર માણસને પોતાની પાસેથી જુદો કરવાને રાજી નહોતાં

હતાં તેમની કિમતીના રહતામાં ન આવતાં લાચારીએ રાધનપુર જવાની

રજ આપી જેથી આપ એક વરસની રજ લઇ રાધનપુર ગયા. જ્યાં પુરા અખત્યારની સાથે હુજુર કીમીનલ કોર્ટના વડા જડજની માનવંતી જગ્યા મળી. તે જગ્યા ઉપર નિમાવાને માત્ર થોડીજ મુદત થઇ હશે કે આપે આપની બાહોશી, કાબેલીયત, સચ્ચાઈ, વીવેક, નીતી ત્રિગેરેથી નવાબ સાહેબ તથા રાજ્યના ખીજા લાગતા વળગતાઓના મન હરી લીધાં અને સડ કોઇ આપના વખાણ કરવા લાગ્યા.

રાધનપુરમાં થોડાજ દીવસ ગુજરવા પામ્યા કે એટલામાં ક્ષીટીશ સરકારને ગોંડલમાં આપની જરૂરત પડી ગોંડલમાં નીમણુંક. જેથી રાધનપુરથી આપને ગોંડલ જવું પડ્યું ગોંડલના મહારાજ સાહેબના મર્જના સખએ ત્યાંનો રાજ્ય કારોબાર એડમીનીસ્ટ્રેટરના હાથમાં મુકવામાં આવ્યો હતો. ગોંડલના ઇતિહાસમાં તે સમય બહુજ નાણુક ગુજરવા પામ્યો છે. નાગર અને વાણીયા કોમના અંદર અંદરના મતભેદના સખએ મામલો ગંભીર થઇ પડ્યો હતો તેથી એક બાહોશ, અનુભવી અને ભરસાપાત્ર પર કોમના અમલદારની જરૂરત જણાઇ જેથી તે સમયના પોલીટીકલ એજન્ટ મેજર સ્કોટની નજર આપની ઉપર પડી તેથી રાધનપુરના નવાબ સાહેબની પાસેથી આપને બોલાવ્યા. બાવા એક બાહોશ અમલદારને પોતાના રાજ્યમાંથી જવા દેવાને નવાબ સાહેબ ખીલકુલ રાજી નહોતા પરંતુ મેજર સ્કોટની જરૂરી માંગણી અને બાવા મીવાં સાહેબની ઉમ્મતીના

સખએ લાચારીથી નવાજ સાહેબે ગોંડલ જવા દીધા. ગોંડલ પહોંચીને તા. ૩૦ મી માર્ચ સને ૧૮૭૮ ના રોજ જોધપુર એડમીનીસ્ટ્રેશનના સીરસ્તેદારની જગ્યાએ નીમણુંક થયું. સીરસ્તેદારના હોદાનો ચાર્જ લેતાંજ ખાવા મીયાં સાહેબને કુદરત તરફથી મળેલી અનુપમ ખાહોશી બતાવવાનો સમય મળ્યો. સીરસ્તેદારનો હોદો કાંઈ ઓછો જોખમદાર હોદો નહોતો એડમીનીસ્ટ્રેશનની નામદારી અને ફતેહમંદીનો બધો આધાર સીરસ્તેદારના હાથમાં હોવાથી ખાવા મીયાં સાહેબે પોતાની કાબેલીયતનો ઉમદા છાપ થોડાજ દીવસમાં ઉપરી અમલદારના મન ઉપર બેસાડી દીધો. કેટલાક ગુંચવણુ ભરેલા મામલાઓમાં એવી સરસ રીતે કારરવાય કરી કે જેથી ઉપરી અમલદાર અને આમ લોકોમાં આપની ખાહોશીની ધાક બેસી ગયું. સીરસ્તેદારીના અમલ દરમીયાન તે લોકોએ એક હીયકાર પગલું ભરીને આપને હલકા પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો કે જેઓની અધાધુધી દુર કરવાને માટે આપની નીમણુંક કરવામાં આવી હતી પરંતુ આપની સત્યતાના સખએ તેઓની બાજુ ઉંધી વળી ગયું અને સરકારમાં આપની નેક નામીનો વધારો થયો.

એડમીનીસ્ટ્રેશનના સમયમાં મોટા સીંધવાણી નામના એક ખારવડી

આએ દેશમાં ત્રાસ મચાવી મુક્યો હતો.

મોટા સીંધવાણીનું

તેના ત્રાસને દુર કરવા માટે વણું

ખારવડું

ધલાળે લેવામાં આવ્યા છેવટે ખાવામીયાં

સાહેબથી એ કામમાં મદદ લેવામાં આવી અને તા. ૧૭ મી માર્ચ ૧૮૮૭ ની સાલમાં મીઆણા મેજિસ્ટ્રેટના હોદા ઉપર આપની નીમણુંક કરવામાં આવી. આ હોદો આપે જે દીલેરી, બહાદુરી અને બાહોશીની સાથે બનવ્યો તે સદા યાદમાર રહી ગયો છે.

કાઠીયાવાડમાં આવેલા જેતપુર સ્ટેટના મોટા જાગીરદારના મરણ ઉપર આપને વડીયા સ્ટેટના મેનેજર વડીયાની મેનેજરી તરીકે નીમવામાં આવ્યા. આપે મેનેજરના હોદા ઉપર આવ્યા બાદ જાગીરની સ્થિતિમાં, આવકમાં, સંકેરની ઇમારતોમાં સ્ટેટના બંધારણમાં, રાજ્ય કારોબારમાં અનેક જાતના જાણુવા જોગ સુધારા વધારા કર્યા જે આજ સુધી આપની યાદગાર તરીકે પ્રખ્યાત છે.

વડીયાની મેનેજરીનું કામ સંપૂર્ણ કર્યા બાદ આપને રાધનપુરમાં જોડાવ્યા જ્યાં આપને દીવાનનું માનવતું પદ રાધનપુરમાં દીવાનગીરી આપવામાં આવ્યું આપ લગભગ પોંચ વરસ સુધી દીવાનના માનવંતા હોદા ઉપર રહી રાધનપુરના નામદાર નવાબ મિસ્ત્રીશ્વાર ખાન સાહેબની વફાતથી એક માસ પહેલાં રીટાયર થઇને અમદાવાદ આવ્યા.

દીવાનના માનવંતા હોદા ઉપર બાવામીયાં સાહેબની નીમણુંક થતાં
 રાધનપુર રાજ્યના ઇતિહાસનો એક નવો.
 દીવાનગીરીના સમયે રહેા ઉઘડયો. એમના દીવાન પદે આવ્યા
 કરેલા કારનામાઓ. પહેલાં રાધનપુર રાજ્યમાં શીખા શાહીની
 પેટે જુની રૂઢીમાં જકડાયલા અને નવી રૂઢીથી
 અંજલુ હોંદુ દીવાનો થતા હતા. સંપૂર્ણ કેળવણી પામેલા બાહોશ નરની
 નીમણુંકથી રાજ્યના કારોબારમાં પ્રશંસા પાત્ર ફેરફાર થયો, આપની
 વિદ્વતા અને અનુભવનો પુરેપુરો લાભ લેવામાં આવ્યો. સ્ટેટના બંધારણ
 અને બીજા ખાતાઓમાં સુધારા વધારા થયા. જેનું પરિણામ
 એ આવ્યું કે રાજ્યની વારસીક આવક ચાર સાડા ચાર લાખની હતી તે
 વધીને સાત લાખ રૂપીઆ સુધી પહોંચી ગઇ. પ્રજામાં આત્માત્મના ચિન્હ
 જણાયાં, શહેર અને રાજ્યના તામાના ગામોમાં સુખ શાન્તીનો પ્રસાર
 થયો. પોલીટીકલ આશીસરોની નજરોમાં રાધનપુર રાજ્ય અને ત્યાંના
 નવાખ સાહેબના માટે ભારે માનની લાગણીમાં જાણુવા જોગ વધારો થયો.

હુંકમાં એટલુંજ કે પાંચ વરસ સુધી ભારે નેકનામીથી દીવાનગીરી
 કર્યા બાદ આપ અમદાવાદ પધાર્યા અને
 ગાશા નશીની જાંદગીના છેલ્લા દીવસો રિયાઝત, મુજાહીદાત
 અને ધ્યાદતે ધલાહીમાં મુજરવા લાગ્યા.
 હુનિયાને લગતી દરેક બાજતોનેદર કરી દીધી અને તે એટલે સુધી કે લોકો

થી મુલાકાત કરવાનું પણ બંદ કર્યું, આવી રીતે એકાંત જીંદગી ગુજરવાનું કામ ધણુંજ મુશ્કેલ હતું પરંતુ આપે વડીલોના પગલે ચાલી ધણીજ શાંત રીતે એ સમય પસાર કરી દીધો. વળી એ સમયમાં આપે કેટલાક વિદવતા બર્મા દીની પુસ્તકો પણ રચ્યા છે જેનું હુંક લીસ્ટ નીચે પ્રમાણે છે.

૧, મીલાદ નામા ૨, ઇમદાદે પયગમ્બી ૩, પયગામે મેહનુરી, ૪, ફરોગે એઝદી (હી. ૧૩૧૮) ૫, ફરોગે દીલ (હી. ૧૩૨૦) ૬, અતાએ ખયરલ પુરસેલીન (હી. ૧૩૨૧) ૭, અલ-અર મુગાં (હી. ૧૩૨૩) ૮, અલ-તમગા (હી. ૧૩૨૬) વિગેરે વિગેરે.

અશ્વોસ ! બાવા મીયાં સોહેબ તા. ૧૧ મી નવેમ્બર ૧૯૧૧ ના દીવસે રાતના અગ્યાર વાગે આ દાની વફાત. જહાનથી કુચ કરી આલમે જાવેદાની તરફ સીધાવ્યા.

આપની વફાત ઉપર અમદાવાદ અને બહારના અગણિત શાયરોએ તારીખો લખી હતી પણ બધી તારીખો અત્રે વફાતની તારીખ લખવામાં આવે તો એક મોટું પુસ્તક થઈ જાય તેથી મજકુર તારીખોમાંથી જનાબ

કુદસી અલકાબ મવલાના હુઝરત શમસુલ ઉલમા આફા મીરઝા મુસા કવસર શીરાઝી અલ મુસવી પ્રોફેસર અહમદાબાદની બખેલી તારીખ અત્રે ઉતારી લેવામાં આવે છે.

અઝીઝો દારે દુનિયા મનઝીલે અનદોહો હસરત હે
 નહીં દુઝદે અજલસે ઇસ સરામે કિસ્કા દિલ ગમગી
 શિગુરતા કલ હુવે માનિન્દે ગુલ મેહકાયે આજ ઇસમે
 ચમનસે ચુન ગયા શિર આકે શરદા મોતકા ગુલચી
 ચુંહીં બાબા મીયાં આઝે, રહે રાહી હુવે આખિર
 રના અનબમ હે સખકા કોઇ મુનઇમ હો યા મિસ્કી
 તુમ આકર ફાતેહા પડતે તો હો આજ ઇનકી તુરબત પર
 મગર ગારિલ કે તુમ બી હોગે ઝેરે ખાક ઇસી આઈ
 જહાંસે કુચ કરકે કાદરીયોંકે સરો અફસર
 હુવે મસનદ ગુઝી ફિરદોસે આલામે બસદ તમકી
 વો નઝમો નશ્ર મેં અફસહ થે ઓર અબલગ ઝમાનેસે
 કિતામેં ઉનકી શાહિદ હે બ લશઝો માઅનીઝે રંગી
 વો હમ અસરોમેં મુનઇમથે તો થે સાહબ સખાબી થે
 સદા જલતે થે ઉનસે હાસેદાને મુમસિકો બેદી
 મગર દીવાને રાધનપુર કા નામો નિશાં બાકી
 રહેયા સાલહા નેકી મેં બદ ગોયાંથે સદ નફરી
 વો અરઝલ સખરોં થે અસલો નસખમેં બી બિલા શકકી
 કે થે ખાસ ઉનકે વાદા કુદવઝે જલ્લાં મદખયુદદી
 ખુદા કે ઝિલ્લે રેહમતમે રહે બાકી હે તો રેહમત
 બદિલ મેરી દોઆ પર મોમેનીં સુત કર કહે આમી

સિખુ' સામે વશાતે કાદરીએ જિન્દા દિલ કવસર

લખે કવસર ગયે બાબા મીયાં સધયદ સિરાબુદદી

હીજરી ૧૩૨૯.

જીસે ધલમો ખિરદ હે વો હમારી નજમે સાદિક પર
કરેગા ઝોકે દિલસે આફરીં ઓર શોકસે તેહસીં

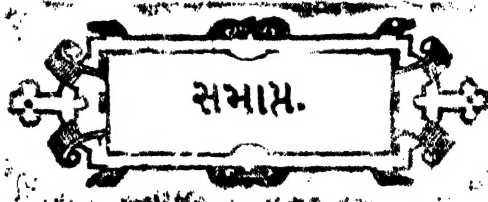
મરહુમ બાવામીયાં સાહેબ પોતાની પાછળ ત્રણ દીકરીઓ અને
એક દીકરો મુકી ગયા. આપના પુત્રનું નામ
સધયદ મુસ્તુફા સધયદ કાઝી મુસ્તુફા હસન સાહેબ કાદરી
હસન. છે. એમનો જન્મ તા. ૨૦ મી

શબ્વાલ હી. ૧૩૦૯ મુતાબિક તા.

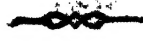
૧૮ મી મે સને ૧૮૯૨ ઇ. સ. ના રોજ અમદાવાદ મુકામે થયો છે.
આપ ખાનગી રીતે પોતાના પિતાના પવિત્ર સાહયા તળે ગુજરાતી, ઉરદુ,
શરસી અને થોડીક અરબી તથા અંગ્રેજીનો અભ્યાસ કરવા પામ્યા હતા
કે પોતાનો સાહયો ઉઠી ગયો તેથી ધરખારનો બધો કારોબાર આપના
માથે આવી પડવાથી પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધારી શક્યા નહીં
છતાં પણ વાંચનનો શોખ હોવાથી તેઓ દરેક વિષયના પુસ્તકો વાંચી
પોતાના જ્ઞાનમાં વધારો કરી રહ્યા છે અને દરેક કોમી કામમાં આગેવાન
ભાગ લે છે. આપનું લગ્ન વડોદરાવાળા પ્રખ્યાત કોમી હમદદ્દ જનાબ
નવાબ મીર સદ્દુદ્દીન તુહસેનખાન સાહેબની પુત્રીથી તા. ૩-૧૨-૧૨
ના રોજ થયું છે. ખુદાવંદે કરીમના રૂઝો કરમથી ગઇ તા. ૧૪ મી
અક્ટોબર ૧૯૦૪ ના રોજ આપને ત્યાં બેટાનો જન્મ થયો છે.

મી. મુસ્તુફા હસન કાદરી આજુ સમયની કેળવણી પામેલા એક નવ જવાન છે. મજકુબી પાઞ્ચદીમાં પોતાના વડીલોને વગડે ચાલી રહ્યા છે. આપની કોમી હમદર્દીના સમયે આપને અમદાવાદની અંગુમને ઇસલામના ઝોનરેરી નેઇન્ટ સેક્રેટરીનો હોદ્દા આપવામાં આવ્યો છે જે આપ બાહોશીની સાથે બજારી રહ્યા છે હાલમાં કોમી કામો પ્રત્યેની આપની દીલસોઝી નેતાં જણાય છે કે ભવિષ્યમાં આપના હાથે અનેક કોમી કામો થશે અને કોમને ઘણો લાભ પહોંચશે. ઉપરાંત આપની બાહોશી નેઇને વીરમગામના ઇસલામી શહેરીઓએ આપના વડીલોની કઝાત આપને આપી છે જેથી વીરમગામ શહેરના કાઝીનો હોદ્દો પણ આપ ધરાવે છે.

૨૧૬
૧૬
૩૧૫

શુદ્ધિ પત્રિકા.

અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.	પાનું.	લીટી.
નસીરુદ્દીન	નાસરુદ્દીન	૬	૧૩
સાગીદ	સાલીદ	૧૦	૧૦
ઉદે	ઉદે	૧૦	૨૩
અમીરુદ્દીન	અમીનુદ્દીન	૧૧	૧૬
સુલી	સુધી	૧૧	૨૩
હમડેરે	હમડેરે	૧૪	૫
અંગ્રેજ	અંગ્રેજ	૧૪	૨૧
કુસનખાંન	કુસેનખાંન	૨૬	૧૦
મશારન હસેલ	મશારન હસેલ	૩૨	૮
હલીખ	હસેલ	૩૨	૧૫
વજુ	વેસુ	૪૦	૧૨
તગકુર	મજકુર	૫૧	૧૯
પ્રગણે	પ્રગણે	૫૩	૮
નસીરુદ્દીન	નુરુદ્દીન	૫૬	૧૭
ઝોળખાણ	ઝોળખાણ	૬૨	૧
ખીજ	ખીજ	૬૨	૩
ના મજુદી	ના મંજુરી	૧૦૩	૧૪
ધમ	ધમ	૧૦૮	૧૧

અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.	પાનું.	લીટી.
અમાન	અમીન	૧૨૪	૧૭
ઊ	ઊ	૧૨૭	૪
સાહેબઝાદી બેગમ	નગમઝાદી બેગમ	૧૪૬	૪
શોક	શોખ	૧૪૯	૧૦
શાળા	ભાયભેરી	૧૫૪	૧૭
ગેહ	ગર	૧૫૯	૫
મુશ્લેસી	મુશ્લસ	૧૬૨	૯
કેર	કોર	૧૬૪	૪
હિતબર	હનબર	૧૬૪	૪
અમારા	મવલાના	૧૭૬	૩
બનાવનાર	બતાવનાર	૧૮૨	૧૧
આસુદ્ જાહ	આતમર જાહ	૧૮૪	૧૬
નરહ ન	નસીરુદ્દીન	૧૮૫	૬
કર્યો.	ગુબર્યો	૨૩૦	૧૩
સેંકડો	બહુજ	૨૩૮	૩
લગભગ એકસો	બીજાં કેટલાંક	૨૩૮	૯
તે હબરો	જવાની	૨૩૮	૧૧
મુમત્સેરીન	કોમુમ	૨૩૯	૧૮

